

ભાગીદારની ભૂતાવળ

[સામાજિક વિદેશિક નવલકથા]

૫

વેપક . મેડાસ
ચહલાલ જેઠાલાલ વૈસા
તથા : 'મદદુર પો'
ગાંધીપુર (કાલિયાપાલ)

૬

મૂલ્ય રૂ. ૩-૮-૦

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઇટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૨૪૪૨૬ કિમત ૩-૮-૦

ગ્રંથનામ ભાગીદારના ભાગીદાર

વર્ગાક ૨-૧૩

તૈયાર થાય છે !   તૈયાર થાય છે !

“જન્મભૂમિ”

ડિરેક્ટરી

ગુજરાતી ભાષામાં પ્રગટ થયેલ ગણીગાંઠી ડિરેક્ટરીઓમાં નવીન ભાત પાડે તેવી, વેપારી આલમને અત્યંત ઉપયોગી થઈ પડે તેવી, વિવિધ પ્રકારની માહિતીથી ભરપુર આ ડિરેક્ટરી તૈયાર થઈ રહી છે. તમારા વેપાર ધંધાની જાહેરાત વાંચક સમક્ષ સતત રાખવા માટે આ ડિરેક્ટરીમાં તમારી જાહેરાતો અચૂક મોકલી આપશો.

જાહેર ખબરના દર તથા બીજી વિગતો માટે લખો :—

“જન્મભૂમિ” પ્રકાશન મંદિર

૧૩૮ મેડોજ સ્ટ્રીટ, કેપ્ટ મુખર્જી ૧.

झींदा अंगुरासव

(रजिस्टर्ड)

दीलको बेहद खुश करके भरपूर
तंदुरस्ती देनेवाला आजका चालु
सर्वोत्तम टोनीक अंगुरासव एकही है

धी झींदा केमिकल वर्क्स बंबई २

जीवनोत्तम तंदुरस्ती के लिए
अंगुरासव टोनीक को
आपके लिए अंगुरासव
अंगुरासव का अंगुरासव
सर्वोत्तम टोनीक
अंगुरासव के लिए
अंगुरासव

"झींदा" आशा

(रजिस्टर्ड)

झींदा केमिकल वर्क्स
० मुंबई २

૧ ૦૦૦૦૦૦, માણસોને ચમત્કારીક ફાયદો થયો છે.
કબજિયાત, પેટમા થતો જેસ, આંકડો, લુખ ન
લાગવી, આ બધા દર્દો કબજિયાતવાળાને દુશ્મનની માફક
ઘેરી લઇ પરેશાન બનાવી દે છે. તેને માટે અકસીર ધ્વાજ

મળ શુદ્ધિ મોદક આજેજ મંગાવો
કિં. ૩૫૫ ૧ ના
રૂ. ૦-૧૪-૦

જે વાપરતાની સાથે દુર્ગંધ મારતા બુના મળ અને જેસનો
નીકાલ કરી કાયમની કબજિયાત મટાડી શરીરને નીરોગી બનાવે છે.

શ્રી સ્વામીનારાયણ આયુર્વેદિક ફાર્મસી.

ગાંધી રોડ, ચંદ્રવિલાસ હોટેલ સામે, અમદાવાદ

સ્ટોકીસ્ટો:- માયબોન સ્ટોર્સ. ટીલ્લી ચકલા, નાયક જોગેન્દ્ર-
લાલ ભલાભાઈ સાયુવાળા. સ્વામીનારાયણના મંદિર
પાસે, અમદાવાદ.

વેંચ અંબાશંકર જટાશંકર બજારમાં, ઘોળકા.

એમ. મોતીલાલ મશાલાવાળા ભુલેશ્વર, કણુતરખાના, મુંબઈ

સદા સુકાલવાલા મૈસુર રાજ્યમાં

તમારો માલ ખપાવવા માટે

ધી ન્યુ મહાવીર સ્ટોર્સ

બેંગલોર સીટી

Agents for:- સાથે પત્રવ્યવહાર કરો

ધી વીન્યા કેમીકલ્સ મદ્રાસ

ધી અજે ફાર્માકલ કું. મુંબઈ

ધી મારવાડી રેકાર્ડ કું. જોધપુર

ધી જૈન્સ ઈંક લીપા બેંગલોર

તથા

તાતા, લીવરબ્રધર્સ, કામીનીયા, પાટનવાલા વિગેરે

નામાંકીત કુંપનીઓના માલના (સ્ટોકીસ્ટસ)

પ્રાહ્માના પડાયા

સો...એ...સો...ટકાની...ખાત્રી...વાળું...

તદ્દન ખોર-મધુર ખુશ્મોવાળું અને ભાવમાં સસ્તુ તેલ બની શકે છે. બનાવવામાં
જરા પાણી કઠાકઠ નથી. ફક્ત દસ મીનીટમાં “ખંભાતવાળાની પ્રાહ્માની પડી”ના મસા-
ણથી તૈયાર થાય છે અનુભવસિદ્ધ વનસ્પતિ અને કીમતી દ્રવ્યો નાંખી આ મસાણો
તૈયાર કર્યો છે. એટલે પૂરેપૂરો ફાયદો થઈ શકે છે. બનાવવાની રીત બોક્ષ ઉપર લખેલી
છે. એહર માટે લખો :— એમ. એમ. ખંભાતવાળા

(ધુધેલ, આંખળાં અને ગિરસણીની પડી બનાવનાર)

ઠ : આકા રોડના કુવાની પોળ-રાયપુર, અમદાવાદ.

તમા માથાની બીમારીઓ
માટે અકસીર

રામતીર્થ પ્રાહ્મી તેલ

[સ્વેશીયલ નં. ૧]

ખરી જતા વાળ અટકાવી વાળને વધારે છે.
મફેદ વાળ કાળા થાય છે, ખોડો મટે છે,
ગાઠ નિંદા લાવે છે, આંખ મુધારે છે.

દરેક અખરદાર
સ્ત્રીઓ વેચે છે

શ્રી રામતીર્થ યોગાશ્રમ

મેખમરીયા બીલીંગ, ૪૪૮, સે-ડબ્લ્યુ રોડ મેખમરીયા

ફેક્ટ એક જ સુલાકાત !!!

તમારી દરેક મુશ્કેલીઓ દૂર કરી તમારા જીવનમાં નવો જ ફેરફાર કરી શકે છે: તેમજ જીવંતી કંટાળેલાઓને તેના ભૂત ભવિષ્ય અને વર્તમાન પરિસ્થિતિના સચોટ હેવાલ જાણવો હોય તો છેલ્લાં પંદર વર્ષથી મુંબઈની જનતામાં અચ ગણાતાં જ્યોતિષીઓમાં અગ્રસ્થાન મેળવી ચુકેલા. પંડિત. ડી. વી. શર્માને તમારી દરેક મુંઝવણનો સચોટ રસ્તો જાણવા માટે આજે જ મળો યા લખો: તેમજ તમારા કષ્ટ નિવારણને માટે અમારું મહાન ચમત્કારીક

સુખસંચારક યંત્ર

મંગાવો

જે યંત્રની સહાયતાથી સંખ્યાબંધ માણસોએ પોતાના દુઃખમય જીવન સુખી બનાવ્યાનાં સંખ્યાબંધ સર્ટિફિકેટો આપેલા છે આ યંત્રના પ્રભાવથી તમારા નડતા પ્રહોની શાંતી થઈ વેપાર રોજગારમાં વધારો કરી આવતી નુકશાનીઓ દૂર કરે છે તથા ખીન ધંધાર્થીને સારે પગારે નોકરી અપાવી કર્જદારીમાંથી મુક્ત કરે છે. તેમજ

પ્રેમમાં આવતી અડચણો દૂર કરી મરજી મુજબની સ્ત્રી યા પુરૂષ સાથે લગ્ન કરી પતિ પત્ની વચ્ચે ગાઢ પ્રેમ ઉત્પન્ન કરે છે. કોઈ પણ વ્યક્તિને વશ કરી શકાય છે ઉપરાંત કોઈ પણ જાતના જાદુ, ટોણા કે મંત્ર તંત્રથી આવતી આફતોનો નાશ કરી-લયંકર ખીમારી-ઓમાંથી બચાવી અનિષ્ટ થતું અટકાવી તમારું જીવન સુખી બનાવે છે. આજે જ મંગાવો.

વધુ માહિતી માટે ૧૧૧ આનાની પોસ્ટલ સ્ટેમ્પ ખીડો.

શ્રી સુખસંચારક જ્યોતિષ કાર્યાલય

પંડિત ડી. વી. શર્મા. ટે. નં. ૩૨૨૧૨

ડે. ગીરગામ રોડ, ઠાકોરદ્વાર પોસ્ટઓફીસ નજીક, નવરોજ સ્ટ્રીટને નાકે B. R. ૩૪૬ એન્જનીયર ખીડોંગ ૧ લે માળે મુંબઈ નં. ૨.

શિયાળામાં
હજારોનો પ્રિય ખોરાક
થઈ ગયેલ છે તે
આપે અજમાવ્યું ?

“સુવર્ણ હવન”

કાયાને મકોડે મકોડે
ચેતન પૂરે છે.

લખો :—

ગુજરાત આયુર્વેદિક ફાર્મસી

૪૪૬, કાલબાદેવી રોડ, મુંબઈ ૨ : ગાંધીરોડ, અમદાવાદ
હાઈરોડ, સુરત : સર લાખાજીરાજ રોડ, રાજકોટ
વડોદરા—કરાંચી—મોંબાસા

સારલા, સંતોષ, શાંતિ, સુવાસ

માટે

મહાવીર

આમળા હેર ઓધલ

કોકોનટ હેર ઓધલ (સિંટડ)

આમળા પેમેડ

વાપરે

દરેક આબરૂદાર વેપારીઓને ત્યાં મળશે

એજંસી માટે લખે

ધી ન્યુ મહાવીર સ્ટોર્સ

એંગલોર-સીટી

એકજ ભાવથી

હાઝીયરી, હેટ,

રેઈનકોટ, છત્રીઓ, નીટીંગવુલ

અને બીજી નોવેલ્ટીઝ

ખરીદવાનું વિશ્વાસપાત્ર સ્થળ.

કે. સી. પ્રધર્સ (રજીસ્ટર્ડ)

૨૬૪૯, ૨૬૫૦. જુમ્મા મસ્જદ. અમદાવાદ

જેમ સૃષ્ટિ સૌંદર્યમાં હિન્દુસ્તાન દેશ સર્વોત્તમ છે.

તેવી જ રીતે પરક્યુમરી
જગતમાં “હિન્દુસ્તાન
સ્નો” ખાસ અનોખું
સ્થાન રાખે છે.

ગરમીના દીવસોમાં
મોઢા ઉપર થતા ખીલ,
ફેડા, ચામડીનું કાળા
પડી જવું, અળાઇ વિગે-
રેથી બચવા.

“હિન્દુસ્તાન-સ્નો” વાપરો

વાળને વ્યવસ્થિત રાખવા

“હિન્દુસ્તાન લ.વં.ડર

પ્રીલીયનટાઇન” વાપરો

જેની મુગંધ એકસરખી ટકી રહે છે.

વાળની સુંદરતા માટે તથા ગરમીના દીવસોમાં મગજને ઠંડક આપવા

“હિન્દુસ્તાન બ્રાહ્મી હેર ઓઈલ વાપરો

યુનીવરસલ પરક્યુમરી વર્કસ
લપ કામ્બેકર સ્ટ્રીટ : સુઅર્ધ ૩

હિન્દુસ્તાન દરેક શહેરો અને ગામોમાં મળે છે.

શક્તિનો સંગ્રહ કરવા
બળ, બુદ્ધિ, વીર્ય
વધારવા શીયાળામાં

આ એક આયુર્વેદનું
અમુલ્ય રત્ન છે જેમાં
ચંદ્રાદય સેતુ, માતી,
અભ્રક, બંગ, કેશર,
કસ્તુરી વગેરે અત્યંત
ઉપયોગી ચીજો આવે
છે. જે શરીરમાં લોહી
વધારી સાચી શાક્તિનો
સંગ્રહ કરે છે. તથા
મગજમારીનું કામ કર-
નારા માટે અત્યંત ઉપ-
યોગી છે તેમજ ક્ષય,
જીર્ણીકર, ખાંસી, પાંડુ
વિગેરે દરદીને નાબુદ
કરી બળબુદ્ધિ, વીર્ય
વધારી શરીર તંદુરસ્ત
બનાવે છે.

ૐ આ ની
બૂ હ ત્
સુ વર્ણ
માલિની વસંત
વા પ રો
કિંમત તો. ૧ ના
રૂ. ૨૦-૦-૦

ૐ આ કર્મસી

ગાંધી રોડ, અમદાવાદ, પુના સીટી તથા ૐઆ.
આ ઉપરાંત દરેક સ્થળે અમારા એજન્ટોને ત્યાંથી મળશે.

ગૃહ ઉપયોગી ઉત્તમ ગ્રન્થરત્નો
★ પૈસાને બદલે પુસ્તકોનો સંગ્રહ કરો ★

ધરની રાણી

(ભાગ ૧-૨-૩-૪-૫ સાથે)

‘ધરની રાણી’ પુસ્તક વગરનું તમારું ધર બારી વગરના મહેલ જેવું છે, શ્રી. ડુંગરશી ધ. સંપત્તના આ નવીન ગ્રન્થમાં ગૃહી ગ્રંથની માંડી વિવાહ પ્રસંગનાં તેમજ બીજા અનેક ગૃહઉપયોગી વિષયો ૨૫૦ ઉપરાંત ચિત્રો સહીત ત્રિંગી જ્વાલમય બોક્સમાં આપવામાં આવેલ છે.

કિંમત રૂ. ૧-૧૨-૦ વી. પી. ખર્ચ બાર આના જુદું.

ભવિષ્યવાણી

(ભાગ ૧-૨-૩-૪ સાથે)

સો એ સો ટકા સાચા પડતા આ પુસ્તકમાંના ભવિષ્ય દર્શનની અનેક લાભ ઉઠાવ્યા છે. આ ગ્રન્થમાં તમારી જન્મ તારીખ ઉપરથી તમારું ભવિષ્ય હીવા જેટલું સ્પષ્ટ રીતે આપવામાં આવેલ છે. આ ગ્રન્થના વિદ્વાન કર્તાની મહાત્મા ગાંધીજીના ઉપવાસ સમયની આગાહી સો એ સો ટકા ખરી પડી હતી. પૈસા મેળવવા ઇચ્છનારા દરેક આ પુસ્તકમાંથી પોતાનું કિસ્મત બાણી લઈ તે મુજબ ધંધો કરવો જોઈએ.

કિંમત રૂ. ૧-૧૨-૦ : વી. પી. ખર્ચ દસ આના જુદું.

સંસ્કાર લક્ષ્મી

(ભાગ ૧-૨ સાથે)

ભાગીતા વિદ્વાન લેખક શ્રી. ડુંગરશી ધરમસી સંપત્તના આ પુસ્તક એટલું તો લોકપ્રિય બન્યું છે કે કુળ પાંચ માસમાં તેની ત્રણ આવૃત્તિઓ થઈ છે. આ પુસ્તક માટે વિશેષ મહેનું તે ગ્રંથના પર ઢોળ ચઢાવવા બરાબર છે. સવાસો ઉપરાંત ચિત્રો ને ત્રિંગી બોક્સનાં આ પુસ્તકનાં ૬૫૦ પાનામાં ૭૫૦ ગૃહઉપયોગી વિષયો આપવામાં આવ્યાં છે.

કિંમત રૂ. ૧-૧૨-૦; વી. પી. ખર્ચ દસ આના જુદું.

આજેજ લખો:—એન. એમ. ઠક્કરની કંપની.
બુકસેલર્સ : પબ્લીશર્સ. ૧૪૦ પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ ૨.

દરેક વેપારીને ઉપયોગી

સંવત ૨૦૦૦ ને હજારનો રાશી અને માસવાર ભવિષ્ય વરતારો તેજમંદી, રૂ, સોનું, ચાંદી ખીયાં, શેર, લોટરી, રેસ, રાજકારણ અને વ્યાપારી બજારના ભાવોની વધઘટ જ્યોતિષ દ્વારા ઘણી જ સરળતાથી આપવામાં આવેલ છે

વ્યાપારી ભવિષ્ય

અને

ભાગ્યો દેવ

જ્યોતિષ શાસ્ત્રનાં ૫૫ પંચાવન અમુલ્ય ગ્રંથોનાં સંશોધન બાદ તૈયાર થયેલ જાણીતા જ્યોતિર્વિદ રતનલાલ દ્વિવેદીએ આ ગ્રંથ પુષ્કળ જહેમત બાદ તૈયાર કર્યો છે, તમારી પ્રત આજે જ મંગાવી લેા,

કીંમત રૂ. ૫-૦-૦   વી. પી. ખર્ચ આઠ આના
આજે જ મંગાવો

એન. એમ. ઠક્કરની કું.
૧૪૦, પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ.
મુંબઈ-૨

} હરિહર પુસ્તકાલય
ટાવર રોડ સુરત

‘અહુર પી’ની ૧૪મા વર્ષની બેટ

ભાગીદારની ભૂતાવળ

[સામાજિક હિટેરિવ નવલકથા]

લેખક .

ચંદુલાલ જેઠાલાલ વ્યાસ

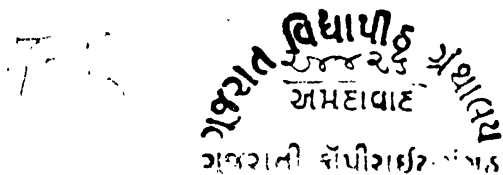
‘અહુર પી’ કાર્યાલય

રાણપુર (કાઠિયાવાડ)

મૂલ્ય રૂ. ૩-૮-૦

: પ્રકાશક :
 'જુહાપી' કાર્યાલય વતી
 ચંદુલાલ જેઠાલાલ વ્યાસ
 સૌરાષ્ટ્ર રોડ : રાણપુર.

(સ્ટેટસ પીપલ લી.ને સર્વ હક સ્વામીન)

સં. ૨૦૦૦] પહેલી આવૃત્તિ [સને ૧૯૪૪

: મુદ્રક :
 ચંદુલાલ જેઠાલાલ વ્યાસ
 : મુદ્રણસ્થાન :
 સ્વામી મુદ્રણાલય,
 સૌરાષ્ટ્ર રોડ : રાણપુર.

પ્રસ્તાવના

ભલા અને બોળા માનવીઓ પોતાની સરસતાને કારણે બુદ્ધિમાન જનાં સ્વાર્થપદ્ધતિ માનવીઓની જાળમાં ફસાઈ જાય છે; દુનિયામાં આશુ સર્વત્ર આટલા જ કરે છે. ભૂતકાળમાં એ સ્થિતિ હતી, વર્તમાનમાં ફરમાય છે અને ભવિષ્ય પણ એ સ્થિતિથી મુક્ત રહેવાનું નથી જ.

બુદ્ધિ દરેકમાં છે. તેનો વિકાસ પણ થયા કરે છે. પરંતુ તેનો ઉપયોગ સ્થિતિ, સંયોગ અને વાતાવરણને અનુસરીને જુદી જુદી રીતે થાય છે. અને જ્યારે એક માનવી પોતાના સ્વાર્થની સિદ્ધિને અર્થે જ પોતાની બુદ્ધિનો ઉપયોગ કરવા પ્રેરાય છે ત્યારે તે ન્યાયાન્યાય, યોગ્યાયોગ્ય, આદિ તરફ ઝિલકુલ લક્ષ આપતો નથી. પછી તો સ્વાર્થવિવશ બનેલો એ માનવી અન્યને માટે અત્યંત ભયકર બની જાય છે.

વર્તમાન વિશ્વયુદ્ધની જવાબા આખી દુનિયાને ઝડપી રહી છે. તેની મૂળ ચિનગારી મૂકનાર હિટલરની બુદ્ધિમત્તા માટે બે મત છે જ નહિ. પરંતુ કેવળ પોતાનું 'મનધાયુ' થવું જ જોઈએ, એવા દુરાગ્રહને પરિણામે નાઝીઓના 'પ્રભુ' બનાતા એ હિટલરની બુદ્ધિ આખી દુનિયાને માટે કેટલી ભયકારક બની રહી છે તે કાંઈથી અજાણ્યું નથી.

હિટલરના જેવી જ મનોદશા કોઈ સામાન્ય માનવીની બને છે ત્યારે તે પણ એ જ રીતે પોતાની બુદ્ધિનો દુરાચાર કરીને પોતાના નિકટ સંબંધીઓને પણ તેના ભોગ બનાવે છે.

આવું જ કાંઈક આ ડિટકિટવ નવલકથા વાચકની સમક્ષ રજૂ કરે છે. ભલા અને બોળા સ્વભાવના માનવીઓના સરસ હૃદયનો કેવી રીતે

ગેરસાજ લેવાય છે, એ આ કથાનું મુખ્ય વસ્તુ છે, અને તેમાં એક સામાન્ય લાગતો પ્રસંગ ફેટલો ગંભીર બની જાય છે તેનું દર્શન છે.

અહીં કથાનો આખો પ્રસંગ રજૂ કરવાની જરૂર નથી અને કથાના વસ્તુમાં જ તેનાં પાત્રોનાં માનસ સ્પષ્ટ થતાં હોય એ વિષેનું વિવેચન પણ અનાવશ્યક છે.

હું તો અહીં વાચકો સમક્ષ એક જ વાત મૂકવા ઇચ્છું છું. પશ્ચિમ સાથેનો આપણો સંબંધ અનિવાર્ય બની ગયો છે. દિન ઉઝે છે અને પશ્ચિમમાંથી નવી સંસ્કૃતિ (?) આપણે ત્યાં ઠલવાતી જાય છે. આપણા આચાર, વિચાર, વાણી અને વર્તન ઉપર તેની અસર થયા વગર રહી નથી. તેમાં ફેટલુંક સાઈ છે, ઘણું ખરાબ છે. સાઈ આપણે ગ્રહણ કરીએ, ખરાબથી બચીએ. એટલા માટે આપણે દરેક પહે સાવધ રહેવું જરૂરી છે.

એક દૃષ્ટાન્ત આપું: આપણે રસ્તા પર ચાલતા હોઈએ. એક માતેલો સાંઢ આપણી દૃષ્ટિએ પડે. એ સાંઢ મારકણો છે કે શાંત સ્વભાવનો છે તે આપણે જાણતા નથી, એ વખતે આપણે શું કરીએ છીએ? એ સાંઢ શાંત સ્વભાવનો, ગરીબ ગાય જેવો છે એવું માનીને આપણે તેની પાસે જતા નથી. પરંતુ સ્વાભાવિક રીતે જ તેનાથી દૂર રહીએ છીએ. એ જ રીતે રસ્તા પર કોઈ કૂતરાને જોઈને તે કરડકણું હોય ન હોય તો પણ તેનાથી દૂર ચાલવાનું જ આપણે પસંદ કરીએ છીએ. એથી કદાચ આપણે ડરપોક મનાઈએ, છતાં એ પ્રકારનો ભયભીત સ્વભાવ આપણને ડગલે ને પગલે સાવધ રહેવાનું તો સૂચન કરે છે.

એથી એમ નથી ઠરતું કે આપણે આપણી સાહસવૃત્તિને કુદિત બનાવી દઈએ. સહાસિકતા આવશ્યક છે. પરંતુ સાહસ અને સાવધાની બંને સાથે હોય તો જ સાહસ ફળદાયક નીવડે છે. એકલું સાહસ કાંઈ વાર માનવીને ભારે મુશ્કેલીમાં મૂકી દે છે. આવી વાતોની યથા-

થતા તો અનુભવ વડે જ આપણાં અંતરમાં ઉતરે છે. પરંતુ એવા અંગત અનુભવની આકૃતમાં સપડાવા કરતાં અન્ય માનવીઓના અનુભવોનું અવગાહન કરીને આપણે સરલ માર્ગ પર ચાલીએ તો એ પણ કાંઈ ખોટું નથી.

આ કથા એવો અનુભવ વાચકને દર્શાવે છે અને એ રીતે તેના જીવનને સરલ પથ ઉપર જ રાખવાને માટે તે માર્ગદર્શન આપે છે.

મેં એક અંગ્રેજી નવલકથા વાંચી હતી. તેનું વસ્તુ હૃદયંગમ અને રોમાંચક લાગ્યું. મારા દિલ પર એ નવલકથાએ સરસ છાપ પાડેલી અને તેથી જ એ અંગ્રેજી નવલકથાને રૂપાંતરિત કરીને મેં વાચકો સમક્ષ મૂકી છે. મૂળ નવલકથા તેના લેખકે મુખ્યત્વે કરીને બિટનના અથવા અંગ્રેજી જાણનાર વાચકો માટે લખેલી. પરંતુ હું આ નવલકથા ગુજરાતી વાચકો માટે લખું છું, એ વિચાર મારા મનમાં સતત રહ્યા કરે છે અને તેથી જ રૂપાંતર કરતી વખતે જેમને અંગ્રેજી ભાષાનું જ્ઞાન ન હોય, ઈચ્છાંડના વાતાવરણનો કશો ખ્યાલ ન હોય એવા માત્ર ગુજરાતી ભાષાભિષ્ટ વાચકોના રસપાનમાં ક્ષતિ ન પડે, એની કાળજી મેં આ અંગ્રેજી કથાનું રૂપાંતર કરવામાં રાખી છે.

વાચકોને આ કથા રૂએ, તેમનું મનોરંજન કરે, એમાંથી તેમને કાર્મિક માર્ગદર્શન, કોઈ ઉપયોગી તત્ત્વ મળી આવે તો તેનો સર્વ થથ મૂળ અંગ્રેજી કથાના લેખકને છે. જે રૂપાંતરને કારણે કથામાં કોઈ ઉણપ યા દોષ જણાય તો એ માટેની જવાબદારી હું સ્વીકારી લઉં છું.

કથું વિશેષ મારે કહેવાનું નથી. પરમકૃપાળુ પરમાત્માની કૃપા અને તેણે પ્રરેપેલી પ્રેરણા, આ રીતે જનતા-જનાદેનની સેવામાં યત્કિંચિત્ કાળો આપવાનું મને સૂઝડે છે. એ પરમાત્માનાં ચરણોમાં મારાં સહસ્રધા વંદન હો.

રાણપુર
તા : ૧૬-૧-૪૪ }

ચંદુલાલ જેઠાલાલ વ્યાસ

અ નુ ક મ શ્લોક

અકરણ	વિષય	પૃષ્ઠ
૧ શ્રું	પિતાનો પત્ર	૧
૨ શ્રું	મોટરનો અકસ્માત	૬
૩ શ્રું	ટેલીફોન દ્વારા	૧૭
૪ શ્રું	નિરંજન નાટો	૨૭
૫ શ્રું	રાવસાહેબ જ્યોતિપ્રસાદ	૩૮
૬ શ્રું	અરુણનો સહેરો	૪૭
૭ શ્રું	હીરાના હારની તપાસમાં	૫૨
૮ શ્રું	નવલક્યાકાર	૬૪
૯ શ્રું	રાત્રિનું રહસ્ય	૭૫
૧૦ શ્રું	નિરંજન સપડાયો	૮૫
૧૧ શ્રું	કાલુસીંઝ નિષ્ક્રિય નથી	૯૫
૧૨ શ્રું	ચોરમાં પગ્યા મોર !	૧૦૪
૧૩ શ્રું	આંગળાંની છાપ	૧૧૬
૧૪ શ્રું	પત્તો આપો	૧૩૧
૧૫ શ્રું	કૃષ્ણકૃતિમાં	૧૩૭
૧૬ શ્રું	એ અહીં ક્યાંથી ?	૧૪૭
૧૭ શ્રું	નિરંજન ગૂમ થાય છે	૧૫૫
૧૮ શ્રું	અરુણની પ્રવૃત્તિ	૧૬૪
૧૯ શ્રું	સીતારામની સંકડામણ	૧૭૨
૨૦ શ્રું	જનતપ્રસાદ ક્યાં છે ?	૧૮૦
૨૧ શ્રું	આરબ ગઢવીમાં	૧૮૬
૨૨ શ્રું	વિલોચન માણીમર	૨૦૧
૨૩ શ્રું	રાવસાહેબ શું કરે છે ?	૨૧૧
૨૪ શ્રું	સીતારામ સપડાયો	૨૨૨
૨૫ શ્રું	સાબરસીંઝ ક્યાં છે ?	૨૨૫
૨૬ શ્રું	ભાગીદાર કોણ ?	૨૩૦
૨૭ શ્રું	છેલ્લો દાવ	૨૪૨
૨૮ શ્રું	ભાગીદારની ભૂતાવળ	૨૫૦

ભાગીદારની ભૂતાવળ !

પ્રકરણ ૧ લું

પિતાનો પત્ર

ભારતવર્ષના પશ્ચિમ કિનારા પર ચંદ્રનગર શહેર આવેલું છે. દરિયો તેનાથી સહેજ દૂર છે; પરંતુ તેને આંગણે વહેતી ચંદ્રભાગાના મુખમાં થઈને નાના-મોટા મછવા, બતેલા, વહાણો અને સ્ટીમરો પણ નગરને કિનારે આવી શકે છે. એથી દેશ-પરદેશ સાથેનો તેનો વ્યાપાર-વ્યવહાર પુષ્કળ વધી ગયો છે. જાણે તે મુંબઈ અંદરની હરીફાઈ કરી રહ્યું છે. ચંદ્રનગરના રાજવીનો માયાળુ સ્વભાવ તથા રાજ્યવહિવટ પ્રજ્ઞતા લાભોને અનુકૂળ હોઈ, પ્રજાજનોમાં સામાન્ય રીતે સુખ અને સંતોષ પ્રવર્તી રહ્યો છે.

આ ચંદ્રનગર સંસ્થાનના પાટનગર ચંદ્રનગરમાં બે માળવાળા એક બંગલાના દીવાનખાનામાં એક યુવાન બેઠો હતો. તેની ઉંમર આશરે પચીશથી ત્રીશ વરસની વચ્ચે હશે. હમણાં જ તેનો નોકર તેને એક મોટું લાંબચોરસ બંડલ આપી ગયો હતો. એ બંડલની સાથે એક કવર પણ હતું. તેણે કવર ખોલીને અંદરથી કાગળ કાઢ્યો.

આ પત્ર ‘સરસ્વતી’ સ્ટીમરના કપ્તાને લખ્યો હતો. એ સ્ટીમર મોખ્યાસાથી અહીં આવવાને માટે ઉપડવાની હતી તેના એક કલાક

પહેલાં કોઇ એ આફ્રિકાવાસીઓ તેને આ બંડલ આપી ગયા હતા. તેની ઉપર જે શિરનામું ક્યું હતું તે સ્થળે પહેંચાડવાનું કહીને તેને એ બદલ એકસો શીશ્વોગની નોટાં આપી ગયા હતા. એ મતલબનો પત્ર કમાને આ યુવાન ઉપર લખ્યો હતો.

કમાનના પત્ર ઉપરથી તથા બંડલ ઉપરના શિરનામા પરથી આ બંડલ પોતાના પિતાએ મોકલ્યું છે એવું અનુમાન કરવામાં આ યુવકને બહુ વિચાર કરવાની જરૂર ન હતી. તેણે ઉત્કંઠાપૂર્વક ગળવામાંથી એક ચપ્પુ કાઢીને તેની સહાયથી બંડલ પર સીવેલા કપડાના સાંધા તોડી નાંખ્યા. કપડું ઉખેળતાં એક લાંબ ચોરસ પેટી નજરે પડી. એ પેટી ઉપર સુંદર કોતરકામ ક્યું હતું. તેની ચાવી પેટીની સાથે જ હતી. કળમાં ચાવી ફેરવી, પેટી ઉઘાડી, ઉપરનું ઢાંકણ ખુલ્લું ક્યું. પેટીમાં એ લાંબાં લરાવદાર સાબરશિંગ દષ્ટિગોચર થયાં. તેની ઉપરની કોતરણી જોઇને યુવક આશ્ચર્યમુગ્ધ બની ગયો. તેની ઉપર કોઇ અજાણી ક્ષિપિમાં કેટલાક અક્ષરો અને ચિત્રો કોતરેલાં હતાં. યુવકને એ લાખાનું જ્ઞાન ન હોઇ, અક્ષરો પરથી કશો અર્થબોધ થઇ શક્યો નહિ. તેણે એક સાબરશિંગને ઉપાડીને બહાર કાઢી, ટેબલ ઉપર મૂક્યાં. તે વજનદાર હતાં. તેની નીચે એક લાંબુ લીલા રંગનું કવર દેખાયું. એ કવર પર તેના પિતાના હસ્તાક્ષરે પોતાનું નામ લખેલું જોવામાં આવ્યું. સ્વાભાવિક રીતે જ તેણે કલ્પના કરી કે આપુણે કવરની અંદર આને લગતી હમીકત લખ્યા હશે. કવર ખુલ્લું કરીને તે અંદરનો પત્ર વાંચવા લાગ્યો.

લાંબા સમયે આપુણ તરફથી મળેલો પત્ર વાંચવાની ઉત્કંઠા એ તૃપ્ત કરી લે તે દરમ્યાન આપણે આ પિતા-પુત્રનો સ્વરૂપ પરિચય કરીએ.

તેઓ ચંદ્રનગરના જ વતની હતા. પિતાનું નામ વિલોચન, પુત્રનું નામ નિરંજન. વિલોચન, ફટકલાસ મિકેનિકલ એન્જનીયર હતો. તેના દીકરાને પણ તેણે એ જ લાઇન લેવરાવી હતી. દક્ષિણ આફ્રિકામાં સોનાની ખાણમાં તેઓ નોકરી કરતા હતા. એ દરમ્યાન તેમણે સાંઈ દ્રવ્ય સંપાદન ક્યું હતું. ત્રણ વરસ પહેલાં તેઓ વતનમાં આવ્યા

હતા. એક વરસ દેશમાં રોકાયા બાદ નિરંજન બ્રહ્મદેશમાં નોકરીને માટે ગયો હતો, અને ત્યારપછી થોડા સમયે વિલોચન પણ પૂર્વ આફ્રિકા તરફ ગયો હતો. પિતા-પુત્ર વચ્ચે પત્રવ્યવહાર ઓછો થતો. ઘણા સમયથી તો નિરંજનને પિતાના બિલકુલ સમાચાર મળ્યા ન હતા. આજે તેની તરફથી આ બે સાબરશિંગ મળ્યાં હતાં. તેની સાથેના પત્રમાં એની શી વ્યવસ્થા કરવી એ વિષે તેણે લખ્યું હતું. એ પત્ર આપણે પણ વાંચીએ :

‘.....આ સાથે મોકલેલાં સાબરશિંગના સંબંધમાં કશી વિગત જણાવવાની મારી ધ્વજા નથી. તને સલાહ આપું છું કે તારે એને લગતો ખુલાસો મેળવવાની પંચાતમાં પડવું નહિ.’ નિરંજનના પિતા વિલોચને તેની તોછડી અને અધિકારશાહી શૈલીમાં લખ્યું હતું : ‘તું વિનાવિલંબે ‘આંતરરાષ્ટ્રીય વીમા મંડળી’વાળા રાવ બહાદુર જમી-યતરામની મુલાકાત લેજે. એ મારો ખાસ મિત્ર છે. પરંતુ એ જરીક દોઢાહો અને એપી માણસ છે. જો તે મારી સૂચનાનો અમલ કરવામાં આનાકાની કરે તો તેને તું કહેજે કે તેને મારી સાથે પાછળથી કામ પાડવાનું છે ! જો કે તે મારો જૂનો મિત્ર હોય કશી આનાકાની નહિ કરે એમ હું માનું છું. તેણે તેની વીમા મંડળી તરફથી આ પત્ર સાથે મોકલેલાં સાબરશિંગનો બે લાખ રૂપિયાનો વીમો ઉતારાનો છે. તેમાં એક પાંચ પણ ઓછી નહિ. એની કિંમત તો એથીયે વિશેષ છે. નિરંજન ! તું મને મૂર્ખો કે દીવાનો માની ન લઇશ. બે લાખ રૂપિયાની કિંમતનાં તે સાબરશિંગા હોતાં હશે, એવી કલ્પના તું ન કરીશ. આ સાબરશિંગનો તારા કરતાં મને વિશેષ પરિચય છે અને હું મારી શુદ્ધસાન ડોકાણે રાખીને જ આ પત્ર લખ રહ્યો છું. તેને તારે જીવની માફક જાળવવાનાં છે. એમાં સહેજ પણ બલ થવી ન જાય, સમજ્યો ને ? અને તેમાં બહારના કોઈ માણસની દરમ્યાનગીરી હું ધ્વજીતો નથી. એટલે તેના રક્ષણ સાથે એક ક્ષણને માટે પણ પોલીસની મદદ માગીશ નહિ. તું જાણે છે કે આપણે દક્ષિણ તથા મધ્ય આફ્રિકાનાં જંગલોમાં

બહુએ વાર એકલા રખડ્યા છીએ. ત્યાંના જંગલવાસીઓ તથા ઘાતકી પશુઓની સામે આપણું રક્ષણ આપણે પોતે જ કર્યું છે. એટલા માટે હું કહું છું કે તું ચંદ્રનગરમાં હોઇ નાનકડી છોકરીની માફક પોલીસની મદદ મેળવવા દોડી જઇશ નહિ. વળી રાવ બહાદુરને પણ કહેજે કે આ સાબરશિંગના સંબંધમાં પોલીસની કિંવા ખીજા કોઇની દરમ્યાનગીરી હું બિલકુલ પસંદ કરતો નથી. તેનો વીમો ઉતારાવી, તેને કોઇ સારી વિશ્વાસપાત્ર બેન્કની સેફ ડિપોઝીટમાં મૂકી દેજે. જો કદાચ તું તારી મૂર્ખતા તથા બેદરકારીને કારણે આ વસ્તુઓને ગુમાવે (હું તારો પિતા હોઇ તારી મૂર્ખતા અને બેદરકારીનો મને ખ્યાલ છે.) તો તું ગમે તેમ કરીને પણ તેને પાછી મેળવજે. નિરંજન ! એટલું સ્મરણમાં રાખજે કે આ કિંમતી ચીજોની ઉપર માફે જીવન, મારી પ્રતિષ્ઠા અને માફે સર્વસ્વ ટકી રહેલ છે. તેના રક્ષણની જવાબદારી તારે શિરે છે.

‘આપણે બેઉ આફ્રિકામાંથી પાછા ફર્યા બાદ તું બ્રહ્મદેશ ગયો ત્યારપછીના થોડા સમયની અંદર જ મેં ચંદ્રનગરમાં કેટલું સહન કર્યું છે તેનો તને ખ્યાલ ન હોય એ સ્વાભાવિક છે. હવે હું ચંદ્રનગર આવું ત્યારે આ સાબરશિંગ ગૂમ થયાં હોય તો એને પારણામે મારે કેટલું સહન કરવું પડે તેનો ખ્યાલ તો તને આવે જ શી રીતે ? તું જાણે છે કે હું ડરપોક કે નિર્બળ નથી, છતાં પણ હું કહું છું કે હું ચંદ્રનગરથી અહીં આવવાને નિકળ્યો, તેના થોડા દિવસ પહેલાં ચંદ્રલાગા ઉપર જે પૂલ છે તેની ઉપર ઉભા રહીને, સરિતાનાં ખળખળ વહેતાં ઊંડાં નીરમાં ઝંપલાવવાનો મેં વિચાર કર્યો હતો. અચાનક એક સિપાઇ એ સ્થળે આવી ચડ્યો. જો તે ન આવ્યો હોત તો મેં જરૂર આત્મહત્યાનું, મનોબળવિહીન માનવીને શોભે તેવું હિચકારું કૃત્ય કર્યું હોત. વિશેષ ખુલાસો કરવાની મારી ઇચ્છા નથી, પણ એટલું જણાવું છું કે હું અસહ્ય મનોબળથી ગર્તામાં ડૂબેલા છું, તેમાંથી મને ઉપર લાવનારી એક જ મૂલ્યવાન વસ્તુ હું તને

સુપ્રત કુંડું છું. નિરંજન ! તું તેનું પૂરું જતન કરજે, માત્ર તારા પિતાને જ ખાતર નહિ, પરંતુ અનેક બધા ભોળા ગરીબોને ખાતર...'

એ પત્ર જેમ અચૂપચૂપ શરૂ થયો હતો, તેવી રીતે જ એકાએક અટકી ગયો હતો. નિરંજનને તેના પિતાના સ્વભાવનો પરિચય હતો, એટલે આ પત્ર ઉપરથી તે તેની મનોવ્યથા કદપી શકતો હતો.

નિરંજન બ્રહ્મદેશથી સાઈ પેદા કરી લાવ્યો હતો. અહીં આવ્યા બાદ તેના જાણવામાં આવ્યું હતું કે જ્યારે તે બ્રહ્મદેશમાં હતો ત્યારે તેના પિતા પુનઃ આફ્રિકા ગયા હતા. જે કે એથી તેને કશું આશ્ચર્ય થયું ન હતું. તેના પિતાનો સ્વભાવ જ એવો હતો. તે કોઈ વાર અચાનક નિર્ણય કરીને એકાએક પરદેશ ચાલ્યો જતો.

નિરંજન બ્રહ્મદેશથી વતન તરફ આવવાને માટે નિકળ્યો ત્યારે તેણે અનેક મનોરમ્ય કલ્પનાઓ કરી હતી. હવે શાંતિપૂર્વક લાંબો સમય દેશમાં રહેવાની તેની ઇચ્છા હતી. તેણે હજી સુધી લમ્પખંધનમાં પડવાનું પસંદ કર્યું ન હતું. હવે તેના દિલમાં એ તાલાવેલી જગી હતી. એટલે દેશમાં પહોંચી, ગૃહરાજાની પસંદગી કરી, સ્વર્ગીય સુખનો લલાવો લેવાની કલ્પના તેણે કરી હતી.

આ વખતે તેણે સારી મૂડી જમાવી હતી. પોતે બ્રહ્મદેશ ગયો તે પહેલાં તેના પિતાએ એક મનોરમ્ય બગીચાવાળું 'કૃષ્ણકુટિર' નામનું મકાન ખરીદી લીધું હતું, વળી એક લીમીટેડ કંપનીના શેરોમાં મૂડી રોકીને એ કંપનીના ડિરેક્ટરનું પદ પણ મેળવ્યું હતું. અર્થાત્ દરેક પ્રકારે સુખવસ્તુ સ્થિતિ હોય નિરંજનને પોતાની ભાવના સિદ્ધ કરવાની અનુકૂળતા લાગતી હતી.

પરંતુ ચંદ્રનગરમાં આવતાં તેને માલૂમ પડ્યું કે તેના બાપુજીએ 'કૃષ્ણકુટિર' તેમ જ બીજી તમામ સ્થાયર-જંગમ મિલકત વેચી નાંખી હતી, અને તે એકાએક આફ્રિકા તરફ જવા માટે રવાના થઈ ગયો હતો. એ જાણીને નિરંજનને આશ્ચર્ય પણ થયું. તેના પિતા તેની પાસે તથા તેમના મિત્રો પાસે એવી ઇચ્છા દર્શાવતા હતા કે

હવે તેમની વૃદ્ધાવસ્થા થયેલી હોય, નવાં સાહસો નહિ ખેડતાં, તેમની ઇચ્છા દેશમાં જ ઠરીકામ થઇ શાન્ત જીવન ગુજારવાની હતી.

જો કે તેના પિતાનો ધૂની સ્વભાવ હતો, તેને પરદેશમાં જવાનો- નવા નવા પ્રદેશોમાં પ્રવાસ કરવાનો શોખ હતો. સાહસો તેને ગમતાં હતાં. નિરંજન તે જાણતો હતો. પરંતુ તેણે પુનઃ આફ્રિકા જતા પહેલાં ‘કૃષ્ણકુટિર’ શા માટે વેચી નાંખી હશે? બીજી સ્થાવર- જંગમ મિલ્કતનો ફડચો શા માટે કરી નાંખ્યો હશે? તેનો ઉકેલ નિરંજનથી થઇ શકતો ન હતો.

પ્રકરણ ૨ જી

મોટરનો અકસ્માત

નિરંજન બ્રહ્મદેશથી ચંદ્રનગર આવ્યા બાદ પ્રસ્તુત પરિસ્થિતિ જેઠ. એ પછી તેનું રહસ્ય જાણવાને તપાસ કરવા માંડી. તેના એક સ્નેહીએ તેને કહ્યું: ‘તમારા પિતા આશરે દોઢ વરસ પહેલાં અહીંથી ઉપડી ગયા છે. તેમણે અહીંથી નિકળતાં પહેલાં કાઢને પોતાનો ધરાદો જણાવ્યો ન હતો. નિરંજન! બનવા જોગ છે કે તારા દિલને નાખુશ કરનારી કેટલીક અફવાઓ તારા કાને અથડાશે. તારા પિતા જે કંપનીમાં જોડાયા હતા તે ભાંગી પડી હતી. એવી વાતો થતી હતી કે તેમને આ શહેર છોડવાની ફરજ પડવાથી તે ચાલ્યા ગયા છે. એટલું જ માત્ર નહિ પણ તે હવે ફરીથી આ શહેરમાં પગ મૂકવાની હિંમત અલાવી શકે તેમ નથી. અલબત્ત, મને પોતાને તો એ અફવામાં કશું વળૂદ લાગતું નથી; પરંતુ તે એકાએક કાઢને જણાવ્યા વગર આ શહેરનો ત્યાગ કરી ગયા એ ઉપરથી લોકો તો ગમે તેવી વાતો કરવાના.’

મિત્રના કથનથી નિરંજનને સમજાયું કે પિતાના નામને થોડી ઘણી કાલિમા લાગી ચૂકી છે. તે પછી પણ તેના પિતાના સંબંધમાં ફેલાયેલી અનુચિત અફવાઓ જુદા જુદા માનવીઓ પાસેથી તેને કણુ-ગોચર થઈ હતી.

આ બધી વાતો અફવા રૂપે તેના કાન પર આવતી. તેના સ્હસ્યનો પાર પામવાનો એક પણ માર્ગ ન હતો. કેટલાક કહેતા કે વિલોચન કરજના બોળથી પૂરેપૂરો દબાઈ ગયો હતો. કોઈ કહેતું કે તેણે તેનાં ગરકામદેસર અને ગુનાહિત કૃત્યો વડે જે કંપનીમાં તે જોડાયો હતો એ કંપનીના નામને બદ્દો લગાડ્યો હતો અને તેના કૃત્યને લીધે જ કંપની લાંગી પડી હતી.

આવી જાત જાતની અફવાઓ સાંભળીને નિરંજન ત્રાસી ગયો હતો. પોતાના પિતાનું બૂરું કોઈ બોલે એ તેનાથી સહન થઈ શકતું ન હતું; તથાપિ તે કોઈને કશું કહી શકે તેમ પણ ન હતો. હમણાં તો તે બહુ જ ઉદ્વિગ્ન બની ગયો હતો. તેના પિતા તરફથી કશો પત્ર ન હતો. એટલે આફ્રિકા પહોંચી, પિતાની શોધ કરી, તેમની પાસેથી; તમામ વસ્તુસ્થિતિ જાણી લેવાનો તેણે વિચાર કર્યો હતો. એ-ચાર દિવસમાં જ તે પોતાના એ વિચારને અમલમાં મૂકવાનો હતો, તેણે પાસપોર્ટ પણ મેળવી લીધો હતો, ત્યાં આજે તેને આ બંડલ તથા તેના બાપુજીનો પત્ર મળ્યાં.

તેણે બેઉ સાબરશિંગનું અવલોકન કર્યું. બાપુજી આવાં સામાન્ય શિંગડાંને શા કારણસર આટલાં બધાં મૂલ્યવાન માનતાં હશે? તે ચોતરફ ફેરવીને સાબરશિંગને જોવા લાગ્યો, પરંતુ કશું ન સમજાયાથી એ ચત્ત તેણે છોડી દીધો, તેને પુનઃ પેટીમાં મૂકી દીધાં, પેટીને બંધ કરી, ચાવી વડે કળ વાસી દીધી, ચાવીને ગળવામાં મૂકી અને વસ્ત્રો ધારણ કરી, એ વજનદાર પેટીને ઉપાડીને તે બહાર નિકળ્યો. તેણે પોતાની મોટર તૈયાર કરી, પેટીને પોતાની બાજુએ રાખી અને આંતરરાષ્ટ્રીય વીમા મંડળી તરફ મોટરને રવાના કરી.

ભય એ શી ચીજ છે એનો તો તેને ખ્યાલ પશુ ન હતો. તેનું મન એકદમ ઉશ્કેરાઇ જાય એવું નિર્બળ ન હતું. મિથ્યા કલ્પનાને વશ થવાનો તેનો સ્વભાવ ન હતો. એમ છતાં પશુ તે મોટર ચલાવતો હતો ત્યારે તેના દિલમાં એમ થયા કરતું હતું કે કાંઈએ તેની મોટરનો પિછો લીધો છે.

ચંદ્રનગર વિશાળ શહેર હતું. તેના રાજમાર્ગના બેઠિ બાબુના ફૂટપાથ ઉપર જતા-આવતા માણસો ભરચક લાગતા હતા. રસ્તાની વચ્ચે ટ્રામ, મોટરબસ, વિક્ટોરિયા, ટેક્સી, ખાનગી મોટરો, બીજાં વાહનો પસાર થયા જ કરતાં હતાં. એથી પોતાની પાછળ આવતી કોઈ મોટર પોતાનો પિછો લે છે એમ નિરંજનને થતું. તે રાજમાર્ગ પરથી એકાદી સાંકડી શેરીમાં ઢાખલ થઇ જતો અને તેના બીજા છેડે જઈ, બીજા રાજમાર્ગ પર નિકળતો. ત્યાં પશુ મોટરો અને ટેક્સીઓની એટલી જ ધમાલ. એથી તેની શંકામાં વધારો થતો.

એક ગલીમાંથી બીજી ગલીમાં થઇને તે પોતાની પાછળ આવતી મોટરને થાપ આપવાનો યત્ન કરતો, ડાબી તથા જમણી બાજુએ તેની મોટરને લેતો એ વખતે જો કોઈ સિપાઈએ તેની મોટરને અટકાવીને તેની જડતી લીધી હોત તો તે મોટી મુશ્કેલીમાં મુકાયો હોત. કેમકે તેના કાટનાં બેઠિ ગળવામાં કાતુંસો ભરેલી બે રિવોલ્વરો હતી. એનું તેની પાસે લાયસેન્સ ન હતું. આફ્રિકા કે અલ્ગીરિયાનાં જંગલોમાં એ કદાચ ચાલી શકે, પરંતુ અહીં ભારતવર્ષમાં તો પરવાના વગર શસ્ત્ર સાથે ફરનારને ભારે મુશ્કેલીમાં ઉતરવું પડે એ સ્વાભાવિક હતું.

પરંતુ માર્ગમાં કશું વિધ ન નડ્યું. તે અચ્ચિશુદ્ધ ‘આંતર રાષ્ટ્રીય વીમા મંડળી’ની ઓફીસમાં પહોંચી ગયો. આ વીમા મંડળી જૂના વખતની અને પ્રતિષ્ઠાસંપન્ન હતી. રાવ બહાદુર જમીયતરામ તેનો મેનેજિંગ ડિરેક્ટર અને ‘મેનેજર ઇન ચીફ’ હતો. તેની બાહોશીભરી કુનેહથી વીમા મંડળીએ આજ સુધીમાં સારું કામ તથા પ્રતિષ્ઠા મેળવ્યાં હતાં. દેશી વીમા કંપનીઓમાં તેનું સ્થાન મહત્ત્વનું હતું.

રાવ બહાદુરનો દેખાવ કાંઈ પ્રતિભાશાળી ન હતો. શરીરે તે પાતળો અને નીચા ઘાટનો હતો. તેના માથા પર આબલા ભાગમાં તાલ પડી હતી. તેનું નાક પ્રમાણમાં લાંબું હતું. તેનો અવાજ સહેજ તીણો હતો. તેને એક વિચિત્ર આદત હતી. જ્યારે તે કોઈની સાથે વાત કરતો હોય ત્યારે ટેબલ ઉપર પડેલા દીવાસળીના આકસમાંથી એક પછી એક દીવાસળી કાઢી, તેની સાથે રમત કરતાં તેના ટુકડા કરતો અને જમીન પર ફેંકી દેતો. એથી સાંજ પડે ત્યારે તેની ખુસ્સી પાસે દીવાસળીના પુષ્કળ ટુકડા પથરાયેલા દેખાતા હતા.

રાવ બહાદુર જમીયતરામનાં નેત્રો સખ્ત અને ગણતરીબાજ હતાં. વળી તેની પાસે જે પચાશ વરસથી ઓછી ઉમરનો તથા અમુક આંકડા કરતાં ઓછી આવક ધરાવનાર કોઈ માણસ આવે તો એ આંગતુક જાણે કોઈ નાનું અને તુચ્છ પ્રાણી હોય એવું વર્તન રાવ બહાદુર તેની સાથે ચલાવતો. તેના એ સ્વભાવને કારણે નિરંજનના દિલમાં તેની તરફ સદાય અણુગમે રહ્યા કરતો.

‘અહો નિરંજન ! તું ક્યારે આવ્યો ?’ તેને પોતાની પાસે આવેલો જોષ બેઠાં બેઠાં જ તેની સાથે હાથ લાંબાવતો જમીયતરાવ બોલ્યો : ‘આવ એસ, તું તો બ્રહ્મદેશમાં ગયો હતો, ખરું ને ? બ્રહ્મદેશથી કેવીક કમાણી કરી લાવ્યો છે ?’

‘એટલી બધી નહિ, પણ કશો વાંધો આવે તેમ નથી. દેશમાં જ રહેવું હોય તો શાંતિથી જીવન ગુજારી શકાય.’ નિરંજને પરાણે સ્મિત કરતાં રાવ બહાદુર સાથે હસ્તધૂનન કર્યું.

‘વાર, કહે, શા કામે મારી પાસે આવ્યો છે ?’

નિરંજન ખુરશીપર બેઠો, તેણે પેટી ટેબલ ઉપર મૂકીને તેને ખૂલ્લી કરી અને પછી તેણે કહ્યું : ‘જુઓ, આ પેટીમાં બે સાબરશિંગ છે. તેનો આપની વીમા મંડળીમાં બે લાખ રૂપિયાનો વીમો ઉતરાવવાનો છે.’

અને પછી તેણે પોતાની પાસે આ વસ્તુઓ કેવી રીતે તથા શા માટે આવી છે એ જણાવ્યું તથા તેના પિતાએ બરાબર બે લાખ

રૂપિયાની કિંમતનો વીમો ઉતરાવનાનો ખાસ આગ્રહ કરેલો હોવાનું પણ રાવબહાદુરને કહ્યું.

જમીયતરામ એક પછી એક દીવાસળીના નાના નાના ટુકડા કરીને જમીન પર ફેંકતો હતો અને નિરંજનની હકીકત સાંભળતો હતો. છેવટે તેણે કહ્યું: ‘હું જાણું છું કે તારા પિતા તો તને મૂર્ખો અને બેદરકાર જ માનતા આવ્યા છે. હિંમત ખરી, પણ મગજ નહિ. તો પણ એય શું કરે? તેણે પણ કોઈની ઉપર વિશ્વાસ તો રાખવો જ જોઈએ ને!’

તે ક્ષણવાર નિરંજનની સામે સખ્ત અને વેધક દૃષ્ટિથી જોઈ રહ્યો. એ પછી તેણે પુનઃ ઉચ્ચાધુ: ‘નિરંજન! સાચું કહેજે, તને નાણાં પ્રકરણી અથવા કોઈ બીજાને સલાવવાને લગતું જ્ઞાન છે ખરું?’

‘ના જી.’ નિરંજને નિખાલસ સ્વરે ઉત્તર આપ્યો.

‘ન જ હોય શકે.’ જમીયતરામ બોલ્યો: ‘વાર, તો પછી આ સાબરશિંગની કિંમત કેટલી હશે, એ તો તું કેવી રીતે કહી શકે?’

‘તેની કિંમતનો મને ખ્યાલ નથી એ હું કબૂલ કરું છું. હું તો માત્ર એટલું જ જાણું છું કે એ કોઈ સાબરનાં લાંબાં શિંગડાં છે, તેની ઉપરનું કોતરકામ સુંદર અને બેનમૂન છે, અને મારા બાપુજી તેને એ લાખ રૂપિયા કરતાં વધારે કિંમતનાં માને છે.’

‘તારા બાપુજી તેને ગમે તેટલી કિંમતનાં માને તેથી શું થયું?’ રાવબહાદુરે દીવાસળીના ટુકડા કરીને જમીન પર ફેંક્યા: ‘વાર, વાર, તું આનો વીમો ઉતરાવ્યા પછી તેની શી વ્યવસ્થા કરવા ઇચ્છે છે?’

‘તેને બેંકમાં લઈ જઈને ત્યાં સેફ ડિપોઝીટમાં હું મૂકવાનો છું.’

‘અત્યારે જ?’

‘હા જી, અહીંનું કામ પતાવીને હું સીધો બેંકમાં જવા ધારું છું.’

‘મોટરબસમાં કે ટ્રામમાં?’

‘મારી મોટર છે.’

રાવ બહાદુરે હાથ લંબાવી નિરંજનના કોટનાં ઉપસેલાં ગળવાં તરફ અંગુલિનિર્દેશ કરીને કહ્યું: ‘બહુ સારૂ, ત્યારે તારી આ બે રિવોલ્વરો તું અહીં મૂકતો જા. આ કાંઈ આફ્રિકા કિંવા અલ્પદેશનું જંગલ નથી. તારી મુખમુદ્રા પરથી સમજાય છે કે તું શંકાશીલ તથા ઉતાવળીયા સ્વભાવનો છે. એટલે તું બેંકમાં પહોંચે તે પહેલાં માર્ગમાં તને એમ લાગે કે અમુક માણસ તારાં આ સાબરશિંની પાછળ પડ્યો છે, તો તું જરૂર તારી રિવોલ્વરથી તેને વિધી નાંખવાનું સાહસ કરી બેસ. અને એથી નકામો ફાંસીને માંચડે ચડી જાય ! વારૂ, પણ તારા પિતા આ સાબરશિંગની આટલી મોટી કિંમત આંકે છે એનું કારણ તારા જાણવામાં છે ?’

‘ના જી, એનું કારણ હું નથી જાણતો.’ નિરંજને કહ્યું, અને રાવ બહાદુર જમીયતરામના આગ્રહને વશ થઈને તેણે બેઉ રિવોલ્વરો તેમની સામે ધરી દીધી. રાવ બહાદુરે તેને ટેબલના એક ખાનામાં સેરવી, ખાનું બંધ કરી દીધું.

‘તું જગતપ્રસાદ કાચવાલા નામના ગૃહસ્થને ઓળખે છે ખરો ?’ રાવ બહાદુરે પૂછ્યું: ‘નથી ઓળખતો ! થોડા વખતમાં જ તું તેને ઓળખીશ. તેનો તારા પિતા સાથે સારો સંબંધ હતો, પરંતુ એ કદાચ તને મળવાનું પસંદ નહિ કરે. શા માટે નહિ ? તેનું કારણ તું તારી મેજે જ વહેલો યા મોડો જાણી શકીશ. વારૂ, કદા બેંકમાં તું આ સાબરશિંગ મૂકવાનો છે ?’

‘સંયુક્ત સહાકારી મંડળ લીમીટેડની સેફ ડિપોઝીટમાં.’

‘એની ઓપીસે તું કયે રસ્તે થઈને જવા ધારે છે ?’

આવા બિનજરૂરી પ્રશ્નથી નિરંજન સહેજ ચીડાયો ખરો, પરંતુ પોતાના મનોવિકારને પ્રકટ થવા નહિ દેતાં સહકારી મંડળની ઓપીસ તરફ જવાને માટે પોતે પસંદ કરેલો માર્ગ જણાવ્યો.

‘તું તારી મોટરને કેટલા વેગથી ચલાવે છે ?’ રાવબહાદુર જમીયતરામે તેને બીજો સવાલ કર્યો અને તેના ઉત્તરની રાહ જોયા સિવાય જ

ચલાવ્યું: ‘જો, રસ્તામાં જતી આવતી મોટરો તથા બીજાં વાહનો પણ તને મળવાનાં. એથી તારી મોટરની ગતિને તું એકધારી રાખી શકવાનો નહિ. અર્થાત્ જો તું બરાબર મધ્યાન્હે-બાર વાગે અહીંથી નિકળે-હા, એ વખતે અહીંથી નિકળવામાં તને કશે અંતરાય નડે તેમ નથી. તો તું સહકારી મંડળ લીમિટેડની ઓફીસમાં સવાબાર અને સાડાબારની વચ્ચે પહોંચી શકે. ઘણું કરીને બાર ઉપર વીશ મીનિટ, પણ માનો કે વચ્ચે અંતરાય નડ્યો કે ઢીલ થઇ તો પણ સાડાબાર વાગે તો તું જરૂર પહોંચી જવાનો.’

એ પ્રમાણે કહીને તેણે એ સાબરશિંગ હાથમાં લીધાં, તેના વજનનું અનુમાન કર્યું અને કહ્યું: ‘હવે આપણે તેના વીમાની વ્યવસ્થા કરીએ. સામાન્ય રીતે આવા પ્રકારનું જોખમ ખેડવાનું અમે પસંદ કરતા નથી. પરંતુ તારો બાપ મારો મિત્ર છે, તેના શબ્દોમાં મને વિશ્વાસ છે. એટલે મારી ઉપર તમામ જવાબદારી લઇને હું તેનો બે લાખ રૂપિયાનો વીમો ઉતારવાની વ્યવસ્થા કરું છું.’ તેણે ઘંટડી કરી: ‘મારો સેક્રેટરી અહીં આવશે. હું તેને સૂચના કરીશ. એ તને દરખાસ્તપત્ર આપશે. તેની ઉપર તું સહી કરી આપજે. ત્યારબાદ તારે કયાંય બહાર જવું હોય તો જઈ આવજે. પુનઃ બારમાં દશ મીનિટ બાકી હોય ત્યારે અહીં આવી જજે, તે દરમિયાન અહીં બધો વિધિ પૂરો થઈ જશે. ત્યાં સુધી સાબરશિંગ મારી પાસે જ રહેશે. મારી સામે શંકાશીલ દૃષ્ટિથી શું જોઈ રહે છે? હું તારાં સાબરશિંગને ગૂમ કરી દેવાનો નથી.’

આ વિચિત્ર સ્વભાવના માનવીના શબ્દોથી નિરંજન ઉકળી ઉઠ્યો હતો અને હમણાં પોતાનો ગુસ્સો ઉભરાઇ જશે એમ તેને લાગતું હતું. પરંતુ આપુણની ઇચ્છા પૂર્ણ કરવાને ખાતર તેણે શાંતિ જાળવી રાખી.

સેક્રેટરી આવ્યો. જમીયતરામે સાબરશિંગનો વીમો ઉતારવા સંબંધી સૂચના આપી. સેક્રેટરી દરખાસ્તપત્ર લાવ્યો. તેની ઉપર નિર્દિષ્ટ કરેલા રથને સહી કરીને નિરંજન વિદાય થયો. બહાર

નિકળતાં તેનો એક મિત્ર મળી ગયો. ખેડે જણુ નજીકની એક હોટેલમાં ગયા, ચહા તથા ઉપાહારને ન્યાય આપતાં તેમણે પ્રાર્થાવિક વાર્તાલાપમાં સમય વિતાવ્યો.

બરાબર અગીયાર ઉપર પચાશ મીનિટે તે વીમા મંડળીની ઓફીસમાં આવ્યો. વીમાને લગતો તમામ વિધિ પૂરો થઇ ગયો હતો. તેણે વીમાનું પ્રીમીયમ ભરી દીધું, સહીસિક્કા થયા અને તેને તરફાળ વીમાની પોલીસી મળી ગઇ. તેણે રાત બહાદુર જમીયતરામની હાજરીમાં જ સાબરશિંગ તપાસી જ્ઞેયાં, પેટીમાં મૂક્યાં, પેટી બંધ કરી, કળ વાસી દીધી અને પેટી લઇને તે વિદાય થયો.

તે ઓફીસમાંથી બહાર નિકળ્યો, મોટર પાસે આવ્યો, પેટીને આગલી બેઠક પર મૂકી અને પોતે તેની બાજુમાં બેઠો, એક કામ પતી ગયું હતું. હવે આ પેટીને સેફ ડિપોઝીટમાં મૂકવા માટે તે ઉપડ્યો.

અગાઉની માફક આ વખતે પણ કોઇ મોટર પોતાની નજીકમાં આવતી અથવા પોતાની પાછળ આવે છે એમ તેને લાગતું તો તે એ મોટરના હાંકનાર ઉપર ગુસ્સે થતો અને તેને ઉદ્દેશીને એકદો અપશબ્દ તેના મુખમાંથી નિકળી જતો. તેના મનમાં વિચાર આવતો: મોટરો તથા બીજાં વાહનોથી ધમધમી રહેતા આવા શહેર કરતાં આફ્રિકાનું જંગલ વધારે સલામત ગણાય. ત્યાં કોઈ પિછો લેવાની હિંમત કરી શકે નહિ, અને પિછો લેતો માલૂમ પડે તો તે નજીક આવે એ પહેલાં જ તેનો અંત લાવી દેવાય !

પરંતુ તેની પાછળ આવનારી કોઈ મોટરે કે બીજા વાહને તેની પર હલ્લો કર્યો નહિ, કિંવા કોઈએ તેની મોટરને ઘેરી લઇને તેની બાજુમાં પડેલી પેટીને ઉચાપત કરવાનો યત્ન પણ કર્યો નહિ. તે પોતાની મોટરને મધ્યમ ગતિથી ચલાવતો હતો, અને જો કોઈએ પિછો લીધો હોય તો તેને થાપ આપવાને માટે તે એક ગલીમાંથી નિકળી બીજા રાજમાર્ગ ઉપર, ત્યાંથી વળી બીજી ગલી મારફતે ત્રીજા રાજમાર્ગ ઉપર મોટરને લઇ જતો. એમ કરતાં તે સહકારી મંડળની

ઓપ્રીસની નજીક આવી પહોંચ્યો, અને તે જ વખતે તેની કલ્પનામાં પણ આવી ન શકે એવી રીતે તેની ઉપર હલ્લો થયો.

રાજમાર્ગ ઉપર મેદની ભરચક હતી. તેની વચ્ચે થઇને સંભાળ-પૂર્વક તે મોટર ચલાવતો હતો, એ વખતે સામેથી એક ખટારો આવતો દેખાયો. તેના ડ્રાઇવરે વળાંક લઇને તેના ખટારાને મોટરની દિશા તરફ લીધો. નિરંજનને ખટારાને પોતાની તરફ આવતો જોયો, એટલે તેની સાથે અથડામણ ન થાય એ હેતુથી તેની મોટરને એક મારી. પરંતુ એ જ વખતે એક જૂની પુરાણી ટુરિંગકાર તેની પાછળથી આવીને તેની મોટર સાથે અથડાઇ. એથી મોટરને આંચકા લાગ્યો અને નિરંજન જોસભેર સ્ટીઅરિંગ વ્હીલની સાથે અફળાયો. કાણુભર તો જાણે પોતાનો શ્વાસ બંધ થઇ ગયો હોય એમ તેને લાગ્યું. એ વખતે એક ખીજી મોટર તેની બાજુમાં આવતી હોવાનો તથા પોતાની મોટર પાસે લોકો એકઠા થતા હોવાનો તેને ઝાંખો ખ્યાલ આવ્યો. 'એક માનવીનો ચહેરો પોતાની નજીક દેખાયો. તેનાં નેત્રો ઠંડાં અને દયાહીન તથા ફૂરતાથી ભરેલાં લાગ્યાં. એકાએક તેના બેઉ હાથ મસ્તક તરફ વળ્યા, પરંતુ તેના હાથ મસ્તક નજીક પહોંચે એ પહેલાં એક સુસવતો ફટકો માથા પર પડ્યો અને તે તત્કાળ બેભાન બની ગયો.

નિરંજન ઉપર હુમલો કરનારે દાખવેલી હિંમત તથા ચપળતા જ તેને-સફળ બનાવવામાં કારણભૂત બની હતી. એ હુમલો એટલી ત્વરા તથા ચપળતાથી થયો હતો કે એ માણસે નિરંજનને ફટકો લગાવ્યો છે એવી તો આસપાસ એકત્ર થતા માનવીઓને કલ્પના પણ ન આવે. ધોળે દિવસે ચંદ્રનગરના રાજમાર્ગ ઉપર આવી ઘટના બને એમ કોણુ માની શકે ?

મસ્તક પર પડેલા ફટકાથી નિરંજન બેભાન બની ગયો. લોકો એકઠા થઇ ગયા. 'કામ્પ્લે ઉચ્ચાયું': 'ખિચારાને વધારે ધન થઇ લાગે છે.'

પોતાની ઉપર ફટકો પડતા પહેલાં તેણે એક દાખવેલી હોઇ મોટર સ્થંભી ગઇ હતી. થોડી વારે તે જ્યારે શુદ્ધિમાં આવ્યો ત્યારે

તેણે મોટરની બાજુમાં એક સિપાઈને ઉમેલો જોયો. થોડીક ક્ષણો સુધી તો તે મૂઠની માફક તેની સામે તાકી રહ્યો. પરંતુ પછી તેને હમણાં જ બની ગયેલા બનાવનું સ્મરણ થયું અને તે રોષભર્યો ઉભો થઈ ગયો. તેના મસ્તકમાંથી લોહી ટપકતું હતું.

‘ મીસ્તર ! ખેસી રહો, ઉભા થવાની જરૂર નથી. એમ્બ્યુલન્સ ગાડી મગાવી છે. તેમાં ખેસારીને તમેને હોસ્પિટલમાં લઈ જઈશું.’ સિપાઈએ તેને કહ્યું.

‘ એમ્બ્યુલન્સ કારને શું કરવી છે ?’ નિરંજનના અવાજમાં રોષ તથા ઉશ્કેરાટ હતો. તેણે ચોતરફ નજર ફેરવી. પોતાની બાજુમાં પડેલી પેટી અદૃશ્ય બની ગઈ હતી. તેણે આગલા લાગમાં નીચે દૃષ્ટિ કરી, પાછળની એક તરફ જોયું. ક્યાંય પેટી ન દેખાઈ. તે પોતાની મોટરની આસપાસ ટોળે મળી ઉભેલા માણસો તરફ વેધક દૃષ્ટિથી જોવા લાગ્યો. શું પેટીનો ચોર એ લોકોની વચ્ચે છુપાઈ રહ્યો હશે ?

એ પ્રમાણે તેને ચારે તરફ નજર ફેરવતો જોઈને સિપાઈ બોલ્યો : ‘ તમારી મોટરને પાછળથી જે મોટરનો ધક્કો લાગેલો તેનો ડ્રાઇવર તથા બીજી એ મોટરના ડ્રાઇવરો પલાયન થઈ ગયા લાગે છે. તેમની મોટરોને અમે કબજામાં લીધી છે.’

નિરંજનના મગજમાં એક નિમિષ માત્રમાં અનેક વિચારો ઉભરાઈ રહ્યા હતા. તેને આપુજીની સૂચનાનું સ્મરણ થયું : સાબરશિંગના કિસ્સામાં પોલીસની દરમ્યાનગિરી બિલકુલ થવી ન જોઈએ. એટલે તેણે આ સિપાઈને કહ્યું : ‘ હરકત નહિ, મને કાંઈ એટલી બધી ઇજા થઈ નથી. જે મારી પાછળ આવતી મોટરના ડ્રાઇવરે વખતસર તેની મોટરને એક લગાવી હોત તો એ મારી મોટર સાથે અથડાત નહિ. પરંતુ મને લાગે છે કે તેણે પિઠામાં જન્મે ખૂબ દારૂ દીધ્યો હશે ! ખેર, મારે એ વાંધે કશી ફરિયાદ કરવી નથી.’

‘ અરે મીસ્તર ! પણ તમે દવાખાતે ચાલો. ત્યાં ડ્રેસિંગ કરાવો. બુલ્ડો તમારા લમણામાં ફૂટ થઈ છે.’

‘ના ના, મને એટલું બધું વાગ્યું નથી.’ નિરંજને કહ્યું: ‘હવા-ખાને આવવાની મને જરૂર નથી લાગતી. હું તમને માફ વિનિર્મિતિંગ કાડું આપું છું. કદાચ મારી જરૂર પડે તો તેમાં લખેલે સ્થળે. હું મળી શકીશ.’

તેણે તેનું વિનિર્મિતિંગ કાડું સિપાઈને આપ્યું અને મોટરને ચાલૂ કરી, પરંતુ તે પોતાના મકાન પર નહિ જતાં એક લાંબું ચક્કર લગાવીને પુનઃ આ જ સ્થળે આવ્યો. પોતાની સાથે અથડાયેલી મોટર કોની હતી, એ વિષે તપાસ કરવાનો તેનો ધરાદો હતો.

અહીં આવતાં એ જ સિપાઈને ઉભેલો તેણે જોયો. નિરંજને જોઈને સિપાઈએ પૂછ્યું: ‘અહો, મીસ્તર ! હજી તમે અહીં જ છો ?’

‘ના ના, હું મારા મકાન તરફ જતો હતો ત્યાં એક ગૃહસ્થને મળવાનું મને યાદ આવ્યું, તેમની ઓફીસ આ તરફ હોઈને હું પુનઃ આ તરફ આવ્યો છું.’ નિરંજને અડાવ્યું.

‘બહુ સારું.’ સિપાઈએ કહ્યું: ‘પણ અહીં અમે જે મોટરો કબજામાં લીધી હતી, તેના સંબંધમાં તપાસ કરતાં માલૂમ પડ્યું કે આજે એક કલાક પહેલાં એ મોટરોના માલિકાને ત્યાંથી કોઈ બદ-માશો ચોરી ગયેલા હતા.’

‘એ ગમે તેમ હોય. તેની સાથે મને કાંઈ નિસ્ખત નથી.’ નિરંજન બોલ્યો: ‘તેઓ મોટર ઉપાડીને પલાયન થઈ જવા માગતા હશે, ત્યાં મારી મોટર સાથે અથડાવાથી તેઓ ગભરાઈ ગયા હશે અને મોટરો મૂકીને પલાયન થઈ ગયા હશે. એટલે મારે માટે તો આ એક અકસ્માત જ હતો. વળી મેં એથી કશું ગુમાવ્યું પણ નથી. હા, થોડુંક લોહી ગુમાવ્યું ખરું. હરકત નહિ, સાહેબજી !’ અને તેણે તેની મોટર આગળ ચલાવી.

સિપાઈ આ વિચિત્ર સ્વભાવના માનવીની મોટર પાછળ ચમત્કારિક દૃષ્ટિથી જોઈ રહ્યો.

પ્રકરણ ૩ જી

ટેલીફોન દ્વારા

મધ્યરાત્રિ થઈ ગઈ હતી. ફકિરચંદ સોનાવાલા બિછાના પર સૂતો હતો. આંખો ઘેરાતી હતી. એ વખતે ટેલીફોનની ધંટડીનો રણકાર થયો. આટલી મોડી રાત્રે કોણે ટેલીફોન કયો હશે? તે બિછાના ઉપર પડ્યો રહ્યો. ક્ષણભર તો ટેલીફોનની ઉપેક્ષા કરવાનો તેને વિચાર થયો, પરંતુ ટેલીફોન તેની ઉપેક્ષા કરવા માગતો ન હતો. ધંટડી ઉપરાઉપરી વાગવા માંડી. ટેલીફોન કરનાર કોઈ પણ રીતે ફકિરચંદને જગાડી, તેની સાથે વાત કરવા ઈચ્છતો હોવો જોઈએ.

ફકિરચંદ પણ કંટાળ્યો અને ઉભો થઈ ટેલીફોન પાસે ગયો. રીસીવર કાન ઉપર મૂકતાં પોતાનું નામ સંભળાયું. તેણે સવાલ કર્યો: 'કેમ, આટલી મોડી રાત્રે તમને મારું શું કામ છે?'

'મને તમારું કશું કામ નથી.' રીસીવરમાંથી મંદ છતાં સ્પષ્ટ અવાજ આવ્યો: 'પરંતુ મી. સોનાવાલા ! મેં તો તમારા જ કામ માટે તમને તકલીફ આપી છે. અને એ તમારા લાલની વાત છે, વિલોચનનાં સાબરશિંગની તમને ખાસ જરૂર છે, ખરું ને? એ અત્યારે કયે સ્થળે છે તે હું જાણું છું.'

અને આ શબ્દો સાંભળતાં ફકિરચંદની નિદ્રા અદૃશ્ય બની ગઈ. તેના વદનપર એક પ્રકારની લાલસા અંકિત થઈ ચૂકી હતી. તેનાં નેત્રો રીસીવર સામે વેધક દૃષ્ટિથી ચોટી રહ્યાં. અંદરથી જે માણસનો અવાજ આવતો હતો એ કોણ છે, તે કેમ જાણે નજરે જોઈ નક્કી કરવાનો ચત્ત કરતો હોય !

વીમા કંપનીઓ મૂલ્યવાન વસ્તુઓનો વીમા ઉતારે છે; પરંતુ એ પહેલાં તેનું મૂલ્ય નક્કી કરવું જોઈએ. ફકિરચંદ એ વસ્તુઓની કિંમત આંકી આપવાનું કામ કરતો હતો. સામાન્ય રીતે તે ધીર, ગંભીર

અને ઠરેલ સ્વભાવનો લાગતો હતો. તેના ચહેરા પરથી કોઈ તેના દિલનો ભાવ કહી શકે તેમ ન હતો. પરંતુ આપણને અનુભવ છે કે કોઈ કોઈ વાર અમુક સંયોગ ઉપસ્થિત થતાં ગમે તેવો કુશળ અને મજબૂત મનોબળવાળો માનવી પણ પોતાના મન ઉપર કાબૂ રાખી શકતો નથી. આ અત્યારે એવો જ પ્રસંગ હતો.

‘ પરંતુ તમે છો કોણ ? અને તમે આ બધું શું બોલી રહ્યા છો ? ’ તેણે રીસીવરમાં પ્રશ્ન કર્યો.

‘ મી, સોનાવાલા ! તમે પણ કોઈ ચમત્કારિક માનવી લાગો છો ! ’ સામેથી અવાજ આવ્યો : ‘ મેં હમણાં જ જણાવ્યું છે કે વિલોચનવાળાં સાબરશિંગ કયે સ્થળે છે તે હું જાણું છું; અને શું એના સંબંધમાં તમને જાણે કશું જ્ઞાન, માહિતી કે પરવા ન હોય એવું તમે મને સમજાવવા માગો છો ! ’

‘ ના, મારી કહેવાની મતલબ જુદી છે. એ સાબરશિંગની મને માહિતી છે, પરંતુ તેની તો આજે જ ચોરી..... ’

‘ હા હા, એ પણ મારા જાણવામાં છે. તેનો બે લાખ રૂપિયાનો વીમો ઉતરાવ્યા પછી જ એ બનાવ બન્યો છે. પરંતુ અત્યારે એ રહસ્યભર્યાં સાબરશિંગ કયે સ્થળે છે, એ જ મુખ્ય મુદ્દો છે. એ હકીકત તેની ચોરી કરનાર અને તેના સામગ્રીતો જાણે છે. ઉપરાંત હું જાણું છું. બીજું કોઈ જાણતું નથી.....હા હા, મને તેની ચોક્કસ માહિતી છે. ’

ફકિરચંદની રક્તવાહિનીઓ ખૂબ જોરથી ઉછળી રહી હતી, તેનો હાથ દમ્પતો હતો, તેના આખા અંગમાં ઝલ્મજલ્મ પેદા થઈ હતી. છતાં પણ કશાં ઉસ્કેરાટ વગર સ્વસ્થતાપૂર્વક તે બોલ્યો :

‘ મહાશય ! તમે કોઈ બોટા નંબરનું જોડાણ કર્યું છે. કદાચ તમે બીજા કોઈની સાથે વાત કરવા માગતા હશો. વારૂ, સાહેબજી, મારી આંખો ઘેરાય છે. ’

‘મી. સોનાવાલા ! હું તમને ઓળખું છું. નંબર બરાબર છે. અને વળી હું કાંઈ પાગલ.....’

જાણે જોડાણ કાપી નાંખવા માગતો હોય, એમ સોનાવાલાએ રીસીવરના રેન્ડને સ્પર્શ કર્યો.

તુરત જ સામેથી અવાજ આવ્યો : ‘એ સાયરશિંગ લખધીર સોલંકીએ મેળવ્યા છે અને અત્યારે પણ એ તેના મકાનમાં જ છે.’

‘ભલે હોય.’ અને સોનાવાલાએ રીસીવરને રેન્ડ પર મૂકી દીધું.

એ પછી તે બાજુમાં પડેલા ટેબલની પાસે ગયો. ટેબલ પર પડેલા કાગળો હાથમાં લઈ ઉથલાવવા લાગ્યો. તેણે ટેબલના ખાનામાંથી ચપ્પુ કાઢ્યું, તેનું ફળું ખુલ્લું કરી, તે નખ કાપવા લાગ્યો. તેના ચહેરા પર એક વિલક્ષણ ભાવ દર્શ્યમાન થતો હતો. તેના દિલમાં ભારે મંથન ચાલતું હતું. ભીતિ અને અનિશ્ચિતતા તેના ચહેરા પર સ્પષ્ટ થતાં હતાં.

બારણા પાસે જઈને અંદરથી સાંકળ બંધ કરેલી છે કે નહિ, એની તેણે તપાસ કરી જોઈ. તે બારીઓ પાસે ગયો, તેનાં કાચનાં બારણાં બંધ હતાં. તેની આડા કાળા પડદા હતા એ પનદા તેણે બરાબર સરખા કરી દીધા.

એ પછી તેણે જાકીટના અંદરના ગજવામાંથી એક ચાવી કાઢી. પુસ્તકોના બે ઘોડાની વચ્ચે એક કબાટ હતું. ચાવી વડે એ કબાટનું દ્વાર ખોલ્યું. એ દ્વારની પાછળ મજબૂત લોખંડી પતરાનું દર્શન થયું. અર્થાત બહારથી જે સામાન્ય કબાટ લાગતો હતો તેની ભીતરમાં તિજોરી છુપાએલી હતી. તિજોરી ઉઘાડીને તેની અંદરથી એક ચોપડો કાઢીને તે ટેબલ પાસે આવ્યો, ખુરસી પર બેસી, ચોપડો ઉઘાડી, તેમાં નોંધેલી રકમોનો તેણે એક કાગળ પર સરવાળો કર્યો, ચોપડાના પાનાં ફેરવ્યાં. એ કાર્ય પત્યા પછી તેણે એ ચોપડાને પુનઃ તિજોરીમાં મૂકી દીધો.

તિજેરીના બીજા ખાનામાં કરન્સી નોટોનાં બંડલો હતાં. તેમાંથી એક બંડલ ઉપાડી, તેની નોટો ગણી જોઇ. સો-સો રૂપિયાની કુલ દોઢસો નોટો હતી. પંદર હજાર રૂપિયા થયા, એ નોટોને એક લીફાફામાં મૂકી, પેલો કાગળ પણ તેમાં મૂક્યો. લીફાફાને કાટના ગળવાની અંદર સેરવી દીધો.

એ પછી તેણે બહાર જવાની તૈયારી કરી: વસ્ત્રો ધારણ કર્યાં, ઉપર પેલો કાટ પહેર્યો, બારણું ઉઘાડી તે બહાર આવ્યો. પુનઃ દાર બંધ કરી દીધું. પાછલે દાદરે થઇને તે નીચે ગયો. આગળના ભાગમાં મકાનનો રક્ષક ભેંયો ગાંજનો દમ લગાવતો અને જાગતો હોવાનો સંભવ હતો. એટલે પાછળનું બારણું ખોલીને તે ગલ્લીમાં આવ્યો. થોડે દૂર એક ડેલામાં તે મોટર રાખતો હતો. ત્યાં જઈ, મોટર બહાર કાઢી. ડેલો બંધ કર્યો અને પછી એ મોટરને ચાલુ કરી.

તે ચોતરફ દૃષ્ટિ ફેરવતો હતો. પોતાની હિલચાલ કોઇના જોવામાં આવી નથી એવી તેની ખાતરી થઇ ચૂકી હતી. તેણે પ્રથમ મોટરને સીધી પૂર્વ દિશા તરફ લીધી, તે ચંદ્રનગર શહેરની બહાર નિકળ્યો, એકાદ માઇલ દૂર જઈ, બીજા રસ્તા તરફ ફેંટાઇ, પુનઃ શહેર તરફ આવી, દરવાજામાં દાખલ થઇને શહેરની અંદર આગળ વધ્યો. તે એક મોટી હોટેલ પાસે આવ્યો. બહાર પુષ્કળ મોટરો પડી હતી. તેણે પોતાની મોટરને ફૂટપાથ પાસે ઉભી રાખી. આ હોટેલમાં તે ક્વચિત્ જ આવતો, અને વળી તેણે પોતાના દેખાવમાં પણ સામાન્ય પરિવર્તન કરેલું હોઇ અહીં કોઈ તેને ઓળખે તેમ ન હતું. આગલા ખંડમાં જુદાં જુદાં ટ્રેવલોની આસપાસ પુષ્કળ માણસો ખાલ-પેચાદિ પદાર્થોનો ઉપભોગ કરતા હતા. એ ખંડમાં નહિ રોકાતાં તે અંદરના ખંડમાં ગયો. ત્યાં કેટલાક માણસો પાનાં વડે જુગાર ખેલતા હતા. તેમની તરફ લક્ષ આપ્યા વગર, પાછલી બાજુએ બીજું દાર હતું તેમાંથી નિકળી ચાલીમાં આવ્યો, થોડે આગળ વધી, એક દારમાંથી નિકળીને તેણે ગલ્લીમાં પ્રવેશ કર્યો.

એ ગલ્લીમાં આગળ વધી તે એક રાજમાર્ગ ઉપર આવ્યો. થોડે આગળ ચાલતાં ટેકસી મળી ગઇ. તેમાં દાખલ થઇ, તેણે હાંકનારને સ્થાનનેા નિર્દેશ કર્યો. ટેકસી ચાલુ થઇ, થોડી વારમાં જ તેણે જણાવેલા સ્થળે પહોંચીને ટેકસી ઉભી રહી. ડ્રાઇવર ખારણું ઉઘાડવા નીચે ઉતર્યો. પરંતુ પાછલી બેઠક ખાલી હતી. તેની ઉપર પાંચ રૂપિયાની નોટ પડી હતી. ડ્રાઇવરને ભાડા કરતાં ચાર ગણી રકમ મળી ગઇ હતી. એટલે આવી રીતે ગૂમ થનાર આ ગૃહસ્થના વર્તન માટે કશી ફરિયાદ કરવાનું તેને કારણ ન હતું.

એ ટેકસી ધીમી પડી કે તુરત જ ફરીચંદ સીફતપૂર્વક તેમાંથી નીચે ઉતરી, એક ગલ્લીમાં દાખલ થઇ ગયો હતો, અને તેને બીજે છેડે પહોંચી, મોટા રસ્તા પર આવીને તેણે બીજી ટેકસી ભાડે કરી લીધી. નિર્દિષ્ટ સ્થળે એ ટેકસી આવી પહોંચતાં તે નીચે ઉતરી ગયો. હાંકનારના હાથમાં પાંચ રૂપિયાની નોટ મૂકી, વધારાના પૈસા પાછા લેવા માટે નહિ રોકાતાં તે ચાલી નિકળ્યો. તે આસપાસ નજર કરતો એક ગલ્લીમાં દાખલ થયો, થોડુંક ચાલી તેમાં વચ્ચે એક ગલ્લી હતી એમાં થઇને બીજી ગલ્લીમાં આવ્યો.

આ વિભાગમાં મોટે ભાગે ઉતરતા વર્ગના લોકો રહેતા હતા. વાતવાતમાં ટટો, ફિસાદ અને મારામારી-એ તો તેમને માટે સહજ હતું. એવો દિવસ ભાગ્યે જ જતો કે જે દિવસે આ ભાગમાં એકાદું ખૂન પણ થયું ન હોય. પોલીસનો સિપાઇ પણ અહીં પહેરા પર એકલો ફરતો નહિ. એ જણા સાથે જ ફરતા. જો કે આ લત્તામાં રહેતા બધા જ માણસો હલકટ, બદમાશ કે તોફાની ન હતા. કેટલાક ગરીબ સ્વભાવના અને પ્રામાણિકપણે મનૂરી કરીને જીવનનિર્વાહ કરનારા કામદાર-વર્ગના માનવીઓ પણ અહીં રહેતા હતા. પરંતુ એવા માણસો બનતાં સુધી રાત્રે બહાર નિકળતા જ નહિ.

આ પ્રદેશમાં ફકિરચંદ રસ્તાપર ચાલતો આસપાસ દૃષ્ટિ કરતો હતો. ઘણાંખરાં મકાનો બંધ હતાં. બારીઓમાંથી પણ પ્રકાશ દેખાતો

ન હતો. થોડે આગળ વધ્યા પછી તે એક મકાન પાસે થંભી ગયો. આ મકાનની બારીઓ બંધ હતી. તેના કાચમાંથી પીળો પ્રકાશ રસ્તા પર રેલાતો હતો, અંદરથી વાજાંત્રોનો નિનાદ અને કાંઈ સ્ત્રીના તીણા સૂરનો આલાપ કણ્ઠગોચર થતો હતો.

મકાનનું પ્રવેશદ્વાર બંધ હતું. તેની પાસે જઈને ફકિરચંદ એ બારણાના કડાને એક વાર જોરથી, એ પછી ધીમેથી, પુનઃ એક વાર જોરથી અને એ વાર ધીમેથી તથા ત્રીજી વખત જોરથી અને પછી ત્રણ વાર ધીમેથી ખટખટાવ્યું. આ મકાનની અંદર પ્રવેશ કરવા માટેની એ સાંકેતિક ભાષા હતી. અર્થાત્ ફકિરચંદ સોનાવાલા અહીં પહોંચવો જોઈએ જ આવતો ન હતો.

દાણુ વાર પછી મકાનનું દ્વાર ખૂલ્યું. વીજળીની હાથબત્તીના તીવ્ર પ્રકાશથી ફકિરચંદનાં નેત્રો બંધ થઈ ગયાં. તુરત જ એ પ્રકાશ અદૃશ્ય બની ગયો.

‘અંદર આવો.’ મકાનની અંદરથી અવાજ આવ્યો : ‘જલસો હવે પૂરો થવા આવ્યો છે.’

ફકિરચંદ મકાનમાં દાખલ થયો. તેઓ એક દાદર પાસે આવ્યા. તેનાં પગથીયાં ચડીને ઉપર ગયા. ઉપરની ચાલીમાં એક ઓરડાનું દ્વાર ઉઘાડું હતું. તેઓ એ ઓરડામાં દાખલ થયા. દીવાનો ઝાંખો પ્રકાશ ઓરડામાં રેલાતો હતો. એકાદ-બે ખુરશી અને કબાટ સિવાય બીજું કશું ફરનિયર અહીં ન હતું. નીચેથી સંગીતનો આલાપ શ્રવણ થતો હતો. ફકિરચંદની સાથેના માણસે બારણું બંધ કર્યું અને નિઃસ્તબ્ધતા પ્રસરી રહી.

ફકિરચંદ આ માણસનું અવલોકન કરી રહ્યો હતો. તે પાતળો હોવા છતાં, તેનો બાંધો મજબૂત અને કસાયેલો હતો. ઉંચાઈ મધ્યમ હતી. તેનાં નેત્રો તિક્ષ્ણ તથા વેધક હતાં. તેણે સામાન્ય કાટિના વસ્ત્રો પહેર્યાં હતાં.

એ માણસે કહ્યું : ‘ મી. સોનાવાલા ! આ ખુરશી પર બેસો. ચહાપાન કરશો ? અથવા જો મઘપાનનો વાંધો ન હોય તો...’

ફકિરચંદ બેઠો નહિ, તેમ જ તેણે કશું પણ લેવાનો ઇન્કાર કર્યો. તે ઓરડામાં ચોતરફ દ્રષ્ટિ કરતો હતો. પરંતુ પોતાને જેની જરૂર હતી તેનું દર્શન થતું ન હતું.

ઓરડાના એક ખૂણામાં નાનું ટેબલ પડ્યું હતું. પેલો માનવી મંદ મંદ રિમત કરતો એ ટેબલ પાસે ગયો અને જાદુગરની માફક તેની ઉપર પોતાના હાથ ફેરવવા લાગ્યો. થોડીવારે એ ટેબલ પરથી એક કાળું વસ્ત્ર ઉત્પન્ન થયું.

તેણે કહ્યું : ‘ મી. સોનાવાલા ! તમે જેની પ્રતીક્ષા કરી રહ્યા છો તેનો મને ખ્યાલ છે. અહીં જુઓ ! ’

ફકિરચંદ કશો પણ ઉત્તર નહિ કરતાં જાણે ફૂંકો મારતો હોય તેવી રીતે ફાળ જારીને એ ટેબલ પાસે ગયો. વીમે ઉતરાવવા માટે આત્મીય વસ્તુની કિંમત આંકવાના ધંધાને અંગે અનેક જાતની ચિત્રવિચિત્ર વસ્તુઓ તેના જોવામાં આવતી હતી, પરંતુ આ નાના ટેબલ પર તેણે જોયે તેવી વસ્તુ તો તેણે કદી પણ જોઈ ન હતી.

ટેબલ ઉપર બે લાંબાં સાબરશિંગ દેખાયાં. તે ગોળ, વળાંકદાર અને અણીદાર હતાં. તેની ઉપર સુંદર અને ખારીક સોનેરી નકસીકામ કરવામાં આવ્યું હતું. તેમાં આફ્રિકાનો પ્રદેશ, ઉંચી કઠાણોવાળી ઊંડી નદી, આસપાસનું જંગલ, વૃક્ષો પર બેઠેલાં પક્ષીઓ, દૂર દૂર દેખાતાં જંગલવાસીઓનાં કુખા જેવાં મકાનો, એ સર્વ કોતરકામ સુરેખ અને પ્રમાણસર હતું. ઝીણામાં ઝીણી વિગતની પણ ઉપેક્ષા કરવામાં આવી ન હતી. આવું નકસીકામ તો સોનાવાલાએ આજે પહેલવહેલું જ જોયું હતું.

તે આ વસ્તુ પરથી નજર ખસેડી, પોતાની સાથેના માણસની સામે જોતો બોલ્યો : ‘ અત્યંત સુંદર અને મનોરમ ! આવી વસ્તુની ચોરી થવા પામે એમાં કશું આશ્ચર્ય નથી. ’

‘આ સાબરશિંગ જેટલાં સુંદર છે તેટલાં જ મૂલ્યવાન છે. તેનો બે લાખ રૂપિયાની કિંમતનો વીમો ઉતારવામાં આવેલો હોવાથી જ તેની ચોરી થવા પામી છે. કહો, મી. સોનાવાલા ! આનું મૂલ્ય કેટલું ગણાય ?’

ફકિરચંદે તુચ્છકારપૂર્વક ગજવામાંથી પેલો લીકાફો કાઢી ટેબલ પર ફેંકતાં કહ્યું : ‘લખધીર ! તેનું મૂલ્ય આ લીકાફામાં છે, એથી એક પાઇ પણ વધારે નહિ !’

જે લખધીર સોલંકીના સંબંધમાં સોનાવાલાને ટેલીફોન મળ્યો હતો તે જ આ માણસ હતો. તે આ સ્થળે રહેતો હતો. તે બદમાશોનો શિરોમણિ હતો. નીચે બે ત્રણ ગાનારીઓ રહેતી હતી. તેઓ આ મકાનમાં ભાડે રહીને સ્વતંત્ર ધંધો ચલાવતી હોવાનો દેખાવ કર્યો હતો, પરંતુ ખરી રીતે તો તેઓ લખધીરની પગારદાર હતી. તેમની સહાયથી લખધીર સંગીતના જલસાના બહાના તળે શ્રીમંતોના છેલ્લા બટાઉ નખીરાઓને આકર્ષી, તેમની પાસેથી ધન પડાવતો. તે અમુક સાગરીતો મારફત ચોરી કરાવતો, ચોરીનો માલ સંધરતો, તેનો નિકાલ કરતો, તેની ઉપર ધીરધાર કરતો અને બીજા અનેક ઉઠાઉગીરીના ધંધા તે કરતો હતો.

લખધીરે નોટાથી લરેલા લીકાફા તરફ હાથ લંબાવ્યો. પણ એ લીકાફાને તેના હાથનો સ્પર્શ થઇ શક્યો નહિ. અચાનક આ ખંડની બત્તી ગુલ થઇ ગઈ, ઘેર અંધકાર પ્રસરી રહ્યો.

‘લખધીર !’ ફકિરચંદે બૂમ પાડી. તેના અવાજમાં ચિંતા અને બીતિ બેઠે હતાં.

તે ટેબલ નજીક જવા લાગ્યો, એક પુરશી સાથે અફવાયો અને સમતોલપણું જાળવવાનો પ્રયત્ન કરવા છતાં જમીન પર પછડાયો. તેના ફાટની આંબા સાથે કાંઈ વસ્તુ ધસાઇ.

‘લખધીર ! અંધારું શા માટે ક્યું ? બત્તી કર !’

પરંતુ કોઈ માનવીના હાથ તેના ગળાની આસપાસ ચીપીઆની માફક બીડાયા. તે હવે કશો પણ અવાજ કરી શક્યો નહિ. તેણે પોતાની ઉપર આક્રમણ કરનારની હરતચૂડમાંથી છટકવાને માટે એ માણસના શરીર પર મુક્કીઓ લગાવવા માંડી, પરંતુ તેની અસર ન થઈ. અત્યારે આખો ઓરડો માણસોથી ભરાઈ ગયો હતો. તેમના શ્વાસોચ્છવાસ અને પગલાંનો અવાજ સંભળાતો લાગ્યો. બીજા હાથ પણ તેના શરીરની આસપાસ બીડાયા. એવામાં તેની એક મુક્કી કોઈ માણસના જડબામાં લાગવાથી તે માણસના મુખમાંથી દદાલરી ચીસ સરી પડી.

ઓરડામાં ઘેર અધંકાર હતો. સોનાવાલા તેની મુક્તિને માટે મથતો હતો, પરંતુ તેના ગળા ફરતી જીવલેણ ચૂડ દૂર થતી ન હતી. તેને ગુંગળામણ થવા લાગી હતી. આવી સ્થિતિ વધુ વખત રહેવાથી પોતાનું મોત નિષ્પન્નવાનો ભય લાગતો હતો.

છેવટે તે એ જીવલેણ ચૂડમાંથી મુક્ત થયો, માડમાંડ ઉભો થયો અને અહીંથી પલાયન થવા અનુમાને દ્વાર તરફ જવા લાગ્યો. આગળ વધતાં તે કોઈ આકાર સાથે અથડાયો. પુનઃ તેના ગળા તરફ હાથ લંબાયા. તેણે સહાય માટે બૂમ મારવાનો વિચાર કર્યો, પણ તેનું ગળું પુનઃ બીંસાયું.

‘રહો ! હું એને પૂરો જ કરી દઉં !’ સર્પના મુસવાટા જેવો અવાજ કણ્ઠપટ પર અથડાયો, કોઈ વજનદાર વસ્તુનો તેના મસ્તક પર ભેરથી ફટકો પડ્યો; તથાપિ મૃત્યુના ભયે તેના દિલમાં અજબ હિંમત પ્રેરી હતી. એટલે તેનાં નેત્રો પાણીથી ભરાઈ જવા છતાં તે ઠકી રહ્યો. તેણે અળાપ્યા દુશ્મનનો મુક્કીઓ વડે સામનો કર્યો, પરંતુ બીજા ક્ષણે એક બાંને ફટકો પડ્યો, તે લથડ્યો, ઢીંચણભર થઈ ગયો અને ત્રીજા ફટકાથી બેજાન બની જમીન પર પછડાગો.

જ્યારે તે શુદ્ધિમાં આવ્યો ત્યારે પણ ઘેર અધંકાર હતો. જો કે અત્યારે કોઈ જીવંત વ્યક્તિની હલચલ જણાતી ન હતી. સર્વત્ર શમ-

શમાકાર હતું. નીચેનું સંગીત સંભળાતું ન હતું. તે ખેઠા થયો, લથડીયાં આતો ઉભો થયો. તેણે એક હાથે ટેબલને પકડી રાખ્યું. બીજા હાથે ગળવામાંથી નાની વીજળીની ટોચે લાઇટ બહાર કાઢી, અને તેની આંધ દબાવી :

‘ લખધીર ! મારી સાથે લુચ્યાઇ ! પણ યાદ રાખજે.....’

તે એકાએક સ્થમ્ભી ગયો. વીજળીની બત્તીનાં ઉજ્જવલ કિરણો જમીન પર પડેલા લખધીર સોલંકીના ફિક્કા ચહેરા પર પડતાં હતાં.

લખધીર ટેબલ પાસે જમીન પર પડ્યો હતો. તેનાં નેત્રો ખુલ્લાં હતાં, પણ તેમાં ચળકાટ ન હતો. એ નેત્રો નિષ્ક્રિયપણે પોતાની સામે રોષપૂર્વક તાકી રહ્યાં છે એમ ફકિરચંદને લાગ્યું. કેમ જાણે એ નેત્રો ફકિરચંદને જ પોતાના માલિકનો ખૂતી સમજતાં હોય ને ! અને આ નિષ્પ્રાણ નેત્રો સામે જોતાં ફકિરચંદનું આખું ય અંગ લથથી ઠમ્પી ઉઠ્યું.

એક ઘરાનો હાથો ચમકતો હતો. તે લખધીરના કાળા કોટની વચ્ચે વીંટળાયેલો દેખાતો હતો. એ ઉપરથી તેનું ખૂન કેવી રીતે થવા પામ્યું હશે તે સમજી શકાતું હતું. ફકિરચંદની આંખે અંધારાં આવ્યાં, તેનું મગજ ભમવા લાગ્યું. તેણે જોરપૂર્વક ટેબલને પકડી રાખ્યું. પછી આગ્રહપૂર્વક સ્વસ્થ બનવાનો ચત્ત કરતો તે લખધીરના દેહની પાસે ગયો. પરંતુ આ જગતપંરની કાઠપણુ માનવશક્તિ હવે તેને જીવંત બનાવી શકે તેમ ન હતું. તેનાં કપડાં ફાટી ગયાં હતાં, માંસના લોચા લપડતા હતા. એથી મૃત્યુ પૂર્વે તેણે પોતાની ઉપર આક્રમણ કરનારનો સંજોડ સામનો કર્યો હશે એમ લાગતું હતું.

ફકિરચંદ તેની સામેથી મુખ ફેરવી લીધું, બત્તીનો પ્રકાશ ખૂણામાં પડેલા ટેબલ તરફ ફેંક્યો. તે ધીમેથી ઉભો થયો અને ટેબલ સામે જોઇ રહ્યો. બેઉ સાબરશિંગ ટેબલપરથી અદસ્ય બની ગયાં હતાં, પરંતુ એનું તેને કશું પણ આશ્ચર્ય થયું નહિ.

પ્રકરણ ૪ થું

નિરંજન નાઠો

પોતાના કબજામાંથી ગૂમ થયેલા સાબરશિંગની જાતે જ તપાસ કરવાનો નિરંજને નિશ્ચય કર્યો હતો. તે પોતાની રીતે તપાસ કરતો હતો, પરંતુ પેલી મોટરોના ગૂમ થયેલા હાંકનારાઓનો પત્તો મળતો ન હતો. રાવજહાદુર જમીયતરામને તેણે આ હકીકત જણાવી હતી. તેમણે તેની બેદરકારી માટે તેને ઠપકા આપ્યો, તો પણ સાબરશિંગની ચોરી થવાની હકીકતને હાલ તુરતને માટે ગુપ્ત રાખવાની નિરંજનની માગણીમાં તે સંમત થયા.

તેમણે કહ્યું: ‘નિરંજન ! અમારી વીમા મંડળીના નિયમ મુજબ તો મારે આ બાબત ગુપ્ત રાખવી તે ગેરકાયદેસર ગણાય અને ધંધાદારી દૃષ્ટિથી પણ તે વાજબી નથી. પરંતુ એ સાબરશિંગ ગૂમ થયાં છે, એવું રીતસર જાહેર કરતા પહેલાં, તેને શોધી કાઢવા માટે હું તને બે અઠવાડિયાં આપું છું. અમારી વીમા મંડળી એમ સ્વીકારી લેશે કે ત્યાંસુધી તે સાબરશિંગ ચોરાયાં ન હતાં, પણ તારા કબજામાં જ હતાં. વાડ, તું તેની શોધને માટે શો માર્ગ લેવા ધારે છે ?’

પરંતુ આ એપી સ્વભાવના વૃદ્ધ જન પાસે પોતાની યોજના રજૂ કરીને સમય બગાડવાની નિરંજનની ઇચ્છા ન હતી. એટલે તેણે પોતાની યોજના સંબંધી સામાન્ય વાત કરીને તેમની વિદાય લીધી. તે પોતાની રીતે તેની શોધ કરવા મથતો હતો.

હવે જે રાત્રિએ ફકિરચંદ સોનાવાલા લખધીર સોલંકીની મુલાકાત માટે ગયો હતો, તે રાત્રે નિરંજન તેના મકાનમાં—સૂવાના ઓરડામાં ગાઢ નિદ્રાને વશ બની, પલંગ પર આડો પડ્યો હતો. એકાએક ટેલફોનની ધંટડીના તીવ્ર રણુકારે તેને જાગૃત કરી દીધો. ઘેરાતી આંખોએ તેણે પહેરણુ પહેરી લીધું, ચંપલમાં પગ નાંખ્યા અને નીચે ટેલફોન હતો ત્યાં જવા માટે તે દાદર તરફ ગયો.

તેણે રીક્ષીવર ઉપાડી, કાન પાસે લઇ જઇને પ્રશ્ન કર્યો: 'તમે મને અત્યારે કેમ બોલાવ્યો છો? જો ખાસ અગત્યનું કામ હોય તો તમારું નામ અને શિરનામું જણાવો. આવતી કાલે હું તમને મળવાને માટે આવીશ.'

'આ તો અગત્યનું છે—ખુબ જ અગત્યનું.' સામેથી અવાજ આવ્યો: 'હું માનું છું કે તમારા પિતાશ્રી હજી પણ આફ્રિકામાં જ છે.'

'હા, અને મને લાગે છે કે તેઓ મારા કરતાં ત્યાં વધારે સુખી છે.' નિરંજન સહેજ તોછડા છતાં કટાક્ષભર્યા સ્વરે બોલ્યો: 'કેમ કે તેઓ જે સ્થળે છે તે સ્થળે ટેકફિન નથી. એટલે ત્યાં રાત્રે તેઓ શાંતિથી નિદ્રા મળવી શકે છે. માત્ર તેમના તંબુ કે ઝુંપડાની નજીક કોઇ વાર જો સિંહ આવી ચડે તો જ તેમની ઉંઘમાં ખલેલ પડે; ત્યારે અહીં તો.....વારૂ, કાંઈ નહિ, બોલો—તમારે શું કહેવાનું છે?'

'હું તો તમારી સાથે, તમારા પિતાએ તમારી ઉપર મોકલેલા સાબરશિંગના સંબંધમાં વાત કરવા માગું છું.' સામેથી આવેલા સ્વસ્થ અવાજે નિરંજનને ઉત્કંઠિત બનાવી દીધો: 'તમે એ સાબરશિંગ કોઇ પણ રીતે પાછાં મેળવવાને બંધાયેલા છો, ખરું કે નહિ? તમારા પિતા અહીં આવી પહોંચે ત્યાંસુધી તેને સુરક્ષિત રાખવાની જરૂર છે. એની સાથે તેમના જીવન-મૃત્યુનો પ્રશ્ન સંકળાયેલો છે. વારૂ, એ વસ્તુ કયે સ્થળે છે એ હું જાણું છું.'

નિરંજનની નિદ્રા બિલકુલ ઉઠી ગઇ હતી. તેનો અવાજ ઉત્કંઠિત, આશ્ચર્યો અને ઉત્સાહી બન્યો: 'શું તમે સાચું કહો છો? એનો પત્તો તમે મેળવ્યો છો? બોલો, તમે કોણ છો? એ વસ્તુ ક્યાં છે? તે મેળવી આપનારને મોટું ધનામ.....'

'હું કોણ છું એ જાણવાની તમારે જરૂર નથી અને ધનામની મને જરૂર નથી.' અવાજ આવ્યો: 'એ સાબરશિંગનું શું રહસ્ય છે, તેની સાથે તમારા પિતાનો કેવો સંબંધ છે, તમારા પિતાનું આખું અવિધ્ય તેની ઉપર કેવો મહત્વનો આધાર રાખે છે અને તેઓ અહીં

આવે તે વખતે સાબરશિંગ ન મળે તો તેમની કુવી સ્થિતિ થાય એ તમારા કરતાં હું વિશેષ જાણું છું. તમારા પિતાને મદદ કરવાની મારી ઇચ્છા છે. એ રહસ્યભર્યા સાબરશિંગને ગુમાવીને તમારા પિતાના ભાવી ભાગમાં તમે મોટી અને અક્ષમ્ય મુશ્કેલી ઉભી કરી છે. એટલે તમારી એ મૂર્ખતાને બુંસી નાંખવાની તક તમને આપવાની મારી ઇચ્છા છે.’

નિરંજન સહેજ ઉસ્કેરાયો : ‘મહાશય ! મારી ભૂલ, બેદરકારી, મૂર્ખતા, વગેરેના સંબંધમાં મને ઉપદેશ આપવાની જરૂર નથી. સાબરશિંગનું રક્ષણ હું ન કરી શક્યો, એ મારો અક્ષમ્ય અપરાધ; પણ તેમાંથી મુક્તિ મેળવવાનો હું કશો યત્ન કરતો નથી એમ તમે શા ઉપરથી માની લીધું? હું તો સતત તેની શોધમાં જ લાગ્યો રહ્યો છું. બોલો મને જણાવો, એ કયે સ્થળે છે?’

‘તમારા પિતાનાં સાબરશિંગ લખધીર સોલંકીના મકાનમાં છે. તેનું મકાન મહેતાબ સ્ટ્રીટમાં આવેલું છે. એ મકાનનો નાઇટકલખ તરીકે, સંગીતના જલસા માટે અને વેસ્થાવિહાર માટે પણ ઉપયોગ થાય છે.....ઉતાવળા ન થાઓ. તમારે ખૂબ સંભાળવાનું છે; નહિતર તમે ત્યાં પહોંચશો તે પહેલાં જ સાબરશિંગ ગૂમ થઈ જશે.’ બોલનારે ચેતવણી આપી : ‘લખધીર સોલંકી કાચોપોચો નથી. તે અનુભવી ઉઠાઉગીર છે, અને તેના જેવા એક ઉઠાઉગીરને ત્યાંથી તમારે ઉઠાઉગીરી કરવાની છે ! તમે એકદમ ત્યાં આવો, પરંતુ તમારો કાષ્ટએ પિછો લીધો નથી ને, એની સંભાળ રાખજો. તમે ત્યાં જાઓ છો એ કાષ્ટને પણ જણાવ્યા વગર તમારા મકાનમાંથી છૂપી રીતે નિકળીને એકદમ તે સ્થળે આવજો.’

એ પછી નિરંજનના આ હિતચિંતકે તેને લખધીરના મકાનની ચોક્કસ નિશાની આપી, તેમ જ એ સ્થળે પહોંચવા માટે ટુંકામાં ટુંકા કયો રસ્તો લેવો એ વિષે પણ સૂચવ્યું. છેવટે નિરંજને કહ્યું : ‘વાર, હું બનશે તેટલી ત્વરાથી ત્યાં આવી પહોંચું છું.’

તેણે રીસીવરને હુક પર ભરાવી દીધું અને તે પ્રવેશદ્વાર તરફ જવા લાગ્યો. પરંતુ તેને યાદ આવ્યું કે તેણે વસ્ત્રો તો પહેર્યાં નથી. તુરત જ ઉપર જઈ બહાર જવા માટે કોટ, પાટલૂન, ટોપી વગેરે ધારણ કરી લીધાં. પુનઃ નીચે આવ્યો. મકાનમાંથી બહાર નિકળી તેણે આસપાસ દૃષ્ટિ કરી. પોતાની મોટર લઈ જવાનું તેને યોગ્ય ન લાગ્યું. એટલે ચાલતો જ તે મહેતાજ સ્ટ્રીટ તરફ જવા લાગ્યો.

ટર્લફિનમાં તેને મળેલી સૂચના મુજબના રસ્તા પર થઈને ચાલતો તે મહેતાજ સ્ટ્રીટમાં પહોંચી ગયો, લખધીર સોલંકીના મકાન પાસે આવી પહોંચ્યો. આ મકાનમાંથી પ્રકાશ આવતો ન હતો કિંવા સંગીતના સૂર પણ સંભળાતા ન હતા: સ્મશાન સમી શાન્તિ પથરાયેલી લાગતી હતી.

તે આ મકાનના દ્વાર પાસે નહિ જતાં થોભી ગયો. કેમકે થોડે જ દૂર કોઇનાં મુકામ અને નિયમિત પગલાંના ધબકારા સંભળાતા હતા. એથી તે પાછો ફરી, એક ગલ્લીમાં દાંખલ થઈ, એક મકાનની દીવાલ પાસે અંધકારમાં લપાઈ રહ્યો. બે સિપાઇઓ રસ્તા પરથી પસાર થયા, લખધીરના મકાનની નજીક ખત્તીનો થાંભલો હતો ત્યાં તેઓ થોભ્યા. સામેથી બીજા બે સિપાઇઓ પણ આવતા દેખાયા. તેઓ આ લોકો પાસે આવીને ઉભા રહ્યા.

નિરંજનને ચિંતા થવા લાગી. તેને એવી શંકા ગઈ કે પોલીસ ચોરાયેલા સાયરશિંગની તપાસ માટે અહીં આવી છે અને તે લખધીરના મકાનની જડતી લેવાની તૈયારી કરે છે. તેના પિતાની સૂચનાનું તેને સ્મરણ થયું અને આ સ્થળે પોલીસને જોવાથી તેની ચિંતામાં વૃદ્ધિ થઈ.

ચારે સિપાઇઓ એકાદ-બે મિનિટ એ સ્થળે થોભ્યા અને પછી એક ટોળી જુદી જુદી દિશાએ ચાલી ગઈ. હવે નિરંજનને શાંતિ થઈ. આ લોકો રોનમાં નીકળ્યા હશે એમ તેણે માન્યું. તેઓ દૂર ચાલ્યા ગયા બાદ પોતે જ્યાં ધ્રુપાયો હતો ત્યાંથી બહાર આવ્યો.

પછી તે આસપાસ જોતો આગળ વધી, પોતાને સૂચવવામાં આવેલા મકાન તરફ જવા લાગ્યો. અહીં સર્વત્ર નિઃસ્તબ્ધતા પ્રસરી રહી હતી. તથાપિ આ લક્ષ્યામાં તોફાની માણસો અને બદમાશોનો વસવાટ હોય, પોતાની સાથે ઉતાવળમાં રિવોલ્વર લાવવાનું તે જૂતી ગયેલો, એ માટે તેને પશ્ચાત્તાપ થવા લાગ્યો.

ગળવામાં હાથ નાંખતો તે મનોગત બોલ્યો: ‘હું ટોચ પહોંચી નથી ! એ મેં ઠીક ન કર્યું’. ખેર !’ તે પેલા મકાન પાસે પહોંચી ગયો. તેણે પોતાને મળેલી સૂચના મુજબ એ મકાનના દ્વાર ઉપર સાંકેતિક અવાજ કર્યો.

કશો પણ અવાજ કર્યા વગર દ્વાર ખુલ્લું થયું. અંદરથી એક હાથ લાંબાયો, તેણે નિરંજનનો હાથ પકડી, તેને અંદર ખેંચ્યો. અને તેણે ઘેર અંધકારમાં પ્રવેશ કર્યો.

‘પણ તમે કોણ.....’ તે બોલવા જતો, પરંતુ સીસકારા વડે તેને મૌન રહેવાની સૂચના થઈ. અદૃશ્ય હાથ તેને ખેંચતો દાદર પાસે લઈ ગયો. અંધારામાં ચાલતાં નિરંજન બે વખત લથડ્યો અને બેઉ વખત તેની સાથેના માણસે કોઈ જનાવરના ગળામાંથી નિકળના ધુધુરાટ જેવો અવાજ કર્યો.

તથાપિ નિરંજન કોઈની તાબેદારી સ્વીકારે તેમ ન હતો. દાદર પાસે પહોંચતાં તે એનો કંઠેડો પકડીને ઉભો રહ્યો અને બોલ્યો: ‘હું ભલે મૂર્ખો મનાઉં, લોકો ભલે કહેતા કે મારામાં કશી અક્કલ નથી; પરંતુ હું કદી પણ કોઈની પાછળ આંધળાની માફક દોરાયો નથી, અને આજે પણ એ રીતે દોરાવા માગતો નથી.’

સાથેના માણસે સીસકારો કર્યો—જાણે મૌન રહેવા સૂચનું અને તેનો હાથ ખેંચ્યો.

‘પરંતુ તમે મને ક્યાં લઈ જાઓ છો ?’ નિરંજન હકીલો બનીને ઉભો રહ્યો. તે પોતાને સંતોષ મળ્યા વગર કંઠેડો છોડવા ઇચ્છતો ન હતો.

‘તમે જેને માટે આ સ્થળે આવ્યા છો તે મેળવવાને માટે.’ ઘોર અધિકારમાં જાણે અદૃશ્યમાંથી અવાજ આવ્યો: ‘પરંતુ જે તમે મૂળા નહિ રહો તો આપણાં અન્નેનાં હૃદય છરાથી વીંધાઈ જશે. સાબરશિંગને માટે આપણે મેડી ઉપર જવાનું છે.’

હવે નિરંજને કહેડા છોડી દીધો, તે આગળના માનવીની પાછળ ખેંચાતો જવા લાગ્યો. સર્વત્ર ઘોર અધિકાર હતો. તેનો અંતરાત્મા સૂચવતો હતો કે આ નિઃસ્તબ્ધ અને નિર્જન લાગતા, અધિકારધેરા મકાનમાં સપડાઈ જવાની પૂરી ભીતિ છે. એટલે તે દરેક ડગલે આંખ અને કાનને સતેજ બનાવવા મથતો હતો. કદાચ પોતાને માટે જાળ બિછાવી હશે તો, એમ પણ તેને થતું હતું.

તેઓ ઉપરના પગથીયે પહોંચ્યા. માર્ગદર્શકે મંદ સ્વરે તેને સાવધ રહેવાનું સૂચવ્યું. ઉપર જઈ તેઓ આગળ ચાલ્યા અને એક ઓરડામાં દાખલ થયા. નિરંજનનો પગ ઉંચરા સાથે અથડાવાથી પોતે કોઈ ઓરડામાં દાખલ થાય છે એમ તેને લાગ્યું. તેણે પોતાના છૂટા હાથને બાજુએ લાંબાવ્યો, ત્યાં જ આ ખંડનું બારણું બંધ થઈ ગયું.

તેની સાથેના માણસે તેનો હાથ છોડી દીધો હતો. હવે પોતે આ બંધ ઓરડામાં જાણે એકલો પડી ગયો હોય એમ નિરંજનને લાગ્યું. તે હવે સાવધાનીપૂર્વક આગળ જવા લાગ્યો, ત્યાં કોઈ વસ્તુની સાથે તે અથડાયો. હાથના સ્પર્શથી માલૂમ પડ્યું કે એ ટેબલ હતું. તેણે એક પગલું આગળ બચું અને તેના પગ નીચે કોઈ ચીજ દબાઈ. જાણે તેણે વીજળીના દીવાની ચાંપ દબાવી હોય એવી રીતે તેની પાછળથી પ્રકાશનાં કિરણો ફેંકાયાં. એ કિરણ તેના પગ પાસે જમીન પર પથરાયાં અને મૃત્યુધેરા ફિક્કા પડી ગયેલા ચહેરા વાળો મૃતદેહ તેની દૃષ્ટિએ પડ્યો. તેના આખા શરીરને રોમાંચનો અનુભવ થયો.

તત્કાળ તે પાછો હઠ્યો, પરંતુ કોઈ સખ્ત ગોળ વસ્તુનો તેની પીઠને સ્પર્શ થયાનો તેને ભાસ થયો. એથી તે પાછળ ફરવા જતો હતો ત્યાં તેની પાછળથી અવાજ આવ્યો :

‘નિરંજન ! તારી પીઠને રીવોલ્વરનો સ્પર્શ થયો છે, અને એક જ રાત્રિમાં બે માનવીઓના મૃતદેહ જોવાની મારી ધ્રુષ્ણ નથી. માટે તું નિષ્ક્રિય રહી, તારા બેઉ હાથ ઉંચા કર !’

ક્ષણાર્ધમાં જ નિરંજને વિચાર કરી લીધો. અત્યારે આ ફરમાનને તાબે થવામાં જ તેને ડહાપણ લાગ્યું.

‘પણ તમારો શો ધરાદો છે ? અને જમીન પર આ કોનો મૃતદેહ પડેલો છે ?’ તેણે સવાલ કર્યો.

‘એ મૃતદેહ લખધીર સોલંકીનો છે. તેણે જ તારા પિતાનાં સાબરશિંગ ઉપાડ્યાં હતાં. પરંતુ હવે એ તેની પાસે રહ્યાં નથી. એ સાબરશિંગ પેટીમાં લપ્પને તું મોટરમાં જતો હતો એ વેળાએ તને જેમ અકસ્માતનો ભેટો થયો હતો, તેમ લખધીરને પણ અહીં અકસ્માતનો જ સંયોગ થયો છે. મને લાગે છે કે એ સાબરશિંગને અકસ્માત સાથે કોઈ વિચિત્ર સંબંધ લાગે છે.’ રીવોલ્વરધારી માનવીએ કહ્યું : ‘વાર, તું નીચો વળી, લખધીરના શરીરમાંથી છરો ખેંચી કાઢ.’

‘પણ-પરંતુ-હું-શું...’

‘મેં શું કહ્યું ? તું બહેરો તો નથી જ.’ અબ્બણે માનવી સહેજ ઉઘ્ર સ્વરે બોલ્યો : ‘અને સાંભળ ! તું મારી સામે એ છરાનો ઉપયોગ કરવાનો યત્ન ન કરીશ. તેને લખધીરના શરીરમાંથી ખેંચી કાઢીને ટેબલ પર મૂકી દે.’

નિરંજને આ રહસ્યભર્યા માનવીના ફરમાનને તાબે થવામાં જ ડહાપણ જોયું. તેણે મૃતદેહમાંથી છરો ખેંચ્યો, એથી તેના હાથ પર લોહીનો ડાઘ દેખાયો, તેનાં આંગળાં પણ ખરડાયાં.

‘તારો હાથ લોહીથી ખરડાયો લાગે છે.’ બેદી માનવીએ વીજળીની હાથબત્તીનો પ્રકાશ ફેંકતાં કહ્યું : ‘વાર, હવે તું તારા બેઉ હાથ ઉંચા રાખીને પેલા ખૂણા તરફ જ !’

નિરંજન બેઉ હાથ ઉંચા રાખી આ માણસ તરફ ફર્યો, પરંતુ તેની આંખો પર પ્રકાશનાં કિરણો પડતાં હતાં, બેદી માનવી એ પ્રકાશની

પાછળ હતો અને વળી તેણે તેના મુખ પર કોઈ કાળું કપડું લગાવેલું લાગતું હતું. એટલે નિરંજન તેનો ચહેરો જોઈ શકતો ન હતો. માત્ર કોઈ કદાવર કાળી આકૃતિ પોતાની સામે ઉભી છે એટલું જ તેને લાગતું હતું.

એ આકૃતિએ કહ્યું : ‘ તારી પાછળ ટેમ્બ છે. તેની ઉપર એ સાયરશિંગ પડ્યાં હતાં. તું એની છાપ ટેમ્બ પર સ્પષ્ટપણે જોઈ શકશે. જો તું સહેજ વહેલો આવ્યો હોત તો તું પણ તારા પિતાનાં સાયરશિંગને એ ટેમ્બ પર પડેલાં જોઈ શકત.’

નિરંજનને લાગ્યું કે આ માણસ સાયરશિંગનાં બદલામાં કોઈ મારી રકમની અપેક્ષા રાખે છે. એટલે તે બોલ્યો ‘ બોલો, તમને કેટલી રકમની જરૂર છે ? એ સાયરશિંગ મને સોંપો અને હું તમારી માગણી કરતાં બમણી રકમ તમને આપીશ. ’

‘ અને પછી આ જમીન પર પડેલા મૃતદેહનું શું ? ’ અબાણ્યા માનવીએ પ્રકાશનાં કિરણ લખધીરતા મૃતદેહ તરફ ફેંક્યાં.

‘ હું તમારો પ્રશ્ન સમજી શકતો નથી. ’ નિરંજને કહ્યું : ‘ તેનું ખૂન કાણે ક્યું ? અને શા સાર ? ’

‘ પોલીસ પણ એ જ સવાલ કરશે. ’ આ માનવીએ કહ્યું : ‘ અને તે ત્રાંત્ર એ સવાલ કરીને જ બેસી નહિ રહે, પરંતુ જે માણસ તેની કૃષ્ટિએ ગુન્હેગાર ઠરશે તેને ફાંસીના માંચડે પણ ચડાવશે. ’

‘ હું પણ દબ્બું છું કે પોલીસ એ અધમ માનવહત્યારાને શોધી શકી, તેને લેશ પણ દયા દર્શાવ્યા વગર ફાંસીએ લટકાવે. ’ આવેશ-મર્યા સ્વરે નિરંજને ઉચ્ચાર્યું.

‘ અને આપણા સમર્થ ડિટેક્ટિવ રાવસાહેબ જ્યોતિપ્રસાદનું નામ તો તેં સાંભળ્યું હશે. તે થોડા સમયમાં જ અહીં આવી હોંગશે અને લખધીરતા રક્તથી ખરડાયેલા હાથવાળા ખૂતીને પેનાવિલંબે પકડી પાડશે. ’ એ શબ્દોની સાથે જ ઓરડામાં ધોર મંધકાર પ્રસરી રહ્યો. અબાણ્યા માનવીએ તેની હાથમત્તી બંધ કરી પીધી હતી.

નિરંજન આ ખંડમાં જાણે એકલો બની ગયો. ક્ષણભર તો શું કરવું એ તેને સૂઝ્યું નહિ. એટલામાં નિરવતાનો ભંગ થતો લાગ્યો. રસ્તા પર મોટરનો અવાજ સંભળાયો. નીચે પ્રવેશદ્વાર પર કોઈ અવાજ કરતું લાગ્યું, અને હવે તો જાણે આખું મકાન ધમધમી ઉઠ્યું. પાછલી બારી ઉપર થયેલા કોઈ આઘાતથી મોટા અવાજ સાથે તે ઉઘડી ગઈ અને તેના તૂટેલા કાચનો ખનનન કરતો અવાજ સંભળાયો. વળી પ્રવેશદ્વાર પર થતા અવાજથી લાગતું હતું કે બારણું તોડવાનો યત્ન થાય છે.

નિરંજન વિચારમાં પડી ગયો, હવે શું કરવું ? તે દૃઢ સંકલ્પ-પૂર્વક આગળ વધ્યો. તેને લાગતું હતું કે બેઠી માનવીની રીવોલ્વરનો તેને સ્પર્શ થશે, તેની તરફથી કોઈ ચેતવણીનો સૂર સંભળાશે. પરંતુ એવું કશું બન્યું નહિ, તેણે ગજવામાં હાથ નાંખ્યો. તેની પાસે વીજળીની બત્તી ન હતી, પણ તે ધૂંત્રપાન કરતો હોય દીવાસળીનું બાકસ હતું. બાકસમાંથી દીવાસળી કાઢીને પેટાવી. પ્રકાશ થતાં સત્ય સ્થિતિ સમજાઈ. તે આ ખંડમાં જમીન પર પડેલા મૃતદેહની પાસે એકલો જ હતો.

નીચેથી આવતા અવાજ સંભળાતા હતા. તેના કપાળ પર પ્રસ્વેદ-બિંદુ બાઝ્યાં હતાં. તેને પોતાની પરિસ્થિતિની કલ્પના આવી ગઈ. તે સમજી શક્યો હતો કે નીચે પોલીસના માણસો આવી પહોંચ્યા હતા. તેઓ આ સ્થળે તેને જુએ તો તેણે જ લખધીરનું ખૂન કયું છે એમ વગર શંકે માની લે. લખધીરના મૃતદેહમાંથી ખેંચી કાઢીને ટેબલ ઉપર મૂકેલા છરાનું તેને સ્મરણ થયું અને તેના આખા અંગમાં કમકમાં આવી ગયાં.

તે ટેબલ પાસે ગયો. તેની ઉપર પડેલા છરાને ઉચકી તેણે ગજવામાં મૂકી દીધો. તેણે બીજી દીવાસળી સળગાવી અને આસપાસની પરિસ્થિતિથી માહિતગાર થવાનો પ્રયત્ન કર્યો. આ ઓરડાનું બીજું બારણું એક ખંડમાં પડતું હતું. એ ખંડમાં એક નાનો પલંગ બિઝાવેલો દૃષ્ટિગોચર થતો હતો. તે ઓરડો સવાના ઉપયોગમાં લેવાતો

હોવો જોઈએ. તે જે ખંડમાં હતો તેના અધખોલા બારણા પાસે ગયો અને નીચેથી આવતો અવાજ સાંભળવા લાગ્યો. નીચે થયેલી બત્તીનો પ્રકાશ દાદર પર પથરાયો.

નિરંજને એ દારને બંધ કરીને અંદરની સાંકળ વાસી દીધી. તેણે દીવાસળી સળગાવી. લખધીરનો નિસ્તેજ ચહેરો દેખાયો. પોતાના લોહીથી રંગાયેલાં આગળાં તરફ નજર ગઈ. જે તે અત્યારે આ સ્થળે ગિરફતાર થાય તો સાંયોગિક પુરાવા એવા હતા કે તેની ઉપર જ ખૂનનો આરોપ આવે.

હવે પોતે જે હેતુથી આ મકાનમાં આવ્યો હતો એનું તેને સ્મરણ થયું. તેણે આસપાસ નજર કરી, પણ કોઈ સ્થળે સાબરશિંગ દેખાયાં નહિ.

તેના વદન પર નિરાશા ફરી વળી, દાદર પર થતા અવાજથી તે સમજી ગયો કે પોલીસ નીચેની તપાસ પૂરી કરીને ઉપર આવે છે. અહીં કેટલાક કાગળો દેખાયા. તેમાંથી કોઈ મુદ્દાની હકીકત મળી આવશે એવી આશાથી એ કાગળો તેણે ગળવામાં મૂકી દીધા અને પછી તે બારી પાસે ગયો.

બારી ઉઘાડીને તેણે રસ્તાપર દૃષ્ટિ કરી. નીચે એક મોટર ઉભી હતી. રસ્તા પર કેટલાક ગણવેશધારી સિપાઇઓ તથા કુતૂહલવશ માનવીઓ એકત્ર થયેલા દેખાયા. પોલીસની મોટર પણ ઉભી હતી. તેમાં કોઈ માણસ ન હતો.

તેને લાગ્યું કે કોઈ પણ ઉપાયે અહીંથી છટકવું જોઈએ. જે તે ગિરફતાર થાય તો તેની ઉપર ખૂનનો આરોપ આવવાનો પૂરો સંભવ હતો. એટલે તેણે આ બારીમાંથી નીચે કૂદવાનો વિચાર કર્યો. તેણે બારીની બહાર નજર કરી અને તેની કિનાર ઉપર તે ચડ્યો, એ જ પળે આ ખંડનું દાર તૂટ્યું અને રાવસાહેબ જ્યોતિપ્રસાદનો ચહેરો દેખાયો. અગાઉ જે-ત્રણ વખત નિરંજન આ ડિટેક્ટવને મળેલો હોય તેને પિછાનતો હતો.

એટલે તેણે રાવસાહેબની સામેથી મુખ ફેરવી લીધું અને બીજી જ ક્ષણે તે બારીમાંથી નીચે કૂદ્યો. બરાબર તે પેલી મોટરની પાછલી બેઠક ઉપર પડ્યો. ગાદીની નીચે રિત્રંગ હોઇ તેને કશી ઈર્મી ન થઇ. એ ગાદી પર પડતાંની સાથે જ પુનઃ કૂદીને આગલી બેઠકમાં હાંકનારની જગ્યાએ આવ્યો, રસ્તા પર ઉભેલા એક માણસે એ બેઠકને ખૂબ મારી, અને નિરંજને મોટરને ચાલુ કરી.

મોટર આગળ ચાલવા લાગી, ત્યાં એક સિપાઇ તેની પાસે પહોંચીને પાટીયા પર ચડી ગયો, પરંતુ નિરંજને જોરપૂર્વક ધક્કો લગાવી, તેને નીચે પછાડ્યો અને મોટરને મારી મૂકી. મોટરની ગતિનો વેગ વધ્યો અને તેની પાછળ દોડતા માણસો ધણા દૂર રહી ગયા.

આ મોટરને જુદી જુદી ગલીકુચીઓમાં લઇને તે દૂરના સ્થળે પહોંચી ગયો. ત્યાં તેણે આ મોટરને પડતી મૂકી અને જેવી રીતે ચાલતો તે લખધીરના મકાને ગયો હતો, તેવી જ રીતે ચાલતો પુનઃ પોતાના મકાન તરફ આવ્યો. રસ્તા પર ચાલતી વખતે ગજવામાં તેનો હાથ ગયો, લખધીરના દેહમાંથી ખેંખી કાઢેલો છરો તેના ગજવામાં ન હતો. વિચાર કરતાં સમગ્રયુગ કે પોતે બારીમાંથી નીચે કૂદ્યો હતો તે વખતે કદાચ એ છરો ગજવામાંથી બહાર સરકી પડ્યો હશે.

પ્રકરણ ૫ મું

રાવસાહેબ જ્યોતિપ્રસાદ -

ચંદ્રનગરનો દરેક માણસ રાવસાહેબ જ્યોતિપ્રસાદને પિછાનતો હતો. તે બારીસ્ટર થયો હતો. તખીબી લાઇનનો તેનો અભ્યાસ સારો હતો, વિજ્ઞાનનો તેને શોખ હતો. તે મનહર સ્ટ્રીટમાં રહેતો હતો અને ચંદ્રનગરમાં ખાનગી ગુન્હાશોધક તરીકે તે કામ કરતો હતો.*

તે અત્યારે ચંદ્રનગરના ચીફ ઇન્સ્પેક્ટર કંટકરાયની સાથે ગુફતેગી કરી રહ્યો હતો. તેઓ વાતચીત કરતા હતા તે દરમિયાન તેના મકાનથી ત્રણ-ચાર વખત તેના મદદનીશ અરુણ તરફથી ટેલીફોનનો સંદેશો મળ્યો. અત્યારે રાત્રિ પુષ્કળ વીતી ગઇ હતી, પરંતુ આ બે ગુન્હા-શોધકો કોઇ અગત્યની ચર્ચામાં ગુંથાયેલા હતા. ગયા સપ્તાહમાં બનેલા કેટલાક ગુન્હાઓને લગતી એ ચર્ચા હતી.

તેમની વચ્ચે વાતચીત ચાલતી હતી એ દરમિયાન પોતાના ટેબલ પર પડેલા એક અખબાર તરફ આંગળી ચીંધીને કંટકરાયે સવાલ કર્યો: ‘તમે માણીગરને ઓળખો છો?’

‘માણીગર તો અગાઉ પેશવાઈ વખતનો ઇલકાબ છે. એવો ઇલકાબ મેળવનારાઓના વારસોએ તેને પોતાની અટક તરીકે ચાલુ રાખેલ હોય એ બનવા જોગ છે.’ રાવસાહેબ જ્યોતિપ્રસાદે કહ્યું: ‘અને આ માણીગર અટકધારી માત્ર એક જ કુટુંબ ચંદ્રનગરમાં છે. એ કુટુંબમાં માત્ર બે જ વ્યક્તિઓ હયાત છે: પિતા તથા પુત્ર. પિતાનું નામ વિલોચન અને પુત્રનું નામ નિરંજન માણીગર. અગાઉ હું આફ્રિકા ગયેલો ત્યારે તે દેશમાં એ પિતા-પુત્રનો મને બે-ત્રણ વખત પરિચય થયો હતો. વાર, એ માણીગરનું શું છે?’

---

* રાવસાહેબ જ્યોતિપ્રસાદ તથા તેમના: મદદનીશ અરુણકુમાર વિશે વિસ્તૃત માહિતી ‘ચમત્કારિક નવલકથા’માં આપી છે.....ભોખક.

‘એ લોકોને અસત્યવાદ કરવાની ટેવ પડી ગઈ હોય એમ લાગે છે.’ કંટકરાયે કહ્યું : ‘ખાસ કરીને તો હું નિરંજન માણીગરના સંબંધમાં કહેવા માગું છું.’

રાવસાહેબે કહ્યું : ‘નિરંજનનો મને થોડોધણો પરિચય છે. એ ઉપરથી હું કહી શકું છું કે તે સ્વભાવે સહેજ તોછડો, કાંઈક ઉચ્છૃંખલ અને આવેશપૂર્ણ છે. પરંતુ તે સામાન્ય રીતે માયાળુ અને એકમાર્ગી માણસ છે. તે પોતાના મગજ કરતાં હૃદયનો ઉપયોગ વિશેષ કરે છે, અને તેણે મોટા ભાગ આફ્રિકાનાં જ ગલોમાં ગાળેલો હોઈ, તેના સ્વભાવમાં સ્વતંત્રતાનું પ્રમાણ વધારે છે. તેમ છતાં પણ એકંદરે હું તેને પસંદ કરું છું.’

‘તમારા કથનની મતલબ હું સમજ્યો, પરંતુ તો પછી આજથી ચાર દિવસ પહેલાં તેણે પોલીસના એક અમલદાર પાસે શા માટે અસત્યવાદ કર્યો હશે ?’

‘એ તો હું કેવી રીતે કહી શકું ? મને તેમની બેઉની મુલાકાત આફ્રિકામાં વર્ષો પહેલાં થયેલી. બે-ત્રણ વખત અમે મળ્યા હોઈશું. અત્યારે તો તેમને કદાચ માઈ સ્મરણ પણ નહિ હોય.’

‘સમજ્યો, રાવસાહેબ ! એ લોકો સાથે તમારો વિશેષ પરિચય હોવાનું જણાવવાની તમારી ઇચ્છા નથી.’ કંટકરાયે કહ્યું : ‘બહુ સાચું, હું તમને એ માણીગરની હકીકત જણાવું. એ પરથી તમને બધું સમજશે. આ નિરંજન માણીગર કોઈ રહસ્યપૂર્ણ સંયોગોમાં સંડોવાયેલો જણાય છે. એટલા ખાતર જ અમે તેના સંબંધમાં વિશેષ માહિતી મેળવવા ઇચ્છીએ છીએ. ચાર દિવસ-હા, ચાર દિવસ થયા. નિરંજન એક મોટર અકસ્માતમાં સપડાયો હતો. પરંતુ એ અકસ્માત પછીનું તેનું વર્તન વિચિત્ર દેખાતું હતું. તે આ અકસ્માતથી બેશુદ્ધ બની ગયો હતો, છતાં શુદ્ધિમાં આવ્યા બાદ પોતાને કશી યે ઇજા થયેલી નહિ હોવાનું તેણે જણાવ્યું. વળી પોતાને જરૂરી કામે જવું છે એમ કહી, ડોક્ટરી સારવારનો ઇન્કાર કર્યો. પરંતુ એ

સ્થળ પર જે પોલીસ અમલદાર હતો, તેનું એમ કહેવું છે કે નિરંજન ત્યાંથી ગયો ન હતો.

‘એ વખતની તેની સ્થિતિ જોતાં તેણે ડોક્ટરી સારવાર લઇ, ઘેર પહોંચીને આરામ કરવો જોઇએ. તેને બદલે નિરંજન તે સ્થળે રોકાઇને જુદા જુદા માણસોને પૂછગાછ કરતો હતો. વળી એ જ્યારે શુદ્ધિમાં આવેલો ત્યારે મોટરમાં આમતેમ નજર ફેરવતો હતો. એથી સ્વાભાવિક રીતે જ’ પોલીસઅમલદારે તેને પૂછ્યું : ‘શું તમારી કોઇ વસ્તુ ગૂમ થઈ છે?’ તેના ઉત્તરમાં તેણે તેની કશી પણ વસ્તુ ગૂમ થયેલી નહિ હોવાનું જણાવ્યું. જે કે એ તેનો અસત્યવાદ હતો. તેના ચહેરા પરથી સ્પષ્ટ સમજી શકાતું હતું કે તેની કોઇ પણ અતિ મૂલ્યવાન વસ્તુ ગૂમ થયેલી હોવી જોઇએ.

‘વાર, ગઇ કાલે એ માણસો સ્વેચ્છાપૂર્વક મારી પાસે જુગ્યાની આપવા માટે આવ્યા હતા. એ બેઉ જણા જણાવે છે કે જ્યારે એ અકસ્માત થયો ત્યારે એક મોટર નિરંજનની ગાડી નજીક ધસી આવી હતી. તેમાંથી એક માણસે નીચે ઉતરી નિરંજનના મસ્તક પર કોઇ વજનદાર વસ્તુનો ફટકો લગાવ્યો હતો, જ્યારે નિરંજનને પૂછતાં તેણે એવું જણાવ્યું હતું કે તેની મોટરના સ્ટીઅરિંગ વ્હીલની સાથે તેનું માથું અફળાવાથી તેને ઝુટ થઈ હતી અને લોહી નિકળ્યું હતું. આ તેનો બીજો અસત્યવાદ.

‘આ બેઉ સાક્ષીઓને જુદા જુદા બોલાવીને પૂછવામાં આવેલું, છતાં તે બેઉએ એક જ જવાબ આપ્યો હતો. એ ઉપરથી સમજી શકાય છે કે એ અકસ્માત અગાઉથી જ ધરાદાપૂર્વક ગોઠવવામાં આવ્યો હોવો જોઇએ અને ખાસ ધરાદાપૂર્વક જ નિરંજન ઉપર હુમલો કરવામાં આવ્યો હોવો જોઇએ. પરંતુ તો પછી એનું કારણ શું? અને નિરંજન એ વિષે અસત્યવાદ શા માટે કરે છે?’

રાવસાહેબના વદન પર જાણે કંટાળાનો ભાવ જણાતો હતો. પરંતુ કંટકરાયને તેના સ્વભાવનો પરિચય હતો. તે ઉપરથી તે જાણી

શક્યો હતો કે રાવસાહેબ જ્યોતિપ્રસાદ પોતાની હકીકત લક્ષ્યપૂર્વક સાંભળે છે અને આ રહસ્યપૂર્ણ ઘટનામાં તેને રસ પેદા થયો છે.

કંટકરાયે આગળ ચલાવ્યું : ‘ નિરંજનની મોટર સાથે અકસ્માત નિપજવવામાં જે મોટરો સંડોવાઈ હતી, એ મોટરોની તેના ખરા માલિકને ત્યાંથી ચોરી કરનારાને શોધી કાઢવાના યત્નમાં અમને અમુક અંશે સફળતા મળી છે, એટલે કે એક માણસને અમે સપડાવી શક્યા છીએ. એક સાક્ષીઓએ પણ તેને ઓળખ્યો છે. અકસ્માત સમયે નિરંજનની મોટરની બાજુમાં જે મોટર આવેલી તેનો એ ડ્રાઇવર હતો અને તેણે જ નિરંજનના મસ્તક પર ફટકો લગાવ્યો હતો. વળી તે જ દિવસે એકાદ-બે ક્લાક પહેલાં પણ તે માણસ એ સ્થળે હોવાનો પુરાવો મળ્યો છે. પરંતુ એ માણસને અનેક રીતે પટાવ્યા છતાં તે તેના મુખમાથી એક ચક્રાર સરખોયે કાઢતો નથી. ’

‘અંધારી આલમના ઉઠાઉગીરોનો સામાન્ય રીતે મને જે અનુભવ છે તે ઉપરથી હું કહી શકું છું કે તેઓ કદી પણ બીજા કોઈનું નામ આપવાના જ નહિ. જે તે બીજાનું નામ આપે તો તેને પોતાનો જ જન ગુમાવવો પડે. વારૂ, તમે જેને સપડાવ્યો છે તેનું નામ શું છે ? ’ રાવસાહેબે પૂછ્યું.

‘ તમે પણ એ માણસને ઓળખો છો. ’ કંટકરાયે કહ્યું : ‘ તે અત્યારે અહીં ‘ કસ્ટડીમાં જ છે. એટલે કે તમે જે તેની સાથે વાત કરો.....’

‘ તો હું તેની પાસેથી તેના સાથીઓને લગતી મુદ્દાની હકીકત કઢાવી શકું એમ તમે માનો છો ! ’ જ્યોતિપ્રસાદ વચ્ચે બોલ્યો : ‘ કંટકરાય ! તમને મારો પરિચય છે, મોટા સાહેબ સાથે પણ સારી મિત્રતા છે. પોલીસ ખાતાને મેં મારાથી બની શકી તે સહાય કરી છે, પરંતુ આ કાર્ય મારાથી બની શકે તેમ નથી. જે હું એ માણસ પાસેથી તેના સાથી-ઓનું નામ મેળવવામાં સફળ થાઉં તો તેઓ જરૂર તેનું ખૂન કરે એમ હું માનું છું. એટલે હું તેના ખૂનમાં કારણભૂત થવા માગતો નથી. ’

કંટકરાય પણ એ સાંભળીને વિચારમાં પડી ગયો. થોડી વારે તે બોલ્યો : ‘રાવસાહેબ ! તમારા કથનનો હું સ્વીકાર કરું છું. પરંતુ મને લાગે છે કે તે અમારા કરતાં તમારી સાથે વિશેષ છૂટથી વાત કરશે, એટલે તેની સાથેની વાતચીતમાંથી કાઢનાં નામ ભલે ન મળે, તો પણ જે કાંઈ અગત્યનો મુદ્દો મળી આવે તો તેને આધારે અમારી તપાસમાં આગળ વધવામાં અમને અનુકૂળતા થાય.’

તેણે ઘંટડી કરી. ઓર્ડરલી અંદર દાખલ થયો, કંટકરાયે તેને કેદીને અહીં હાજર કરવાનું ફરમાવ્યું. ઓર્ડરલી સલામ કરી બહાર ગયો અને ત્રણ મીનિટમાં પુનઃ કેદીની સાથે હાજર થયો. કંટકરાય તરફ જોતાં કેદી ગુસ્સાપૂર્વક ઉછળ્યો, પરંતુ તેની નજર રાવસાહેબ તરફ ગઈ અને તેણે ગુસ્સાને કાબૂમાં લીધો, તે શાંત બની ગયો.

‘આટલી મોડી રાત્રે મને અહીં બોલાવવાનો કાયદા પ્રમાણે તમને ગિલકુલ અધિકાર નથી.’ કેદી બોલ્યો : ‘ખરી રીતે તો તમારે મને માશ્વરેટ સામે ઉભો કરવો જોઈએ. તથા વકીલ રોકવાની મને સગવડ કરી આપવી જોઈએ. હું પણ કાયદો સમજું છું. મી. કંટકરાય ! તમે યાદ રાખજો, તમારા આવા ગેરકાયદેસર વર્તન માટે તમારે નોકરીમાંથી ડિસમિસ થવું પડશે.’

‘સુંદરસોંગ’ તારી આ ધમકી કાંઈ પહેલી જ નથી.’ કંટકરાયે કહ્યું : ‘અગાઉ એ વખત અમે તને પકડેલો ત્યારે પણ તું આ પ્રમાણે જ ધમકી આપતો હતો, છતાં પણ હું તો જેની તે જ જગ્યાએ છું. એટલે જે તારે આ રથગે મારી સમક્ષ હાજર થવું ન હોય તો એ રસ્તા છે. કાં તો તારે સંપૂર્ણ સુધરી જવું જોઈએ, અથવા તો લાંબા સમયની સજાને અધીન બનીને કારાગૃહની કાળમોઢ પત્થરની દીવાલો પાછળ પુરાઈ રહેવું જોઈએ. વાડ, હવે તું રાજમાર્ગ ઉપર થયેલા મોટરઅકસ્માતની ઘટના વિશે જે જાણતો હોય તે રાવસાહેબને જણાવ.’

‘મોટરઅકસ્માત શું અને ઘટના શું ? હું એવું કશું જાણતો નથી, અને રાવસાહેબ અથવા તો બીજા કોઈને કશું પણ કહેવાની મારી

છન્છા નથી. હું રાવસાહેબ જ્યોતિપ્રસાદને ઓળખું છું અને તેમનાથી તો દૂર રહેવાનું જ પસંદ કરું છું.’

‘સુંદરસીંગ !’ જ્યોતિપ્રસાદે કહ્યું : ‘આપણે પરસ્પરને લાંબા સમય થયા પિછાનીએ છીએ. તું યાદ કર, પેલા બદમાશોની સાથે તું સપડાયો હતો, એ વખતે તને પણ તેમની સાથે જન્મટીપની સગ્ન મળે તેમ હતી. માત્ર મારી દરમ્યાનગીરીથી જ તને નજીવી સગ્ન થવા પામી હતી, એ શું તું ભૂલી ગયો ?’

સુંદરસીંગે વેધક દૃષ્ટિથી જ્યોતિપ્રસાદ સામે જોયું. તેનાં નેત્રો લાલ-ઓળ હોવા છતાં તેમાં ગુસ્સાનો આવિર્ભાવ ન હતો. બીજી જ ક્ષણે જાણે તે શરમીન્દો બન્યો હોય એમ તેણે મસ્તક નીચું કયું. રાવસાહેબ જ્યોતિપ્રસાદે અગાઉ તેની ઉપર કરેલા ઉપકારોનું તેને સ્મરણ થયું.

રાવસાહેબે ઇશારત કરી, એટલે કંટકરાય તથા ઓડરલી આ ખંડમાંથી બહાર ચાલ્યા ગયા, બારણું ખાલી બંધ કયું. જ્યોતિપ્રસાદે કહ્યું : ‘સુંદરસીંગ ! સને ૧૯૩૦માં શાહપુરમાં એક સ્ત્રી મરણ પામી હતી.’

સુંદરસીંગ નકારાત્મક મસ્તક ધ્રુણાવી, એ વાતનો ઇન્કાર કરવા જતો હતો, પરંતુ અસત્યવાદ તેના હોઠ પર આવતા પહેલાં જ સુકાઈ ગયો. રાવસાહેબ સાથેના અગાઉના અનુભવ પરથી તે સમજી શકતો હતો કે તેની પાસે અસત્યવાદ બિલકુલ ચાલી શકશે નહિ.

‘હા, એ મને યાદ છે.’ તેણે સ્વીકાર કર્યો : ‘પરંતુ એ સ્ત્રીનું ખૂન કરનારને પોલીસ હજી સુધી પકડી શકી નથી.’

‘પોલીસ તેને પકડી શકી નથી, પણ હું ખૂનીને પિછાણું છું.’ રાવસાહેબે જણાવ્યું : ‘વળી તને ખબર છે કે એ માણસે શા માટે તેનું ખૂન કયું’ હતું એ પણ મારી જાણ બહાર નથી. એટલું જ નહિ પણ તેનું ખૂન કરનારના સંબંધમાં બીજું પણ હું કંઈ જાણું છું.’

સુંદરસીંગ ક્ષણવાર મૌન રહ્યો. તેનાં નેત્રોમાં અત્યારે ન હતો ભય કિંવા ન હતો વિરોધ. તે આગળ વધ્યો અને રાવસાહેબની નજીક જઈને ઉભો રહ્યો :

‘રાવસાહેબ જ્યોતિપ્રસાદ ! તમે એક ગુન્હાશોધક છો, કાયદાનો ભંગ કરનારાઓના તમે દુશ્મન છો. છતાં હું જાણું છું કે તમારો સ્વભાવ દિલદાર છે. તમારું મન ઉદાર છે. તમે અંધારી આલમના ઉઠાઉગીરોનો સામનો કરી રહ્યા છો, છતાં તેમને સન્માર્ગ પર લાવવાને માટે તમે ઉત્સુક છો. વારૂ, ત્યારે તો શાહપુરની માયાદેવી વિષે તમે અધ્યયન જણા છો, એમને !’

સુંદરસીંગનો અવાજ ભારે થયો હતો, તેનું કપાળ પરસેવાથી ભીંજાઈ ગયું હતું. તેણે પુનઃ ઉચ્ચાધુન : ‘રાવસાહેબ ! શું તમે મારી સાથે કોઈ શરત કરવા માંગો છો ?’

‘ના, એ સંબંધમાં હું તારી સાથે કશી પણ શરત કરવા માગતો નથી.’ જ્યોતિપ્રસાદે કહ્યું : ‘સુંદરસીંગ ! અમુક બાબતો તો કોઈ કદી પણ જાણી શકશે નહિ. અત્યારે તો હું તને અમુક વિષયના સંબંધમાં પૂછવા ઇચ્છું છું. જે મોટર ઉપર તમે હુમલો કર્યો હતો તેના હાંકનાર નિરંજન ઉપર પોલીસ શકની નજરે જુએ છે. એટલે તમે જે હુમલો કરેલો એ વિષયમાં કાંઈક વિશેષ જાણવાની મારી ઇચ્છા છે. હું તને તારા ખિરાદરોનો દ્રોહ કરવાનું કહેતો નથી. અંધારી આલમના ઉઠાઉગીરોના અણુલખ્યા કાયદાનું મને જ્ઞાન છે. એ કાયદાને તું પૂરો વફાદાર રહે તે સામે મારો વિરોધ નથી. એટલે કે તારી પાસેથી તારા કોઈ પણ સાથીનું નામ હું મેળવવા માગતો નથી.’

સુંદરસીંગ રાવસાહેબ જ્યોતિપ્રસાદની માગણીના સંબંધમાં વિચાર કરવા લાગ્યો. જ્યોતિપ્રસાદ ખુરશી પર આડો પડીને આ માનવી સામે વેધક દષ્ટિપૂર્વક તેના મનોમંથનનો અભ્યાસ કરી રહ્યો હતો.

તેના સંબંધમાં સુંદરસીંગના ઉદ્દગાર સાચા હતા. તે ઉઠાઉગીરીને પૂરેપૂરી નાપૂઠ કરવાના પવિત્ર કાર્યમાં રોકાયો હતો. તે ગુન્હાશોધક હતો, ગુન્હેગારોને શોધી કાઢવા માગતો હતો, પરંતુ તેમની સાથે નિષ્કુર થવાની તેની ઇચ્છા ન હતી. તેની માનવતા કેટલાક પોલીસઅધિકારીઓની માફક નાશ પામી ન હતી. જે લોકોને તે

કાયદાના પંજમાં સપડાવવા ચાહતો હતો તે જ લોકોને જો પોતાને આવશ્યક લાગે તો સહાય પણ કરતો હતો.

શાહપુરમાં માયાદેવી નામની યુવતીનું સને ૧૯૩૦માં ખૂન થયું હતું. એ ખૂનનું કારણ તે જાણતો હતો. માયાદેવી અધમતાને આરે પહોંચેલી યુવતી હતી. તેણે ઉચ્ચ કુટુંબના સંસ્કારી યુવાનોને પોતાની મોહજાળમાં ફસાવી ઉધે માર્ગે દોર્યા હતા. તેના સહરાસને પરિણામે કેટલાય યુવાનો મરણ પામ્યા હતા, કેટલાય મૃતપ્રાયઃ બન્યા હતા, કેટલાક જેલમાં ગયા હતા, કેટલાક પોતાનું સર્વસ્વ ગુમાવી બેઠા હતા. એ માયાદેવીના ખૂનની પાછળ એક નિર્દોષ યુવાનને બચાવવાનું કારણ હતું. એનું ખૂન સુંદરસીંગે કર્યું હતું. સુંદરસીંગને એક નાનો ભાઈ હતો. માયાદેવીનો તેને અધઃપાતની ગર્તામાં પહોંચાડ્યો હતો. એથી જ સુંદરસીંગે તેનું ખૂન કર્યું હતું.

કાયદાની રીતે માયાદેવીના ખૂન માટે સુંદરસીંગ જવાબદાર હતો. જો રાવસાહેબ જ્યોતિપ્રસાદે ધાયું હોત તો તેણે સુંદરસીંગને બરાબર સપડાવ્યો હોત. પરંતુ એ વિષયમાં જાણે પોતે કશું જાણતો નથી, એવો જ દેખાવ તેણે કર્યો હતો. માયાદેવી પ્રત્યે તેના દિલમાં લેશ પણ દિલસોજી ન હતી, ઉલટો તિરસ્કાર હતો : એવી અધમ સ્ત્રીના અંતથી એક રીતે તેના મનને આનંદ થયો હતો.

એ જૂના પ્રસંગો એક પછી એક તેના મગજમાં ઉભરાઈ આવ્યા. થોડી વારે તેણે સૂચવ્યું : ‘સુંદરસીંગ ! હું સમજી શકું છું કે આ મોટર અકસ્માતના કાર્યમાં કોઈએ તારી યોજના કરી હતી અને એ યોજનાને સફળ બનાવવા માટે એક ચોરાયેલી મોટર તને આપવામાં આવી હતી. વારૂ, પણ નિરંજન ઉપર આ હુમલો શા માટે કરવાનો છે એ વિષે તને કોઈએ કહ્યું હતું ખરું ?’

‘રાવસાહેબ ! એ વિષે મેં કશો સવાલ કર્યો ન હતો.’ સુંદરસીંગ નિખાલસ અવાજે બોલ્યો : ‘એવી બાબતમાં માથું મારવાનો અમારો સ્વભાવ નથી. વળી અમને જે બદલો આપવામાં આવે છે

તે અમને બતાવવામાં આવેલું કાર્ય કરવાને માટે, વચ્ચે માથું મારવાને માટે નહિ અને મને મારી ઠરાવેલી રકમ મળી જાય, પછી મારે બીજી ચિંતા શા માટે કરવી જોઈએ? અમને કહેવામાં આવેલું એ પ્રમાણે અમે કયું. નિરંજનની મોટરને અકસ્માત નડ્યો. એક માણસ તેના મસ્તક પર ફટકો લગાવી તેને બેભાન બનાવ્યો, જ્યારે બીજો માણસ તેની બાજુમાં પડેલું એક બંડલ ઉઠાવી ગયો.'

‘એ બંડલ કેવું હતું?’ જ્યોતિપ્રસાદે પૂછ્યું.

‘તે લાંબું હતું, તેની ઉપર કંતાન લપેટેલું હતું અને તે વજનદાર પણ હતું.’ સુંદરસીંગે જણાવ્યું.

‘વાર, પછી તે બંડલનું શું થયું?’

‘અમે તે બંડલ એ માણસ પાસે લઈ ગયા, તે વળી બીજા કોઈની પાસે લઈ ગયો; અને હું માનું છું કે એ બંડલે એ રીતે પુષ્કળ પ્રવાસ કર્યો હશે.’ સુંદરસીંગે જણાવ્યું.

‘એ બંડલમાં શું હતું?’ જ્યોતિપ્રસાદે પૂછ્યું : ‘સુંદરસીંગ ! તું તથા તારો સાથી ગમે તેમ તો ય મનુષ્ય છો. માનવસ્વભાવને અનુરૂપ તમારી જ્ઞાતિસાવિત્તિ તીવ્ર અને અને તમે એ બંડલમાં શું છે તેની તપાસ કરી હોય તો તેમાં કશું નવાઈ જેવું નથી.’

સુંદરસીંગે રિમત કયું અને તેણે કહ્યું : ‘હા, એ બંડલ ઉપાડ્યા પછી થોડો સમય એક સ્થળે છુપાઈ રહેવાની અમને ફરજ પડી હતી. તે વખતે એ બંડલની અમે તપાસ લીધી હતી.’

‘વાર, ત્યારે કહે, તેની અંદર શું હતું?’

‘તમે સાચર તો બધાં ય જ્યાં હશે. તેના મસ્તક પર બેઉ બાજુએ બે વળાંકદાર, લાંબાં શિંગડાં હોય છે, તેમાં બે સાચરશિંગ હતા.’ સુંદરસીંગે ઉત્તર કર્યો : ‘એ શિંગડાં ભૂખરાં, ગોળ, વળાંકદાર, લાંબાં, દળદાર અને છેડે અણીદાર હતાં. તેની ઉપર નક્સીકામ પણ સરસ કયું હતું. એ નક્સીની દૃષ્ટિએ તેની કિંમત ગમે તેટલી હોય, બાકી સાચરશિંગ તરીકે તો એ કોઈ મોટી કિંમતનાં ન ગણાય.’

રાવસાહેબ જ્યોતિપ્રસાદ સમજતો હતો કે હવે આથી વિશેષ સુંદરસીંગ પાસેથી કશું કઢાવી શકાય તેમ ન હતું. એટલે તેણે કહ્યું : 'આ કેસમાં તેં નિરંજનની મોટર પર હુમલો કર્યો હતો એ વિષે કંટકરાય પાસે મજબૂત પૂરાવો છે.'

'એમાં શી હરકત છે? મને થોડા સમય માટે આરામની જરૂર પણ છે.' સુંદરસીંગ પરિણામ માટે બેપરવા હતો.

એ વખતે કંટકરાયે અંદર આવીને કહ્યું : 'જ્યોતિપ્રસાદ ટેલીફોન ઉપર તમને અગત્ય બોલાવે છે. તે કહે છે કે તમને એક અગત્યનો સંદેશો આપવાના છે.'

પ્રકરણ ૬ ડું

અરણુનો સંદેશો

કંટકરાયે આઈરલેન્ડને બોલાવ્યો. તે સુંદરસિંગને અહીંથી લઈ ગયો. પછી રાવસાહેબ તથા કંટકરાય ટેલીફોન પાસે ગયા.

જ્યોતિપ્રસાદે રીસીવર કાને લગાવ્યું અને અરણુનો અવાજ આવ્યો : 'રાવસાહેબ ! દશ મીનિટ પહેલાં આપને માટે એક સંદેશો મળ્યો હતો. તે માણસે કયે સ્થળેથી ટેલીફોન કર્યો હશે, એ વિષે પાછળથી તપાસ કરનાં માલૂમ પડ્યું કે તે રેલ્વેસ્ટેશનની નજીક આવેલા પબ્લિક ફોન બોક્સમાંથી મારી સાથે વાત કરતો હતો. તેનો સંદેશો આ પ્રમાણે હતો : રાવસાહેબ જ્યોતિપ્રસાદ કેટલાક સમયથી લખધીર સોલંકીને સપડાવવા માગે છે. એ માટે અત્યારે આખા તક છે. જો અત્યારે ને અત્યારે જ રાવસાહેબ જ્યોતિપ્રસાદ લખધીર સોલંકીના મકાને જશે તો પહેલે માળે જ ખંડનો ઉપયોગ લખધીર તેની ઓશીસ તરીકે કરે છે, એ ખંડમાં એક મૃત્યુ પામેલો મનુષ્ય તેમની નજરે પડશે.'

અરુણ બોલતો અટકી ગયો. એટલે જ્યોતિપ્રસાદે પૂછ્યું : ‘ વાર, તે સિવાય બીજું કાંઈ તેણે કહ્યું હતું ?’

‘ ના, જી. એટલું જ તેણે કહ્યું હતું. તેને પૂછવા છતાં તેણે એનું નામ જણાવ્યું ન હતું. તે પોતાનો અવાજ છુપાવવા માગતો હોય એમ પણ લાગતું હતું. પરંતુ તેની ભાષા સંસ્કારી લાગતી હતી. આપ ત્યાં સીધા જાઓ છો ને ?’ અરુણે પૂછ્યું : ‘ હું પણ ઘેરથી નિકળી ચંદ્રનગર સ્ટેશન પાસેથી લખધીરના મકાન તરફ જે રસ્તો જાય છે ત્યાં આપની રાહ જોઈશ. ’

રાવસાહેબે થોડી વાર વિચાર કરીને કહ્યું : ‘ તું ઘેર જ રોકાજે. કેમ કે કોઈ બીજો સંદેશો આવે તો એ તું મેળવી શકે. કદાચ આપણા કોઈ ઉઠાડિગીર મિત્રે મને ફસાવવાને માટે જળ પણ બિછાવી હોય ! જો કે હું ધરાદાપૂર્વક તેમાં દાખલ થવા માગું છું. એક કલાકની અંદર જો તને મારો ટેલીફોન ન મળે તો તું અહીં પોલીસકચેરી પર આવજે. હું કંટકરાયને કહી રાખીશ, એટલે પોલીસખાતા તરફથી તને જોઈતી મદદ મળશે. ઘણા લાંબા સમયથી મારી જે ઈચ્છા હતી તે અત્યારે પૂરી થાય છે. વાર, અત્યારે અઢી વાગ્યા છે. હું સાડાત્રણ સુધીમાં તને ટેલીફોન કરીશ. ’

જ્યોતિપ્રસાદે રીસીવરને સ્ટેન્ડ પર મૂકી કંટકરાય તરફ ફર્યો, તો તેને મસ્તક પર ટોપી મૂકતો જોયો. કંટકરાયે કહ્યું : ‘ રાવસાહેબ ! મને પણ એ ઠીક લાગે છે. પોલીસખાતું લાંબા સમયથી લખધીરને સપડાવવાની ઈચ્છા રાખતું હતું. ’

‘ કંટકરાય ! કોઈ માણસો વાત કરતા હોય તે આમ છૂપી રીતે સાંભળવી ન જોઈએ. ’ રાવસાહેબે ટેલીફોન તરફ આંગળી ચીંધતાં કહ્યું : ‘ અમારા શબ્દો તમારા કાનમાં દાખલ ન થાય એ માટે તમારે તમારા કાનમાં પૂમડાં ખોસી રાખવાં જોઈતાં હતાં. તમે એમ નથી ક્યું, એટલે હવે મારે તમને પણ મારી સાથે લઈ જવા પડશે. અને હું જાણું છું કે તમે તમારા લાવલશ્કર વગર એકલા આવવાના નથી. ’

વાત સાચી હતી. કંટકરાયે એ મોટરોમાં પોલીસના માણસોને ભરી દીધા. પછી તે રાવસાહેબની મોટરમાં દાખલ થયો અને મોટર ચાલુ થઈ એટલે તેણે પ્રશ્ન કર્યો : ‘તમે લખધીર સોલંકીના સંબંધમાં શું જાણો છો ?’

‘હું એટલું જાણું છું કે તે ચોરાઈ માલ રાખીને તેનો નિકાલ કરે છે. તે પછો ઉઠાઉગીર છે અને એકવાર તેણે મને પણ બનાવવાનો વિચાર કર્યો હતો.’ રાવસાહેબે જણાવ્યું : ‘હું ઘણા સમયથી તેની ઉપર નજર રાખી રહ્યો છું, આપણી ચર્ચામાં તેનું નામ અનેક વાર આવ્યું છે, પરંતુ તેને સપડાવી શકાય એવો એક પણ પૂરાવો તેની વિરૂદ્ધ આપણને આજસુધીમાં મળી શક્યો નથી.’

‘હા, આ શહેરમાં એવા કેટલાક શરીર અદમાશે છે કે જેમનાં કારસ્થાનો કાયદાનો ભંગ કરનારાં હોવા વિષે આપણને લેશ પણ શંકા નથી; પરંતુ ચોક્કસ પુરાવાને અભાવે જાહેર રીતે તેમને સહ-ગૃહસ્થ તરીકે સ્વીકારવાની આપણને ફરજ પડે છે.’

‘જે કે મને તો લખધીર સોલંકીને માટે પૂરેપૂરી શંકા છે.’ ન્યોતિપ્રસાદે કહ્યું : ‘એક દિવસ આપણે એવું સાબિત કરી શકીશું કે ચંદ્રનગરમાં જેટલો માલ ચોરીથી ઉચાપત થયો છે, તે માંહેનો અર્ધોઅધ’ માલ તેના હાથમાંથી પસાર થયો છે, અને વળી એ માંહેના ઘણાખરા માલની ચોરી પણ તેના ફરમાનથી જ કરવામાં આવી છે. બાકી જાહેર રીતે તો તે રાત્રિકલબ અને સંગીતશાળાનો માલિક ગણાય છે.’

‘તેની એ રાત્રિકલબ અને સંગીતશાળા ચંદ્રનગર તથા આસપાસના પ્રદેશના ઉઠાઉગીરોનું મિલનસ્થાન મનાય છે.’ કંટકરાયે કહ્યું : ‘છતાં પણ ખુબી એ છે કે તે બધાંથી લખધીર સોલંકી તો અલગ જ રહે છે. પોલીસખાતું શક ઉપરથી બે-ત્રણ વખત તેના મકાન ઉપર ઘાડ લાખ ગયેલું. પરંતુ એક ઉઠાઉગીર કિંવા કશે મુદ્દામાલ પકડાયો નહિ. કેમ કે તેના મકાનમાંથી પલાયન થવાને માટે અનેક રસ્તા હોઈ તેની સાથે સંબંધ ધરાવતા ઉઠાઉગીરોને સરસ સગવડ મળે છે.’

તેઓ લખધીર સોલંકીના મકાન પાસે આવી પહોંચ્યા. પોલીસના માણસો એ મકાનની આસપાસ ફરી વળ્યા. આંખા મકાનમાં ઘોર અંધકાર હતો. કંટકરાય જોરથી પ્રવેશદ્વાર પર અવાજ કરવા લાગ્યો. પરંતુ અંદરથી કોઈ ઉઘાડવાને આવતું લાગ્યું નહિ. તેને બંદલે આસપાસનાં મકાનોમાં રહેતા કેટલાક માણસો જાગી ગયા, તેમાંથી કેટલાક કૌતુક જોવાને મકાનમાંથી બહાર નિકળી અહીં એકઠા થયા. આ લતામાં પહેરો ભરતા એ સિપાઇઓ પણ ત્યાં આવી પહોંચ્યા.

કંટકરાયે આસપાસના વાતાવરણનું નિરીક્ષણ કર્યું, આ એ સિપાઇઓને કેટલાક પ્રશ્નો કર્યા, પરંતુ આ સ્થળે કશી શંકા પેદા કરે તેવી ઘટના તેમના જોવા કે જાણવામાં આવી ન હતી. સંગીતનો જલસો આશરે એક વાગે બધ થયો હતો. ત્યારપછી તેમાંથી ચાર જણા લથડિયાં ખાતા અને બકવાદ કરતા, પગે ચાલતા જતા દેખાયા હતા. બીજા કેટલાક તો એવા ટેં બની ગયા હતા કે તેમને તેમના મકાને પહોંચાડવાને માટે વાહનોનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો હતો. ત્યારપછી અવારનવાર પ્રકાશ દેખાતો હતો, પરંતુ પહેરો ભરતા સિપાઇઓનું ખાસ લક્ષ્ય ખેંચાય એવો કોઈ બનાવ તેમના જોવા કે સાંભળવામાં આવ્યો ન હતો.

‘વાર, તમે આ મકાનના પાછળના ભાગમાં જાઓ. ત્યાં ક્રના-યતખાન જમાદાર છે.’ કંટકરાયે એ એ સિપાઇઓને સૂચવ્યું : ‘તેમને કહેજો કે તે પાછળનું દ્વાર ખોલીને અથવા કોઈ બારી ઉઘાડીને મકાનમાં દાખલ થાય. પરંતુ એ રીતે અંદર દાખલ થતાં વધુ પડતો અવાજ ન થાય એ માટે કાળજી રાખે.’

એ રીતે તેમને પાછળ મોકલી કંટકરાયે બારણું ઉઘાડવાનો યત્ન કરવા માંડ્યો. બારણું બહુ મજબૂત ન હતું. કંટકરાયે જોરપૂર્વક બે-ત્રણ ધક્કા માર્યા ત્યાં જ તે ખુલી ગયું. તે તથા ન્યોતિપ્રસાદ મકાનમાં દાખલ થયા. કશો પણ અવાજ સંભળાતો ન હતો. થોડી વારે કાચ તૂટવાનો અવાજ સંભળાયો. એ ઉપરથી લાગ્યું કે

પાછળના બારીનો કાચ તોડી એ રસ્તે જમાદારે અંદર આવવાનો ચત્ન કર્યો હશે.

‘જો કોઈએ ગપ મારી હશે તો આપણે અત્યારના આપણા આ પ્રકારના વર્તનથી મોટી મુશ્કેલીમાં મુકાઈશું.’ કંટકરાયે ઉચ્ચાર્યું.

‘આપણે ઉપરને માળે તપાસ કરીએ.’ રાવસાહેબે વીજળીના દીવાનો પ્રકાશ દાદર પર ફેંકતાં સૂચવ્યું.

પરંતુ નીચે હોલમાં સામેનું દાર ખુલ્લું હતું. એ તરફ કંટકરાયની નજર ગઈ. તેણે કહ્યું : ‘પ્રથમ નીચે તપાસ કરવાની જરૂર છે. અરજી સાથે ટેલીફોનમાં વાત કરનાર માણસ કદાચ થોડું જૂઠું પણ બોલ્યો હોય.’

જ્યોતિપ્રસાદ તેને નીચે તપાસ કરતો છોડી, પોતે એકલો દાદર પર ચડવા લાગ્યો. અરજી તરફથી મળેલા સંદેશાને બરાબર અમલમાં મૂકવાની તેની ધ્વજા હતી. દાદરનાં બે-ત્રણ પગથીયાં બાકી રહ્યાં ત્યાં તે ઉભો રહ્યો. મકાનના પાછળના ભાગમાં જમાદાર ધનાયતખાન તથા બે-ત્રણ સિપાઈઓ તપાસ કરતા હતા, તેમનો અવાજ આવતો હતો. ઉપરાંત ઉપરના ભાગમાંથી પણ અસ્પષ્ટ અવાજ આવતો હતો. કોઈ માણસ ઉપરના એકાદા ખંડમાં કશીક હિલચાલ કરી રહ્યો હોય એમ લાગતું હતું.

એક આરડાનું આરણું ઉઘડવા તથા બંધ થવાનો અવાજ સંભળાયો. જ્યોતિપ્રસાદનો હાથ ગળવામાં ગયો અને નાની પિસ્તોલ પર બીડાયો. તે ઉપર ચડી જે બારણા નજીકથી અવાજ આવ્યો હતો ત્યાં ગયો. તેણે આરણાને ધક્કો માર્યો, પરંતુ આરણું અંદરથી બંધ કરવામાં આવ્યું હતું.

આરડામાંથી એકાદી બારી ઉઘડતી હોય એવો ધીમો અવાજ આવ્યો. તુરંત જ જ્યોતિપ્રસાદે આ બંધ બારણા પર તમામ જોર વાપરીને પડખાનો ધક્કો લગાવ્યો, અને તેના એક જ આધારથી એ બારણું ખુલી ગયું.

જ્યોતિપ્રસાદ ઓરડામાં ધસી ગયો. એક માણસ રસ્તા પરની ઉઘાડી બારી ઉપર ચડેલો દેખાયો, પરંતુ તે તુરત જ નીચે કૂદી પડ્યો. ગુન્હાશોષક એ બારી પાસે ગયો. તેણે બહાર ડોકીયું કયું. તેની કલ્પના એવી હતી કે જેણે બારી પરથી કૂદકો માર્યો હતો તે નીચે પથરની ફરસબંધી સાથે અથડાયો હશે અને તેના હાથ-પગને ધ્વજ થઈ હશે.

પરંતુ એને બદલે તેણે જુદું જ જોયું. તેની પોતાની જ મોટર બારીની નજીક રસ્તા પર ઉભી હતી. તેનું એન્જિન ચાલુ થવાનો ધર-ધરાટ સંભળાયો. તેમાં ફાઇવરના સ્થાને એક માણસ બેઠો હતો. જ્યોતિપ્રસાદે નીચે ઉભેલા સિપાઇઓને ચેતવવાને બૂમ મારી, પરંતુ તેઓ તેને અટકાવે એ પહેલાં જ મોટર આગળ વધીને કૂદતી-ઉછળતી આ રસ્તાના નાકા સુધી પહોંચી, અને પછી બાબુએ ફંટાતા રસ્તા પર અદૃશ્ય બની ગઇ.

રાવસાહેબ બારીએથી પાછો ફર્યો અને ટેબલ પાસે જમીન ઉપર પડેલા લખંધીર સોલંકીના મૃતદેહ તરફ તેની દૃષ્ટિ ગઇ.

પ્રકરણ ૭મું

હીરાના હારની તપાસમાં

રાવસાહેબ જ્યોતિપ્રસાદ પોતાની મોટરનો પિછો લેવાના કાર્યમાં કશો ભાગ ન લીધો, પરંતુ કંટકરાય તથા અમુક સિપાઇઓ પોલીસ-મોટરમાં ચડી એ ભાંગેડુ માનવીની પાછળ પડ્યા. આ મકાનની અંદરથી કૂદેલો કોઇ માણસ રાવસાહેબની મોટરમાં પલાયન થઇ ગયો હતો. એ માણસનો પત્તો મેળવવાથી લખંધીર સોલંકીના મકાનની

અંદરનું કોઈ રહસ્ય જાણી શે એવી કંટકરાયને આશા હતી. લખધીર સોલાંકીનો મૃતદેહ ઉપરના ખંડમાં પડ્યો છે એવું જો તેના જાણવામાં આવ્યું હોત તો તે પેલી મોટરની પાછળ પોતે નહિ જતાં કદાચ તેના માણસોને જ મોકલત.

રાવસાહેબે લખધીરના મૃતદેહની તપાસ કરી. તેના શરીરમાં લાંબો છરો ઘોંચીને તેનું મૃત્યુ નિષ્ફળવવામાં આવ્યું હોય એમ લાગતું હતું. તેણે એક સિપાઈને ડોક્ટરને બોલાવી લાવવાની સુચના કરી અને તે આ મકાનની તપાસના કાર્યમાં રોકાયો.

હવે તો અહીં પુષ્કળ માણસો એકત્ર થઈ ગયા હતા. તેમને જ્યોતિપ્રસાદે પ્રશ્નો કરવા માંડ્યા. તેઓ એક સ્ત્રીને તેની પાસે લાવ્યા. એ સ્ત્રીના મુખમાંથી મહુડીની વાસ આવતી હતી અને તે દારૂના નશામાં ચકચૂર જણાતી હતી. તેને પૂછવાથી માલૂમ પડ્યું કે લખધીરના કુટુંબમાં બીજું કોઈ ન હતું. તે એકલો જ હતો. આ સ્ત્રી દિવસે તેને ત્યાં કામ કરવાને માટે આવતી. વળી એ સ્ત્રીની સાથે લખધીરનો આડો વહેવાર હોવાનું પણ જાણવામાં આવ્યું. પરંતુ લખધીર આ મકાનના પોતાના વપરાશના ભાગમાં રાત્રે બાર વાગ્યા પછી એ સ્ત્રી અથવા તેના બીજા કોઈ પણ નોકરને રહેવા દેતો નહિ. આ મકાનનો નીચેનો ભાગ રાત્રિકલ્પ તથા સંગીતના જલસા માટે વપરાતો, અને ઉપરના ભાગમાં ચાર ખંડ હતા, એ તેના નિવાસને માટે ઉપયોગમાં આવતા.

જ્યોતિપ્રસાદે પ્રથમ નીચે જઈને દરેક ખંડની તપાસ કરી જોઈ. અહીં કશું ખ્યાન ખેંચે એવું દેખાયું નહિ. ત્યારપછી તે ફરીથી ઉપલે માળે ગયો. ટેબલનાં ખાનાં ખુલ્લાં હતાં. કેટલીક ચીજો જમીન પર પડી હતી. તેમાં નાની મોટી રકમની નોટો તથા સોના ચાંદીના દાગીના પણ હતા. વિશેષ તપાસ કરતાં માલૂમ પડ્યું કે તે આસપાસના માણસોમાં ધીરધાર કરતો અને તેના બદલામાં જમીનગીરી તરીકે તેમના સોનાચાંદીના દાગીના રાખતો. લખધીરનાં ગજવામાંથી પણ

કેટલીક નોટો મળી આવી, તેમ જ તેના નેકટાઇ ઉપરની સોનાની રત્નજડિત પીન મોજૂદ હતી. એ ઉપરથી ખૂન કરનારનો હેતુ લૂટ કરવાનો ન હતો એ સમજાતું હતું.

ટેબલ ઉપર કાગળો ન હતા, પરંતુ શાહીશી ભરેલો ખડિયો, બે હોલ્ડર તથા એક ફાઉન્ટન પેન પડ્યાં હતાં. આ ઓરડાની કાષ્ટિ ઉતાવળથી છતાં પદ્ધતિસર તપાસ કરી હોય એમ દેખાતું હતું, અને રાવસાહેબને લાગ્યું કે તેમાં પણ મોટે ભાગે કપાટ તથા ટેબલના મોટાં ખાનાની તપાસ કરવામાં આવી હતી. તે ઉપરથી એવું પણ અનુમાન થઇ શકતું હતું કે જે વસ્તુને માટે અહીં તપાસ કરવામાં આવી હશે તે વસ્તુ નાની નહિ પણ મોટી હોવી જોઈએ.

આ ઓરડાની તપાસ કર્યા પછી રાવસાહેબ જ્યોતિપ્રસાદ બાબુના ઓરડામાં ગયો. એ ઓરડાનો ઉપયોગ સૂવાને માટે થતો હોય એમ તેના દેખાવપરથી લાગ્યું. આ ખંડમાં પણ વસ્તુઓ વેરવિખેર પણ પડી હતી અને કપાટ તથા ટેબલનાં ખાનાં ઉઘાડાં હતાં. ગાદલું, ઓશીકું, ચાદર વગેરે પલંગ પર ન હતાં, પણ જમીન પર વેરવિખેર પડ્યાં હતાં.

તેની પાછળ એક ઓરડો હતો. તે અધખોલો હતો અને તેમાંથી ઠંડો પવન આવતો હતો. જ્યોતિપ્રસાદ એ ખંડમાં ગયો. ત્યાં રસોડાની ચોકડી હતી, પાણીયાઈ હતું, એક બાબુએ અનાજ, લોટ વગેરે ભરેલા પતરાના ડબ્બા પડ્યા હતા. તેની એક બારીનો કાચ તૂટેલો દેખાયો. એ બારી અધખોલી હતી. તે બારી ઉઘાડીને બહાર દૃષ્ટિ કરી તો તેની બાબુમાં જ ચોકડીની બાજુનો તથા ઉપરની અગાશીમાંથી વરસાદનું પાણી જવા માટે એમ બે નળ ઠેઠ જમીન સુધી પહોંચેલા દેખાયા. આ નળની સહાયથી સામાન્ય માણસને પણ આ બારી પાસે આવવામાં મુશ્કેલી પડે તેમ ન હતી.

આ ખંડમાં જુદાં જુદાં માણસોનાં પગલાંનાં નિશાન પણ દેખાતાં હતાં. એથી જ્યોતિપ્રસાદને લાગ્યું કે એક કરતાં વધારે માણસો નળની સહાયથી ઉપર ચડી, આ બારી વાટે અંદર દાખલ થયા હોવા જોઈએ.

અધા ખડોની તપાસ કરી લીધા બાદ પુનઃ તે જે ખંડમાં મૃત-
દેહ પડ્યો હતો ત્યાં આવ્યો. ડોક્ટર તથા બે સિપાઈઓ આ ખંડમાં
હતા. ડોક્ટર જમીનપર પડેલા મૃતદેહની તપાસ કરતો હતો.

‘ ચપટા પાનાનો અને તિણી ધારવાળો છરો હૃદયથી સહેજ
ઉપરના ભાગમાં ઘોંચેલો લાગે છે. ’ જ્યોતિપ્રસાદને જોઈ ડોક્ટરે
ઉચ્ચાચું: ‘ અને લખધીરે પોતે એ છરો પોતાની છાતીમાં ઘોંચીને
આત્મહત્યા કરી હોય એમ લાગતું નથી. વારૂ, પણ એ છરો તમારા
જોવામાં આવ્યો છે ? ’

જ્યોતિપ્રસાદે નકારાત્મક મસ્તક ધુણાવ્યું. તેણે લખધીરનો જખમ
જોય પછી સ્વાભાવિક રીતે જ છરાની તપાસ કરી હતી. પરંતુ તેને
પત્તો નહિ લાગવાથી ખૂની તેની સાથે છરો લઈ ગયો હશે એમ તેણે
માન્યું હતું. તે પેલી બારી પાસે ગયો અને તેની તથા જમીનની
વચ્ચેનું અંતર આંખો વડે માપવા લાગ્યો.

એટલું સમજી શકાતું હતું કે આ બારી પરથી નીચે મોટરમાં
ફૂદી પડનારો માણસ કસરતખાજ અને મજબૂત આંધામો તથા
હિંમતવાન અને સાહસિક હોવો જોઈએ.

તે રસ્તાપર દૃષ્ટિ કરી રહ્યો હતો. એ વખતે એક મોટર આવીને
આ મકાનના દ્વાર પર ઉભી રહી. તે પોલીસની મોટર ન હતી. તેના
દેખાવ પરથી જ તે મૂલ્યવાન લાગતી હતી. એટલે તેના માલિક કોઈ
શ્રીમંત વ્યાપારી કે મોટા અમલદાર હોય એવી કલ્પના થઈ શકતી હતી.

મોટરનું દ્વાર ઉઘડ્યું અને તેમાંથી ફકિરચંદ સોનાવાલા ફૂટપાથ
ઉપર ઉતર્યો. ક્ષણવાર તેણે ચોતરફ દૃષ્ટિ કરી. પછી તે આ મકા-
નના પ્રવેશદ્વારની પાસે આવ્યો. તેને જોઈને જ્યોતિપ્રસાદ પણ નીચે
આવ્યો અને બેઉ જણા નીચેના ખંડમાં મળ્યા.

ફકિરચંદને જોઈને સ્વાભાવિક રીતે જ જ્યોતિપ્રસાદને આશ્ચર્ય
થયું હતું. તેણે પૂછ્યું: ‘ મી. સોનાવાલા ! આટલી મોડી રાત્રે તમે
અહીં ક્યાંથી ? ’

ફકિરચંદ્ર ચમક્યો, ક્ષણભર તે જ્યોતિપ્રસાદ સામે જોઈ રહ્યો. ત્યારબાદ આ ખંડમાં ઉભેલા બે સિપાઇઓ સામે તેણે દષ્ટિ કરી.

‘પોલીસ ! અને રાવસાહેબ જ્યોતિપ્રસાદ ! ત્યારે તો અહીં કોઇ ગંભીર પ્રસંગ ઉપરિચિત થયેલો હોવો જોઈએ ! રાવસાહેબ ! તમે પણ અપશુકનના સૂચક ચિહ્ન સમા લાગો છો !’

‘પરંતુ તમે મારા સવાલનો જવાબ ન આપ્યો ! તમે શા માટે અત્યારે અહીં આવ્યા છો ?’

‘શું મોડી રાત્રે કોઇને ત્યાં જવું તે અનુકૂળ ગણાય ?’ ફકિરચંદ્ર બોલ્યો. ‘તેના મનમાં કોઇ જવાબ ગોઠવવાને માટે તે સમય લેવા માગતો હતો : ‘રાવસાહેબ ! તમારી માફક મારે પણ દિવસના ચોવીસ કલાકમાંથી કોઇપણ વખતે કામ કરવાનું હોય છે. એટલે હું મારા ધંધાદારી કાર્યને અંગે જ અહીં આવ્યો છું.’

‘ધંધાદારી કાર્ય !’

ફકિરચંદ્રે તેની સામે અર્થસૂચક દષ્ટિ કરી. જ્યોતિપ્રસાદ તેના હેતુ સમજી ગયો. અહીં ઉભેલા સિપાઇઓની રૂબરૂ ફકિરચંદ્ર કશું કહેવા ઇચ્છતો ન હતો એટલે જ્યોતિપ્રસાદ તેને બાબુના ખંડમાં લઇ ગયો. અહીં તે બે જણા એકલા જ હતા.

રાવસાહેબને ફકિરચંદ્ર સોનાવાલાનો પરિચય થયો હતો. તેઓ પ્રસંગોપાત રનેહસંમેલનો તથા એવા બીજા સમારંભોમાં એકઠા થયા હતા. ફકિરચંદ્ર સામાન્ય સ્થિતિનો માણસ ન હતો. તેના ધંધામાં તેને સારી આવક થતી હતી, ઉપરાંત શેર તથા રૂના બીઝનેસમાં પણ તેણે સારી રકમ પેદા કરેલી હોઇ તે લક્ષાધિપતિ શેડીઆના દબ્બદબ્બાથી રહેતો હતો. તેનો દેખાવ ગંભીર હતો અને તેનો ચહેરો કોઇ પણ વિકાર વગર સદાને માટે પ્રશાન્ત દેખાતો હતો. છતાં આ માનવીના સંબંધમાં એવું કાંઇક હતું કે જેનો તાગ રાવસાહેબ લઇ શક્યો ન હતો. તેના દિલમાં ફકિરચંદ્ર સોનાવાલા માટે એક પ્રકારની ન સમજી શકાય તેવી

શંકા રહ્યા જ કરતી. જો કે તેને માટે એક પણ સચોટ અને સંગીન કારણ રજૂ કરવાની સ્થિતિમાં તે ન હતો.

કેટલીક વાર કોઈ માણસને જોતાં કશાય કારણ વગર આપણા દિલમાં તેને માટે તુચ્છકારની લાગણી અને અણગમે પેદા થાય છે. ફકિરચંદને જોતાં જ્યોતિપ્રસાદના મનમાં એવું કાંઈક થતું. ફકિરચંદના દિલમાં પણ તેનો પડધો પડ્યો હતો. બેઉ પરસ્પર પ્રત્યે અવિશ્વાસની નજરથી જોતા, માત્ર પોતાના હૃદયનો ભાવ કળાવા ન દેવાની મુત્સદ્દીગીરી વાપરતા.

‘રાવસાહેબ ! આ સ્થળે હું નાચ-ગાનના જલસા કરનારી રાત્રિ-કલ્પ ખોલવા માગું છું અને તે માટે જ અત્યારે અહીં એ વિષેની તપાસ કરવાને સાડ આપ્યો હતો એમ જો હું કહું તો તમે માનો ખરા ?’

‘ના, એ વાત હું કદી ન માનું.’ જ્યોતિપ્રસાદે કહ્યું: ‘અને હાલમાં ધંધાની મંદીને અંગે નાણાંભીડ હોય તમે જાતે તમારી મારફત ઉત્તરાવેલા વીમાનું પ્રીમીયમ ઉધરાવવાને માટે અહીં લખધીરની પાસે આવ્યા હતા એમ કહો તો તે પણ હું માનવાનો નહિ.’

‘ત્યારે તો એ મારું દુર્ભાગ્ય જ ગણાય. હું એવું જ કોઈ કારણ રજૂ કરવાનો વિચાર કરતો હતો.’ સોનાવાલાએ જણાવ્યું: ‘પરંતુ રાવસાહેબ ! મારા ધંધાદારી કાર્યની સાથે તમને શો સંબંધ છે અને આ સ્થળે મારા આગમનનું કારણ પૂછવાનો તમને શો અધિકાર છે, એવો સવાલ હું તમને કરું તો ?’

‘તો મારા દિલમાં તમારે માટે ચોક્કસ કુશંકા પેદા થવાની.’ રાવસાહેબે કહ્યું: ‘ખરી રીતે તો અત્યારે તમે તમારા બંગલાના શયનગૃહમાં મચ્છરદાનીની વચ્ચે મશરૂની તળાઈ પર આરામ કરતા હોવા જોઈએ.’

‘હા, હું ગાઢ નિદ્રાનો અનુભવ કરી રહ્યો હતો, પરંતુ સાચું કહું તો ટેલીફોનના રણકારે મને જાગૃત કર્યો. મેં ભૂંગળું કાન પર મૂક્યું અને મને વિનાવિલંબે આ સ્થળે આવવાનું સૂચન મળ્યું.’

તેણે કાંડાધડિયાળમાં જોઈને કહ્યું : ‘ રાવસાહેબ ! એટલું નોંધી
લ્યો કે એ ‘ટેલફોનનો સંદેશો મને બરાબર પાંત્રીસ મીનિટ પહેલાં
મળ્યો હતો. હું માનું છું કે તમે ખાનગી ગુન્હાશોધકો પણ પોલીસની
માફક તમારી સાથે ડાયરી તો રાખતા જ હશે.’

‘ હું એવી ડાયરી નથી રાખતો.’ તેના અવાજમાં કટાક્ષ હતો :
‘ ડાયરીમાં નોંધવામાં આવે તે બધું કાંઈ સાચું જ હોતું નથી, અને
અસત્ય કથનની નોંધ કરવી યા નહિ એ તો સરખું જ છે. બાકી
મારી સ્મરણશક્તિ ડાયરી કરતાં પણ વધારે ચોક્કસ છે. એટલે તમે
જે કાંઈ કહેશો તે મારા સ્મરણપટ ઉપર ચોક્કસ નોંધાઈ જશે.’

‘ વાર, હું એક પ્રતિષ્ઠિત વીમા કંપની તરફથી અમુક ‘ખાનગી’
કાર્યમાં રોકાયો છું.’ ફકિરચંદ્રે કહ્યું : ‘ એટલે કે એ વીમા કંપનીએ
અમુક વસ્તુનો વીમો ઉતાર્યો છે. તે વસ્તુની ચોરી થઈ છે. તેનો
પતો મારે મેળવવાનો છે. તમે સમજી શકો છો કે ફેટલીક
વાર આવા પ્રસંગોમાં પોલીસની મદદ નહિ માગતાં
આપણે પોતે જ ગૂમ થયેલી વસ્તુઓનો પતો મેળવવાનું કાર્ય કરવું
પડે છે. અને તેથી અમે અમારી છૂપી પોલીસની પણ વ્યવસ્થા કરી
દીધી છે. બનતાં સુધી આવા પ્રસંગોમાં અમે સ્ટેટની પોલીસની મદદ
લેતા નથી, પરંતુ હા, જરૂર પડે તો તમારા નવા ગુન્હાશોધકની
સહાય લઈએ ખરા. જો કે અમારા માણસો અમારા અનુભવના અને
વિશ્વાસપાત્ર હોઈ તેમની ઉપર અમે પૂરો વિશ્વાસ મૂકી શકીએ છીએ.
જો કે એમ કહીને તમારી ઉપર હું કશો આક્ષેપ નથી કરતો.’

‘ એ તો હું પણ સમજું છું.’ રાવસાહેબે કહ્યું : ‘ પરંતુ હું તો
તમારી પાસેથી એ જાણવા માગું છું કે અહીં તમારું આગમન શા
કારણથી થયું છે ?’

‘ એ તો મેં તમને જણાવી દીધું કે ટેલેફોન દ્વારા સંદેશો મળ-
વાથી હું અહીં આવ્યો છું. ટેલેફોન કરનારે તેનું નામ જણાવ્યું
ન હતું. પરંતુ તે અમારા માણસો માંહેનો જ કાદા હોવો જોઈએ;

કેમ કે તેણે એમ કહ્યું હતું કે જો હું એકદમ અહીં આવી પહોંચીશ તો જે વસ્તુની હું શોધ કરી રહ્યો છું તે મને અહીંથી મળી શકશે.’ ફકિરચંદ્રે નિખાલસતાના ભાવપૂર્વક ખુલાસો કર્યો : ‘સ્પષ્ટ શબ્દોમાં કહું તે મારે લખધીર સોલંકીને મળીને એ સંબંધમાં કેટલીક વાટાઘાટ કરવાની હતી.’

‘ત્યારે જો તેની સાથે તમારે વાટાઘાટ કરવાની હશે તો તમારે બહુ દરના પથે જવું પડશે.’ ગવસાહેબના વદન પર ગંભીર રિમત ફગતું હતું.

ફકિરચંદ્ર તેની સામે આશ્ચર્યપૂર્ણ દૃષ્ટિથી જોઈ રહ્યો : ‘શું ! એ ક્યાંય પલાયન થઈ ગયો છે ?’

‘ના, એ પલાયન નથી થયો, પરંતુ ઉપરના ખંડમાં જ છે.’ જ્યોતિષસાહેબે જણાવ્યું : ‘જો કે હવે તેની તમને આ લોકમાં તો મુલાકાત થઈ શકે તેમ નથી જ, કેમ કે તેનો આત્મા તેના નશ્વર દેહનો ત્યાગ કરીને ચાલ્યો ગયો છે. કાલકાળ એ કલાક પહેલાં જ તેનું મૂન થયું હોય એવો લાગે છે.’

ફકિરચંદ્રે સોનાવાલા પણ ઉસ્તાદ ખેલાડી હતો. આ સમાચાર શ્રવણ કરતાં પોતાને જાણે અત્યંત આશ્ચર્ય ઉત્પન્ન થયું હોય એવો ભાવ તેણે વ્યક્ત કર્યો. તે જાણે અત્યંત લયભીત અને નિરાશ બની ગયેલો લાગતો હતો.

કાલુ વાર અવાક રહીને તે બોલ્યો : ‘રાવસાહેબ ! શું તમે સાચું કહો છો ? મારી મશ્કરી તો કરતા નથી ને ?’

પરંતુ રાવસાહેબના દેખાવ પરથી તેને લાગ્યું કે આ મશ્કરી નથી. એટલે તે પુનઃ બોલ્યો : ‘શું ! તમે સાચું કહો છો ? પરંતુ એ વાત મનાતી નથી. આશરે પોણા કલાક પહેલાં તો મને જણાવવામાં આવ્યું હતું કે તે મને અહીં મળી શકીશે. એટલે કે તે અહીં મારી રાહ જ ભુએ છે.’

‘એ બરાબર છે.’ જ્યોતિપ્રસાદ બોલ્યો : ‘પરંતુ તે જીવંત છે કે મૃત્યુલો છે, એ વિષે ટેલફોન કરનારે સ્પષ્ટિકરણ કયું’ નહિ હોય.’

ફકિરચંદના આખા શરીરે કમ્પારી આવી ગઈ. તે બોલ્યો : ‘હવે સમજાયું.’ તમે તથા પોલીસના માણસો એટલા માટેજ અહીં આવ્યા છો. હું તો એમ માનતો હતો કે જે વસ્તુની પાછળ હું છું તેની લાજ કદાચ તમને મારા પહેલાં મળી હોઈ તમે એ વસ્તુ મેળવવાને માટે અહીં આવ્યા હશે.’

જ્યોતિપ્રસાદ ક્ષણવાર તેની સામે જોઈ રહ્યો. પછી તેણે પ્રશ્ન કર્યો : ‘મી. સોનાવાલા ! તમે કઈ વસ્તુની પાછળ અહીં આવ્યા હતા ?’

‘રાવસાહેબ ! હમણાં જ મેં તમને કહ્યું કે અમુક કિંમતી વસ્તુની ચોરી થયેલી છે તેને માટે હું અહીં આવ્યો હતો.’ ફકિરચંદ કહ્યું : ‘પરંતુ મને પરવાનગી ન મળે ત્યાંસુધી એ વિષયમાં એથી વિશેષ હું તમને કહી શકું તેમ નથી.’

એ વખતે કંટકરાંચ અહીં આવ્યો. તે પોલીસની મોટરમાં રાવસાહેબની મોટરની પાછળ ગયો હતો. પરંતુ એ મોટર તથા તેમાં પલાયન થનાર માણસનો પત્તો લાગ્યો નહિ; જ્યારે વચ્ચે પોલીસની મોટરને અકસ્માત નડવાથી એક સિપાઈને સહેજ ઇજા થઈ હતી. તેને સારવાર માટે એક ધરૂપીતાલમાં રાખ્યો હતો અને પછી પોલીસચોક્કાપર જઈ તેણે ટેલફોનથી રાવસાહેબ જ્યોતિપ્રસાદની મોટરના રૂપ, રંગ દેખાવ વગેરેનું વર્ણન દરેક પોલીસચોક્કા ઉપર મોકલી આપવાનું ત્યાં પહેરા ઉપરના જમાદારને સુચવ્યું હોઈ થોડા સમયમાં જ રાવસાહેબની મોટરનો પત્તો મળી જવાનો સંભવ હતો.

અહીં આવ્યા પછી તેને જાણ થઈ કે લખધીર સોલંકીનું ખૂન થયું છે અને તેનો મૃતદેહ ઉપરના ઓરડામાં પડ્યો છે. આ ખબર સાંભળતાં તે રાવસાહેબ પર શંકા ભરાયો. તેને એમ લાગ્યું કે રાવસાહેબે ઇરાદાપૂર્વક તેને તેમની મોટરનો પિછો લેવાને મોકલ્યો હતો.

એમ કરવામાં પોતાની ગેરહાજરી દરમ્યાન સ્વતંત્રપણે તપાસ કરવાનો જ્યોતિપ્રસાદનો ધરાદો હોવો જોઈએ એમ કંટકરાયે માની લીધું.

હવે તેણે એ કેસને પોતાના હાથમાં લીધો અને એ ઓરડાને તથા લખધીરના મૃતદેહનાં જુદાં જુદાં અંગોનો ફોટો લેવાને માટે પોલીસકચેરીએથી એ વિષયના નિષ્ણાતોને બોલાવ્યા.

જ્યોતિપ્રસાદ તથા કંટકરાય એકલા પડ્યા એટલે જ્યોતિપ્રસાદે તેને ફકિરચંદ સોનાવાલાના આગમન વિષે જણાવતાં કહ્યું : ‘ મને તો એ માણસ ભારે પાકો અને ઊંડો લાગે છે. તમને તેનો વિશેષ પરિચય નહિ હોય, પણ મને તેનો જે અનુભવ છે તે ઉપરથી હું કહી શકું છું કે તે ભાગ્યે જ સાચું બોલતો હશે. અને તે એટલો હુશિયાર છે કે એકદમ કશું પણ કબૂલી દેવાનો નહિ. વળી તેના આજ્ઞાદેખાવ પરથી તેના દિલમાં શું ચાલી રહ્યું છે, એની પણ આપણે કલ્પના ન કરી શકીએ એવો તે ગંભીર અને પ્રશાન્ત લાગે છે.’

‘ ત્યારે તો તે પક્કો બદમાશ હોવો જોઈએ.’ કંટકરાયે ઉતાવળે અભિપ્રાય આપી દીધો : ‘ હરકત નહિ, એના શા ભાર છે? પણ પ્રથમ તમે એના સંબંધમાં જે કાંઈ જાણતા હો તે મને કહો, હું તો એટલું જ જાણું છું કે તે વીમા કંપનીઓમાં સારી લાગવજ ધરાવે છે અને તેની કમાણી ઘણી સારી છે મને કોઈવાર તેની મુલાકાતનો પ્રસંગ મળ્યો નથી.’

ફકિરચંદ સોનાવાલાના સંબંધમાં જ્યોતિપ્રસાદ જે કાંઈ જાણતો હતો એ તેણે કંટકરાયને જણાવ્યું, તેમ જ તેના આગ્રહ પહેલાં પોતાને તેની સાથે થયેલી વાતચીતની પણ માહિતી આપી. એ પછી તેને અહીં બોલાવવામાં આવ્યો અને ચીફ કન્સ્ટેબલ કંટકરાયે તેને પૂછ્યું : ‘ વેલ, મી. સોનાવાલા ! આપ અત્યારે આ સ્થળે શા માટે આવ્યા હતા ?’

સોનાવાલાએ શાન્ત સ્વરે જણાવ્યું : ‘ મારે શા કારણસર અહીં આવવું પડ્યું છે એ મેં રાવસાહેબને જણાવ્યું છે. હું તો મારા ધંધા સાથે સંબંધ ધરાવતી આવત માટે અહીં આવ્યો હતો. મોટી વીમા

કંપનીઓ સાથે મારો સંબંધ છે. એ વીમા કંપનીઓનો, હું મને પોતાને વફાદાર નોકર માતું છું. એટલે તેને અંગેની મારી ફરજ બજાવવાને માટે મારે ગમે તે સમયે તત્પર રહેવું જ જોઈએ. વળી અમારો ધંધો એવા પ્રકારનો છે કે તેમાં અમારે કાંઈક ગુપ્તતા પણ જાળવવી પડે છે. એટલે એ સંબંધમાં જરૂર કરતાં વધારે હકીકત જાહેર નહિ કરવાનો અમારો ખાસ નિયમ છે. તથાપિ હું તમને એટલું જણાવી શકું છું કે અહીં જે માણસનું ખૂન થયું છે તેને મળવાને માટે તથા તેની સાથે અમુક બાબતમાં વાટાઘાટ કરવાને માટે હું અહીં આવ્યો હતો. અત્યારના સંયોગમાં એ વાટાઘાટનો મુદ્દો જણવાની તમારી ઇચ્છા હોવાનું સમજાય છે અને તે વાસ્તવિક છે. પરંતુ એ વિષે તમને કશું કહેતા પહેલાં મારે એ વિષયમાં મારા ઉપરિની મંજૂરી મેળવવી જોઈએ.’

‘બરાબર છે, મી. સોનાવાલા !’ કંટકરાયે તેના કથનનો સ્વીકાર કર્યો : ‘તમારે તમારા ધંધાને લગતી કશી પણ હકીકત જાહેર કરતાં પહેલાં તમારા મુખ્ય માણસની મંજૂરી લેવી જ જોઈએ. બહુ સારું, આ ટેલિફોન રહ્યો. તમે એ વિષેની પરવાનગી મેળવી લ્યો. તમારે કોની સાથે જોડાણ કરવું છે ? નંબર જણાવો તો હું જોડી આપું.’

ફકિરચંદ કંટકરાયના શબ્દો સાંભળીને વિચારમાં પડી ગયો. તે આ બેઠેની સામે જોઈ રહ્યો. જ્યોતિપ્રસાદને તો આ બાબત સાથે જાણે કશીયે નિરુપ્ત ન હોય એવા ભાવપૂર્વક તે એની સામે જોઈ રહ્યો હતો. કંટકરાયે પણ વિનયભરી અમલદારી સભ્યતાનો સ્વાંગ સંજો હતો. પરંતુ બેઠેનાં તેના ફકિરચંદ તરફ ચોટી રહ્યાં હતાં. તેણે કંટકરાયના હાથમાંથી રીસીવર લીધું અને જોડાણનો નંબર આપ્યો.

થોડી વારે સામેથી કાંઈ હમણાં જ ઉંઘમાંથી જાગૃત થયાં હોય એવો અવાજ સાંભળાયો. એટલે ફકિરચંદ બોલ્યો : ‘દેવીસાંગ ! રાવ-બહાદુર જમીયતરામ શેઠને ટેલિફોન ઉપર બોલાવ. તેમને કહે કે ફકિરચંદ સોનાવાલા તેમની સાથે એક અત્યંત મહત્વની બાબતમાં વાત કરવા આવે છે. તેઓ તેની અગત્ય જરૂર સમજી જશે.’

થોડા સમય પછી ટેલફોનના બૂંગળામાં રાવબહાદુરનો તીણો અવાજ સંભળાયો. એટલે ફકિરચંદ્રે ટુંકાણુમાં તેને જણાવ્યું કે આંતર-રાષ્ટ્રીય વીમા મંડળી તરફથી અમુક વસ્તુની શોધને માટે તે પ્રયાસ કરી રહ્યો હતો. એ માટે તે લખધીર સોલંકી નામના માણસને મળવાને ગયો. ત્યાં જતાં તેને માલૂમ પડ્યું કે તેનું મકાન પોલીસના કબજામાં છે અને તે તેના મકાને પાસે જઈ પહોંચ્યો તે પહેલાં લખધીરનું ખૂન થવા પામ્યું હતું.

એ પ્રમાણે પ્રાસ્તાવિક હકીકત જણાવ્યા પછી તેણે કહ્યું : ‘ હું અહીં શા કારણ માટે આવ્યો છું તે પોલીસ મારી પાસેથી જણાવવા માગે છે. આ બાબતમાં ખાસ ગુપ્તતા જાળવવાનું આપે મને ફરમાન કર્યું છે. એટલે એ સંબંધમાં કશું પણ જાહેર કરતા પહેલાં મારે આપની મંજૂરી લેવી જોઈએ, એવું મેં ચીફ ઇન્સ્પેક્ટર મી. કંટકરાયને જણાવ્યું છે. ’

થોડા સમય બૂંગળાને કાન પર રાખીને તે મૌન રહ્યો. જ્યારે બૂંગળાને હૂક પર લટકાવીને તે કંટકરાય તરફ ફર્યો.

તેણે કહ્યું : ‘ રાવબહાદુર જમીયતરામે મને મંજૂરી આપી છે. રાજરત્ન રમણપ્રસાદ યાત્રા પ્રસંગે જતા હોઈ, તેમના માનમાં સ્નેહ-સંમેલન કરવામાં આવ્યું હતું. એ વખતે સર હરિપ્રસાદનાં પત્ની લેડી અંજનાદેવીનાં હીરાનો હાર ગૂમ થયો હતો. એની હું તપાસ કરી રહ્યો છું. એ વિષયમાં અમારે ખાસ મૌન સેવવું પડે છે. કારણ કે હરિપ્રસાદે એ હારના જેવો જ એક બનાવટી હીરાનો હાર તૈયાર કરાવ્યો હતો. તેમણે એ બનાવટી હાર પહેરવાની તેમની પત્નીને સૂચના આપી હતી. પરંતુ અંજનાદેવીને સાચા હીરાનો હાર પહેરવાનો મોહ થયો અને સ્નેહસંમેલનમાં એ હાર ગૂમ થઈ ગયો. જો કે તેમણે એ વાત તેમના પતિને જણાવી નથી. તેમણે એ હકીકત માત્ર રાવબહાદુર જમીયતરામને કહી હતી, અને તેનો વીમો ઉતરાવેલો હોઈ રાવબહાદુરે તેનો પત્તો મેળવવાનું કાર્ય મને સુપ્રત કર્યું હતું. તેને અંગે હું અહીં આવ્યો હતો. હવે તો તમને મારા કથનથી સંતોષ થયો હશે. ’

પ્રકરણ ૮મું

નવલકથાકાર

ચંદ્રનગરના એક સામાન્ય લતામાં 'રાધારમણ હિન્દુ લોજ' હતી. તેમાં ઉપાહાર, ભોજન અને નિવાસ-એ દરેક પ્રકારની વ્યવસ્થા હતી. અહીં કોલેજમાં અભ્યાસ કરતા વિદ્યાર્થી રહેતા, તેમ જ બહાર-ગામના એકલડોકલ અહીં નોકરી કરવા આવનારા પણ રહેતા. સામાન્ય રીતે એવા એકલડોકલ માણસોને ગામમાં મકાન ભાડે રાખીને રહેવા કરતાં અહીં રહેવા, સૂવા, ખાવા, પીવાનું એકંદરે સસ્તું, સગવડભર્યું તથા અનુકૂળતાવાળું હતું. આ લોજનો માલિક અને તેની સ્ત્રી માયાળુ સ્વભાવનાં અને વિનયી હોઈ, પોતાને ત્યાં રહેનારાઓની ખાસ સગવડ સાચવતાં એથી તેમને કમાણી પણ સારી થતી.

એ લોજમાં એક આધેડ વયનો માણસ રહેતો હતો. તેનું નામ અનુભવરાય. આ લોજમાં તે એક નવલકથાકાર તરીકે જાણીતો હતો. પરંતુ તેણે કયું પુસ્તક લખેલું છે એ વિષે તે કોઈને કયું કહેતો નહિ. તે છદ્મ નામથી લખે છે એમ લોકો માનતા. દિવસે તે તેની કોટડીમાં સૂઈ રહેતો; કેમકે રાત્રે તેને તેના લેખક મિત્રોની મંડળીમાં હાજરી આપવી પડતી. તેને દમનું દરદ હોવાનું મનાતું. તેનો અવાજ ખોખરો અને ઘેરો હતો અને નખજો પડી ગયેલો માણસ અતિ શ્રમપૂર્વક બોલતો હોય તેવી રીતે તે જરૂર પૂરતું અને ઓછું બોલતો. લોકો એમ માનતા કે લખવાને અંગે રાત્રિદિવસના ઉજાગરા કરવાથી તેને દમનો વ્યાધિ લાગૂ પડ્યો હશે અને તે નખજો પડી ગયો હશે.

જે રાત્રે લખધીરનું ખૂન થયું તેની બીજી સવારે આઠ વાગે એક નીચી ધાટીનો માણસ આ લોજમાં આવ્યો. તેણે અહીં કામ કરતા એક નોકરને કહ્યું: 'અહીં અનુભવરાય સાહેબ રહે છે તેમને મળવા માટે હું અહીં આવ્યો છું.'

‘ અનુભવરાય સાહેબ તો હજી સૂતા હશે. તે લગભગ દશ વાગે ઉઠે છે અને જમીને પાછા ખાર-એક વાગે સૂઈ જાય છે, તે સાંજે પાંચ વાગે જાગૃત થાય છે. જો તેમને મળવું હોય તો તમે અગીયાર વાગે આવો.’

‘ એમ નહિ, તું એમની પાસે જઈને તેમને જગાડ. તેમને કહેજે કે કાલુસીંગ તેમને મળવા માટે આવ્યો છે. તને કદાચ ખબર નહિ હોય કે આજે તેમનો જન્મદિવસ છે, એટલે હું તેમને મારા તરફથી આપવાની ભેટ લાવ્યો છું. એ પ્રમાણે તું તેમને કહીશ એટલે તે જામશે.’

કાલુસીંગ તેની સાથે એક પેકઅંધ ખંડલ લાવ્યો હતો. તેમાં અનુભવરાયને આપવાની ભેટ હશે, એમ નોકરે માન્યું. કાલુસીંગને અહીં રોકાવાનું કહીને તે ઉપર ગયો. થોડી વારે તે નીચે આવી કાલુસીંગને ઉપર લઇ ગયો. તેઓ અનુભવરાય જે ખંડમાં રહેતો હતો ત્યાં ગયા. તેને જોઈને ખિજાના પર સૂતેલો અનુભવરાય જાણે બહુ નબળો પડી ગયો હોય અને દમના વ્યાધિથી પીડાતો હોય એમ ખોં.ખોં કરતો શ્રમપૂર્વક બેઠો થયો. તેણે કાલુસીંગને ઘશારત કરીને અંદર બોલાવ્યો અને આરાણું બંધ કરવાનું સૂચવ્યું. નોકર આવ્યો ગયો, કાલુસીંગે અંદરથી આરાણું બંધ કરી દીધું.

પછી કાલુસીંગ અનુભવરાયની પાસે ખિજાના પર બેસતો બોલ્યોઃ ‘ નામદાર ! આપને માટે એક અગત્યની વસ્તુ હું લાવ્યો છું.’

‘ શું લાવ્યો છે ? ’ અત્યારે અનુભવરાયના અવાજમાં નબળાઈ કિંવા ખોખરાપણું ન હતું. તેનાં નેત્રા તિક્ષ્ણ અને વેધક હતાં. તેના શરીરમાંથી દમનો તથા નબળાઈનો દરેક અંશ નાબૂદ થઇ ગયો હતો. તે આગંતુકની સામે તાકી રહ્યો હતો.

તેણે પુનઃ ગુસ્સાપૂર્વક ઉચ્ચાર્યું : ‘ કાલુસીંગ ! મેં તને રપષ્ટ કહી રાખ્યું છે કે તારે સવારે અહીં આવવું નહિ અને કોઇ પણ ચીજ આ સ્થળે લાવવી નહિ ! ’

કાલુસીંગે જવાબ ન આપ્યો. તે ઉભો થયો. પોતાની સાથે તે જો બંડલ લાવ્યો હતો એને તેણે બિછાના પર મૂક્યું અને કહ્યું : ' નામદાર ! આ કામમાં ઠીલ કરવા જેવું ન હતું. હું આપના કાયદાનો ભંગ કદી પણ ન જ કરું. મને તેના મહત્ત્વનો ખ્યાલ છે. પરંતુ લોજના નોકરને મેં કહેલ છે કે આજે આપનો જન્મદિન હોય હું આપને ભેટ આપવાને માટે અહીં આવ્યો છું. વારૂ, મારે આ ચીજનો અને તેટલી ત્વરાથી નિકાલ કરવાનો છે, અને તેની કેટલી રકમ ઉપજશે એ તમારા સિવાય બીજું કોઈ કહી શકે તેમ નથી. '

અનુભવરાય કશું બોલ્યા વગર એ બંડલ સામે જોઈ રહ્યો. કાલુસીંગે બંડલ ખોલ્યું. અનુભવરાયનું લક્ષ એ તરફ આકર્ષાયું, તેની જીજ્ઞાસા જાગૃત થઈ. આ લોજમાં રહેતા તથા આસપાસના લતાના માણસો અનુભવરાયને એક નવલકથાકાર માનતા, પરંતુ ખરી રીતે તો એ જુદી જ વ્યક્તિ હતી. ચંદ્રનગરની અંધારી આલમના ઉઠાઉગીરેમાં તે અગ્રગણ્ય મનાતો ઉઠાઉગીરે ગમે તે વસ્તુની ચોરી કરી લાવતા તેની ક્રોમત અનુભવરાય તેમને કહી આપતો. જો કોઈ વાર તેની કિંમત કે એવી કોઈ બાબતમાં તેમની વચ્ચે તકરાર થતી તો એ તકરાર તેની પાસે લઈ જવામાં આવતી. તે વચ્ચે પડી, તેમને સમજાવી, તેના બરાબર ન્યાય ચૂકવી આપતો. એથી ઉઠાઉગીરેમાં તે 'નામદાર'ના ઉપનામથી ઓળખાતો.

બંડલ ખુલ્લું થયું. તેની અંદર બે સાબરશિંગ દેખાયાં; પરંતુ એ જોઈને અનુભવરાયે કશું આશ્ચર્ય વ્યક્ત કર્યું નહિ. તેણે એક પછી એક બેઉ સાબરશિંગ હાથમાં લીધાં. આશરે દરેકનું વજન કેટલું હશે તે અનુમાની જોયું. છેવટે તેણે કહ્યું :

'એક સાબરશિંગ પંદર-વીશ રતલ જેટલું હશે. બ્યારે તેની ઉપર કોતરકામ કરવામાં નહિ આવ્યું હોય ત્યારે કદાચ તેનું વજન બે રતલ વધારે હોય. અલબત્ત, આ નકસીકામમાં કારીગરી છે. પરંતુ એથી કોઈ એની કિંમત વધી જાય નહિ. '

‘પણ આ સાબરશિંગ તો બહુ મોટી કિંમતનાં છે. એકનો એ લાખ રૂપિયાનો તો વીમો ઉતરાવ્યો છે.’ કાલુસીંગે કહ્યું.

‘એ લાખ રૂપિયા ! એવી ગપ વળી કોણે હાંકી ?’ અનુભવરાયને એ રકમ સાંભળીને આશ્ચર્ય થયું.

‘નામદાર ! એ ગપ નથી પણ સાચું છે. નિરંજન માણીગર આ સાબરશિંગ લઈને વીમાની ઓશીસમાં ગયો હતો ત્યારે હું તેની પાછળ જ હતો.’ કાલુસીંગે કહ્યું : ‘તેને લગતી માહિતી મેં એ ઓશીસના એક કારકુન પાસેથી મેળવી હતી. એનો એ લાખ રૂપિયાનો વીમો ઉતારવામાં આવ્યો છે, એ સિવાય બીજું કશું એ કારકુન કહી ન શક્યો. અર્થાત્ વીમા મંડળીએ આ સાબરશિંગની કિંમત એ લાખ રૂપિયાની આંકી છે. તે સિવાય એટલી રકમનો વીમો તે શાની ઉતારે ? માટે તમે જરીક વિચાર કરી જુઓ.’

અનુભવરાય અર્ધપૂર્ણ દૃષ્ટિથી સાબરશિંગનું અવલોકન કરવા લાગ્યો. તેણે પુનઃ તેનું આશરે વજન કેટલું હશે તે હાથમાં લઈને અવટાંકી જોયું. પોતાના ગળવામાંથી સૂક્ષ્મદર્શક કાચ કાઢ્યો, હાથી-દાંત ઉપરની નક્સીનું અવલોકન તેની સહાયથી કર્યું.

છેવટે તે બોલ્યો : ‘આવાં સાબરશિંગ ખરીદનારને જે તેની ઉપરની કારીગરીનો મોહ હોય તો તે આ એક સાબરશિંગના ત્રણ હજાર રૂપિયા આપવા તૈયાર થાય, અને વળી તેમાં પછાતું તેનો એ લાખ રૂપિયાનો વીમો ઉતરાવેલો હોવાનું તેને જણાવે તો એટલી રકમ તે વિના આનાકાનીએ તુરત આપી દે.’

કાલુસીંગ થોડી વાર તો ‘નામદાર’ની સામે જોઈ રહ્યો. તે આ માણસને પોતાની વાત કરતાં અચકાતો હોય એમ લાગતું હતું. છેવટે તેણે પોતાની હકીકત જણાવી.

કાલુસીંગને કોઈની તંરૂથી બીજાં માણસોની સાથે આ સાબરશિંગ ઉચાપત કરવાના કાર્યમાં રોકવામાં આવ્યો હતો. એ અંડલ તેમણે ઉપાડી

લાવવાનું હતું. તેની અંદર શી વસ્તુ છે એ તેમને કહેવામાં આવ્યું ન હતું, પરંતુ કૌલુસીંગ તેની જીજ્ઞાસાત્રિત્તિ પર કાબૂ રાખી શક્યો નહિ. એટલે તેણે નિરંજનની મોટરમાંથી એ બંડલ ઉપાડ્યા બાદ તેની અંદર શી વસ્તુ છે એ જાણી લીધું હતું. ત્યારબાદ તેનો એ લાખ રૂપિયાનો વીમો ઉતારવામાં આવેલો હોવાનું પણ તેના જાણવામાં આવ્યું હતું. એથી તેને એ બંડલમાં વિશેષ રસ પડ્યો. તેના સાથીઓ સુચવેલે સ્થળે એ બંડલ પહોંચાડી આવ્યા. ત્યારબાદ પણ તેણે એનો પિછો લીધો અને તે લખધીર સોલંકીને ત્યાં પહોંચી ગયાનું તેના જાણવામાં આવ્યું.

કાલુસીંગ એ હકીકત કહેતો હતો તે વખતે અનુભવરાયે તેના બિછાનાની બાજુમાં આજ સવારનું અખખાર પડ્યું હતું એ ઉપાડ્યું અને તેના મુખપૃષ્ઠ ઉપર એક કટાર પર આંગળી મૂકીને કહ્યું : 'અને મારા માનનીય મિત્ર લખધીર સોલંકીનું કાલે રાત્રે ત્રાસજનક રીતે ખૂન કરવામાં આવ્યું છે ! કાલુસીંગ, તને કદાચ જાણીને આશ્ચર્ય થશે કે ગઈ કાલે સવારે જ લખધીર મને મળ્યો હતો.'

'શા માટે ?' કાલુસીંગે પૂછ્યું. અત્યારે તેનાં નેત્રોમાં બચકરતા તરવરતી હતી.

'તેના કબજામાં એ સાબરશિંગ આવ્યાં હતાં. તેની કિંમત નક્કી કરી આપવા સંબંધમાં તેણે મારી પાસે માગણી મૂકી હતી. વળી તે એવું પણ બોલ્યો હતો કે એ વસ્તુઓ તેની પાસે રાખવામાં મોટું જોખમ રહેલું છે. મને પણ હવે તેની વાત સાચી લાગે છે. તેણે આ શિંગડાંને તેના મકાનમાં એટલો સમય રાખ્યાં તેના તેને તો પૂરો બદલો મળી ગયો !'

'પણ એથી શું થઈ ગયું ?' કાલુસીંગ બોલ્યો : 'નામદાર ! તમે કદી પણ જીજ્ઞાસાત્રિત્તિ દાખવતા નથી અને તિરથક પ્રશ્નો કરતા નથી. વળી લખધીરનો અંત કેવી રીતે આવ્યો એ જાણવા હું અહીં નથી

આવ્યો. મારે તો તમારી પાસેથી સાબરશિંગની સાચી કિંમત જાણવી છે, સમજ્યા ને ?

અનુભવરાયે કહ્યું : ‘વારૂ, જો કાઢને સાબરશિંગનો ખાસ શોખ હોય અને આવી ચીજને પોતાના સંગ્રહાલયમાં રાખવાની તેની ઇચ્છા હોય તો તે વધુમાં વધુ પાંચ હજાર રૂપિયા સુધી આપે ખરો. કદાચ એવો ગ્રાહક મળી પણુ આવે એટલે જો તારી મરજી હોય તો હું તને ચાર હજાર રૂપિયા આપું--અત્યારે રોકડા જ, વાચદો નહિ.’

‘માત્ર ચાર હજાર !’ કાલુસીંગનો અવાજ ઉસ્કેરાટથી ધ્રુજતો હતો. તે પોતે લાવેલા ખંડલને પેક કરતો બોલ્યો : ‘અને મેં તમને જણાવ્યું છે કે તેનો બે લાખ રૂપિયાનો વીમો ઉતારવામાં આવ્યો છે. જો હું આ વસ્તુઓ એ વીમા મંડળીને સુપ્રત કરું તો તે પણુ મને તેમની તરફથી ચાર હજાર કરતાં વધારે રકમ મળે.’

‘હા, ગઈ કાલ સુધી કદાચ એમ બની શક્યું હોત ખરું. ‘અનુભવરાયે કહ્યું : ‘પરંતુ હવે તેઓ તને એક પાંચ પણુ આપે એમ હું માનતો નથી. કાલુસીંગ ! તું જરીક વિચાર કરી જો. લખધીર સોલંકી મરણ પામ્યો છે. અને તેથી જેની પાસેથી આ ચીજો મળી આવે તેની ઉપર પોલીસ માત્ર ચોરીનો જ નહિ, પરંતુ લખધીરના ખૂનનો આરોપ મૂકવાને પણુ તૈયાર થવાની. એટલે હવે તો તારું દરેક પગલું જોખમમાં આગળ વધે છે. અત્યારે તેઓ આ સાબરશિંગની અને તેની સાથે લખધીરના ખૂનની પણુ શોધ કરી રહ્યા છે. એ કિસ્સામાં પેલો ગુન્હાશોધક રાવસાહેબ જ્યોતિપ્રસાદ બાળ્યો છે. હા, હું તારી કુશળતાનો જાણકાર છું. મારી ખાતરી છે કે તારી ઉપર લખધીરના ખૂનનો શક આવે એવો એક પણુ પુરાવો તે રહેવા દીધો નહિ જ હોય; પરંતુ જો તારી પાસેથી આ સાબરશિંગ મળી આવે તો.....’

‘મારી પાસેથી એ કદી પણુ મળી આવવાનાં નથી.’

‘જો તું તેનો નિકાલ કરી નાંખે તો ન મળી આવે, એ બરાબર છે.’ અનુભવરાયે ઉચ્ચાધુઃ ‘કાલુસીંગ ! તું મારો મિત્ર છે. હું તારી સાથે નિખાલસ અને આપણને બેઠેને લાલકારક વર્તાવ રાખવા ઇચ્છું છું.’ મને તો સાબરશીંગની જેટલી કિંમત લાગી એટલી મેં તને જણાવી છે. તું જાણે છે કે મારી તેમાં લાગ્યેજ ભૂલ થાય છે. જા, હું તેની ઉપર તને અત્યારે દશહજાર રૂપિયા આપીશ; પરંતુ શરત એ કે તેનો નિકાલ કરતાં મને જેટલી ઓછી રકમ મળે, તેટલી રકમ તારે બીજા કામમાં મને મજરે આપવી.’

કાલુસીંગ અનુભવરાયના બેડોળ ચહેરા સામે થોડો સમય જોઇ રહ્યો: ‘મોત્ર દશ હજાર રૂપિયા ! મારે તેને ખાતર જે કાંઈ સહન કરવું પડ્યું છે તેના બદલામાં એ રકમ કાંઈ મોટી નથી !’

‘હા, ખૂનના બદલા તરીકે તો એ રકમ નાની જ ગણાય. ’ અનુભવરાયે રિમત કરતાં કટાક્ષ કર્યો.

‘ખૂનની વાત કાણુ કરે છે ? વાર, લાવો દશ હજાર રૂપિયા. હું તમારી શરતનો સ્વીકાર કરું છું. અને નામદાર ! ખૂનની વાત તમે ન ઉચ્ચારો. દીવાલને પણ કાન હોય છે !’

અનુભવરાયે પેટી ઉઘાડીને સો-સો રૂપિયાની એકસો નોટો કાઢીને કાલુસીંગને આપી. કાલુસીંગે તેને ગજવામાં મૂકી દીધી, સાબરશીંગનું બાંકલ અનુભવરાયે ઉપાડીને એક બાજુએ મૂક્યું.

કાલુસીંગ વિદાય થયો. એ પછી અનુભવરાય ઉઠ્યો, તેણે બારણું અંદરથી બંધ કર્યું અને તે ટેબલ ઉપર ટેલેફોન હતો ત્યાં ગયો. તેનો નંબર જોડીને તે બોલ્યો: ‘સીતારામ ! તમે જ છો કે ?...વાર, એક નવીન લેખકનું પુસ્તક મારી પાસે આવ્યું છે. તમને તેમાં જરૂર રસ પડશે. કાલુસીંગ આજે મારા જન્મદિવસ નિમિત્તે એક સુંદર બેટ લખીને મારી પાસે આવ્યો હતો. એથી મારી સવારની શાંત નિદ્રામાં ખલેલ પડી છે. પરંતુ એક વખત જાગી ગયા પછી મને ફરીથી તુરત ઉઠ

નથી આવતી એ તમે જાણો છો. એટલે જો તમને અંવકાશ હોય તો તમે અહીં આવો. હું તમને એ બેઠા બતાવીશ. પુસ્તકમાં તમને જરૂર રસ પડશે. તમે તેના લેખકને પિછાનો છો. એક વાર આપણી મીટિંગમાં તે તમને મળ્યો હતો. હા હા, અગત્યની આવત છે. તમે જલ્દી આવો છો ને ? એલરાઇટ, સાહેબજી.’

વીશ પચીશ મીનિટ પછી સીતારામ આ લોજમાં આવી પહોંચ્યો. તે અચાનકવાર અહીં આવતો હતો. લોજના માણસોને બક્ષિસ આપવામાં તે ઉદાર હતો. એટલે સહુ તેનું માન સાચવતા. તે પોતાને પુસ્તકપ્રકાશક તરીકે ઓળખાવતો. તેનો દેખાવ પ્રતિભાસંપન્ન અને ગંભીર હતો.

લોજનો નોકર તેને જોતાં જ તેની સામે દોડી ગયો અને નમન કરીને ઉભો રહ્યો. સીતારામે અનુભવરાયને મળવાની ઇચ્છા દર્શાવી. નોકર તેને અનુભવરાયના ખંડ પાસે લઇ ગયો, સીતારામે તેના હાથમાં ચાર આના મૂક્યા. નોકર ચાલ્યો ગયો. પછી તેણે બંધ બારણા પર અચાજ કર્યો. બારણું અંદરથી ઉઘડ્યું. તે અંદર દાખલ થયો. દાર પુનઃ બંધ થઇ ગયું.

તેણે ખુરશી પર સ્થાન લીધું. અનુભવરાયે કબાટમાંથી સાબરશિંગવાળી પેટી બહાર કાઢીને એ પેટીનું ઢાંકણું ઉઘાડ્યું. સીતારામના આશ્ચર્યનો પાર ન રહ્યો.

‘ શું ! આ સાબરશિંગ તમારી પાસે આવી ગયાં ! ’ તે બોલ્યો : ‘ પરંતુ આ તો બહુ ભારે કિંમતનાં છે. એ લાખ રૂપિયાની કિંમત હોવાનું સંભળાય છે ! ’

‘ મને તો એ બધું ‘ હંબગ ’ લાગે છે. ’ અનુભવરાયે કહ્યું : ‘ આ સાબરશિંગ તથા તેની ઉપરના નકસીકામનો વિચાર કરતાં તેની કિંમત પાંચ હજાર રૂપિયાની પણ ન હોવી જોઈએ. એટલે જ મેં તમને બોલાવ્યા છે. એ વાત સાચી છે કે નિરંજન માણસોને તેનો

મેં લાખ રૂપિયાની કિંમતનો વીમો ઉતરાવ્યો છે. મેં એ વિષે મધો વિચાર કરી જોયો છે. એથી મને લાગે છે કે તેની એટલી કિંમત કદી ન હોય, પરંતુ.....'

‘તેનું નક્કીકામ સુંદર હોઈ તે મૂલ્યવાન ગણાય ખરા.’

‘હા, તે મૂલ્યવાન છે, પણ કેવળ નક્કીકામને અંગે તેનું એટલું મધું મૂલ્ય ન અંકાય. બાકી જો એ નક્કીકામની અંદર કોઈ છૂપો પ્રદેશ રહેલો હોય તો તેનું મૂલ્ય અકથ્ય ગણાય.’ અનુભવરાયે કહ્યું : સીતારામ ! લખધીરે સાબરશિંગનો ઇતિહાસ મને જણાવ્યો હતો. મેં ઉપરથી મને લાગે છે કે આફ્રિકાથી વિલોચન માણીગરે તેના દીકરા નેરંજન ઉપર કોઈ છૂપો સંદેશો મોકલવાનો ઇરાદો રાખ્યો હશે. તે સંદેશો અત્યંત ગુપ્ત હશે અને તેમાં કોઈ છૂપા ખજાના વિષેની માહિતી પ્રાપ્તિમાં આવી હશે. હવે તો તમે સમજ્યાને ?’

‘હું સમજ્યો. આપણે એ ગુપ્ત ખજાનાનું સ્વરૂપ ઉઠાવવાનું છે. મહુ સાર, મને એનું શોધખોળનું કામ બહુ ગમે છે અને મારો સ્વભાવ તદ્દસપ્રિય પણ છે. કહો, આપણે તેનો કેવી રીતે પ્રારંભ કરવાનો છે ?’

‘નિરંજનને કોઈ પણ રીતે સપડાવીને સાબરશિંગ ઉપરના નક્કીકામની પાછળ છુપાયેલો સંદેશો તમારી પાસે પ્રકટ કરવાની તમારે તેને ફરજ પાડવી. એ કાર્ય તમારે કરવાનું છે.’

‘તેને સપડાવવાનું મુશ્કેલ નથી.’ સીતારામે કહ્યું : ‘પરંતુ તેના પ્રાંધમાં મેં જે કાંઈ સાંભળ્યું છે તે ઉપરથી હું કહી શકું છું કે તે આગ્રહી સ્વભાવનો છે. એટલે જે વસ્તુ પ્રકટ કરવાની તેની ઇચ્છા ન હોય એ તેની પાસેથી કઢાવવાનું સહેલું નથી.’

અનુભવરાય હસ્યો. એ હાથમાં નરી ફૂરતા ભરી હતી. તેણે કહ્યું : ‘તેને બોલતો કરવાનું કાર્ય તમારે કરવું જ જોઈએ. જે વસ્તુ પ્રાપ્ત કરવાનો મેં નિશ્ચય કર્યો હોય તેમાં હું કદી પણ નિષ્ફળ થયો નથી. સીતારામ ! તમે નિરંજનને ગમે તે રીતે સપડાવી, તમારું

ગુપ્ત સ્થાન છે તે સ્થળે લઈ જાઓ. હું તમને ત્યાં જ મળીશ.....ખસ, એટલામાં જ બધું સમજી જાઓ.'

સીતારામે તેની મોટર આ લોજથી થોડે દૂર રાખી હતી. તે અનુભવરાયની સાથે મંત્રણા કરી, નીચે આવ્યો, લોજમાંથી બહાર નિકળી, ચાલતો મોટર પાસે ગયો. એ વખતે એક માણસ એ મોટરની આગળની બેઠક પર બેઠો હતો. તેને આશ્ચર્ય થયું. એને તે ઓળખતો હતો. એટલે આ માણસની આવી ધૂંઢતા માટે તેને ધમકાવવા કે તેની સાથે ઝઘડો કરવાથી આ પ્રદેશમાં પ્રકાશક તરીકેની પોતાની પ્રતિષ્ઠાને ધક્કો લાગે તેમ હતું. એટલે તેણે એ માણસને ઉતારી પાડવાનો અથવા ઝઘડવાનો યત્ન ન કર્યો.

તે ફાઇવરના સ્થાન પર બેસી ગયો. ગાડી ચાલુ કર્યા પછી તેણે પ્રશ્ન કર્યો: 'કાલુસીંગ ! તું શા ઇરાદાથી અહીં બેઠો છે? હું તને અમુક સ્થળે પહોંચાડી દઉં એવી તારી દમજ છે?'

'ના જી.' કાલુસીંગે કહ્યું: 'હું તો માત્ર તમારી સાથે થોડી વાત કરવા જ માગું છું.'

સીતારામનું લક્ષ મોટર હાંકવામાં હતું, પરંતુ તે ત્રાંસી આંખે કાલુસીંગ સામે જોઈ રહ્યો હતો. કાલુસીંગના ચહેરા પર માર્મિક હાસ્ય તરવરતું હતું. તેનાં નેત્રોમાંથી દૂરતા વસતી હતી. કાલુસીંગ કેટલો ભયંકર માણસ છે એ સીતારામ જાણતો હતો, વળી અત્યારે તેનો એક હાથ ગજવામાં હોવાનું જોઈ શકાતું હતું. અને એ ગજવામાં પિસ્તોલ હોવા વિષે સીતારામને લેશ પણ શંકા ન હતી.

તેણે પોતાના ગજવામાંથી એક સરસ ચાંદીની ડબ્બી કાઢી, કાલુસીંગ સામે ધરીને પૂછ્યું: 'સીગારેટ લેશો?'

પરંતુ કાલુસીંગે તેનો ઈન્કાર કરતાં પૂછ્યું: 'નામદારને મળ્યા? તેમની તખીયન તો સારી છે ને?'

'બહુ જ સારી.'

‘પણ નામદારના સ્વભાવમાં, તેમના માનસમાં હમણાં પરિવર્તન થઈ ગયું છે એમ તમને નથી લાગતું?’ કાલુસીંગનો અવાજ કટારની ધાર જેવો તીણો છતાં ઠંડો હતો.

‘નામદારની સાથે તમે ઝઘડો કર્યો લાગે છે.’ સીતારામે કહ્યું : ‘પરંતુ કાલુસીંગ ! એ માણસનો વિરોધ કરવામાં કશો સાર નથી. તે ભયંકર માનવી છે, અને એટલા માટે જ હું તેની સાથે સારા-સારી રાખવાનું પસંદ કરું છું.’

‘તમે તેના હાજી-હા કરનાર ગુનામ છો એ હું જાણું છું.’

કાલુસીંગના એ શબ્દો સીતારામને ન રૂચ્યા. તે કાલુસીંગ સામે જોઈ રહ્યો. અત્યારે કશું બોલવાનું તેને ઉચિત ન લાગ્યું, કેમકે કાલુસીંગના ગજવામાંની પિસ્તોલની નળી તેની તરફ તાકવામાં આવેલી જોઈ થકાતી હતી, અને કાલુસીંગનાં નેત્રો રક્તવર્ણીય બની ગયાં હતાં.

‘તેં નશો તો કર્યો નથી ને?’ છેવટે સીતારામે ઉચ્ચાર્યું.

‘ના, સીતારામ ! મેં નશો નથી કર્યો, પણ તું સાંભળઃ આપણા મંડળમાં ‘નામદાર’ તરીકે ઓળખાતા અનુભવરાયે મારી સાથે દગલ-બાજી ચલાવી છે. તે પોતાના મિત્રને દગો કરીને મોટી રકમ પચાવી ખાડવા માગે છે, અને તું એમાં તેને સહાય કરી રહ્યો છે. પરંતુ તારે સમજવું જોઈએ કે એ કાર્યમાં મેં સહુથી મોટો ભોગ આપ્યો છે. તેનો પૂરેપૂરો બદલો મને મળવો જ જોઈએ. માટે તારી મોટરના વેગને જરીકે ઓછો કર્યા વગર તારી અને નામદારની વચ્ચે અત્યારે રચાયેલા કારસ્તાનની વિગતથી તું મને માહિતગાર બનાવ. મારી સાથે બનાવટ કરવામાં જનનો સોદો છે, તે સ્મરણમાં રાખજે.’

પ્રકરણ ૯ મું

રાત્રિનું રહસ્ય

નિરંજન માણીગર લખધીર સોલંકીના મકાનમાંથી રાવસાહેબ જ્યોતિપ્રસાદની મોટરમાં પલાયન થઇ ગયો હતો તે આપણે જાણીએ છીએ. કાંઈની નજરે ન પડાય એવી રીતે તે પોતાના મકાનમાં પહોંચી ગયો. આ વખતે સ્વાભાવિક રીતે જ તેને ‘એટાળી’નો વિચાર આવ્યો. પોતે આખી રાત્રિ પોતાના મકાનમાંથી બહાર નિકળ્યો જ નથી એવું પૂરવાર કરવું જોઈએ. તે માટે તેને સસ્સ માગે સવાર સુધી બિજાનામાં પડી રહેવાનો લાગ્યો. તેણે શરીર પરથી વસ્ત્રો ઉતારી નાંખ્યાં અને બિજાનામાં સૂઈને શરીર પર ચાદર લપેટી લીધી.

તેનું મગજ ગુંચવાઇ ગયું હતું. નિદ્રા એકદમ તો ક્યાંથી આવે ? એટલે મગજમાં ગોટવાયેલા વિચારોનું તેણે પૃથક્કરણ કરવા માંડ્યું. સાબરશિંગ ચોરવામાં લખધીરનો હાથ હોવાનું સમજતું હતું. પરંતુ એને માટે લખધીરને ત્યાં પોતાને બોલાવવાનો સંદેશ પાઠવનાર ભેદી માનવીનો હેતુ શો હતો ? લખધીર સોલંકીનું ખૂન કરનાર કોણ હશે ? તેને એટલું તો સમજતું હતું કે લખધીરના ખૂનનો આરોપ પોતાની ઉપર ઓઢાડવાનો ખૂની કે ખૂનીઓનો હેતુ હોવો જોઈએ. પરંતુ એક વાત તેનાથી સમજતી ન હતી. આ સામાન્ય લાગતાં સાબરશિંગમાં એવું તે શું હશે કે તેને માટે આમ એક માનવીનું ખૂન કરવાની તત્પરતા દાખવવામાં આવે છે !

એ વિચારોમાં તેનાં નેત્રો ઘેરાવા લાગ્યાં. થોડી વારમાં જ તે ગાઢ નિદ્રાને વશ બની ગયો. તેનો નોકર સવારે આવશે, ચઢા બનાવશે. ચઢાનો કપ લઈને આ ખંડમાં આવશે, પોતાને બિજાના પર સૂતેલો જોશે, એટલે પોતે આખી રાત્રિ બિજાનામાં જ હતો તે માટે એ નોકરનો પુરાવો ઉપયોગી થઈ શકશે એવી તેની માન્યતા હતી.

થોડો સમય પસાર થઇ ગયો. તેનાં નસકોરાંના અવાજ સિવાય સર્વત્ર નિઃસ્તબ્ધતા હતી. એ વખતે નીચેના ભાગમાં ખારીની બહાર સહેજ ખખડાટ થયો. તે સ્થળે એક સંપૂર્ણ શ્યામરંગી માનવ-આકૃતિ દૃષ્ટિગોચર થતી હતી. એ માણસ ગજવામાંથી નાનું ચપ્પુ કાઢી, તે ખારીનાં બારણાં વચ્ચે ભરાવીને તેને ઉઘાડવાનો યત્ન કરતો હતો. કશો પણ અવાજ થવા દીધા સિવાય તેણે બારણું ખોલી નાંખ્યું. તે ખારી વાટે અંદર દાખલ થયો.

તેણે શરીર પર શ્યામ વસ્ત્રો ધારણ કર્યાં હતાં. સફેદ ખમીશનો છાતી પાસેનો ભાગ ન દેખાય એ માટે તેની ઉપર કાળો રૂમાલ લગાવ્યો હતો. હાથ પર કાળાં મોઝાં ચડાવ્યાં હતાં. માત્ર બે આંખો ઉઘાડી રહે અને આખું મુખ ઢંકાય એવો કાળો ખુરખો ચહેરા પર ચડાવ્યો હતો.

ઔરડામાં નિરવતા હતી. તેણે ચાંપ દબાવીને બત્તી પ્રગટાવી. તે આ દીવાનખાનાનું નિરીક્ષણ કરવા લાગ્યોઃ ટેબલનાં ખાનાં ખોલી, અંદરની વસ્તુ તપાસવા લાગ્યો. બે કપાટ ઉઘાડી નાંખ્યાં. તેની અંદર પણ તપાસ કરી. ગમે તેવી કળ કિંવા તાળું ઉઘાડવાનું તેને માટે હસ્તામલકવત્ હતું. પરંતુ આ તપાસમાં જેની તે શોધ કરી રહ્યો હતો તે તેને મળી શક્યું નહિ.

હવે તેણે બત્તી ગુલ કરી દીધી, તેણે દીવાનખાનાનું બારણું ઉઘાડ્યું અને તે બહાર નીકળ્યો. નીચેના ખીખ ઔરડા તેણે તપાસી જોયા. પછી તો દાદર પર ચડીને તે ઉપર ગયો. તેણે ગજવામાં હાથ નાંખ્યો. રમકડા જેવી નાજુક પિસ્તોલ એ ગજવામાં ભરેલી પડી હતી. તેણે નિરંજનના શયનગૃહનું દારૂ ખૂલ્લું ક્યું. આ મકાન નવીન પદ્ધતિનું હતું. બારણાની અંદર તથા બહાર સાંકળો ન હતી. પરંતુ બારણામાં કળ ગોઠવવામાં આવી હતી. તે અંદરથી અને બહારથી ચાવી વડે ઉઘાડવાસ થઇ શકતી હતી. એ રીતે નિરંજને ચાવી વડે બારણાની કળને

અંદરથી બંધ કરી હતી. પરંતુ તેને બહારથી ખોલવામાં આ માનવીને જરીકે વાર લાગી નહિ.

તે શયનગૃહમાં દાખલ થયો. નિરંજનનાં નસ્કેરાં ખોલતાં હતાં. ખુરખાધારીની વીજળીની હાથબત્તીનો પ્રકાશ ચોતરફ રેલાતો હતો. આ ખંડનું તેણે નિરીક્ષણ કરી લીધું. છેવટે બિજાનાની નજીક એક ખુરશી પર નિરંજનનાં વસ્ત્રો પડ્યાં હતાં તેની ઉપર તેણે પ્રકાશ ફેંક્યો. તે એ ખુરશી પાસે આવ્યો. તેણે કોટનાં ગળવાં તપાસી જોયાં. તેમાંથી દરેક વસ્તુ કાઢી, જોઈને તે જમીન પર મૂકતો હતો. નિરંજનનું પાકીટ જોયું, ડાયરી તથા તેની અંદરના કાગળો તપાસ્યા, સીગારેટની ડબ્બી ખાલી કરી નાંખી. સીગારેટની નીચે બસો અને પંદર રૂપિયાની નોટો હતી. પરંતુ તેની આ ખુરખાધારીને પરવા ન લાગી.

બિજાનાનો નજીક નાનું ટેબલ હતું. તેનાં ખાનાં ઉઘાડી, તપાસી જોયાં. એક લાકડાના ઘોડા ઉપરનાં પુસ્તકો પણ તપાસ્યાં. પરંતુ તેની ધારણા બર આવી નહિ. ત્યારપછી તે નિરંજનના બિજાનાની પાસે આવી, તેના ઓશીકા તળે તપાસ કરવા લાગ્યો, નિરંજન તેની પિસ્તોલ તથા ઘડિયાળ ઓશીકા તળે રાખતો હતો.

શ્યામવસ્ત્રધારી માનવીએ ઓશીકા નીચે હાથ નાંખ્યો, ત્યાં એકદમ નિરંજન સફાળો જાગી ઉઠ્યો. તેણે આ માનવીનો હાથ પકડ્યો અને એકદમ ફૂદી, તેની ગરદન પકડીને સવાલ કર્યો: ‘તું કાણ છે? અને શા ધરાદાથી અહીં આવ્યો છે?’

આગંતુકના હાથમાંની વીજળીની બત્તી જમીન પર પડી ગઈ. તેનો પ્રકાશ જમીન પર પથરાતો હતો. એથી નિરંજન તેના પ્રતિસ્પર્ધિને જોઈ શકતો ન હતો. પરંતુ તેણે બીજા હાથ વડે બિજાના પાસે દીવાલપરની ચાંપ દબાવી અને આખા ખંડમાં પ્રકાશ પથરાયો.

અચાનક પ્રકાશ થવાથી ખુરખાધારી ચમકી ગયો, પરંતુ તુરત સાવધ બની, તેણે જોરથી નિરંજનના મુખપર મુક્કી લગાવી.

તથાપિ પોતાને કશીયે અસર થઇ ન હોય એ પ્રમાણે સ્થિત કરતાં નિરંજને વધારે જોરથી તેના હરીફની ગરદન દબાવીને કહ્યું : ‘બિરાદર ! હું બ્રહ્મદેશના જંગલમાં હતો ત્યારે એક બરમે રાત્રિના અંધકારમાં છરો લઇને માંડે ખૂન કરવાને આવ્યો હતો, પરંતુ મેં આવી રીતે તેની ગરદન દબાવી, તેને ગુંગળાવીને યમસદન પહોંચાડી દીધો હતો. મીસ્તર ! એક માણસ નિદ્રાધીન હોય તે વખતે મકાનમાં ચોરી કરવાને માટે દાખલ થનાર ઉઠાઉગીરને હું પસંદ કરતો નથી. વાડ, તું કાણ છે ? તારો ચહેરો તો મને જોવા દે !’

તેણે એકાએક પેલા માનવીના ખુરખા પર હાથ નાંખ્યો, પરંતુ તે જ વખતે ખુરખાધારીએ પોતાનું તમામ જોર એકત્ર કરીને નિરંજનના જડા પર મુક્કી લગાવી. એથી નિરંજન સહેજ લથડ્યો અને તેના હાથમાંથી ખુરખાધારીની ગરદન છૂટી થઇ ગઇ.

ખુરખાધારીએ બારણા તરફ ફરીને મોટી ફાળ ભરી. તે જ ક્ષણે નિરંજન પણ તેની પાછળ ફૂદ્યો. એઉ જણા પરસ્પરના પંજમાં સપડાયા, બારણાની બહાર ચાલીમાં જમીન પર પછડાયા. પત્થરની જમીન પર નિરંજનનું મસ્તક અફળાયું. તે સ્વસ્થ બનીને પુનઃ ઉભો થયો, તે પહેલાં ઉઠાઉગીર અર્ધો દાદર ઉતરી ગયો હતો. નિરંજન તેની પાછળ દોડ્યો. ખુરખાધારીએ ગળવામાંથી પિસ્તોલ કાઢી, એમાંથી છૂટેલી ગોળા નિરંજનના કાન પાસે થઇને પસાર થઇ ગઇ.

તે બોલ્યો : ‘નિરંજન ! તું જ્યાં છે ત્યાં જ ઉભો રહેજે ! હું તારું ખૂન કરવા ચાહતો નથી, માત્ર મેં તને ચેતવણી જ આપી છે. છતાં જો તું એક પણ પગલું આગળ ભરીશ તો પછી મને તારું ખૂન કરવાની ફરજ પડશે.’

‘ઓહો ! તું મને ઓળખતો લાગે છે !’ નિરંજન કટાક્ષભર્યા સ્વરે બોલ્યો : ‘ત્યારે તું અહીં માત્ર ચોરી કરવાને જ આવ્યો લાગતો નથી. અહીં આવવામાં તારો કોઇ બીજો હેતુ છે. પરંતુ હું તારી ધમકીથી ડરી જઇને તને છટકવા દેવાનો નથી.’

તે જ વખતે બીજી ગોળી યુરખાધારીની રિવોલ્વરમાંથી છૂટીને તેના બીજા કાનને સહેજ ઘરફા કરીને ચાલી ગઈ.

‘વાહ ! નિશાનબાજીમાં તું આખાદ છે, અને તેં તારી પિસ્તોલને સાયલેન્સર પણ ચડાવ્યું લાગે છે. પરંતુ તારી પિસ્તોલ મને ડરાવી શકે એમ નથી.’ એ પ્રમાણે બોલતો નિરંજન આગળ વધ્યો.

‘નિરંજન ! ત્યાં જ અટકી જ મને તારો જાન લેવાની ફરજ ન પાડ !’ યુરખાધારી બોલ્યો.

‘તારા જેવા તો કંઈક મારી સામે આવી ગયા.’ નિરંજન તુચ્છકાર-પૂરેક બોલ્યો : ‘હજી સુધી તો કોઈ મને મીન લણાવી શક્યું નથી. હજી પણ હું તને કહું છું કે તું તારી પિસ્તોલને ગળવામાં મૂકી દે.’

પરંતુ આ ઉઠાઉગીરે પિસ્તોલ ગળવામાં ન મૂકી, તેમજ નિરંજનનું ખૂન પણ ન ક્યું. એને બદલે તેણે બરાબર તાકીને નિરંજનના કપાળ તરફ પિસ્તોલ ફેંકી. નિરંજન સહેજ ફરી ગયો, તથાપિ જોરથી ફેંકાયેલી વજનદાર પિસ્તોલની લમણા પર ચોટ લાગી અને તે દાદરની પાસે ઉપરના ભાગમાં જમીન પર પડી ગયો.

‘કોઈ વાર હું તારું ખૂન કરીશ, પરંતુ અત્યારે તો નહિ જ.’ એ શબ્દો અજાણ્યા આગંતુકના મુખમાંથી નિકળેલા તેના કાન પર અથડાયા. પિસ્તોલની ચોટ બરાબર લાગી હતી, તેનું મગજ ઘેરાતું હતું, છતાં પણ તે ઉભો થયો, તેણે એ ડગલાં ભર્યાં, પરંતુ ચક્કર આવવાથી તેણે દીવાલને પકડી લીધી.

થોડી વારે તે સ્વસ્થ બની, નીચે ઉતરીને પ્રવેશદ્વાર તરફ ગયો. તેણે પ્રવેશદ્વાર ઉઘાડ્યું ત્યાં સામેથી અવાજ આવ્યો : ‘કેમ, નિરંજન ! શું છે ? તમે આટલા બધા ગભરાયેલા કેમ લાગો છો ?’

નિરંજન રસ્તા પર પડતા આટલા ઉપર ઉભો હતો. પોતાને બોલાવનાર માણસને તેણે ઓળખી લીધો. એ સુપ્રસિદ્ધ ગુન્હાશોધક રાવસાહેબ જ્યોતિપ્રસાદ હતો.

નિરંજને તેને સવાલ કર્યો : ‘હમણું જ આ મકાનમાંથી સર્વાંગ શ્યામ વસ્ત્રોમાં સજ્જ થયેલો એક યુરખાધારી બહાર નીકળ્યો હતો. તમારા જોવામાં આવ્યો છે ? તે કઈ દિશા તરફ ગયો ?’

‘હું હમણું જ અહીં આવ્યો છું. એ વખત મેં તો કાંઈને આ બારણામાંથી બહાર નિકળતો જોયો નથી.’

‘ત્યારે એ પાછલા બારણે થઈને પસાર થયો હશે.’ એમ બોલતો નિરંજન પાછળના દ્વાર તરફ ગયો, જ્યોતિપ્રસાદે પણ તેનું અનુસરણ કર્યું. પાછળનું બારણું ઉઘાડું હતું. એ લાગમાં નાનકડો બગીચો હતો.

નિરંજને કહ્યું : ‘પેલી દીવાલ ફૂટીને તે પલાયન થઈ ગયો લાગે છે. અત્યારે તો એ મારા હાથમાંથી છટકી ગયો છે, પણ હું તેને...’

એ વખતે તેને પોતે લખધીરના મકાન પાસેથી જે મોટરમાં પલાયન થયેલો, તેની ઉપર નાની પ્લેટમાં ‘રાવસાહેબ જ્યોતિપ્રસાદ’નું નામ તેણે જોયેલું એ વાતનું સ્મરણ થયું. એક ક્ષણાર્ધમાં તેના મગજ પર થઈને અનેક વિચારો પસાર થઈ ગયા.

તે બોલ્યો : ‘રાવસાહેબ ! તમે અત્યારે અહીં ક્યાંથી ? ચાલો, આપણે ચહા ખનાવીએ. આપણે ઘણા સમય પછી મળ્યા, નહિ વાર ? હું તથા મારા આપુજી આફ્રિકામાં હતા ત્યારે આપણે છેલ્લા મળ્યા હતા. વાર, પણ જ્યારે મારા મકાનમાં એક ઉઠાઉગીર ધુરયો હતો, તે જ વખતે તમારા જેવો સમર્થ ગુન્હાશોધક મારા મકાન પાસેથી પસાર થાય એ પણ એક જોગાનજોગ તો ખરો ને ?’

‘હું તમારા મકાન પાસે થઈને પસાર પણ થતો ન હતો.’ નિરંજનની સાથે દીવાનખાનામાં દાખલ થતાં જ્યોતિપ્રસાદે કહ્યું.

‘શું ! તમે અહીં થઈને પસાર થતા ન હતા !’ જ્યોતિપ્રસાદના શબ્દોથી નિરંજનને આશ્ચર્ય થયું : ‘ત્યારે તો મારા મકાનમાં દાખલ થનાર ઉઠાઉગીરનો તમે કદાચ પિછો લીધો હશે ! જુઓને, એણે બધું વેરણપેરણ કરી નાંખ્યું છે ! રાવસાહેબ ! તમે જો એને ગિરફતાર

કરો તો તેની સાથે થોડો વખત મને એકલો રહેવા દેજો. મારે તેની સાથેનો થોડો હિસાબ પતાવવાનો છે.’

નિરંજન ચઢા તૈયાર કરવા માટે સ્ટવ સળગાવતો હતો, પરંતુ રાવસાહેબે તેને ના પાડી અને કહ્યું : ‘ જોમ હું આ રસ્તા પર ચઢતો પસાર થતો ન હતો, તેમ જ તમારા મકાનમાં ધુસેલા માનવીનો પિછો લેતો પણ હું અહીં આવ્યો ન હતો. એ માણસે અહીં બધું વેરણખેરણ કર્યું છે ખરું, પરંતુ મને તો એ માણસ બિલકુલ બેદરકાર સ્વભાવનો લાગે છે. ’

તેઓ અત્યારે નિરંજનના શયનગૃહમાં ગયા હતા. જ્યોતિપ્રસાદની નજર જમીન પર પડેલી કરન્સી નોટો તથા સીગારેટો તરફ હતી. નિરંજને પણ તે જોયું અને કહ્યું : ‘ રાવસાહેબ ! તમને મારામાં જરીક વિચિત્રતા લાગશે. હું રોકડ અને પરચુરણ મારા પાકીટમાં રાખું છું, જ્યારે નોટોને સીગારેટની ડબ્બીમાં રાખું છું ! ’

‘ પરંતુ એ ઉકાઉગીર બેદરકાર હોવો જોઈએ. નહિ તો તે આ નોટો શા માટે અહીં પડી રહેવા દે ? ’

‘ વાત તો સાચી ! ’ નિરંજને કહ્યું : ‘ તે આ નોટો ઉપાડી ગયા નથી, ત્યારે શા માટે તે અહીં આવ્યો હશે ? ’

‘ મને લાગે છે કે તમે આ બાબતની પોલીસમાં ફરિયાદ નોંધાવો. ’

‘ નહિ, મારી ઇચ્છા એવી છે કે મારે પોતે જ એ બદમાશ સાથેનો હિસાબ પતાવી લેવો. ’

‘ હમણાં હમણાં તમે તમારી જાતે જ આ પ્રકારના હિસાબ પતાવી લેવાની પ્રવૃત્તિ આદરી લાગે છે ! ’ રાવસાહેબે કહ્યું : ‘ નિરંજનભાઈ ! ઉશ્કેરાવાનું કે ગુસ્સે થવાનું કશું પણ કારણ નથી. ગઈ કાલે રાત્રે જ મી. કંટકરાય સાથે તમારા સંબંધમાં મારે ચર્ચા થઈ હતી. હમણાં હમણાં તમે પોલીસખાતાને મુઝવણમાં મૂકી રહ્યા છો, અને એ તમારે માટે જરીક ગંભીર ગણાય ખરું. ’

‘તમે ગોળગોળ વાતો કરો છો તેને બદલે ખુલાસો કરો તો સમજાય.’ નિરંજન બોલ્યો. તેના મનમાં ચલવિચલ થતી હતી.

‘થોડા દિવસ પહેલાં તમે તમારી મોટરમાં પસાર થતા હતા. એ વખતે ધોળે દિવસે રાજમાર્ગ પર તમારી મોટર ઉપર ડુમલો થયો હતો.’ રાવસાહેબે ખુલાસો કર્યો : ‘પરંતુ તમે પોલીસને જણાવ્યું કે એ તો એક સામાન્ય અકસ્માત હતો અને તમારી કશી પણ વસ્તુ ચોરાઈ નથી. ખરી વાત એ છે કે એ વેળાએ તમારી સાથે સાબરશિંગનું બંડલ હતું અને તે ગૂમ થઈ ગયું હતું. નિરંજન ! તમને એટલો તો ખ્યાલ હશે જ કે અહીં મારા કેટલાક ખાતમીદારો છે. તેમની પાસેથી ઘણી ઘણી વાતો મારા જાણવામાં આવે છે. એ ઉપરથી હું જાણી શક્યો છું કે અમુક બદમાશોની દૃષ્ટિએ તમારાં સાબરશિંગ.....’

‘વાર, વાર, કદાચ એમ હોય, તો પણ એથી શું થઈ ગયું ?’

‘એ હકીકત મારા જાણવામાં આવતાં મારા મગજમાં તક પર પરા પેદા થઈ. આ ઘટના સાથે તમારો તથા એ સાબરશિંગનો શો સંબંધ છે ? એ બાબતમાં પોલીસ ખાતાના અમલદાર પાસે તમારે જૂઠું બોલવાનું કારણ શું ? વળી સામાન્ય રીતે એક શહેરી ઉપર જે પ્રકારના ડુમલા થવા ન જોઈએ, તેવા ડુમલા તમારી ઉપર થાય છે ! પહેલો ડુમલો તમે જેને મોટરનો અકસ્માત કહેલો તે. બીજો ડુમલો આજે અત્યારે થયો ! તમારા મકાનમાં જે માણસ દાખલ થયેલો તેનો ધરાદો ચોરી કરવાનો હોય એમ લાગતું નથી. ત્યારે તો તે કામ બીજા જ હેતુસર આ મકાનમાં આટલી મોટી રાત્રે દાખલ થયો હોવો જોઈએ.’

‘અને એમ હોય તો પણ શું થઈ ગયું ?’

‘મી. નિરંજન ! હું તમારા મિત્ર તરીકે તમારો સહાયક બનું એવી તમારી ઇચ્છા છે કે પછી હું તમારો વિરોધી બનું એવી તમારી ભાવના છે ? તમે સંસ્કારી છો, પ્રતિભાવાન છો, પ્રતિષ્ઠિત છો. આપણો

પરસ્પરની સાથે વિશેષ પરિચય નથી. છતાં એવા ધણા માણસો છે કે જે તમારા તથા મારા બેઠિના મિત્રો છે. હું પણ મને પોતાને તમારા પિતાનો મિત્ર ગણાવવાનું પસંદ કરું છું. હું માનું છું કે તમે કોઈ મોટી મુશ્કેલીમાં સપડાયા છો. તમને મદદ કરવાની મારી ઇચ્છા છે. એટલે હું તમારી સાથે નિખાલસ વાત કરવા માગું છું. હું તથા પોલીસ અત્યારે એક કેસમાં રોકાયા છીએ. એ ખૂનનો કેસ છે અને તેને લગતી અમુક ઘટનાઓ ઉપરથી મને શંકા આવી છે કે એ કેસની સાથે તમારી મુશ્કેલી તથા મુંઝવણને ગાઢ સંબંધ છે. એથી જો આપણે ખુલા દિલથી વાત કરીએ તો કેટલીક ગેરસમજ દૂર થશે અને તમારી મુશ્કેલી કદાચ ટળી જશે.'

નિરંજને સહેજ સ્મિત કર્યું. તે રાવસાહેબના ખબા પર હાથ મૂકીને બોલ્યો: 'અહો ડિટેક્ટિવ મહાશય ! તમે પણ કોઈ આકાશ-યાનમાં તરતા જણાઓ છો. તમે દરેક માણસને તેની મુશ્કેલીમાંથી મુક્ત કરવાનું બીડું ઝડપ્યું છે કે શું ? વાહ, હું પોલીસના એક માણસ પાસે જૂઠું બોલ્યો, અને તેથી પોલીસ મારી ઉપર શંકા લઈ જાય છે એવું તમારા જણવામાં આવ્યું. એથી તમને મારે માટે ખૂબ ચિન્તા થઈ પડી છે ! રાવસાહેબ ! કહો, એવો એક પણ માણસ તમને મળ્યો છે કે જેણે મારા પિતાશ્રી કે મારી ઉપર ઉઠા-ઉગીરી કિંવા કોઈ પ્રકારની બદમાશીનો આક્ષેપ કર્યો હોય ? જો એવું બોલનાર કોઈ માણસ તમારા જણવામાં આવ્યો હોય તો તમે મને તેની પાસે લઈ જાઓ. તેની મુલાકાત મને ખાસ જરૂરની છે. હા, અત્યારે હું અમુક મુશ્કેલીમાં હોવાનું કબૂલ કરું છું, પરંતુ તેમાં હું તમારી કિંવા બીજા કોઈની સહાયને સ્વીકારી શકું તેમ નથી. એ કાર્ય તો મારે એકલાએ જ કરવાનું છે.

'પરંતુ.....' તેણે સ્મિતપૂર્ણ વદને રાવસાહેબ તરફ જોતાં કહ્યું: 'હું તમને એટલી ખાતરી આપું છું કે હું નથી ઉઠાઉગીર કિંવા નથી કોઈ બદમાશ ! હું જે કાંઈ કરી રહ્યો છું કિંવા કરતો

હોઉં એમ તમને લાગતું હોય તેમાં મારો હેતુ ખિલકુલ વિશુદ્ધ છે. જે તમે મારી તરફ મિત્રતાની ભાવના ધરાવતા હો તો તમે એ બાબતની તપાસનો ત્યાગ કરી, મને જ મારું ફેડી લેવા દો. પરંતુ હું સમજું છું કે તમે એમ કરવાના નથી. એટલે અત્યારથી જ આપણે એક પોતપોતાના સ્વતંત્ર માગે વિચરીએ તો પણ તેમાં મને કશું અયુક્ત દેખાતું નથી.’

રાવસાહેબ ઉભો થયો અને વિદાય લેતાં બોલ્યાં: ‘મા. નિરંજન! તમે જે સ્વતંત્રતાને ચાહો છો તેમાં મૂર્ખતા રહેલી છે એમ હું તમને કહું તો મારું ન લગાડશો. અને એક બીજી વાત મારે તમને કહેવાની છે. મારી પાસે મોટર એક જ છે. હું તથા મારો મદદનીશ અરુણ અમારી મોટરનું જીવની પેઠે જતન કરીએ છીએ. એ મોટરને ગમ કાલે મધ્યરાત્રિ પછી એટલે આજે વહેલી પરાઈમાં તમે લખધીર સોલંકીના મકાન પાસેથી હાંકીને લઈ ગયા હતા ત્યારે તમે તમારી બેદરકારીને લીધે તેના ‘જીયર’ને જરીક વધુ પડતું નુકસાન પહોંચાડ્યું છે!’

રાવસાહેબના પ્રસ્તુત શબ્દોથી નિરંજન ચમકી ગયો. ક્ષણવાર તો તે સ્તબ્ધ બની ગયો. તેને લાગ્યું કે રાવસાહેબને રોકીને તેની સાથે વધુ વાત કરવી. તે એની પાછળ ગયો, પરંતુ જ્યોતિપ્રસાદ તો આ મકાનની બહાર નિકળીને રસ્તે પડી ગયો હતો.

પ્રકરણ ૧૦ મું

નિરંજન સપડાથો

રાવસાહેબના ગયા પછી નિરંજન વરન્ડા પર આમ તેમ ચક્કર લગાવવા લાગ્યો. હવે નિદ્રા આવે તેમ ન હતી. લાળલાંખણું થઈ ગયું હતું. થોડાં સમય પછી સૂર્યોદય થયો. સાત વાગી ગયા હતા. રાત્રે ઘેર સૂવા માટે ગયેલો નોકર આવ્યો. શેઠને જાગતા જોઈ, પોતાને આવતાં મોઢું થવા માટેનાં જુદાં જુદાં કારણો દર્શાવવા લાગ્યો. ખરી રીતે તો તે હમેશાં મોડો જ આવતો હતો. તે જાણતો હતો કે શેઠ સાડાઆઠ પહેલાં કદી ઉઠતા જ નથી. આજે શેઠનો પિત્તો જરીક ઉકળેલો લાગતો હતો. નિરંજને તેને રાત્રે મકાનમાં ચોર આવેલો હોવાની વાત કહી. જેઉએ આખા મકાનની તપાસ કરી, પરંતુ કશું ગૂમ થયેલું લાગ્યું નહિ.

નિરંજનને રાવસાહેબની સૂચના યાદ આવી અને તેણે માત્ર દેખાવને ખાતર પોલીસમાં આ ઘનાવની ખબર આપવાનું વિચાર્યું. ટ્રેલિંગિન દ્વારા નજીકની પોલીસચોકી પર ખબર આપી. ત્યાંથી એક સબ-ઇન્સ્પેક્ટર, તેના જમાદાર તથા એ સિપાઇઓની સાથે નિરંજનને ત્યાં આવ્યો. સબ ઇન્સ્પેક્ટરે નિરંજનને કેટલાક સવાલો કર્યા. નિરંજને મગજમાં આવ્યા તેના જવાબ આપ્યા. એમાં કેટલોક સમય પસાર થઈ ગયો.

છેવટે તે અકળાયો અને કંટાળેલા સ્વરે બોલ્યો : ‘ ફોજદાર સાહેબ ! એ ચોર શા માટે અહીં આવ્યો હતો, એ વિષે તમે મને ગમે એટલા પ્રશ્ન કરો તે નિરર્થક છે. એ તો તમારે જ શોધી કાઢવું જોઈએ. જુઓ, ધડિયાળમાં સાડાનવ થઈ ગયા છે. હવે મારે નહાવું-ઘોવું ખરું કે નહિ ? આજે મારે પુષ્કળ કામ છે. એટલે તમારે જે કાંઈ તપાસ કરવી હોય તે કરો. હું તો હવે સ્નાનગૃહમાં જઈ છું.’

સ્નાન કરતાં તથા વસ્ત્રો ધારણ કરતાં તેના મનમાં રાવસાહેબ વિષે વિચારો આવતા હતા. પેલાં સાબરશિંગના સંબંધમાં કેટલું

તેના જાણવામાં આવ્યું હશે? કેટલી તેની કલ્પના હશે? અને એ બાબતમાં તે શાં પગલાં લેવા ઇચ્છતો હશે?

‘પણ આ બધામાં નવાઈ જેવું એ છે કે હું તો એ સાબરશિંગના રહસ્યની બાબતમાં કશું પણ જાણતો નથી.’ તે મનોગત ભાવો: ‘હા, એક વાત હું જાણું છું. જે એ સાબરશિંગ ઉઠાવી ગયો છે તેને મારા તરફથી તેના એ ચૌરકાયનો પૂરેપૂરો અદલો મળ્યા વગર રહેવાનો નથી.’

તે સ્નાન કરી, કપડાં પહેરીને દીવાનખાનામાં આવ્યો ત્યારે સબર્જસ્પેક્ટર તથા પોલીસના માણસો ચાલ્યા ગયા હતા. તેનો નોકર આવ્યો. તેણે એક પત્ર આપતાં કહ્યું: ‘સાહેબ ! આ પત્ર લાવનાર બહેન બહાર મોટરમાં બેઠાં છે.’

નિરંજન એ પત્ર સામે તુચ્છકારપૂર્ણ દષ્ટિથી જોઈ રહ્યો. આજ-સુધીમાં કોઈ મોટરવાળી યુવતી સાથે તેનો પરિચય થયો ન હતો, અને તે કોઈ પણ સ્ત્રીની સાથે પરિચય પાડવા ઇચ્છતો જ ન હતો.

તેણે કવર ફોડ્યું, અંદરથી પત્ર કાઢ્યો, મથાળે જોયું, નીચે સહી કરી હતી, ત્યાં પણ તેની દષ્ટિ ગઈ. રાવ બહાદુર જમીયતરામે જગતપ્રસાદના નામનો તેની પાસે ઉલ્લેખ કર્યો હતો. તેમણે એ જગતપ્રસાદનો તેના પિતાની સાથે સંબંધ હોવાનું કહ્યું હતું. તેણે જ આ પત્ર નિરંજન ઉપર લખ્યો હતો. તેણે એ પત્ર વાંચવા માંડ્યો:

‘સાઈ નિરંજન,

‘તારા પિતા વિલોચનરાય માણીગર તરફથી મને પત્ર મળ્યો છે. તેણે તારી સાથે જે ચોક્કસ ગોઠવણ કરેલી છે એ વિષે તેણે મને પણ જણાવ્યું છે. એટલે આપણે વિનાવિલંબે મળવું જોઈએ: રૂબરૂમાં હું તને સમજાવીશ. થોડા સમય પહેલાં તારા પિતાએ તારી ઉપર જે વસ્તુ મોકલાવી છે તે તારે મારી સમક્ષ રજૂ કરવી, એવી તારા પિતાની ઇચ્છા છે. તે તેના પત્રમાં જે કાંઈ લખે છે તે સત્ય જ હોવાનો મને વિશ્વાસ છે. એટલા માટે જ તને વિનાવિલંબે મળવાની ઇચ્છા હું રાખું છું. હું પોતે અસહાય બની ગયેલો હોઈ મકાનનો ત્યાગ

કરી શકું એમ નથી, તેમ જ હું ખીજા કાઇનો વિશ્વાસ કરી શકતે નથી. એટલે તને મારી પાસે બોલાવી લાવવા માટે મેં મારી પુત્રીને મોટરની સાથે મોકલી છે. મારે તને જણાવવું જોઈએ કે આ વિષયમાં તારા પિતાની સાથે મારે જે મંત્રણા થઈ છે, એ વિષે મારી પુત્રીને કશી પણ માહિતી નથી.

‘શુભેચ્છક જગતપ્રસાદ કાચવાલા.’

આ પત્ર વાંચીને નિરંજન વિચારમાં પડી ગયો. પત્રને મથાળે ‘કૃષ્ણકુટિર: આનંદપુર’ છાપેલું હતું. એ ઉપરથી સમજતું હતું કે જગતપ્રસાદ કાચવાલાએ નિરંજનના પિતા વિલોચન પાસેથી ‘કૃષ્ણકુટિર’ ખરીદી લીધી હતી. ત્યારે આ જગતપ્રસાદ કાચવાલા કોણ હશે? પરંતુ એ વિષે વિચાર કરવાનો સમય ન હતો. નીચે જગતપ્રસાદની પુત્રી મોટરમાં તેની રાહ જોતી હતી.

તેણે કોટ પહેરી લીધી. તે બહાર રસ્તા પર ઉભેલી મોટર પાસે જઈ, ત્યાં હાંકનારના સ્થાને બેઠેલી યુવતીને ઉદ્દેશીને બોલ્યો: ‘મીસ કાચવાલા તમે જ ને?’

‘હા, તે જ હું. માઈ નામ મુદ્રિકા છે.’

આ મોટર નિરંજનને બહુ નાની લાગી. તેણે કહ્યું: ‘વાઈ, તમે જાઓ. હું મારી મોટરમાં આવું છું.’

‘ના ના, એમ શા માટે?’ મુદ્રિકા બોલી: ‘મારી આ બેબીકારમાં ધણીવાર મોટી ઉમરના ચાર માણસો બેઠેલા છે. તમારા પિતા પણ આ મોટરમાં અનેક વાર બેઠા છે. હું ધાઈ છું કે તમારા કરતાં તમારા પિતાનું શરીર તો કઠાવર.....’

‘તમે મારા બાપુજીને ઓળખો છો?’

‘કેમ ન ઓળખું? મારા બાપુજી અને તે જીવંત મિત્રો છે, અમે તેમની પાસેથી જ ‘કૃષ્ણકુટિર’ ખરીદી છે. તમને એક વારનું એ તમારું મકાન જોવાથી જરૂર આનંદ થશે. અમે તેમાં ખાસ કશી ફેરફાર કર્યો નથી.’

નિરંજન તેની આબુમાં ખેંસી ગયો, મુદ્રિકાએ મોટર ચાલુ કરી અને તેમણે ‘કૃષ્ણકુટિર’માં જો થોડો બણો ફેરફાર કર્યો હતો અને ભગતી વાત તે કરવા લાગી. નિરંજન વચ્ચે વચ્ચે તેના મુલાખમ વદન તરફ દૃષ્ટિપાત કરતો હતો.

તેમની વચ્ચે સંભાષણ ચાલતું હતું, તેમાં અચાનક મુદ્રિકાએ પ્રશ્ન કર્યો: ‘તમારી ઉપરના પત્રમાં તમારા પિતાએ મારા સંબંધમાં કશો ઉલ્લેખ કર્યો છે ખરો?’

‘તેમના તરફથી મને માત્ર એક જ પત્ર મળ્યો છે.’ નિરંજને કહ્યું: ‘એ પત્રમાં તેમણે તમારો કશોય ઉલ્લેખ કર્યો નથી. તેમનો સ્વભાવ જરીક રહસ્યભર્યો છે.’

‘હું એ જાણું છું.’ મુદ્રિકાએ સ્વીકાર કર્યો: ‘મારા આપુણ પણ તેમના જેવા જ છે. જ્યારથી વિલોચનકાકા પરદેશ ગયા છે, ત્યારથી મારા આપુણનું વર્તન વિલક્ષણ બની ગયું છે. તેમને જાણે કોઈની બીક લાગે છે. તે કહે છે કે પોતે અપંગ બની ગયા છે અને તે તેમના ખંડમાંથી બહાર નિકળતા જ નથી. એથી મને તો બહુ જ મુંઝવણ થાય છે. તે એમના ઓરડાનું દ્વાર બંધ રાખે છે અને તેની આરીને તેમણે લોખંડની ફરેરી જડાવી રાખી છે.’

તેણે નિરંજનની સામે જોયું. તેના વદન પર ચિંતાની ઉર્ડા રેખાઓ અંકિત થયેલી નિરંજનને દેખાઈ.

‘તમને કદાચ નવાઈ લાગશે. પણ હું સાચું જ કહું છું કે અમે એક જ મકાનમાં રહેતા છતાં જિલ્લાં બે વરસ થયા મેં મારા પિતાને નજરે પણ નિહાળ્યા નથી.’

‘પણ તમે જ કહો છો કે આજે તેમણે તમને મારી પાસે મોકલ્યાં હતાં.’ નિરંજન બોલ્યો.

‘હા, એ ખરાબર છે. રોજ અમે એકબીજાની સાથે વાતો કરીએ છીએ, પણ અમારી વચ્ચે દીવાલનો પડદો હોય છે. તેમણે બે વરસ થયા એક વાર પણ ઓરડાનું દ્વાર ઉઘાડ્યું નથી.’

નિરંજન તેની સામે જોઈ રહ્યો હતો. મુદ્રિકાના હૃદયમાં કોઈ ભારે મંથન ચાલી રહ્યું હોય એમ લાગતું હતું. તે રડું રડું થઈ રહી હતી. જો તે રડે તો પોતે શું કરવું એનો નિરંજનને ભારે વિચાર થઈ પડ્યો હતો. કેમકે અત્યારસુધીમાં તે કોઈ પણ સ્ત્રીના સહવાસમાં આવ્યો ન હતો. તેમાં પણ કોઈ યુવતીનો પરિચય તો તેને થયો જ ન હતો. એટલે એક સ્ત્રીનું માનસ સમજવાની તથા તેને આવશ્યક પ્રસંગે આશ્વાસન આપવાની કળા તેને અવગત ન હતી.

‘વિલોચનકાકા મારા આપુજીના મિત્ર છે. તમે તેમના પુત્ર છો. એટલે જ હું આ હકીકત તમને જણાવું છું. મારા આપુજીની આ વિલક્ષણતાને માટે તમારા પિતા જવાબદાર છે એમ મને લાગ્યા કરે છે.’ તેણે કહ્યું : ‘પરંતુ એક વાત સાચી છે કે મેં મારા આપુજીને એ વરસથી જોયા નથી, કોઈ બીજાએ પણ જોયા નથી. તેમણે એક બારીમાં થોડો ભાગ ખુલ્લો રખાવ્યો છે. તેમાં ઉંચું નીચું થાય એવું પાટીયું છે. તે ભાગ દ્વારા તેમને માટે બોજનની થાળી અમે અંદર મૂકીએ છીએ. તેમનો ખોરાક પણ પ્રમાણમાં ઘણો ઓછો છે. અમે તેમની સાથે આરણ્યા પાસે ઉભાં રહીને વાત કરી શકીએ છીએ.’

‘પણ તે તેમના આ પ્રકારના વર્તનના સંબંધમાં કશો ખુલાસો કરે છે કે નહિ ?’ નિરંજને મુદ્દાનો પ્રશ્ન કર્યો.

‘હા.’ મુદ્રિકાએ કહ્યું : ‘પરંતુ તેમનો ખુલાસો સ્વીકારી શકાય તેવો નથી. તે કહે છે કે તે એક એવા દરદના ભોગ થઈ પડ્યા છે કે તેમને પથારીવશ રહેવું પડે છે. એથી તેમની અનિચ્છા છતાં તેમને ફરજિયાત એકાંતવાસ સેવવો પડે છે.’

‘ડોક્ટર શું કહે છે ?’ નિરંજને પૂછ્યું : ‘હું ધારું છું કે તેમણે તેમના દરદના સંબંધમાં કોઈ ડોક્ટરની સલાહ તો લીધી જ હશે.’

‘અમારા આનંદપુર ગામના ડોક્ટરને તો મારા આપુજીએ એક વાર પણ બોલાવ્યો નથી. કારણ કે રૂબરૂમાં કોઈને મળવાનું તે પસંદ

કરતા નથી.’ મુદ્રિકાએ જવાબ આપ્યો : ‘ માત્ર તેમણે ચંદ્રનગરથી એક મોટા ડોક્ટરને બોલાવ્યો હતો. એ વખતે તમારા પિતા પણ હાજર હતા. તે ડોક્ટર રાત્રે આવ્યો હતો. તેનું નામ મને જણાવ્યું ન હતું. મેં તેનો ચહેરો પણ બરાબર જોયો ન હતો. એ ત્રણે જણા આપુજના ઓરડામાં લાંબો વખત એકાંતમાં રહ્યા હતા. એ ડોક્ટરના ગયા બાદ મારા આપુજએ કાયમને માટે પોતાના ઓરડામાં જ રહેવાનો પોતાનો નિર્ણય મને જણાવ્યો અને ‘ કૃષ્ણકુટિર ’ પોતે ખરીદી લીધેલી હોવાનું પણ મને કહ્યું. ત્યાંસુધી હું તો એમ જ માનતી હતી કે અમે તમારા પિતાનાં મહેમાન તરીકે એ બંગલામાં રહીએ છીએ.’

‘ અને એ ઘટના બની ગયા પછી મારા આપુજએ અચાનક જ આફ્રિકા જવાનો નિર્ણય કર્યો હતો ? ’ નિરંજને પ્રશ્ન કર્યો.

‘ હા, તે રાત્રે જ વિલોચનકાકા ચાલ્યા ગયા.’ મુદ્રિકાએ કહ્યું : ‘ એ રાત્રે ત્રણે જણા વચ્ચે મસલત થઇ ત્યારપછી તે ત્રણમાંથી કોઈને પણ મેં જોયેલ નથી.’

નિરંજન આ યુવતી સામે મુગ્ધતાભરી દૃષ્ટિથી જોઇ રહ્યો. મુદ્રિકાને માટે તેના દિલમાં એક પ્રકારનો અનિર્વચનીય પ્રેમોદ્ભવ થયો હતો. એથી હમણાં હમણાં જે ગુમ રહસ્ય તેના મનને વિહ્વળ બનાવી રહ્યું હતું, તેને લગતી હકીકત આ યુવતીને કહેવાનો નિર્ણય તેણે કરી લીધો. એ પછી પેલાં સાબરશિંગ તથા તેના પિતાના પત્રના આગમનથી શરૂ કરીને ત્યારપછીથી અત્યારસુધીમાં બનેલી તમામ હકીકત કશું પણ છુપાવ્યા વગર તેણે મુદ્રિકાને જણાવી.

‘ પરંતુ એ બધાંનું કારણ શું હશે ? ’ મુદ્રિકાએ પૂછ્યું. તેના મનોહારી મુખમંડળ ઉપર ગુંચવાડો તથા ભયત્રસ્તતા સ્પષ્ટ થતાં હતાં : ‘ સામાન્ય લાગતાં સાબરશિંગ માટે આટલી બધી ધમાક શા સાડ ? મને તો વિચાર કરતાં એમ લાગે છે કે વિલોચનકાકા નાહક કોઇ મોટી ઉપાધિમાં હોમાયા છે.’

‘ અને તેમાંથી તેમને મુક્ત કરવા એ માફ કર્તવ્ય છે. ’ નિરંજનના સ્વરમાં ઉત્સાહ તથા આવેશ બેઠે હતા: ‘ અને તેમાં સહુથી પહેલાં તો તમારા પિતા શા માટે એકાંતવાસ સેવી રહ્યાં છે, તેનો હું ઉકેલ કરવા માગું છું. એનો ઉકેલ થયા પછી હું ગૂમ થયેલાં સાબરશિંગ પાછાં મેળવીશ અને પછી મારા આપુજીની યોજનામાં દરમ્યાનગીરી કરનારા—એ સાબરશિંગ ઉઘાડત કરનાર બદમાશોને તેમના કૃત્યનો બરાબર બદલો આપીશ મુશ્કેલી માત્ર એક છે કે ગુન્હાશોષક રાવસાહેબ જ્યોતિપ્રસાદ તથા પોલીસખાતું ખૂનના આરોપસર મને સપડાવવાને ખૂબ મહેનત કરે છે, અને સાંયોગિક પુરાવા જોતાં તેમને તેમાં સફળતા મળે એમ પણ લાગે છે. ’

‘ હા, બરાબર છે. જે છરા વડે લખ્ખીરનું ખૂન થયું છે એ છરો ગૂમ થયો છે એમ તમે દમણાં જ મને કહ્યું છે. તે કોઈના હાથમાં આવ્યો હશે કે કેમ એ મુદ્દો વિચારવા જવો છે. ’ મુદ્રિકાએ કહ્યું: ‘ એની તપાસ આપણે કરવી જોઈએ. પરંતુ એ કાચું તમારાથી થાય તેવું નથી. તમને ‘કૃષ્ણકુટિર’માં પહોંચાડ્યા બાદ હું પુનઃ ચંદ્રનગરમાં આવીશ, લખ્ખીર સોલંકીના મકાન પાસે જમ્મશ. ત્યાં જવા માટે તથા થોડી વાર ત્યાં રોકાવા માટે કોઈ કારણ શોધી કાઢીશ. અને એ પછી રાવસાહેબ જ્યોતિપ્રસાદને મળવાની પણ મારી ધમ્મ છે. ’

નિરંજન આ યુવતીની હિંમત તથા બોલવાની છટા પર આફીન બની ગયો, પરંતુ તે કશું બોલ્યો નહિ. કેમકે તેમની પાછળ આવતી મોટર તરફ તેની નજર ગઈ હતી. તેના મનમાં શંકા ઉદ્ભવી કે કોઈએ તેમનો પિછો લીધો છે. પાછળની મોટર વેગપૂર્વક આવતી હતી.

આગળ રસ્તો ખાલી હતો. કોઈ વાહન દેખાતું ન હતું. તેણે મુદ્રિકાને મોટરનો વેગ વધારવાનું સૂચવ્યું. તેનું કારણ નહિ સમજાયાથી તે નિરંજનની સામે આશ્ચર્યપૂર્ણ દ્રષ્ટિથી જોઈ રહી, છતાં તેણે એની સૂચનાનો અમલ કર્યો અને આ બેબીકાર ધનુષ્યમાંથી છૂટેલો બાણની માફક આગળ ધસવા લાગી.

‘એક દખાવો અને જમણી બાજુએ વળાંક આવે છે એ તરફ જો, જમણો હાથ બહાર ન કાઢશો. ઝડપથી મોટરને વાળી લ્યો.’ રંજને મુદ્રિકાને સૂચવ્યું.

મુદ્રિકાએ તેની સૂચનાનો અમલ કર્યો. નિરંજન પણ તેની ચપલ-થી દિંગ બની ગયો, મુદ્રિકા બોલી: ‘આપણે બચી ગયાં! જો રીક વાર લાગી હોત તો પાછળની મોટર આપણી સાથે અથડાઈ હત. પરંતુ એ લોકોનો આમ કરવામાં શો હેતુ હશે?’

‘એ મોટર આપણો પિછો લીધો છે.’ નિરંજને કહ્યું: ‘વાર, ! અહીંથી ડાબી તરફ મોટરને લ્યો. આપણે એ લોકોની નજરમાંથી ડકવાનું છે. જો, તને હરકત ન હોય તો ‘સ્ટીઅરિંગ જીલ’ મારા હાથમાં લઉં.’

‘ના ના, હું મોટર ચલાવી શકીશ. આપણી બેઠકમાં ફરફાર કરવામાં મમ શા સાફ ગુમાવવો જોઈએ? તમે ત્યાં જ બેસી રહો.’

નિરંજન જ્યાંનો ત્યાં બેસી રહ્યો. મુદ્રિકા મોટરને પૂર વેગથી ચાલવા લાગી. તેઓ એક રસ્તા પરથી બીજા રસ્તા પર, એક વળાંકથી બીજા વળાંકમાં, એ પ્રમાણે મોટરને ચલાવતાં આગળ વધતાં ગા. હવે પાછળની મોટર દેખાતી ન હતી. એટલે તેઓ એ મોટરને પ આપી શક્યાં છે એમ તેમને લાગતું હતું.

હવે તેઓ આનંદપૂરથી થોડે દૂર રહ્યાં હતાં. પાછળની મોટર ચીતી રીતે તેમનો પિછો લઇ શકી ન હતી. પરંતુ નિરંજનના મનમાં કશુંકા ઉદ્બલવી હતી. તે બોલ્યો: ‘મુદ્રિકા! આપણે સાવધાનીપૂર્વક આગળ વધવાનું છે. પાછળની મોટર આપણા જેવામાં આવતી નથી, ટલે એ લોકોએ આપણો પીછો છોડી દીધો છે એમ માનવાનું કારણ નથી. કદાચ તેઓ કોઈ બીજા ટુંકા રસ્તે થઈને આગળ પહોંચી ગયા. અથવા એ બનવા જોગ છે. તને તેઓ ઓળખતા હશે. એટલે તું ક્યાંથી આવે છે અને મને ક્યાં લઇ જવાની છે એ તેઓ જણાવતા હશે. ટલે તેઓ આગળ આવીને કોઈ સ્થળે ધ્રુપાદ રહ્યા હોય તો અચાનક

આપણી ઉપર ધસારો કરે, આપણા માર્ગમાં વિધન ઉપસ્થિત કરે એ બનવા ભોગ લાગે છે. એમ પણ બને કે તેઓ વધારે સંખ્યામાં હોય તો આગળ અને પાછળ બેઉ આબુએથી આપણી પર ધસી આવી, આપણને ઘેરી પણ લે. ’

મુદ્રિકા તેની સૂચના પ્રમાણે મોટર ચલાવતી હતી. તે ચોતરફ નજર રાખતો હતો. એવામાં એક સ્થળે વળાંક આવતાં મુદ્રિકાએ એક દયાની અને તેને સ્થિર કરવા યત્ન કર્યો. કેમકે આગળ થોડે જ દૂર એકની ઉપર બીજી મોટર ચડી ગઈ હોય એવી બે મોટરોએ રસ્તો રોકી લીધો હતો. એક સ્ત્રી જેવી લાગતી આકૃતિ જમીન પર પડી હતી. એક પુરૂષ વાંકો વળીને તેની સામે જોઈ રહ્યો હતો. તેના ચહેરા ઉપર નિરાશા, ગમગીની અને ચિંતાની છાયા દૃષ્ટિગોચર થતી હતી અને તે કોઈની મદદની પ્રતીક્ષા કરતો દેખાતો હતો.

‘બે મોટરો અથડાઈ પડી લાગે છું અને તેમાં કોઈ સ્ત્રીને ઇન થઈ છે.’ મુદ્રિકા એ જોઈને બોલી.

‘તું મોટરને અટકાવીશ નહિ.’ નિરંજને કહ્યું : ‘જમીન પર પડેલી આકૃતિ કોઈ સ્ત્રીની નથી, પણ બનાવટી પૂતળું લાગે છે.’

પરંતુ હવે આગળ વધી શકાય તેમ ન હતું. કેમ કે વાડની પછવાડેથી કેટલાક માણસો એ સ્થળે આવી લાગ્યા હતા. તેમના ચહેરા કાળા બુરખા તળે છુપાએલા હતા અને સૂચનાં કિરણોને લીધે ચમકતી પિસ્તોલો તેમના હાથમાં દેખાતી હતી. મુદ્રિકા ગભરાઈ ગઈ, પરંતુ તે જ વખતે નિરંજનના મુખમાંથી નિકળેલું વિકરાળ અદૃશ્ય સંભળાયું. એ હાસ્ય પેદા પિસ્તોલો કરતાં એ તેને વિશેષ ભયોત્પાદક લાગ્યું. તે જ ક્ષણે તેની મોટરે સહેજે ઝોક ખાધો, કેમ કે નિરંજન કૂદકો મારીને જમીન પર ઉતરી પડ્યો હતો.

બીજી જ ક્ષણે મુદ્રિકાએ પિસ્તોલનો અવાજ સાંભળ્યો અને તેમની ઉપર હલો કરનારાઓ માંહેનો એક માણસ જમીન પર પડ્યો. તેના

કાંડાને ઇંચ થયેલી લાગતી હતી. નિરંજનના બેઉ હાથમાં જાણે હવા-માંથી બે પિસ્તોલો ઉપરિથત થઇ હતી. તે બેબીકારની પાછળ ભરા-ઇને દુશ્મનો પર નિશાન તાકતો હતો.

‘મુદ્રિકા ! નીચે ઉતરી જા. ’ નિરંજને બૂમ મારી : ‘ એકદમ નીચે જમીનસરસી થઇ જા ! ’

મુદ્રિકા મોટરમાંથી નીચે ઉતરી ગઇ, જમીનસરસી થઇ ગઇ અને તે જ પળે કેટલીક ગોળીઓ તેની મોટર ઉપર આવી લાગી. એથી તૂટેલા કાચની કરચો તેમની આસપાસ વેરાવા લાગી.

‘ નિરંજન ! તું સાંભળી લે. તારી નિશાનખાણથી અમે માહિતગાર છીએ. એટલે અમે પૂરી તૈયારી કરીને આવેલા છીએ. ’ પ્રતિપક્ષી-ઓમાંથી એક કુર્ણકડોર અવાજ સંભળાયો : ‘ તું તારી પાછળ નજર કર. એ તરફ વાડ છે. તેની પાછળ અમે એક નાની સખ-મશીનગન ગોઠવી છે. એ મશીનગન તારી સાથેની યુવતીને તો જરૂર ઠાર કરશે. માટે તું તારાં હથિયાર છોડી દે. પિસ્તોલના અવાજ સાંભળીને આસપાસના માણસો અહીં આવી લાગવાનો સંભવ છે. એટલે એ ઉપાધિ વહેંચવાની કે નિર્થક સમય ગુમાવવાની અમારી ઈચ્છા નથી. હું તને માત્ર પાંચ સેકન્ડ આપું છું. તે દરમિયાન તું તારી પિસ્તોલ રસ્તા પર ફેંકી દે. ’

નિરંજનની નજર મુદ્રિકા તરફ ગઇ. તેનાં નેત્રો ઉપરથી તે તેના દિલના વિચાર વાંચી શકતો : ‘ નિરંજન ! તું મારી ચિંતા ન કરીશ. આ લોકોની ધમકીની જરીકે પરવા ન કરીશ. તારી નિશાનખાણ ચાલુ રાખજે ! ’ મુદ્રિકા જાણે તેનાં નેત્રો દ્વારા એ રીતે પોતાને મૂક સંદેશ પાઠવતી હોય એમ નિરંજનને લાગ્યું.

ધમકી આપનાર માણસ રસ્તા પર પડેલા સ્ત્રીના બનાવટી પુતળા પાસે ઉભો હતો. તેની પાસે પિસ્તોલ હતી. નિરંજને પોતાની પાછળ ધાસનું ગાફું બેંધું. ગાડાવાળો અભરાઈ ગયો હતો, બ્યારે બળદોને આ લપાનક ઘટનાની લેશ પણ કનવાર ન હોય એવા ભાવપૂર્વક

વાગોળતા તે ઉભા હતા. વાડની પાછળ નાની મશીનગન હતી. તેની નળી નિરંજન તથા મુદ્રિકા તરફ નોંધાયેલી હતી.

એકાદ—એ ક્ષણમાં જ નિરંજનના મનમાં અનેક વિચારો પસાર થઇ ગયા. તેણે નિર્ણય કરી લીધો. એક પિસ્તોલો પુતળા પાસે જમીન પર ફેંકી દીધી: તેને ગિરફતાર કરવામાં આવ્યો અને દોરડા વડે જોરથી કસકસાવીને બાંધી લીધો, તેને એક મોટરમાં પોટલાની માફક ફેંક્યો. જો કે તેને બાંધવામાં આવતો હતો એ દરમ્યાન પણ તે પોતાની શક્તિનો પ્રતિપક્ષીઓને અનુભવ કરાવ્યા વગર રહ્યો ન હતો. એકનું જડબું તૂટી ગયું હતું અને બીજો માણસ એલાન બનવાથી તેને ઉપાડીને મોટરમાં દાખલ કરવો પડ્યો હતો. આ બનાવથી જેનું જડબું તૂટી ગયું હતું તે ઉશ્કેરાઇ ગયો હતો. તેણે પોતાની પિસ્તોલની નળી હાથમાં પકડીને નિરંજનના ખુલ્લા મસ્તક પર પિસ્તોલનો જોરથી ફટકો લગાવ્યો અને એ તેના આઘાતથી મૂંઝાત બની ગયો.

પ્રકરણ ૧૧ મું

કાલુસીંગ નિષ્ક્રિય નથી

સીતારામની સાથે કાલુસીંગની મુલાકાત થઇ હતી. તેનાથી છૂટો પડ્યા પછી કાલુસીંગ કાંઇ નિષ્ક્રિય બની ગયો ન હતો. ચંદ્રનગરના દરેક રાજમાર્ગ અને ગલીકુંચીની તેને માહિતી હતી. તે સાબરશિંગનું રહસ્ય જાણવા માગતો હતો.

તેની ઉપર કેટલાંક ચિત્રો હતાં અને આફ્રિકાની અગ્રણી સાંપના અક્ષરો હતા. તેનો ઉકેલ તો એ તરફના પ્રદેશમાં લાંબો સમય વસવાટ કરનાર માણસ જ કરી શકે. એવા માણસની મુલાકાત કયે સ્થળે

થઈ શકે? એ વિષે વિચાર કરતાં તેને લાગ્યું કે ચંદ્રભાગા નદી પર આવેલા ગોદાઓની નજીકમાં કેટલીક હોટેલો અને પીઠાં છે, તેની મુલાકાત લેવાથી એવા કામ માણસનો પત્તો લાગે ખરો.

તે એ જાનુએ ગયો અને એક પછી એક હોટેલ અને પીઠાની તેણે મુલાકાત આદરી. આ હોટેલો અને પીઠાઓમાં મોટે ભાગે દેશ-પરદેશના ખલાસીઓની હાજરી દેખાતી. તેઓ પરદેશોની પોતાની સફરની વાતો કરતા. એ વાતો સાંભળતો તે એક ચીનાના પીઠામાં દાખલ થયો. આ પીઠું આ પ્રદેશમાં વિખ્ખાત હતું.

આ સ્થળે જાતજાતનો મદ્ય મળતો, ચહા અને કોફી મળી શકતાં, તેમ જ ચલમમાં તંબાકુની સાથે અરીણુ મેળવી ધૂમ્રપાન કરવાની પણ સગવડ હતી. અહીં ચીન, જાપાન, બ્રહ્મદેશ, આફ્રિકા અને દક્ષિણ હિન્દુસ્તાન તરફના ખલાસીઓ આવતા અને પોતાનાં ખીસાં ખાલી કરતા. આવા સ્થાનો ઉપર પોલીસ પૂરી તકેદારી રાખતી. કેમકે આ સ્થાનોમાં હાલતાં ચાલતાં તકરાર થતી, તેમ જ આવાં સ્થળો ઉઠાઉ-ગીરોના અડા ૩૫ પણ મનાતાં.

કાલુસીંગને આ પીઠામાં પ્રથમ તો કશો પણ રસ પડ્યો નહિ. તે એક આરબ ખલાસી સાથે વાત કરતો હતો. જંગઆરથી હમણાં જ એ અહીં આવ્યો હતો અને એ પ્રદેશની વાત કરતો હતો. પરંતુ એની વાતોથી કાલુસીંગ કંટાળ્યો અને તે ઉઠવાની તૈયારી કરતો હતો ત્યાં એક કદાવર વ્યક્તિએ પીઠામાં પ્રવેશ કર્યો.

આ માણસનો દેખાવ બેડોળ હતો, છતાં તે ઉંચો અને કદાવર તથા મજબૂત બાંધાનો હતો. તેના દેખાવ પરથી તે લગભગ પાંસઠ અને સીતેર વરસની વચ્ચે પહોંચ્યો હોવાનું લાગતું હતું. છતાં તે ટટાર ચાલતો હતો. તેણે થડા પર બેઠેલા પીઠાના સંચાલક પાસે જઈને મોટે અવાજે બીડીસ્ટ્રીની માગણી કરી. તે એક ટેબલ પાસેની ખુરશી પર બેઠો. ખીણ ખુરશી પર એક ખલાસી બેઠો હતો. આ માણસે તેની સાથે વાતો કરવા માંડી.

તેણે કહ્યું : ‘તમે કદાચ મને નહિ ઓળખતા હો ? ક્યાંથી ઓળખો ? તમે તો જુવાન છો, અને હું તો મોટે ભાગે પરદેશમાં જ રહ્યો છું. હું આજે બરાબર પચાસ વરસે આફ્રિકામાંથી વતનમાં પાછો ફરું છું.’ ‘સરસ્વતી’ સ્ટીમરમાં થોડા દિવસો પહેલાં જ હું આવ્યો છું. લગભગ એ પચાસે વરસ મેં આફ્રિકાનાં જંગલોમાં ભારે કષ્ટ અને ત્રાસની વચ્ચે ગાળ્યાં છે ? શા માટે ? અરે, મારા ભાઈ ! તમે એટલું જ સમજતા નથી ? શું મારે અહીં ખાલી હાથે આવવું તે યોગ્ય ગણાય, ખરું ? ત્યારે પૈસા તો પેદા કરવા જોઈએ ને ?

‘હા, આફ્રિકામાં પેદા કરવાના તો અનેક બારાં છે. તેની સાથે પૈસા ખર્ચી નાંખવાની સગવડો પણ એટલી જ છે. એક હાથે આવે ને બીજે હાથે જાય. મેં ખૂબ પૈસા એકઠા કરેલા. હું દેશમાં આવવાની તૈયારી કરું, ત્યાં મિત્રોની મુલાકાત થાય, જલસા થાય, જુગાર ખેલાય અને મદ્યપાનમાં પણ પૈસા ખર્ચાય ! વળી પાછો હું કમાણી કરવા લાગી જઈ, ખૂબ દ્રવ્ય એકત્ર કરું અને વળી પાછા એ ભગવાન એના એ ! મને તો પછી એમ થયેલું કે આફ્રિકામાં જ મારો અંત આવી જશે. પરંતુ મારા નસીબમાં વહાલા વતનનું દર્શન માંડ્યું હતું. એટલે છેવટે હું અહીં આવી પહોંચ્યો.’

તેની નજર ચોતરફ ફરી અને છેવટે કાલુસોંગ પર ફરી. તે કાલુસોંગને ઉદ્દેશીને બોલ્યો : ‘કેમ મીસ્તર ! મારી આપવીતીને માટે તમારે શું કહેવાનું છે ?’

‘મારે કહેવાનું એ છે કે મારી સામે ખુરશી ખાલી છે. તેની ઉપર ખેસો અને મેં પોર્ટવાઈનનો ઝોડર આપ્યો છે તેનો આ સ્વાદ લ્યો.’

‘પોર્ટવાઈન !’ પેલો માનવી બોલ્યો : ‘વાહવાહ ! એ તો બહુ જ સ્વાદીષ્ટ ! એક વાર નૈરોબીમાં મેં પોર્ટવાઈનનો સ્વાદ લીધો હતો ખરો.’ નવીન આગતુક તેની પાસે આવ્યો અને બેઉ જણાએ મદ્યપાન કરવા માંડ્યું.

મધપાન કરતાં કરતાં તેમની વચ્ચે આફ્રિકાનાં જંગલો, સોનાની અને હીરાની ખાણો, હાથીઓનાં ટોળાં અને એવા વિષયોના સંબંધમાં વાતો થવા લાગી. એ રીતે વાતમાં વાત મિલાવીને કાલુ-સોંગ બોલ્યો: ‘બિરાદર ! આપનું નામ શું ?’

‘સેવકને સહુ ગમનરાય કહે છે. પરંતુ નામ તેનો નાશ છે. એટલે નામનું મને કોઈ મહત્ત્વ નથી: આપણા ભાટ અને ચારણો તો કહે છે કે:

‘નામ રહતાં, ઠક્કરા ! નાણાં નહિ રહતાં.’

‘પરંતુ એ વાત ખોટી છે. નાણાં તો અહીં જ રહે છે, જ્યારે એક માણસ મરી જાય કે કોઈ વસ્તુ ધસાઈ જાય ત્યારે તેના નામનો નાશ થઈ જાય છે. છતાં હું જીવું છું ત્યાંસુધી તમે મને ગમનરાય કહીને બોલાવી શકો છો.’

‘વાર, ગમનરાયભાઈ ! કેટલીક વાર આફ્રિકામાંથી આપણું ત્યાં અવનવી ચીજો આવે છે. ત્યાંની કારીગરી અને નક્સીકામ એવું સરસ હોય છે કે આપણને તેની કિંમતની કલ્પના પણ ન આવી શકે. હમણાં જ મારી પાસે આફ્રિકાનાં બે સરસ મળનાં સાંજરશિંગ આવ્યાં છે. મારા એક મિત્ર પાસે માર્સ લહેણું હતું. બીજી રીતે એ લહેણું વસૂલ થાય એમ ન હતું, એટલે એ પેટે મેં તે લઈ લીધાં છે. એ લાગે છે તે મૂલ્યવાન, પણ તેની બરાબર કિંમત તો તમારા જેવા આફ્રિકાનાં જંગલોના અનુભવી જ જણાવી શકે.’

‘અલગત, મને આફ્રિકાનો પૂરો અનુભવ છે, ત્યાં જાતજાતની અમૂલ્ય વસ્તુઓ હોય છે, તેની કિંમત હું આંદો શકું છું. પરંતુ આફ્રિકાના લોકો બડા ચાલાક છે. ત્યાં લાંબા સમયથી વસેલા યુરો-પીયનો અનેક બનાવટો કરે છે અને ભોળા તથા ભોટ માનવીઓને ઠગે છે પણ ખરા. તમે પણ એવા કોઈ ભોળા માનવી લાગો છો. એટલે કદાચ સામાન્ય મૂલ્યનાં સાંજરશિંગને મહામૂલાં બનાવી તમને

છેતરવામાં આવે તો પણ તેમાં કશું આશ્ચર્ય નથી.' ગમનરાય ખડખડાટ હસ્યો.

આ માણસ કોઈ વિચિત્ર લાગતો હતો. કાલુસીંગ મદ મંદ હસતો હતો. તેણે કહ્યું : 'ચાલો ત્યારે,' ખેડે જણા ઉભા થઈ, બહાર આવ્યા. કાલુસીંગની મોટર પાંદાની બહાર ઉભી હતી. ખેડએ મોટરમાં દાખલ થયા. કાલુસીંગે મોટર ચાલુ કરી. ગમનરાય જાણે પોતાને અહીં બહુ નવું નવું લાગતું હોય એમ આમતેમ નજર ફેરવતો હતો. એકાદ પીકું કે વિલાયતી દારૂ વેચનારી દુકાન દેખાતાં એટલે તે મદ્યપાન માટે ત્યાં જવાની કાલુસીંગને સૂચના આપતો હતો. પરંતુ કાલુસીંગને હવે કોઈ સ્થળે રોકાવાનું યોગ્ય લાગ્યું નહિ. તે આ બુદ્ધો ગમનરાય છાકટો બની જાય એવું ધમ્મજતો ન હતો. તેનું મકાન ચંદ્રનગર શહેરની બહાર એક પરામાં આવેલા આરબગલીમાં હતું. એ ગલીથી સહેજ દૂર એક આહની હોટેલ હતી. ત્યાં તેણે મોટરને ઉભી રાખી. ખેડે હોટેલમાં ગયા. ગમનરાય કોફી પીવા લાગ્યો. તે દરમ્યાન ટેલેફોનની કોટડી પાસે જઈને કાલુસીંગે તેના મિત્રો સાથે ટેલેફોનમાં કેટલીક વાતચીત કરી લીધી.

તેણે કહ્યું : 'અમે થોડી મીનિટમાં જ આવીએ છીએ. મારી સાથે એક માણસ છે. ઉમરમાં બુદ્ધો છે, પણ શરીરે મજબૂત છે. તેને આપણે સપડાવવાનો છે. બરાબર તૈયારી રાખજો.'

તે ગમનરાય પાસે આવ્યો. તેઓ પુનઃ મોટરમાં દાખલ થયા. મોટર આરબગલીમાં દાખલ થઈને એક સ્થળે ઉભી રહી. કાલુસીંગે ગમનરાયને નીચે ઉતરવાનું કહ્યું. ગમનરાયના પગ લથડતા હતા, તે નશામાં ચકચૂર લાગતો હતો. ખેડે જણા મકાનમાં દાખલ થઈ, દાદર પર ચડીને ઉપર જવા લાગ્યા. ત્રણ માળ ઉપર તો જાણે કશી રસતિ જ ન હોય એવું લાગતું હતું. પરંતુ એથે માળે તેઓ પહોંચ્યા ત્યાં કેટલાક માનવીઓ અચાનક ધસી આવ્યા. તેમણે ગમનરાયને ઘેરી લીધો.

ગમનરાયને કશી પણ કલ્પના ન આવે એવી રીતે તેની ઉપર હલ્લા કરવાનો આ લોકોનો ઇરાદો હતો. એક નીચા ઘાટના લોખંડી માનવીએ

વાઘની માફક ગમનરાય તરફ ઝડપ મારી અને તેના બેઉ હાથ તેની ગરદનમાં બીડાવ્યા, તેનું મુખ અંધ કરી દીધું. બીજાએ પાછળથી ગમનરાયના પગ પકડીને તેને જમીન પર પછાડવાનો યત્ન કર્યો. પરંતુ તેનો એ યત્ન સફળ ન થયો. કેમ કે અચાનક થયેલા હલ્લાથી ગમનરાય સહેજ ગભરાઈ ગયો હતો. ખરો, તથાપિ તત્કાળ સ્વસ્થ બનીને તેણે હલ્લો કરનારાઓનો સામનો કર્યો.

હવે બીજા માણસો પણ તેમાં જોડાયા. કાલુસીંગે ગમનરાયના જડબા તરફ મુકી ઉગામી: પરંતુ ગમનરાયે મુખ ફેરવી લઈ તેના ધાને નિષ્ફળ બનાવ્યો અને જેણે પોતાનું મુખ પકડી રાખ્યું હતું તેના હાથ છોડાવી નાંખ્યા.

તેણે જૂઓ ખાડવાનો યત્ન કર્યો, પરંતુ તેનું પરિણામ કાલુસીંગ સમજતો હતો. આ માણસની જૂમથી આસપાસ રહેતા માણસો અહીં આવી પહોંચે તો પોતાનું કાર્ય સિદ્ધ ન થાય એમ તે સમજતો હતો. એટલે તેણે એકદમ ધસી જઈ ગમનરાયના મુખ પર હાથ દબાવી, તેના અવાજને ગુંગળાવી નાંખ્યો.

એથી ઉશ્કેરાયેલા ગમનરાયે કાલુસીંગના હાથ પર અચકું ભર્યું, પરંતુ તે જ વખતે કાલુસીંગના એક સાગરીતે ખુરસી ઉપાડી તેના ફટકા ગમનરાયના મસ્તક પર લગાવ્યો અને તેના આઘાતથી ગમનરાય બેભાન બની ગયો.

‘તેં આને મારી નાંખ્યો કે શું?’ ગમનરાયના બેભાન દેહ પાસે ખેસીને તેના જડ શરીરને તપાસતો કાલુસીંગ બોલ્યો: ‘ના-ના, તે જીવે છે. તેનું હૃદય ચાલતું લાગે છે. વાહ, તેને ઓરડામાં લઈ જાઓ. થોડો સમય તેને ત્યાં જ રાખવાનો છે.’

ચાર જણાએ ગમનરાયના બેભાન દેહને ઉચક્યો. ઓરડામાં લઈ જઈ, એક ખાલી કબાટમાં તેના દેહને નાંખ્યો. અનેક વાર આવા કાર્ય માટે આ કબાટનો ઉપયોગ થયો હતો.

‘ આ કાણુ છે ? ’ એક સાગરીતે કાલુસીંગને પૂછ્યું : ‘ અને તેને અહીં શા માટે લાવ્યા છે ? ’

અત્યારે કાલુસીંગ તથા તેના સાગરીતો આ ઓરડામાં ટેબલ ફરતી ખુસ્સીઓ પર બેઠા હતા અને મદ્યપાન તથા ધૂંત્રપાન કરતા હતા. કાલુસીંગે પેલા માણસને જવાબ આપતાં તેમના ઉઠાઉગીર મંડળમાં ‘ નામદાર ’ તરીકે ઓળખાતા માનવી સાથેની પોતાની મુલાકાતનો તથા એ પછી સીતારામ સાથેની વાતચીતનો હેવાલ તેમની સમક્ષ રજૂ કર્યો.

‘ ત્યારે શું તમારું એમ માનવું છે કે એ સાબરશિંગ મોટી કિંમતનાં છે ? ’ એક સાગરીત બોલ્યો : ‘ અને તમારી વાત સાચી હોવાનું કારણુ છે. ’

‘ નામદાર’નો મને અનુભવ છે. તે સાધારણ બાબતમાં હાથ નાખે તેવો નથી. એ તો જાણે સમજ્યા, પણ તેની સાથે આજે જે દાણ્ડીયાને તમે પકડી લાવ્યા છો તેને શો સંબંધ છે ? ’

‘ હું તમને સમજાવું. ’ કાલુસીંગે કહ્યું : ‘ આ માણસનું નામ ગમનરાય છે. તે પચાશ વરસ પછી આફ્રિકામાંથી વતનમાં આવે છે. પૂરાં પચાશ વરસ આખા આફ્રિકાને તે ખુંદી વળ્યો છે. એટલે આફ્રિકાની કારીગરીની, તેની અનેક ભાષાઓની અને ત્યાંની અનેક વસ્તુઓની તેને પૂરી માહિતી છે. પેલાં સાબરશિંગ ઉપર ફટલાંક ચિત્રો અને અજબી આફ્રિકન લિપિ કેતરેલી છે. એટલે એ લખાણુ તથા સંજ્ઞાઓ ઉકેલવામાં આ ગમનરાય આપણને ઉપયોગી થઇ શકશે. સીતારામ આપણા ‘ નામદાર’ના ફરમાનથી એ સંજ્ઞાઓનો ઉકેલ મેળવવા માટે નિરંજન માણીગરને સપડાવવા ગયો છે. મારો ઇરાદો પણ એ નિરંજનને સપડાવી, અહીં લાવવાનો છે. પરંતુ જો તે યુવાન તેનું મ્હોં ન જ ઉઘાડે તો ગમનરાય એ કાર્યમાં આપણને જરૂર ઉપયોગી થઇ શકશે. ’

‘ત્યારે તમે નિરંજનને પણ સપડાવવા ઇચ્છો છો ! તો પછી એને ક્યારે સપડાવવો છે ?’

‘અત્યારે જ. એમાં ઢીલ શા માટે કરવી ?’ કાલુસીંગે કહ્યું.

એ પછી તેની સૂચનાથી ગમનરાયને રસીવડે મળ્યૂત બાંધી લેવામાં આવ્યો. અને તે ધૂમ ન પાડી શકે એ માટે તેના મુખમાં કપડાં ખોસી, એક કકડા વડે મ્હોંને પણ બાંધી લેવામાં આવ્યું. એ પ્રમાણે વ્યવસ્થા કરી, ગમનરાયના બંધનવશ દેહને કબાટમાં રાખી, એક માણસને તેની ઉપર નજર રાખવા માટે મૂકી, કાલુસીંગ તથા બીજા માણસો એક પછી એક અહીંથી નિકળીને ચાલ્યા ગયા.

કાલુસીંગ તેની મોટરમાં ‘રાધા રમણ હિન્દુ લોન્’ પાસે આવી પહોંચ્યો. તેના સાગરીતો પણ બીજે રસ્તે આ જ વખતે અહીં આવી પહોંચે એવી ગોઠવણ તેણે કરી હતી. તેણે ચોતરફ નજર રાખી. તેના સાગરીતો આવી લાગ્યા હતા.

હવે તેણે ભેજમાં દાખલ થઇ તેના કારકુનેને કહ્યું : ‘અનુભવ-રાયને ખબર આપો કે તેમનો મિત્ર કાલુસીંગ તેમને મળવા માટે આવ્યો છે.’

‘અનુભવરાય તો બહાર ગયા છે.’ કારકુને જવાબ આપ્યો : ‘તેમના સ્નેહી સીતારામ મોટર લઇને બોલાવવા આવ્યા હતા. તેમની સાથે એ ગયા છે.’

‘એમને મળવાની ખાસ જરૂર હતી.’ જાણે કોઇ અગત્યના કામ માટે પોતે અનુભવરાયને મળવા આવ્યો હોય એવા ભાવપૂર્વક કાલુસીંગે કહ્યું : ‘વાર, હકીકત એમ છે કે આજે સવારે એક બંડલ મેં તેમને આપ્યું હતું. એ બંડલ લેવાને માટે હું આવ્યો છું. જો તમને હરકત ન હોય તો તેમના ખંડમાં જઇને એ બંડલની હું તપાસ કરી જોઉં.’

‘ના, સાહેબ ! તેમની ઝેરહાજરીમાં કોઇને પણ તેમના ખંડમાં દાખલ થવા ન દેવાનું તેમનું ખાસ ફરમાન છે.’ કારકુને જણાવ્યું :

‘વળી મુદ્દાની વાત એ છે કે જે બંડલ લઇને તમે સવારે આવેલા, એ બંડલ તો તે પોતાની સાથે જ લઈ ગયા છે. તેમના મિત્ર સીતારામે જ તે બંડલ ઉપાડ્યું હતું. તેમાં કિંમતી પુસ્તકો હોવાનું તે કહેતા હતા.’

કાલુસીંગે ગજવામાંથી એક રૂપિયો કાઢીને કારકુનના હાથમાં મૂક્યો. તે તેની મોટર પાસે આવ્યો. મોટર થોડે દૂર ગયા પછી તેના સાથીઓ તેને મળ્યા. તેણે તેમને ‘નામદાર’ સાબરશિંગ લઇને સાથે કાઢી અન્ય રથને ગયાની હકીકત જણાવી.

‘ત્યારે હવે આપણું શું કરીશું?’ એક સાગરીતે પૂછ્યું.

કાલુસીંગ તેને જવાબ આપવા જતો હતો ત્યાં એક માણસ તરફ તેનું ધ્યાન ગયું. તેણે એ તરફ દ્રષ્ટિ કરીને કહ્યું : ‘શમસુદીન ! જુઓ, નાકા પર પેલો માણસ ઉભો છે તેની નજર આપણી તરફ છે. મને લાગે છે કે હું અહીં આવીશ એવી ‘નામદારે’ કલ્પના કરી હશે અને તેથી જ તેણે આ માણસને મારી હિલચાલની ખાતમી મેળવવા અહીં રાખ્યો હોવો જોઈએ.’

‘એનું શું કરવાનું છે?’ શમસુદીને સવાલ કર્યો.

‘તમે એને કાઢી પાણી યુક્તિથી અહીં લાવો.’

શમસુદીન એ માણસ તરફ ગયો. તેને આવતો જોઈ પેલો માણસ ચમક્યો. તે ઉતાવળે પગલે આગળ ચાલવા લાગ્યો. જે તે દોડવા લાગે તો કાઢી સિપાઈ કે રાહદારીનું તેની તરફ ધ્યાન ખેંચાય. એવી તેની ઇચ્છા ન હતી. એટલે તેણે ઉતાવળે ચાલીને છટકી જવાનો વિચાર કર્યો, પરંતુ શમસુદીન થોડીવારમાં જ તેની નજીક પહોંચી ગયો અને તેનો હાથ પકડીને તેણે સવાલ કર્યો :

‘કેમ, મહેરબાન ! આટલા ઉતાવળા ક્યાં ચાલ્યા?’

એ માણસે પોતાનો હાથ છોડાવવાનો ચત્ન કર્યો, પરંતુ શમસુદીનના લોખંડી પંજમાંથી તે છૂટી શક્યો નહિ. શમસુદીને કહ્યું :

‘બિરાદર ! મારી સાથે તમારે આવવાનું છે. જુઓ, મારા ગળવામાં ભરેલી રિવાદર છે. એટલે તમે તમારી સલામતી ચાહતા હો તો કશા પણ વિરોધ વગર મારી સાથે ચાલો. કાલુસીંગ તમારી સાથે વાત કરવા ઈચ્છે છે.’

હવે આ માણસનો વિરોધ કરવો નકામો માનીને એણે તેના સાથે સ્વીકાર્યો. એક કાલુસીંગની મોટર પાસે પહોંચ્યા.

‘અંદર આવી જા !’ કાલુસીંગે તેને ફરમાવ્યું.

તે કાલુસીંગની આજુમાં બેઠો. બીજા માણસો પાછલી બેઠકમાં ગોઠવાયા. મોટર ચાલુ થઈ. પછી કાલુસીંગ પોતાની આજુમાં બેઠેલા માણસને પ્રશ્ન કર્યો : ‘બેલ, સીતારામ અને અનુભવરાય ક્યાં ઉપડ્યા છે?’

‘તમે શું કહો છો ? હું તો કાંઈ પણ સમજતો નથી.’

‘બિરાદર ! એક વાર તારા જેવા જ એક માણસ પાસેથી હું વાત મેળવવા માગતો હતો. તે વખતે તેનું મોત નિપજવવાની મને ફરજ પડેલી. પરંતુ એટલું ખરું કે તેના મૃત્યુ પહેલાં તેની પાસેથી મારે જે જાણવું હતું એ હું મેળવી શક્યો હતો; એટલે જો તું તારી જીવાન અવસ્થામાં યમરાજના દરબારમાં જવા ન ચાહતો હોય તો હું પૂછું તેનો સાચો જવાબ આપજે. નહિતર પછી...’

પ્રકરણ ૧૨મું

ચોરમાં પડ્યા મોર !

નિરંજનનું શરીર કસાયેલું હતું, આફ્રિકામાં તેણે અનેક પ્રકારના આઘાત-પ્રત્યાઘાત સહન કર્યા હતા. એટલે તે બેલાન બન્યા પછી શુદ્ધિમાં આવતાં તેને વાર લાગી નહિ. મોટર ઝડપથી ચાલતી હતી, પરંતુ તે કંઈ આજુએ જઈ રહી છે એ તેનાથી નક્કી થઈ શકે તેમ

ન હતું. તેનો દેહ મોટરની પાછલી બેઠકમાં નીચે પડ્યો હતો અને ચાર માણસોના વજનદાર ખૂટ તેને દબાયેલો રાખતા હતા, તેનું માથું સખ્ત દુઃખતું હતું. તેના શરીર પરના દોરડાના બંધ ચામડીમાં બીડાતા હતા. તે સહેજ હલતો તો પણ એથી તેને દુઃખ થતું હતું.

મોટર બારે વેગપૂર્વક જતી હતી. રસ્તામાં બીજી મોટરે કે વાહનો આજાં હોવાનું લાગતું હતું. કારણ કે આ મોટરનું હોર્ન ક્વચિત જ ગાજતું હતું. નિરંજનના મ્હોંમાં કપડાનો ડૂચો નાંખી તેને બાંધી લેવામાં આવ્યો હતો. એમાંથી મુક્ત મેળવવા તેણે યત્ન કર્યો, પરંતુ તેને સફળતા મળી નહિ. તેને વિચાર થતો હતો કે મુદ્રિકાનું શું થયું હશે? સાથેસાથ તેને એમ પણ થતું હતું કે તેને આ બદમાશોએ સપડાવી ન હોય તો સારું !

અચાનક ડાબી બાજુએ મોટરે વળાંક લીધો અને પછી તે અટકી ગઈ. નિરંજનના અંધનવશ દેહ પરથી વજનદાર ખૂટ ઉંચકાયા અને મોટરમાં બેઠેલા માણસો નીચે ઉતર્યા. તે આડે પડ્યો થઈ ઉઘડેલા આરણમાંથી મોટર કયે સ્થળે ઉભી છે એ જોવા લાગ્યો. એ બાજુ વાડો હતી, આસપાસ મોટાં ઉંચાં વૃક્ષો હતાં. તેની વચ્ચે સાંકડી કેડી પર મોટર ઉભી હતી.

તેને વધુ નિરીક્ષણ કરવાની તક ન મળી. તેને મોટરમાંથી બહાર ખેંચ્યો અને ચાર જણા તેને ઉપાડી, વૃક્ષોની વચ્ચે થઈને લઈ ગયા. તેનાં નેત્રો ખૂલ્યાં હતાં. એથી તેને ઘેરા જંગલમાં લાવવામાં આવ્યો. હોવાનો ખ્યાલ આવ્યો. એ કેડી પર થઈને તેઓ એક નાના મકાન પાસે આવ્યા. આ મકાન નાનકડું બે ઝોરડાનું હતું. તેનું ચણતર પથ્થરનું હતું અને તેમાં મજબૂત કાચની ગોળ બારીઓ હતી.

એક માણસે આરણું ઉઘાડ્યું. નિરંજનને અંદર લઈ જઈ પેલા ચાર માનવીઓએ લેશ પણ દયા કે દરકાર દાખવ્યા વગર જમીન પર ફેંક્યો. એકાદ મીનિટ પછી મુદ્રિકાને પણ ત્યાં લાવીને તેની બાજુમાં મૂકવામાં આવી.

હજી મુદ્રિકા બેલાન હતી. તેના માથા પર જખમ થયો હતો, તેમાંથી નિકળેલું લોહી થીજી ગયું હતું. તેની એ સ્થિતિ જોઈને નિરંજનનાં નેત્રો ક્રોધભરપૂર બની ગયાં. પોતાની તથા મુદ્રિકાની આ દશા કરનારનો બ્યાજ સીધો બદલો લેવાની ઇચ્છા તેના મનમાં ઉદ્ભવી.

આ નાના ખંડમાં સાત માણસો હતા. ચાર તો તેને અહીં લાવનાર ગુન્ડા જેવા દેખાતા બદમાશો, એક આ મકાનનું બારણું ઉઘાડનાર અને બીજા બે જણા.

એ બે જણામાં એક આપણો પરિચિત અનુભવરાય ઉર્ફે ‘નામદાર’ અને બીજો સીતારામ હતો. આ બે જણાને નિરંજને અગાઉ કદી જોયા હોય એમ લાગતું ન હતું. જો કે તેમણે રૂમાલ વડે તેમના ચહેરા ઢાંકી દીધા હતા. ‘નામદાર’ની દાઢીના વાળ રૂમાલ તળેથી દેખાતા હતા.

‘કામ તો સુંદર થયું.’ એ બે માંહેનો એક બોલ્યો : ‘પરંતુ આ છોકરીને તમે શા માટે લાવ્યા છો ?’

‘નામદાર ! એ બેઠે જણાં સાથે જ હતાં. એટલે તેને રસ્તા પર છોડી દેવી એ મને યોગ્ય ન લાગ્યું.’ સીતારામે ખુલાસો કર્યો.

‘શા માટે નહિ ?’

‘કદાચ તે કાઢને વાત કરે તો ?’

‘મરણ પામેલી છોકરી કદી બોલી શકે ખરી ?’ જવાબ મળ્યો : ‘તમે ધણી વાર ઝીણી બાબતમાં ભૂલ કરી છો છ, અને તેથી જ મારી ખાતરી છે કે તમે આપણા ધંધામાં સાચી સફળતા મેળવી શકવાના નથી. વારૂ, એને હમણાં ભૂલી જાઓ અને નિરંજનને મારી પાસે લાવો.’

તે સહજ દૂર એક ટેબલ પાસે આરામખુરશી પર બેઠો હતો. બે જણા નિરંજનને ધસડીને ત્યાં લાવ્યા અને તેમણે તેને ‘નામદાર’ની સામે ટેબલને અટકીને બેસાર્યો. સરદારનું ફરમાન થતાં તેના મ્હોંપર બાંધેલો રૂમાલ છોડી, તેના મુખમાંથી કપડાનો ડૂંચો કાઢી

નાંખ્યો; અને તેની સાથે જ નિરંજનના મુખમાંથી ગુસ્સાભર્યા અપમાનસૂચક શબ્દો નિકળવા લાગ્યા.

તેને અટકાવીને ‘નામદાર’ બોલ્યો : ‘નિરંજન ! અમે અહીં તારું વ્યાખ્યાન સાંભળવા નથી આવ્યા. તું ગાંધો થઈને શાંત બની જઈશ તો તુરંત જ તને બંધનથી મુક્ત કરવામાં આવશે. જો તું મારું કહ્યું નહિ માને, મારા પ્રશ્નોના સાચા જવાબ નહિ આપે, તારી હકીલાઈ નહિ છોડે તો પછી મારા અમુક મિત્રો તારો કબજો લેશે. ગમે તેવા હકીલા માણસને પણ બોલતો કરવાની કળાના તેઓ પૂરા જાણકાર છે.’

નિરંજન કશું પણ બોલ્યો નહિ. આ માણસનો હેતુ જાણવાની તેની ઇચ્છા હતી.

‘મેં કાંઈ તને અહીં અમરથો પકડાવી મગાવ્યો નથી.’ નામદારે આગળ ચલાવ્યું : ‘એક વસ્તુ મને મુંઝવી રહી છે. તેમાં તારી સહાયની જરૂર છે. એ બાબત તારી પાસે રજુ કરતાં પહેલાં તને જણાવી દઉં છું કે મારી પાસે તારી બનાવટ ચાલવાની નથી. જો તું મને મદદ કરવાનો ઇન્કાર કરશે તો તને સખ્ત નશીલત આપવામાં આવશે. તું આફ્રિકાના જંગલમાં ફર્યો છે, પરંતુ મારા જેવો માણસ તને કદી મળ્યો નહિ હોય. હું તને ખાતરી આપું છું કે મારા દિલમાં દયાનો લેશ પણ અંશ નથી. માનવી અને મગતરે મારે મન બરાબર છે. મારી એવી ખાતરી થશે કે તું મને મદદ કરવા નથી ઇચ્છતો, તો પછી તારે નરક કરતાં ચે વધારે ચાતના સહન કરવી પડશે. કદાચ તારું મૃત્યુ થાય તો પણ તેની હું પરવા કરું તેમ નથી.’

તેણે સીંગાર સળગાવી, એકાદ-બે ક્ષણ ધૂમ્રપાન કરતો તે ઉંચે જોઈ રહ્યો. એ પછી તેણે શાંત અને સ્વસ્થ સ્વરે આગળ ચલાવ્યું :

‘આટલી પ્રસ્તાવના પછી આપણે હવે મુદ્દાની વાત પર આવીએ. પ્રથમ તો જેને તું તારી માલિકીની વસ્તુ માનતો હતો તે હું તારી સમક્ષ રજૂ કરું છું.’

તેણે પ્રશ્ન કરી. એક માણસ ખૂણામાંથી એક પેટી લાવ્યો. તેને જોતાં જ નિરંજન તેમાં શી વસ્તુ છે એ સમજી ગયો. નામદારે પેટી ઉઘાડી. તેમાં સાબરશિંગ હતો.

‘આ વસ્તુને તું ઓળખી ગયો લાગે છે !’ નામદાર બોલ્યો : ‘સાબરશિંગ સુંદર છે અને તું તથા તારો બાપ તેને અત્યંત મૂલ્યવાન માનો છો. પરંતુ મને પણ તેનો અનુભવ છે. એથી હું કહી શકું છું કે સાબરશિંગ તરીકે તમે માનો છો તેટલું તેનું મૂલ્ય ન હોઈ શકે. મારા સાંભળવામાં આવેલી વાત સાચી હોય તો ‘આંતર રાષ્ટ્રીય વીમા મંડળી’એ તેનો બે લાખ રૂપિયાનો વીમો ઉતાર્યો છે. પરંતુ હું નથી માનતો કે માત્ર સાબરશિંગનો એટલી કિંમતનો વીમો કાંઈ પણ સમજદાર વીમા કંપની ઉતારે.’

નિરંજન તેની સામે તાકી રહ્યો હતો. આ માણસ શું કહેવા માગે છે એ તે સમજી શકતો ન હતો. તેણે પુનઃ સાબરશિંગ તરફ નજર કરી.

‘બે લાખ રૂપિયાની રકમ ઘણી મોટી ગણાય.’ નામદારે કહ્યું : ‘અને તું તેનું બે લાખ રૂપિયાનું મૂલ્ય માને છે તેનું કારણ શું, એ જ અમે જાણવા માગીએ છીએ. મારા એ પ્રશ્નનો તું જવાબ આપ.’

ક્ષણભર નિરંજન તટસ્થ લાવપૂર્વક તેની સામે જોઈ રહ્યો. પ્રથમ તો તેને એમ થયું કે તેના એ પ્રશ્નની ઉપેક્ષા જ કરવી. પરંતુ છેવટે તેણે કહ્યું :

‘એનો જવાબ હું આપી શકું છું. કારણ કે એ જવાબ આપવામાં મને કાંઈ વાંધો જણાતો નથી. મારા પિતાએ ફરમાવ્યું હતું કે તેનો બે લાખ રૂપિયાનો વીમો ઉતરાવવો, અને તે અતિ મૂલ્યવાન હોવાથી તેનું જીવન પેઠે જતન કરવું. એટલે હું માનું છું કે તેની કિંમત બે લાખ કરતાં વધારેની હોવી જોઈએ.’

‘નિરંજન ! સાબરશિંગના રક્ષક તરીકેની તારી લાયકાત તું પૂરી કરી શક્યો નથી.’ નામદારે કટાક્ષ કર્યો : ‘પરંતુ તું મારા પ્રશ્નની

સાથે રમત ખેલી રહ્યો છે એ તારે માટે ખતરનાક છે. જો હું એ પ્રશ્ન ખીજી રીતે રજૂ કરું છું કે તેમાં સમજાવેલો સવાલ ઉભો ન થાય. તારા પિતા આ સાબરશિંગને આટલાં અધાં મૂલ્યવાન માને છે તેનું કારણ શું ?

નિરંજન ખેદરકાર લાવે બોલ્યો : ‘ એ મને ન પૂછા. એનો જવાબ હું આપી શકું તેમ નથી. મારા પિતા તેને એટલી કિંમતનાં કહે છે, હું એ સ્વીકારું છું અને વીમા મંડળીને પણ તેમના કથનમાં વિશ્વાસ છે. બસ, મારે એથી વિશેષ કશું કહેવાનું નથી. ’

આ જવાબ નામદારને ગળે ઉતર્યો નહિ. તે પોતાની આંખમાં ખેંચેલા માણસ તરફ ફર્યો. એ તેને કાંઈક કહેવા ઇચ્છતો હતો. પરંતુ તુરંત જ તેનો વિચાર બદલાયો અને તે નિરંજનને ઉદ્દેશીને બોલ્યો :

‘ તારી વાત સાચી છે એમ હું કદાચ માની લઉં, પણ તે એકદમ નહિ. બનવા જોગ છે કે ઇરાદાપૂર્વક તું સાચી હકીકત છુપાવતો હોવો જોઈએ. હું તને છેલ્લી તક આપું છું. આ સાબરશિંગનું છૂપું રહસ્ય તું મને જણાવ. નહિતર પછી.....’ તેણે બે હાથના આંગડા બીડીને કહ્યું : ‘ તારા દિલમાંથી સાચી વાત કદાચવાનો વૈજ્ઞાનિક પ્રયોગ અમારે અજમાવવો પડશે. ’

નિરંજન તેની સામે તિરસ્કારપૂર્વક જોઈ રહ્યો. તેણે આગ્રહપૂર્વક ઉચ્ચાર્યું : ‘ માનવું ન માનવું તારી મરજીની વાત છે. પરંતુ જે હું જાણતો નથી એ તને કેવી રીતે કહી શકું ? આ સાબરશિંગ ઉપર કુશળ કારીગરે નક્કીકામ કરેલું છે. તથાપિ તું એમ કહે છે કે એટલા ઉપરથી આ સાબરશિંગની કિંમત બે લાખ રૂપિયાની હોઈ શકે નહિ. પરંતુ તારા કથનમાં મને બિલકુલ વિશ્વાસ નથી. અને આ સાબરશિંગના છૂપા રહસ્યના સંબંધમાં તું જે કહેવા માગે છે તે કશું હું સમજી શકતો નથી. ’

નામદારે એક સાબરશિંગ પોતાની તરફ ખેંચીને તેના નક્કીકામ તરફ અંગુલિનિર્દેશ કર્યો.

‘હું તેનો ખુલાસો કરું.’ તેણે કહ્યું: ‘હું આવી ચીજોની કિંમત આંકી શકું છું. તેમાં મારી કદી પણ ભૂલ થતી નથી. અમારી અંધારી આલમમાં સહેજ પણ ભૂલ કરવી મને પાલવે નહિ. કોઈ માણસ અમુક વસ્તુ લઈને મારી પાસે આવે તો મારે તેને તેની ચોક્કસ કિંમત જણાવવી જોઈએ. જો તેમાં ભૂલ થાય તો એ માણસ મારી પાસેથી તેનો પૂરો બદલો લીધા વગર ન રહે. એટલે હું તને કહું છું કે આ એ સાબરશિંગ અને તેના કુશળ નક્સીકામ ઉપરથી કોઈ પણ તેની કિંમત એ લાખ રૂપિયા ન જ આંકે—અરે તેની ખરી કિંમત ત્રણ—ચાર હજાર રૂપિયાની પણ ન હોઈ શકે. એટલે જ હું તને પ્રજ્ઞા છું કે તેનું મૂલ્ય એ લાખ રૂપિયા આંકવા પાછળ શું રહસ્ય રહેલું છે?’

‘વીમા મંડળી તેનું મૂલ્ય એ લાખ રૂપિયાનું હોવાનું સ્વીકારે છે.’ નિરંજને ઠંડે પેટે ઉચ્ચાચું.

‘મને એની ખબર છે, અને તેથી જ હું તેનું કારણ જાણવા માગું છું. આંતરરાષ્ટ્રીય વીમામંડળીના મેનેજિંગ એજન્ટ રાવ બહાદુર જમીયતરામને નામથી હું જાણું છું. તેમની હુશિયારી અને અનુભવ વિષે મેં સાંભળ્યું છે. તેં આનો એ લાખ રૂપિયાનો વીમો ઉતારવાની તેમની કને માગણી કરી ત્યારે એ વિષયમાં તારાં કારણો તેમને જણાવ્યાં હશે અને તેની એટલી કિંમત હોવા વિષે તેમની ખાતરી કરાવી આપી હશે. એ જ હું જાણવા માગું છું કે તેં એમને શું કહ્યું હતું? નિરંજન ! તું આ વિષયમાં તદ્દન અજ્ઞાત છે એમ કહેવાથી કાંઈ તું છટકી શકે એમ નથી. કારણ કે તું જાતે જ વીમો ઉતારાવવાને માટે તેમની પાસે ગયો હતો. બોલ, તેં રાવબહાદુરને શું કહ્યું હતું? અને યાદ રાખજે કે આ તારે માટે છેલ્લી તક છે.’

‘નામદાર’નો દરેક શબ્દ નિરંજનના રોષ અને ઉન્નતિને પ્રજ્વાલી રહ્યો હતો. આ માણસ અધમતાની અંતિમ હદે પહોંચ્યા વગર રહેશે

નહિ, એમ તેને લાગતું હતું, અને તેથી તેની સાથે લડી લેવાને માટે તે અંધનમુક્ત થવાનો નિષ્ફળ યત્ન કરતો હતો.

તે ઉકળાટપૂર્વક બોલ્યો : ‘ જો હું જાણતો જ નથી એ હું તને કેવી રીતે કહી શકું ? વળી તું શું કહેવા માગે છે તે પણ હું સમજી શકતો નથી. સાબરશિંગના મૂલ્યના સંબંધમાં કોઈ છૂપું રહસ્ય હોવાની વાત તદ્દન ગલત છે. એ વાત તેં ગમે ત્યાંથી અને ગમે તેવી રીતે મેળવી હોય, પરંતુ એટલું તો સમજાય છે કે તેના સંબંધમાં હું જેટલું જાણું છું તેટલું તારા જાણવામાં પણ આવી ચૂક્યું છે. મારા આપુલ્યએ આ સાબરશિંગ આફ્રિકાથી મારી તરફ મોકલાવ્યાં હતાં, અને મને લાગે છે કે તારા ફરમાનથી જ કોઈ અદમાશો ને મારી પાસેથી ઉઠાવી ગયા હતા. અને હવે મને સમજાય છે કે તારા ફરમાનથી જ લખધીર સોલંકીનું ખૂન થયું હતું. પરંતુ મને આશ્ચર્ય તો એ થાય છે કે આટલી હદે પહોંચવાની તને શા માટે જરૂર પડી ? આની કિંમત તારા માનવા મુજબ ત્રણ ચાર હજારથી વધારે નથી. તો પછી તું એ મને સુપ્રત કરી દે. જો તારામાં સહેજ પણ અક્લ હોય તો તારો કિંમતી સમય તેની પાછળ નિર્થક શા માટે ગુમાવે છે ? ’

‘ નિરંજન ! તારી જગ્યા આપવાની પદ્ધતિ ઉપરથી મને લાગે છે કે આનું ગુપ્ત રહસ્ય તું જાણે છે અને તેનું મૂલ્ય બે લાખ રૂપિયાનું હોવા વિષે તને લેશ પણ શંકા નથી. ’ નામદાર ગંભીર સ્વરે બોલ્યો : ‘ એ રહસ્ય ખુલ્લું કરવાની તક મેં તને આપી હતી. તું તેના લાભ લેવા નથી ઇચ્છતો. એટલે હવે હું તને મારા મિત્ર સીતારામના હાથમાં સોંપું છું. સીતારામ પોતાના વિશિષ્ટ યાંત્રિક પ્રયોગ દ્વારા ગમે તેવા હડીલા માણસને પણ બોલતો કરી શકે છે. એટલે તારી હાં તેની પાસે ટકી નહિ શકે એવી મને ખાતરી છે. ’

અને પછી તે પોતાની બાજુમાં બેઠેલા માનવીને ઉદ્દેશીને બોલ્યો : ‘ સીતારામ ! આ હડીલા જીવાનને કોઈ પણ રીતે બોલતો કરવાનો

છે. એમ કરતાં તેનો જન જાય તો પણ ચિંતા નથી. માત્ર તેના મૃત્યુ પહેલાં તેનું હૃદય આપણી સમક્ષ ખુલ્લું થવું જોઈએ. તેમાં ઢીલ થવી ન જોઈએ; કારણ કે આપણે અત્યારે થોડા સમયમાં પુષ્કળ કામ કરવાનું છે.’

નામદારના સાગરીતો નિરંજનની આસપાસ ફરી વળ્યા. નિરંજને બંધનમાંથી છૂટવાનો ચત્ન કર્યો, પરંતુ તે નિરર્થક હતો. એક તો તે મજબૂત રીતે રસીથી બંધાયેલો હતો, અને વળી ચાર કદાવર માણસોના હાથમાં સપડાયેલો હતો. તેઓ તેને ઘસડતા બાજુના ઓરડામાં લઈ ગયા. આ ઓરડામાં એક જ ગોળ બારી હતી, તેના કાચની આડો પડેલો હોય માત્ર થોડો જ અજવાશ હતો. જમીન પર પડેલા નિરંજને આસપાસ નજર કરી. આ ઓરડામાં ફરનિયરમાં માત્ર દીવાલની બાજુમાં એક પાંચ ફીટ લાંબો બાંકડો પડ્યો હતો.

એ પછી પેલા માણસો મુદ્રિકાને પણ આ ખંડમાં લાવ્યા. તેને તેમણે બીજા ખૂણામાં જમીન પર નાંખી. સીતારામે એ લોકોને બહાર જવાનું ફરમાવ્યું અને બારણું બંધ કરી દીધું.

પછી તેની મીઠી અને મધુરી વાણી સંભળાઈ: ‘નિરંજન ! જો હું ધારું તો તારી સમક્ષ આ છોકરીને અસહ્ય યાતના આપીને તને બોલતો કરી શકું છું. પરંતુ અમુક કારણોને લઈને એ ઉપાય તો હું છોડું જ અજમાવવા ધારું છું. બહેન ! તમારે ભય પામવાની જરૂર નથી.’ તે શુદ્ધિમાં આવેલી મુદ્રિકાની સામે જોઈને બોલ્યો ‘મને લાગે છે કે એ છોડતો ઉપાય લેવાની મને જરૂર નહિ પડે. કારણ કે ગમે તેવા હડીલા માણસ ઉપર આજ સુધીમાં મારો પ્રયોગ કદી પણ સફળ થયા વગર રહ્યો નથી. માત્ર મારો એ પ્રયોગ નિહાળવાની તમને અણગમતી ફરજ પડશે, એ માટે હું તમારી ક્ષમા ચાહું છું.’

એક ભીંતાકબાટ પાસે જઈ, તેણે એ કબાટ ઉઘાડીને તેમાંથી પોતાના પ્રયોગમાં ઉપયોગી થઈ પડે એવાં નાનાં મોટાં લોખંડનાં સાધનો કાઢ્યાં. તેમાં હાથ વડે ચલાવી શકાય એવી બેટરીની પેટી પણ હતી.

તેની સાથે રબ્બર મઢેલો લાંબો તાંબાનો તાર હતો. એક જાદુગરની માફક એ બધી વસ્તુઓ તેણે અતુકમે પેલા બાંકડા ઉપર ગોઠવી. એ પછી કોટ કાઢીને ખીતીએ લટકાવ્યો અને ખમીશની બાંદો ઉઘે ચડાવી. તે પછી સ્ટેજ ઉપર જાદુગર પોતાના ખેત્રના પ્રારંભમાં લાપણ કરતો હોય એવી રીતે તે બોલવા લાગ્યો :

‘ શ્રીમાન્ નિરંજન અને કુમારી મુદ્રિકા ! મારા પ્રયોગોના તમે માત્ર બેજ પ્રેક્ષકો છો. તેમાંથી એક પ્રેક્ષક ઉપર મારે પ્રયોગ કરવાનો છે. જુઓ, આ બેટરી હું હાથથી ચાલુ કરી શકું છું. તેના તાર આ ચંત્રની સાથે લાગૂ કરવામાં આવે છે. અને પછી એ ચંત્ર હું નિરંજનના પગના તળીયા પાસે લઇ જઈશ. તળીયાને એ ચંત્રનો સ્પર્શ થતાં નિરંજનને ગલીપચી થવા લાગશે અને તે એટલી બધી વધી જશે કે પછી તે બિલકુલ અસહ્ય થઇ પડશે. આજસુધીમાં આ ચંત્રની સામે કોઈ પણ ટકી શક્યું નથી. ગલીપચી વધવાથી આખા શરીરમાં ઝણઝણાટી ફેલાય છે, તેનાં જ્ઞાનતંતુ ઉપર એથી એવી અજબ અસર થાય છે કે તે માનવી મારા એક પણ સવાલનો જવાબ આપવાની આનાકાની કરતો નથી.

‘ મેં સાંભળ્યું છે કે પોલીસ ખાતાના અમલદારો શકદારને મનાવવાને માટે અવનવા ઉપાયો યોજે છે. કેટલાક અસહ્ય માર મારે છે અને કેટલાક એ પ્રકારનો બીજો ત્રાસ આપે છે. પરંતુ કોઇ કોઇ ચતુર અમલદાર નવીન યુક્તિ પણ શોધી કાઢે છે. વધુ પડતો માર ધણી વાર માણસને નિંબર બનાવી દે છે. એટલે માર અથવા એ પ્રકારના બહાર જણાઇ આવે એવા અત્યાચારને બદલે એક પોલીસ ઇન્સ્પેક્ટર જુદી જ યુક્તિ અજમાવતો હોવાનું મેં સાંભળ્યું છે.

‘ તે શકદારને નમ્ર બનાવી, તેના હાથ, પગ અને આખા શરીરને મજબૂત બાંધે છે. પછી બરફની મોટી અને લાંબી શીશા ઉપર તેને ધ્રુવાડે છે. બરફની ઠંડી શકદારના આખા શરીરનાં જ્ઞાનતંતુ ઉપર મારે અસર કરે છે અને તે ગમે તેવા મુશ્કેલ મનનો હોવા છતાં યે આખરે

તે પોલીસઅમલદારની ઇચ્છાને અધીન બની જાય છે. કારણ કે બરફની અત્યંત અને સખત ઠંડી ગમે તેવા મજબૂત માણસને પણ શારીરિક અને માનસિક અસ્વસ્થતા પેદા કરે છે. મેં એના ઉપરથી જ તેના જેવી અસર ઉત્પન્ન.....’

એટલામાં બહારથી કોઈએ તેને બૂમ મારી. એટલે તેણે કહ્યું : ‘વારૂ, આ બધાં સાધનોનું તમે નિરીક્ષણ કરી લ્યો. હું હમણાં જ આવીને મારો પ્રયોગ શરૂ કરું છું.’

તે આ ખંડમાંથી બીજા ખંડમાં ગયો. બારણું અધખોલું હતું, તેમાંથી ‘નામદાર’ તરીકે અંધારી આલમમાં પંકાતા માનવીનો અવાજ આવતો હતો. તે સીતારામને ઉદ્દેશીને સહેજ ઉશ્કેરાટપૂર્વક બોલ્યો : ‘સીતારામ ! તમે કહેતા હતા કે આ સ્થાન તદ્દન એકાંતમાં આવેલું છે અને તેનો કોઈને પત્તો લાગે તેમ નથી.....’

‘હા, તે બરાબર છે.’

‘તો પછી આ તમારો પહેરેગીર કહે છે તે સાંભળો.’

અને પહેરેગીર બોલ્યો : ‘હા, સાહેબ ! આપણા મકાનના કમ્પાઉન્ડની આસપાસ ગાદી વૃક્ષવૃક્ષમાં કેટલાક માણસો છુપાયા છે. તેઓ આપણા બંગલા ઉપર નજર રાખતા હોય અથવા હલો કરવાના હોય એમ લાગે છે.’

એ સાંભળીને સીતારામ વિચારમાં પડી ગયો. નામદારે કહ્યું : ‘સીતારામ ! હવે વિચાર કરવાની કશી પણ જરૂર નથી. ચાલો, આપણે અહીંથી નિરંજન, પેલી છોકરી તથા સાબરશિંગને અન્ય સ્થળે ઉપાડી જઈએ.’

‘બરાબર છે.’ સીતારામ નામદારના કથનનો કદી પણ વિરોધ કરતો નહિ. તે સંમતિસૂચક સ્વરે બોલ્યો : ‘નામદાર ! તમે એમ કરો. ગેરેજમાં જઈ, મોટરને ચાલૂ કરો, હું બેઠે કદીઓ તથા સાબરશિંગ લાવું છું. તમે તેમને લઈ જાઓ. હું તો અહીં મારા માણસોની સાથે

જ રહીશ. જો તેઓ અહીંથી પલાયન થઇ શકશે તો હું તેમની સાથે પલાયન થઇશ. નહિતર મારો દેહ પણ મારા સાથીઓની સાથે જ.....’

‘સીતારામ ! મૂર્ખતા ન કરો. તમે ચાલો મારી સાથે.’

‘ના જી, મારા વફાદાર સહકાર્યકરોનો ત્યાગ હું નહિ કરું.’

વખત વધુ ન હતો અને સીતારામને સમજવવાનું નિર્ણયક હતું. એટલે નામદાર ગેરેજ તરફ ગયો. તેણે મોટર ચાલુ કરી. સીતારામે એક પછી એક બેઠે કદીને ઉપાડી લાવી, પાછલી બેઠક પર બેસાડ્યાં. ઊતાવળમાં બેઠે સાયરશિંગ પેટી વગર જ ખૂલ્લા લાવીને નામદારની બાજુમાં આગલી બેઠક પર મૂક્યાં.

નામદારે કહ્યું: ‘સીતારામ ! તમે પણ આવી જાઓ અંદર,’

‘ના, તમે ઉપડો. હું તો અહીં જ રહીશ.’

‘જેવી તમારી મરજી.’ અને નામદારે મોટર ચાલુ કરી. તે ગેરેજમાંથી નિકળી, અંગલાના કમ્પાઉન્ડમાં થઈ, મુખ્ય પ્રવેશ દ્વારમાંથી બહાર પડીને ગલ્લીમાં આગળ વધ્યો. એ વખતે બે-ત્રણ બાર સંભળાયા. એક ગોળી મોટરના પાછલા ભાગને લાગી. બીજી ગોળી જે સ્થળે નિરંજન બેઠો હતો તેની બાજુમાં થઈને પસાર થઈ ગઈ. નામદારે પણ મોટરનો વેગ વધાર્યો. પાછળ ગોળીબાર થવા લાગ્યા, પરંતુ તે આ મોટર કિંવા તેની અંદરનાં માનવીઓને કશી અસર કરી શક્યા નહિ.

ગલ્લી પૂરી થઈ, રાજમાર્ગ દેખાયો, ત્યાં એક નાની મોટર સામેથી આવતી નજરે પડી. આ સ્થળે વાંક હતો. સામેથી આવતી મોટરના હાંકનારે બૂંગળું વગાડ્યું, એક મારી, તેનો હેતુ આ મોટરના હાંકનારને એતવીને એક બાજુએ તારવવાની સૂચના આપવાનો હતો, પરંતુ તેની કશી દરકાર નહિ કરતાં નામદાર તો વેગપૂર્વક મોટરને ધપાવ્યો જતો હતો. એથી અકસ્માતમાંથી બચવા માટે સામેની મોટર હાંક-

નારે પોતાની ગાડીને બાબુએ તારવી, એમ કરતાં તે મોટર એક વૃક્ષ સાથે અથડાઇ. તેણે ગુલાંટ ખાધી અને તે એક બાબુએ આવેલા ખાડામાં જઈ પડી. તેમાં બે માણસો હતા. એ લોકોનું કિંવા તેમની મોટરનું શું થયું તે જાણવાને પાછળ નજર પણ નહિ કરતાં નામદાર તો તેની મોટરને વેગપૂર્વક ધપાવ્યે જ જતો હતો.

હવે મોટર રાજમાર્ગ ઉપર આવી અને નામદારે તેનો વેગ વધાર્યો.

નિરંજન આ બધું જોયા કરતો હતો, તે ચોતરફ નજર ફેરવતો હતો. હવે પાછળથી ગોળીઓ આવતી ન હતી. મોટર વેગપૂર્વક આગળ ધસતી હતી. એ વખતે તેની બાબુમાંથી ધીમે અવાજ આવ્યો: ‘હું મારા હાથ છૂટા કરી શકી છું. મને લાગે છે કે એ લોકોએ મને સ્વીગતિ માનીને મારી પ્રત્યે દયા દર્શાવી, મારા હાથ વધારે કસકસાવીને બાંધ્યા નહિ હોય.’

‘એમ જ હોવું જોઈએ.’ નિરંજને કહ્યું: ‘વાર, ત્યારે હવે તું મારા હાથના બંધ છોડી નાંખ. એટલે હું આ દીવાના માણસના પંજમાંથી આપણા છૂટકારા માટે કાઈ ઉપાય શોધી કાઢું.’

પ્રકરણ ૧૩ મું

આંગણાંની છાપ

રૂવસાહેબ જ્યોતિપ્રસાદ સવારે નિરંજનને ત્યાંથી નિકળી, મનહર સ્ટ્રીટમાં આવ્યો. તેનો મદદનીશ અરુણ ક્યારનો જગી ગયો હતો. જ્યોતિપ્રસાદે નિત્યકર્મ આટોપી લીધું. બેઉ જણા ચહા-નાસ્તાને ન્યાય આપતા હતા ત્યાં કંટકરાયનો ટેલફોન મળ્યો. કંટકરાય અત્યારે લખધીર સોલંકીના મકાન પર હતો. જ્યોતિપ્રસાદ અરુણને સાથે

લક્ષ્મીને કંટકરાયની પાસે ગયો. લખધીર સોલકીનું ખૂન કાણે કયું અને શા હેતુસર કયું હશે, તેની તપાસ આગળ ચલાવવાને માટે એક પણ મુદ્દો મળતો ન હતો. તેમણે આસપાસનાં મકાનોમાં તપાસ કરી. એ લત્તાના માણસો પોલીસથી દૂર રહેવાનું જ પસંદ કરતા હતા. પોલીસ તરફથી પોતાને ગમે તેવો સવાલ કરવામાં આવે તો પણ કાને હાથ દેવામાં જ તેઓ ડહાપણુ માનતા હતા. કારણ કે પોલીસની સાથે સહકાર કરવામાં એ મુશ્કેલીઓ હતી. એક તો અમુક ખાતમી પોતે પોલીસને આપી, એટલે પછી અવારનવાર પોલીસકચેરીએ તેમને ધક્કા ખાવાના. ખીજી એથી પણ મહત્વની હકીકત એ હતી કે પોલીસ સાથેના સહકારને અંગે આખા ય લત્તાના માણસો પોતાની તરફ શંકાની નજરથી જુએ અને પોતાની સાથે કાંઈ પણ જાતનો સંબંધ ન રાખે એ તેમને બિલકુલ પાલવે તેમ પણ ન હતું.

એટલે એક પણ માણસ તરફથી કંટકરાયને કશી પણ ખાતમી મળી શકી નહિ. છેવટે તે પણ કંટાળ્યો. તે રાત્રિનો જ અહીં હતો; સવારે તેણે ચઢા લીધી હતી. તેને ભૂખ લાગી હતી. એટલે તે જ્યોતિ-પ્રસાદ તથા અરુણની સાથે એક હોટેલમાં ગયો. હોટેલ સરસ અને સગવડવાળી હતી. તેના એક ખાસ રૂમમાં તેઓ બેઠા અને કંટકરાયે મેનેજરને ફરમાવ્યું: ‘ત્રણ પ્લેટ પૂરી, શીખંડ, શાક, પતરવેલીયાં અને દાળ-ભાતની પ્લેટ મોકલાવો.’

તેઓ એ રૂમમાં સ્વસ્થ થયા. ખાદ્ય પદાર્થો મૂકીને પીરસનારો ચાલ્યો ગયો, પછી પૂરી અને શીખંડ પર હાથ ચલાવતાં કંટકરાય બોલ્યો: ‘મોટી મુશ્કેલી એ છે કે એ લત્તાના બધા માણસો કાંઈ ને કાંઈ છુપાવતા લાગે છે.’

જ્યોતિપ્રસાદે પણ તેના કથનનો સ્વીકાર કર્યો. તેના મનમાં પોતે સવારે નિરંજનને ત્યાં ગયેલો, તેને લગતા જ વિચારો ઘોળાતા હતા. નિરંજન તેનાથી અમુક હકીકત છુપાવતો હોવાનું તેને લાગતું હતું, અને જે કિસ્સામાં લખધીર જેવો એક ઉઠાઉગીર છાપનો માણસ

સંડાવાયો હતો તેની સાથે નિરંજન જેવા સાળાની અને સીધા માણુ-
સનો શો સંબંધ હશે એ તેનાથી સમજાતું ન હતું.

‘ફકિરચંદ સોનાવાલા લખધીરને ત્યાં શા માટે આવ્યો હશે ?’
આખી પૂરી પર શીખંડ ચડાવી મ્હોંમાં મૂકતાં કંટકરાયે સવાલ કર્યો.

‘ફકિરચંદના જીવનક્રમની તમને કાંઈ માહિતી છે ખરી ?’
જ્યોતિપ્રસાદે કંટકરાયના પ્રશ્નની સામે પ્રશ્ન કર્યો.

કંટકરાયે અર્ધા ઉપરાંત પૂરીઓ અને શીખંડ ખલાસ કરી
નાખ્યાં હતાં. તેણે એક પતરવેલીયું મ્હોંમાં મૂક્યું અને ફકિરચંદને
લગતી જે માહિતી પોતાને મળી હતી તે જ્યોતિપ્રસાદ સમક્ષ રજૂ
કરી. આ શહેરમાં સ્થાવર-જંગમ મિલકતોનો વીમા ઉતરાવનારી
મંડળીઓ તરફથી તેને તે મિલકતની કિંમત આંકવાનું કામ મળતું
હતું. એ વિષયમાં તે કુશળ હતો. ‘બી. એ., બી. કામ.’ થઈને તે
ધંધલાંડ જઈ, ખાસ આ વિષયને લગતો અભ્યાસ કરી, તેની પદવી
મેળવી આવ્યો હતો. વીમા સંબંધી કામકાજમાં તે પૂરો વિશ્વાસપાત્ર
અને ચોક્કસ મનાતો હતો. આ હકીકત તેણે રાવસાહેબને જણાવી.

‘વારૂ, તેના અંગત જીવન સંબંધી તમને કાંઈ માહિતી છે ?’

‘તેના અંગત જીવન વિષે ખાસ વિશેષ જાણવા જેવું નથી.’ હવે
કંટકરાયની પ્લેટમાંથી દાળ-ભાત પણુ અર્ધાં થઈ ગયાં હતાં : ‘તે
રાજમહાલ રોડ ઉપર ‘કુબેરજીવન’માં રહે છે. તેની રહેણીકરણી મોટા
શ્રીમંતના જેવી છે. એ ઉપરથી એટલું ખરૂં કે તેની આવક ખૂબ
સારી હોવી જોઈએ.’

‘તે જે કામ કરે છે તેમાંથી તેને એટલી આવક થઈ શકતી
હશે ખરી ?’ જ્યોતિપ્રસાદે પૂછ્યું.

‘એ તો કેમ કહી શકાય ?’ કંટકરાયે કહ્યું : ‘પરંતુ આજે તો
તમે જાણો છો ને કે એક માણસ કાંઈ એક જ ધંધો કરતો હોતો નથી.
સામાન્ય પગારની નોકરી કરનારા માણસો શેર અને રૂ તથા સોના—

ચાંદીના સદ્ગાથી માંડીને આંકફરકના જુગાર સુધીમાં પોતાનું પ્રારબ્ધ અજમાવતા દેખાય છે. એ રીતે ફકિરચંદની વીમાને લગતી આવક ઉપરાંત ખીજી પણ આવક હોઈ શકે ખરી.’ લાજુવાર મૌન રહીને તે બોલ્યો : ‘ પરંતુ એ લખધીર જેવા માણસને ત્યાં શા માટે આવ્યો હશે, તે હજી મને ખરાબર સમજાતું નથી. ’

‘ અને એ આપણી પાસે જૂઠું શા માટે બોલ્યો હશે, તે હું પણ સમજી શકતો નથી;’ જ્યોતિપ્રસાદ બોલ્યો : ‘મારા શબ્દોથી આશ્ચર્ય પામવાની જરૂર નથી. તે જૂઠું બોલ્યો હતો એ હકીકત છે. મારી કલ્પના એવી છે કે તે લખધીરને ત્યાં કોઈ અમુક વસ્તુની શોધને માટે આવ્યો હતો.’

‘ નિરંજન માણીગરના ગૂમ થયેલાં સાબરશિંગને શોધવાને માટે તે આવ્યો હશે ? ’ કંટકરાયે પૂછ્યું.

‘ ના, એ વાતમાં મને શંકા છે. ’ ગુન્હાશોધકે જવાબ આપ્યો : ‘ ફકિરચંદ એ સ્થળે હતો, તે આખાય વખત દરમ્યાન તેને શંકા ન આવે એ રીતે હું તેની ઉપર નજર રાખી રહ્યો હતો. મને લાગે છે કે તે કોઈ નાની ગજવામાં સમાઈ શકે એવી વસ્તુ શોધતો હોવો જોઈએ. કારણ કે ટેબલ પર પડેલી ચોપડીઓની વચ્ચે તેમ જ નકામા ફાગળો નાંખવાની ટોપલીમાં અને એવાં સ્થળો તરફ તે ખારિકાઈથી નજર કરતો હતો. ’

‘ એ વસ્તુ શી હશે ? ’ કંટકરાયે પૂછ્યું.

‘ આ કેસની સાથે સંકળાયેલાં અનેક રહસ્યોમાં એ એક વિશેષ કોમળાનો ઉમેરો થાય છે. ’ જ્યોતિપ્રસાદે કહ્યું : ‘ અને ખરું કહું તો આ મારી એક કલ્પના માત્ર જ છે. ’

‘ ખેર, તમારી કલ્પના જ્યારે સાચી ઠરે ત્યારે એની વાત. ’ કંટકરાયે કહ્યું : ‘ અહીંનું આપણું કામ પૂરું થયું છે. હવે આપણે પુનઃ લખધીરના મકાને જઈએ. ’

તેઓ ઉભા થતા હતા ત્યાં એક સિપાઇ આવ્યો. તેણે ગળવા-
માંથી રેશમી રૂમાલમાં લપેટેલી એક વસ્તુ કાઢી અને બેના ઇન્સ્પેક્ટર
તરફ વિનયપૂર્વક લાંબાવીને તે બોલ્યો : ‘ સાહેબ ! આ એક અગત્યનો
મુદ્દો મળી આવ્યો છે. લખધીરના મકાનની નીચલી બારીના ધાંગવા
ઉપર આ ચીજ પડી હતી અને એક નાનો છોકરો ત્યાં રમતો
હશે તેના જોવામાં આવતાં તેણે ઉપાડીને અમને સુપ્રત કરી હતી.’

કંટકરાયે રૂમાલ ઉઞેળીને અંદરની વસ્તુ બહાર કાઢી. જ્યોતિ-
પ્રસાદનું લક્ષ તેની તરફ જ હતું. તે એક લાંબા હાથાવાળો છરો હતો.
તેના ચમકતા પાના ઉપર લોહીના ડાઘ હતા. બહુ જ સંભાળપૂર્વક
કંટકરાયે તેના હાથને પકડીને છરાનું નિરીક્ષણ કર્યું અને પછી તેણે
આ છરો લાવનાર સિપાઇ તરફ દષ્ટિ કરી.

સિપાઇ ઇન્સ્પેક્ટરની દષ્ટિમાં રહેલો પ્રશ્નાત્મક ભાવ સમજી ગયો.
તેણે કહ્યું : ‘ પેલા છોકરાએ છરાને હાથ વડે પકડ્યો હતો. એટલે
તેનાં આંગળાંની છાપ કદાચ એના હાથા ઉપર પડી હશે. પરંતુ ત્યારબાદ
છરાના હાથા પર અમારાં આંગળાંની છાપ ન પડે એવી કાળજી અમે
તેને પકડતી વખતે રાખી છે. વળી છરાના હાથાને નિહાળતાં એકથી
વધુ માણસોનાં આંગળાંની છાપ તેની ઉપર પડેલી હોવાનું જણાય
છે. જે કે તેનું પૃથક્કરણ કરવામાં બહુ મુશ્કેલી નડે તેમ નથી. ’

કંટકરાયે એ છરાને ટેબલ ઉપર સંભાળીને મૂક્યો. તેની ઉપર
દેખાતી આંગળાંની છાપોનું તે તથા જ્યોતિપ્રસાદ લક્ષપૂર્વક નિરીક્ષણ
કરવા લાગ્યા.

કંટકરાયે છરો લાવનાર સિપાઇને ફરમાવ્યું : ‘ જે છોકરાને આ
છરો મળી આવ્યો હતો તેનાં આંગળાંની છાપ લઇ લ્યો, અને પોલીસ
કચેરીએથી બહારામજીને બોલાવીને આ છરા ઉપરની તમામ છાપોનો
ફોટો લેવડાવી લ્યો. જે ખૂની બેદરકાર હશે તો કદાચ તેનાં આંગ-
ળાંની છાપ પણ તેની ઉપર પડેલી હશે.’

તેણે પુનઃ છરાને રૂમાલમાં વીંટાળી સિપાઈને આપ્યો. તેઓ હિંદ્યા. કંટકરાયે ભોજનનું બીલ ચૂકવ્યું અને તેઓ બહાર નિકળ્યા. કંટકરાય તથા સિપાઈ લખધીરના મકાન પર ગયા. ગુન્હાશોધક તેમનો સાથ નહિ કરતાં અરણુની સાથે પોતાની મોટરમાં રવાના થયો.

મોટર ચાલૂ થયા પછી અરણુ પ્રશ્ન કર્યો : ‘રાવસાહેબ ! છરાના હાથા ઉપરનાં આંગળાંનાં નિશાન આપણને કોઈ અમુક વ્યક્તિના સમીપમાં લઈ જાય છે એમ તમને લાગે છે ખરું ?’

‘હા, મને એવું લાગે છે ખરું ! જ્યોતિપ્રસાદે જવાબ આપ્યો. તેણે ગળવામાંથી સીગાર કાઢીને સળગાવી. તે વિચારમાં લીન બની ગયો. અરણુને તેના સ્વભાવનો પરિચય હતો. હવે રાવસાહેબ તરફથી કશો જવાબ નહિ મળે એવી તેની ખાતરી હતી. એટલે તેણે વિશેષ પ્રશ્ન નહિ કરતાં મોટર હંકારવા તરફ જ લક્ષ આપ્યું.

રાવસાહેબની સૂચનાથી અરણુ મોટરને નિરંજનના બંગલાની નજીક લઈ ગયો. સવારે નિરંજને બોલાવેલી પોલીસ તપાસ કરીને ચાલી ગઈ હતી. કશી વસ્તુ ગૂમ થઈ ન હતી. આગંતુક કોણુ હતો એ દર્શાવનારો કોઈ મુદ્દો મળ્યો ન હતો એ તો આપણે જાણીએ છીએ.

વકીલે એ મકાનના બારણા પાસેનું વીજળીનું બટન દાખ્યું. અંદર ઘંટડી થઈ, પરંતુ કશો જવાબ મળ્યો નહિ. નોકર ક્યાંક બહાર ગયો હશે એમ તેણે માન્યું.

‘કોઈ મકાનમાં લાગતું નથી કે શું ?’ જ્યોતિપ્રસાદ મોટર પાસે આવતાં અરણુ પ્રશ્ન કર્યો. પરંતુ સામેના મકાન તરફથી એક સિપાઈને પોતાની તરફ આવતો જોઈને રાવસાહેબ મૌન રહ્યો.

તેણે આવીને કહ્યું : ‘રાવસાહેબ ! આ મકાન ઉપર નજર રાખવાનું અમને ફરમાન કરવામાં આવ્યું છે. કારણ કે આજે સવારે કોઈ માણસ એ મકાનમાં ચોરી કરવાને ધુસ્યો હતો.’

‘અત્યારે તો મકાન ખાલી લાગે છે.’ જ્યોતિપ્રસાદે જણાવ્યું.

સિપાઇએ કહ્યું : ‘ના જી, નિરંજન માણીગરનો નોકર મકાનની અંદર હોવો જોઇએ. અર્ધા કલાક પહેલાં જ મેં તેને બારીમાંથી ડોકાતો જોયો હતો.’

‘પરંતુ મકાનની પાછલી બાજુએ પણ બહાર જવાનો રસ્તો હોવો જોઇએ.’ જ્યોતિપ્રસાદે સૂચવ્યું.

‘હા જી, અને એ બાજુએ પણ મારી સાથેના એક સિપાઇને નજર રાખવા માટે રોકેલો છે.’

અને પછી કશું પણ નહિ બોલતાં રાવસાહેબ એકદમ અરજીની સાથે મકાનના પાછલા ભાગ તરફ ગયો. તે સ્થળે તેણે ચોતરફ તપાસ કરી તો એક કચરાના પીપની બાજુમાં એક માણસ જમીન પર પડેલો દેખાયો. દેખાયો. તેના મ્હોં પર ટોપી ઢાંકેલી હતી. તે ઉપાડીને જોતાં તે આ તરફથી નિરંજનના મકાન પર નજર રાખનાર સિપાઇ હોવાનું માલૂમ પડ્યું. તેના હાથમાં બ્હીસલ હતી, પરંતુ તે એનો ઉપયોગ કરે એ પહેલાં જ તેને બેભાન બનાવવામાં આવ્યો હશે એમ લાગ્યું.

‘એનું મૃત્યુ તો નિષ્ફળ નથી ને ?’ અરજી સવાલ કર્યો.

‘ના, પરંતુ કોઇ મૂઠભારથી તેને બેભાન બનાવી દીધો લાગે છે. તું આગલા ભાગમાં જઇ ત્યાં જે સિપાઇ છે તેને આ હકીકતની જાણ કર, અને તેને કહે કે નજીકમાંથી કોઇને બોલાવીને આ મૂર્ચ્છિત બનેલા સિપાઇની સારવાર માટે વ્યવસ્થા કરે. હું આ તરફથી જ મકાનની અંદર દાખલ થવા ધારું છું.’

અરજીની ઇચ્છા તેના માલિકની સાથે આ રહસ્યભર્યા મકાનમાં દાખલ થવાની હતી, પરંતુ તે રાવસાહેબના ફરમાનનો વિરોધ કરી શકે તેમ ન હતો. એટલે બેભાન બનેલા સિપાઇની સારવાર માટે તજવીજ કરવાનું સૂચવવા સાડ મકાનની આગળના ભાગ તરફ ગયો.

રાવસાહેબ પાછળથી મકાનની નજીક પહોંચ્યો. નીચેના એક ખંડની બારીને બહારથી ઉઘાડવામાં આવી હોય એમ જણાયું. તે એ બારીમાંથી એ ખંડની અંદર દાખલ થયો. એ રસોઇ કરવાનો ખંડ હતો.

આ ખંડમાં બધું અસ્તવ્યસ્ત પડેલું લાગતું હતું. એક બાબુએ ચોરસ લાકડાના ખોખા માંહેની રાખને ફેંદવાને કારણે તે આસપાસ વેરાયેલી હતી. હાટીયાં ખૂલ્યાં હતાં, લોખંડના ઘોડા ઉપરની વસ્તુઓ વેરવિખેર પડી હતી.

એ ખંડમાંથી નિકળીને તે બાબુના ચોરડામાં દાખલ થયો. તે એક ટેબલ નીચે એક માણસ પડેલો દેખાયો. તેને ફેંટા વડે બાંધવામાં આવ્યો હતો. તે નિરંજનનો નોકર હોવાનું તેણે અનુમાન કયું.

તે ખેલાન હોવા છતાં તેના શ્વાસોચ્છવાસ ચાલતો હતો. એટલે તેની વિશેષ દરકાર નહિ કરતાં તેણે આ ચોરડાનું અવલોકન કયું. અહીં પણ રસોડાની માફક જ આગંતુકે તે જે વસ્તુને માટે અહીં આવ્યો હતો તે મેળવવાને પુષ્કળ તપાસ કરેલી હોવાનું જણાઇ આવતું હતું.

બીજા ચોરડાઓની તપાસ પણ એ જ સ્થિતિ દર્શાવતી હતી. નીચેની તપાસ પૂરી કરીને રાવસાહેબ અવાજ ન થાય એ રીતે ઉપર જવા લાગ્યો. મકાનના આગળના ભાગ પર નજર રાખનાર સિપાઇ કહેતો હતો કે અર્ધા કલાક પહેલાં તેણે નિરંજનના નોકરને બારીમાંથી ડોકાતો જોયો હતો. એટલે ત્યારપછી કોઇ ગણેશગીર પાછળની બારીમાંથી દાખલ થયો હશે. નોકરના દેખાવ પરથી, તેનાં ફાટેલાં પગાં તથા તેના શરીર પરના ઉઝરડા ઉપરથી એ બે વચ્ચે ધમાધમી થયેલી લાગતી હતી. આખરે તેણે નોકરને ખેલાન બનાવી દીધો તો, અને ત્યારપછી ગણેશગીરે આ મકાનની પદ્ધતિસરની તપાસ શરૂ કરી હતી.

એ બંધી બાબતનો વિચાર કરતાં રાવસાહેબને લાગ્યું કે ગણેશગીરને તપાસ માટે પંદર-વીશ મીનિટનો સમય મળ્યો હશે. તે દરમ્યાન માંડ નીચેના ચોરડાઓની તપાસ કરી શક્યો હશે. એથી કદાચ તે તે ઉપરના ભાગમાં તપાસ કરતો હોય તેમ તેણે માન્યું.

અને એ વિચાર આવતાં અવાજ ન થાય એવી રીતે તે દાદરનાં પગથીયાં ઉપર ચડતો હતો. તે મેડી ઉપર પહોંચ્યો ત્યાં એક બારણું બંધ થવાનો અતિ ધીમે અવાજ તેને કર્ણગોચર થયો. તેને પોતાની શંકા સાચી લાગી. ગણેશગીર હજી આ મકાનમાં જ હતો. રાવસાહેબ ઉપર ગયો અને જે ઓરડાનું બારણું બંધ થવાનો અવાજ તેણે સાંભળ્યો હતો તે જ ઓરડાની નજીક તે ગયો. સવારે તે આ મકાનમાં આવી ગયેલો હોય આખા મકાનનો નકશો તેનાં નેત્રો સામે તરવરતો હતો. આ ઓરડાનો ઉપયોગ નિરંજન સુવા માટે કરતો હતો.

તેણે અતિ ધીમેથી બારણું સહેજ ઉઘાડીને અંદર ડોકીયું કર્યું; અને તે જ વખતે એક કબાટ પાસે કોઇની હલચલ જોવામાં આવી. કબાટ ઉઘાડો હતો અને એક માણસ નીચે વળીને તેની અંદરનાં કપડાં કશી પણ દરકાર વગર ઉપાડી ઉપાડીને જમીનપર ફેંકતો હતો.

રાવસાહેબે ગળવામાંથી રિવોલ્વર કાઢી અને બારણાને પૂરું ઉઘાડી, બારણાની વચ્ચે ઉભા રહીને ફરમાવ્યું : ‘તું જ્યાં છે ત્યાં જ ઉભો રહેજે અને તારા બેઉ હાથ ઉંચા કર !’

નીચે વળીને કબાટમાં તપાસ કરતો ગણેશગીર ચમક્યો, એકદમ ઉભો થઇ ગયો, આગતુક તરફ ફર્યો, અને પછી તેણે બેઉ હાથ ઉંચા કર્યા.

જાણે તે ગભરાઈ ગયો હોય એવી રીતે બોલવા લાગ્યો : ‘સાહેબ ! મારું ખૂન ન કરશો. મારો કોઈ બીજો ધરાદો નથી. મારી પાસે અત્યારે એક પાઇ પણ રહી નથી. એટલે અહીંથી કાંઇક મળે તો હાથ મારવાને માટે હું આવ્યો હતો.’

‘બરાબર છે, અને એટલા માટે જ તેં રસોડામાં પડેલા લાકડાના બોખાની અંદર ભરેલી રાખમાં નપાસ કરી જોઇ હતી !’ રાવસાહેબે વ્યંગ કર્યો : ‘મકાનમાલિકે રાખની અંદર તેનો કિંમતી માલ છુપાવેલો હોવાની ખાતમી તને મળી હોવી જોઇએ !’

તે આ પ્રમાણે કહેતો હતો એ દરમ્યાન આ માણસનું સર્વાંગ અવલોકન કરી રહ્યો હતો. તેના ગુન્હાશોધનના ધંધાને અંગે તે નાના

મોટા અનેક ઉઠાઉગીરીના પરિચયમાં આવ્યો હતો. આ માણસના પોશાક તથા દેખાવ ઉપરથી એટલું તો સમજાતું હતું કે તેનો ધર્મો ઉઠાઉગીરીનો હોવો જોઈએ. તેણે મ્હોં ઉપર કાળો રૂમાલ લપેટ્યો હતો અને પોતાનાં આંગળાંની છાપ ક્યાંય ન પડે એટલા માટે હાથ પર ધોળાં મોઝાં ચડાવ્યાં હતાં.

જ્યોતિપ્રસાદે કહ્યું : ‘વારૂ, તમારા મુખપરથી રૂમાલ ખેંચી કાઢો. જોઈએ તો ખરા કે તમે કાણુ શ્રીમાન છો !’

જાણે પોતે મુખ ઉપર લપેટેલા રૂમાલને કાઢી નાંખવાને માટે ઉંચા કરેલા હાથ નીચે લાવતો હોય એ રીતે તેણે તેના હાથ વાળ્યા, અને ખીજી જ ક્ષણે તે કૂદીને રાવસાહેબ તરફ ધસ્યો.

પરંતુ આ પ્રકારના અનેક અનુભવમાંથી પસાર થયેલો જ્યોતિપ્રસાદ ગણેશગીરની એ યુક્તિમાં ફસાય તેમ ન હતો. ખીજો માણસ હોત તો તેણે કદાચ ગોળીબાર કર્યો હોત અથવા તો તે પાછળ કિંવા બાજુએ ખસી ગયો હોત. પરંતુ રાવ સાહેબે એવું કશું ન કર્યું. તે તો પોતાને સ્થાને સ્થીર ઉભો રહ્યો હતો; અને જેવો ગણેશગીર તેની નજીક આવ્યો કે તુરત જ તેણે તેના મસ્તકના આગલા ભાગ પર, રીવોલ્વરની નળી પકડીને જોરથી રિવોલ્વર ફટકારી, અને તુરત જ તેને પાછળ ગરદનમાંથી પકડી, તેના પગમાં આંટી ભરાવીને જમીન પર પછાડ્યો. ગણેશગીર બેભાન બન્યો ન હતો, પણ તે હતવીય બની ગયો હતો. તે જમીન પર પડ્યો હતો અને રાવસાહેબે તેની સામે રીવોલ્વર તાકી હતી.

એ વખતે પોલીસના ભારે ખૂટનો અવાજ દાદર પર સંભળાયો. રાવસાહેબે આ માણસના ચહેરા પરથી રૂમાલ છોડીને એક બાજુએ ફેંકી દીધો.

તેની સામે જોતાં જ્યોતિપ્રસાદે કહ્યું : ‘મેં તને જોયો હોય એવું મને યાદ આવતું નથી, તથાપિ તારા સર્વાંગનું અવલોકન કરતાં એક

વાત સમજાય છે કે સફેદ સાથામાં છુપાએલા કોઇ બદમાશ ઉઠાઉ-
ગીરોના સાગરીત તરીકે તું કામ કરતો હોવો જોઇએ.’

સિપાઈ આ ખંડ પાસે આવ્યો. તેને રાવસાહેબે સવાલ કર્યો:
‘આ માણસને તમે પિછાનો છો ?’

સિપાઈએ જમીન પર પડેલા માનવી તરફ જોઈને કહ્યું: ‘આને
હું કેમ ન ઓળખું? એ તો પાકો ભારાડી અને ગણેશગીર છે.
ધરફેડ ચોરીનો એનો ધંધો છે. અગાઉ તે જેલમાં પણ જઈ આવ્યો
છે. એને એના ધંધાભાઈઓ તથા પોલીસખાતું ‘ખેડમલ ખીસકોલી’ના
નામથી ઓળખે છે. વળી જ્યારે આ મકાનના માલિક બહારગામ
હતા ત્યારે પણ આ માણસ આ મકાનની આસપાસ ભટકતો જોવામાં
આવતો હતો.’

‘ખેડમલ ખીસકોલી !’ રાવસાહેબે ઉચ્ચાથું: ‘વાર, તને અહીં
કોણે મોકલ્યો હતો? પણ એ પ્રશ્ન પૂછવો નકામો છે. તું એનો
સાચો જવાબ આપે એમ હું નથી માનતો.’

‘સાહેબ ! મેં તમને કહ્યું જ છે.’ ગણેશગીર બોલ્યો: ‘કટલાક
દિવસથી આ મકાન ઉપર મારી નજર હતી. આ મકાનના માલિક
પૈસાદાર હોઈ મને સારો તડાકો પડશે એમ હું માનતો હતો અને
તેથી જ આજે મળેલી તકનો લાભ ઉઠાવવાનો મેં વિચાર કર્યો હતો.’

‘અને તું મકાનના પાછળના ભાગમાં આવ્યો. ત્યાં એક સિપાઈ
પહેરા ઉપર હતો. સામાન્ય રીતે તારા જેવો માણસ એવા સંયો-
ગમાં આ મકાનમાં ઘુસવાનું પસંદ ન જ કરે. તેને બદલે તેં એ
સિપાઈ ઉપર આક્રમણ કરી, તેને લગભગ મૃત્યુના મુખમાં મૂકી દીધો.
ત્યારબાદ આ મકાનમાં દાખલ થતાં મકાનમાલિકના નોકરની સાથે
ઝપાઝપી થઈ, તેને પણ બેભાન બનાવીને બાંધી લીધો, અને એ પછી
તું આ મકાનના દરેક દરેક ખંડની પદ્ધતિસર તપાસ લેવા લાગ્યો.
રસોડાનાં કપાટ, ઘોડા અને રાખવાળા બોખામાં પણ મેં તપાસ
કરી જોઈ હતી ! એ બધું શા માટે ?’

ગણેશગીરે તેનો કશો જવાબ ન આપ્યો. એટલે રાવસાહેબે આગળ ચલાવ્યું : ‘ અને આજે સવારે તું તારી ઇચ્છિત વસ્તુની તપાસ કરવા આવેલો ત્યારે તો જમીન ઉપર પુષ્કળ રોકડ રકમ તેં પડી રહેવા દીધી હતી ! ’

‘ આજે સવારે ! ’ ખેડમલ ખીસકાલીના ચહેરા ઉપર ખરેખરે આશ્ચર્યનો લાવ હતો : ‘ મીસ્તર ! તમને હું ઓળખતો નથી, છતાં તમારી ચાલાકી માટે મારા મનમાં માન પેદા થયું છે. તો પણ હું ભારપૂર્વક કહું છું કે તમારી એ કલ્પના ખોટી છે. આજે સવારે હું અહીં આવ્યો જ નથી. તમે કદાચ કહેશો કે હું જૂઠું બોલું છું, તથાપિ હું ફરીફરીથી કહું છું કે આજે સવારે હું અહીં હતો જ નહિ, એટલું જ નહિ પણ હું અહીં આવ્યો હતો એવું તમે કદી પણ પૂરવાર કરી શકો તેમ નથી. ’

‘ એમ તું શા ઉપરથી કહે છે ? ’

‘ મીસ્તર ! તમે પોલીસ ખાતાના માણસ હો એમ લાગતું નથી, એટલે હું તમને જવાબ દેવાને બંધાયેલો નથી. પરંતુ જ્યારે તમે મારી ઉપર ખોટો આક્ષેપ મૂકો છો ત્યારે તેને મારે નાસાબિત કરવો જોઈએ એમ મને લાગે છે. ’ ખીસકાલીએ કહ્યું : ‘ ગઈ રાત્રે હું આપણા શહેરની બહાર જનપરામાં દારૂના પીઠામાંથી નિકળી રસ્તાપર આમતેમ ડોલતો અને લથડીયાં ખાતો ચાલતો હતો. એક સિપાઈએ મને ટપાર્યો, મેં તેનો એલફેલ જવાબ આપ્યો. એટલે તે તથા ખીજા માણસો મને પોલીસ ઓફીસ પર લઇ ગયા. પાછલી રાત અને સવારના દશ વાગ્યા સુધી તેમણે મને પોલીસ કસ્ટડીમાં રાખ્યો. પછી તેઓ મને ન્યાયાધીશ પાસે લઇ ગયા અને સાડાઅગીયાર વાગે ન્યાયાધીશ સાહેબે મારો પાંચ રૂપિયા દંડ કર્યો. એ દંડ ભરીને બાર વાગે હું છૂટો થયો. બોલો, ત્યારે મીસ્તર ! આજ સવારે હું અહીં ક્યાંથી આવ્યો હોઉં ? ’

‘ વારૂ, બાર વાગ્યા પછી તારી પાસે કોણ આવ્યું હતું, આ મકાનમાં તપાસ કરવાનું કામ તને કોણે સોંપ્યું હતું, અને તારી મહેનતના બદલામાં તેણે તને કેટલી રકમ આપવાની કરી હતી ? ’

ક્ષણવાર તો ખેડમલ અ અનન્યા માણસની સામે એક પ્રકારની ધૃણાપૂર્વક જોઈ રહ્યો. છેવટે તેણે હચ્ચાયું :

‘ મીસ્તર ! તમે કહો છો એ વાત, એમ માનો કે એક દૈ સાચી હોય, તો પણ તમારા જેવા પોલીસના ખાતમીદારની પાસે હું અમારા મંડળમાંથી કોઈનું પણ નામ આપું ખરો ? મહેરબાન ! અમારા મંડળનો તમને ખ્યાલ નથી. અમારા મંડળમાં કોઈ પણ પ્રકારની લેખિત વસ્તુ હોતી જ નથી. બધું મોઢે ચાલે છે. એમ છતાં અમારા કાયદાકાનુનનો ભંગ મંડળનો કોઈ પણ સભ્ય કરતો નથી. અમારો અણુલખ્યો એક એવો નિયમ છે કે મંડળના એક સભ્યે, પોતે પકડાય અથવા ગમે તેવી સ્થિતિમાં હોય તો પણ, ખીજા કોઈ પણ સભ્યનું નામ ન આપવું. ’

રાવસાહેબ પણ તે સમજતો હતો અને તેથી ખીસકોલીના કથનથી તેને આશ્ચર્ય થવાનું અથવા તેની ઉપર રોષે ભરાવાનું કશું પણ કારણ ન હતું.

સિપાઈએ સવાલ કર્યો : ‘ રાવસાહેબ ! કોઈ માણસે ખેડમલ ખીસકોલીને આ મકાનમાં અમુક વસ્તુની તપાસ માટે મોકલ્યો હતો એવી આપની કલ્પના છે ખરી ? ’

‘ મારી કલ્પના નહિ, પણ ખાતરી છે. ’ રાવસાહેબે જણાવ્યું : ‘ એક માણસ સવારે આ મકાનમાં અમુક વસ્તુ મેળવવા આવ્યો હતો. તેમાં તેને નિષ્ફળતા મળવાથી તેણે એ વસ્તુની શોધ માટે જ ખેડમલને અહીં મોકલ્યો હતો. ’

‘ ત્યારે સાહેબ ! ખીજા વાર કોઈ ઉઠાઉગીર આ મકાનમાં ધુસશે એવી કલ્પનાથી શું આપ અત્યારે અહીં આવ્યા હતા ? ’ સિપાઈએ અચકાતાં રાવસાહેબને પ્રશ્ન કર્યો.

‘ હું તો અહીં એક ખીજા જ કારણસર આવ્યો હતો, અને એ તો હું ભૂલી જ ગયો. ’ રાવસાહેબે સ્વીકાયું : ‘ વાડ, તમે આ માણસને

લઈ જાઓ, અને નીચે એક ખંડમાં નિરંજનનો નોકર બંધનાવરથામાં પડ્યો છે તેને મુક્ત કરી તેની સારવાર માટે વ્યવસ્થા કરો.’

તેને એ સંબંધમાં આવશ્યક સૂચના આપીને નીચે જે ખંડમાં સવારે તે નિરંજનને મળ્યો હતો એ ખંડમાં તે ગયો. ત્યાં તેણે આવશ્યક તપાસ કરી લીધી અને પછી ટેલેફોન પર લખધીર સોલંકીના મકાનનો નંબર જોડીને કહ્યું:

‘કંટકરાય !..... વાર, તમને ફોન ઉપર બોલાવો.’

થોડીવારે કંટકરાયનો ઘેરો અવાજ સંભળાયો. એટલે તેણે કહ્યું: ‘હા, હું જ્યોતિપ્રસાદ. નિરંજન માણીગરના મકાનમાંથી બોલું છું...હા, તમે ત્યાં કામમાં રોકાયેલા હશો, તો પણ અવકાશ મેળવીને તુરત અહીં આવો. અમુક વસ્તુ તમને ખતાવવાની છે...વાર, હું અહીં જ છું. ખેડમલ ખીસકોલી પકડાયો છે.....હા, તે થોડો સમય પહેલાં જ આ મકાનમાં ધુર્યો હતો.....સાહેબજી.’

કંટકરાયના આગમનની રાહ જોતો તે એક બાબતનો વિચાર કરી રહ્યો હતો. તે કાંઈ રાજ્યનો નોકર ન હતો, પોલીસ ખાતાનો અમલદાર ન હતો, સ્વતંત્ર રીતે કામ કરતો ધંધાદારી ગુન્હાશોધક હતો. એટલે ઘણી વાર તેને પોતાની રીતે કામ કરવું પડતું. કેટલીક હકીકત તેને પોલીસથી છૂપી પણ રાખવી પડતી હતી. આ કિસ્સામાં પણ અમુક હકીકત તેણે કંટકરાયથી છુપાવી હતી, પરંતુ હવે તેને વિશ્વાસમાં લેવો જોઈએ, એ પ્રકારના વિચારની ગડબાંજ તેના મનમાં થયા કરતી હતી.

કંટકરાય આવી પહોંચ્યો. પ્રથમ તેને અહીંની અત્યારની પરિસ્થિતિથી વાકેફ કર્યા પછી જ્યોતિપ્રસાદે કહ્યું: ‘લખધીરના મકાનની બારીમાંથી મારી મોટરમાં ફૂટી પડનાર માનવી મારા જોવામાં આવ્યો હતો. પરંતુ તે માનવી કોણ હતો એ મેં તમને કહ્યું ન હતું. એ વખતે તેણે લેંઘો પહેર્યો હતો. તેનો નીચેનો ભાગ મારી મોટરમાં ફૂટી વખતે ભરાવાથી ફાટી જવાને કારણે તેનો કકડો મોટરમાં પડ્યો રહ્યો હતો. એ કકડો મારી પાસે છે એ હું તમને આપું છું. હવે તમે ઉપર

નિરંજનના સૂવાના ઝોરડામાં પડેલા લેંધાના ફાટેલા ભાગ સાથે આ કકડો મેળવી જોશે તો તે બરાબર બંધ બેસતો થઇ જશે. એ ઉપ-
રથી એટલું સિદ્ધ થાય છે કે એ નિરંજન હતો.’

‘પરંતુ નિરંજન એટલી મોડી રાત્રિએ લખધીરને ત્યાં શા માટે આવ્યો હશે?’ કંટકરાયે આશ્ચર્ય વ્યક્ત કર્યું: ‘વળી એ વખતે તેણે લેંધો પહેર્યાનું તમે કહ્યો છો, આજકાલ ધણા જુવાનો રાત્રે સ્ત્રી વખતે લેંધો પહેરવાનું પસંદ કરે છે જ્યારે બહાર જવું હોય તો તેની ઉપર પાટલૂન પહેરી લે છે તો પછી નિરંજન પાટલૂન વગર એકલો લેંધો પહેરીને જ શા માટે લખધીરને ત્યાં ગયો હશે?’

‘એક બીજી વાત પણ મારે તમને કહેવાની છે. હું આજે સવારે અહીં આવ્યો ત્યારે નિરંજને સીગારેટની ચાંદીની નાની પેટી મારી સમક્ષ ધરી હતી. એ પેટી અહીં ટેબલ ઉપર જ પડી છે. તેની ઉપર પડી રહેલાં આંગળાંનાં નિશાન જુઓ. એ જ જાતનાં નિશાન નિરં-
જનના દાંતીયા ઉપર, કપ્પાટના બારણા પર, આ ટેબલ ઉપર, અને એમ દરેક સ્થળે તેના હાથનો સ્પર્શ થયો છે ત્યાં દેખાશે. અને.....’ તે તે ક્ષણવાર સ્તબ્ધ રહીને બોલ્યો: ‘અને પેલો જોરા આપણને મળી આવ્યો હતો તેની ઉપરનાં આંગળાંની છાપ સાથે આ સરખાવશે તો.....’

તુરત જ કંટકરાયે ગજવામાંથી રૂમાલ લપેટેલો જોરા કાઢી તેના ઉપરની આંગળાંની છાપ તથા સીગારેટની ચાંદીની પેટી ઉપરની તેમ જ ટેબલ અને કપ્પાટ ઉપરની છાપો તપાસી જોઇ તો તે એક જ જાતની લાગી.

‘આ બધી છાપો એક જ આંગળાંની છે.’ કંટકરાયે કહ્યું: ‘પરંતુ તો પછી.....’

અને તેણે પુનઃ ઉચ્ચાર્યું: ‘હવે હું સમજી ગયો. આજે સવારે જ તે એક યુવતીની સાથે મોટરમાં અહીંથી પસાર થઇ ગયો છે, અને અત્યારસુધી તે ક્યાં ગયો તેનો કશો પણ પત્તો લાગ્યો નથી. તેના પલાયન થવાનું કારણ હવે સમજાય છે.’

પ્રકરણ ૧૪ મું

પત્તો આપો

નિરંજન, મુદ્રિકા તથા નામદાર ઉર્ફે અનુભવરાયને લઈને મોટર ધસમસતી જતી હતી. અત્યારે નામદારે તેના ચહેરા પરનો રૂમાલ કાઢી નાંખ્યો હતો. તેનું મસ્તક ખૂલ્લું હતું. માથા પરના તથા દાઢીના લાંબા કાળા વાળ પવનને લીધે આમતેમ ફરકતા હતા.

સીતારામે પોતે જ નિરંજનની આસપાસ મજબૂત બંધ લીધા હતા. છતાં મુદ્રિકાએ તેની આંગળીઓ અને દાંતની મદદથી ગાંઠો છોડી નાંખી, નિરંજન બંધમુક્ત થયો, તેનાં અકડાયેલાં અંગને સ્ફુર્તિમાં લાવવાનો તેણે યત્ન કર્યો : હાથ લાંબા હુંકા કર્યા, શરીરને આમતેમ મરડયું, મોટરને પકડી રાખીને તે ઉભો થયો,

મોટરનો વેગ પ્રતિપળે વધતો જતો હતો, કેમ જાણે તે જમીનથી અદ્ધર ચાલતી હોય એવું લાગતું હતું. રસ્તો સાંકડો હતો, પરંતુ મજબૂત હાથે સ્ટીઅરિંગ ઝીલ પકડીને નામદાર મોટર ચલાવતો હતો. મોટર ચલાવતાં વચ્ચે વચ્ચે તે કાંઈક બબડતો પણ હતો. તેના શબ્દો પાછલી બેઠકમાં ભરાયેલાં આ બેઠિના સાંભળવામાં આવતા હતા.

તે બબડ્યો : ‘ બદમાશ કાલુસીંગ ! તેણે જ મારી બાજુ ઉધી વાળી ! તેણે જ તેના શાગીદી સાથે સીતારામના આ એકાંતસ્થાન પર હલો કરેલો. મેં તેને ઝાડની પાછળ લપાએલો જોયો હતો. પરંતુ હું નિરંજનને આ સ્થળે પકડાવી મગાવવાનો છું એ ખબર તેને કેવી રીતે પડી હશે ? સીતારામ સિવાય બીજું કોઈએ વાત જાણતું ન હતું. ત્યારે શું સીતારામે.....’

સામેથી આવતા એક ગાડાવાળાને જોઈને તેણે મોટરને સંભાળીને તારવી લીધી અને તેને બાજુએથી પસાર કરી દીધી. મોટર આગળ ચાલવા લાગી.

હવે નિરંજનનું લક્ષ નામદારની બાબુમાં પડેલા સાબરશિંગ તરફ ગયું. તેની ઉપરનું નકસીકામ સ્પષ્ટપણે દેખાતું હતું. નિરંજનના દિલમાં એક અનિર્વાચ્ય આનંદ થયો.

આ સામાન્ય લાગતાં સાબરશિંગનું મૂલ્ય બે લાખનું છે એમ તેના બાપુજીએ લખ્યું હતું. તેનું ખર્ચ મૂલ્ય કેટલું છે અને કેટલું નહિ એ તે જાણતો ન હતો. પરંતુ તેના બાપુજીએ તેનું જીવની પેઠે જતન કરવાનું તેને લખ્યું હતું. જે સાબરશિંગ તેની પાસેથી ઉપડી ગયાં હતાં, તે અત્યારે તેની સમીપમાં જ દેખાયાં અને તેને માત્ર એક માણસનો જ સામનો કરવાનો હતો.

‘નામદાર’ મોટરને વેગપૂર્વક ચલાવતો હતો. મોટર ઉભી રહે તો તેના પંજામાંથી છટકાય અને સાબરશિંગનો પણ કબજો લઇ શકાય. ‘નામદાર’ દેખાવમાં વૃદ્ધ, દમીયલ અને માંદલા જેવો લાગતો હતો. તે પોતાની સામે ટકી શકે એવી નિરંજનના મનમાં શંકા પણ ન હતી.

એકાએક તેની નજર ‘નામદાર’ તરફ ગઇ. ‘નામદાર’નું લક્ષ મોટર ચલાવવામાં હતું. તેને પાછળ નજર કરવાનો અવકાશ ન હતો, એટલે પોતાની પાછળ શું ચાલી રહ્યું છે એનો તેને કશો ખ્યાલ હોય એમ જણાતું ન હતું. તેના ગળવામાં એક રિવોલ્વર હતી. નિરંજનને લાગ્યું કે એ રિવોલ્વર પોતાના હાથમાં આવે તો નામદારને તાબે કરી શકાય.

અને નિરંજન તત્કાળ ઉભો થયો. તેણે એક હાથે આગલી બેઠકની પીઠનો ભાગ પકડી રાખ્યો, બીજે હાથે ‘નામદાર’ની રિવોલ્વર પર ઝડપ મારી. રિવોલ્વર તેના હાથમાં આવી ગઇ. બીજી જ ક્ષણે એ રિવોલ્વરની નળી ‘નામદાર’ની પીઠમાં દબાવીને તેણે કહ્યું :

‘નામદાર ! જે તું તારો જીન બચાવવા ચાહતો હોય તો મોટરને ડાબી બાજુએ લઇ જઈ, એક દબાવીને ઉભી રાખ !’

‘જો ન ઉભી રાખું તો ?’

‘તો આ રિવોલ્વરમાંથી છૂટેલી ગોળી તને મોટર ચલાવતો અટકાવી દેશે.’ નિરંજન બોલ્યો.

‘ એ ગોળી જો મને અટકાવશે તો પછી આ મોટરને કોણ અટકાવશે ? ’ ‘ નામદાર ’ પાછળ જોયા વગર જ બોલ્યો : ‘ તને ખૂબ મજબૂત બાંધવામાં આવ્યો હતો. એમાંથી તું કેવી રીતે મુક્ત થઈ શક્યો તે હું સમજી શકતો નથી. પરંતુ તું બંધનમુક્ત થયો અને મારી રિવોલ્વર તારા હાથમાં આવી ગઈ એથી તું નિશ્ચિંત બની ગયો છે એમ ન માનીશ. ’

‘ જો તું કદાચ મારી ઉપર આક્રમણ કરીશ, રિવોલ્વરની ગોળીથી મને ઠાર કરીશ, તો પણ તત્કાળ તું સ્ટીઅરિંગ વ્હીલનો કબજો લઈ શકવાનો નથી. અત્યારે મોટર એક કલાકના લગભગ એંશી માઇલના વેગથી દોડે છે. એટલે મારા હાથ સ્ટીઅરિંગ વ્હીલ પરથી છટકશે તો તેનું પરિણામ શું આવશે એ તું જાણે છે ? મોટર એકાદા ઝડકે વાડની સાથે અથડાશે, કદાચ એકાદા ખાડામાં ઉંધી વળી જશે. તેમાં મને મારી તથા તારી બહુ ચિંતા નથી. પરંતુ વિચાર કર, આપણી સાથે એક નિર્દોષ કુમારી છે ! તેની શી દશા થશે તેનો તું ખ્યાલ કરી લે અને પછી ખુશીથી તારી રિવોલ્વરનો ઉપયોગ કરજે. ’

નિરંજનને પણ આ માણસની વિચારસરણીમાં વજૂદ લાગ્યું. છતાં કોઈ પણ રીતે તેના પંજમાંથી છટકવું જોઈએ એમ તો તેને થતું જ હતું. ત્યારે હવે શું કરવું ? એક વિચાર તેના મનમાં સ્ફુર્યો. મોટરના મોટર સામે તેણે નજર કરી. કાંટો એંશી માઇલ ઉપર ફૂંજતો હતો.

અને એકાએક આગલી બેઠક તરફ વળીને તેણે હાથ વડે એક ખેંચી. એથી મોટરને જોરથી આંચકો લાગ્યો, ‘ નામદાર ’ના હાથમાંથી સ્ટીઅરિંગ વ્હીલ છટક્યું. મોટરની એક ખેંચતાની સાથે જ નિરંજનને પોતાના સમગ્ર અળપૂર્વક એક હાથે મુદ્રિકાને ઉપાડી અને તેને બાજુમાં ઉગેલા લીલા ઘાસ તરફ ફેંકી—બીજી જ ક્ષણે પોતે પણ એ બાજુએ ફૂંકા માર્યો. તે ફૂંટબોલની માફક ઉંચે ઉછળીને જમીન પર પડ્યો. તેણે ફૂંકા માર્યો એ વખતે એ વસ્તુઓ તેની નજરે પડી : એક તો

સ્ટીઅરિંગ બહીલ હાથમાંથી છટકવાને લીધે તથા કદાચ પાછળથી પોતાની પીઠમાં રિવોલ્વરમાંથી છૂટેલી ગોળી પેસી જશે એ બીકને લીધે ‘નામદાર’ પણ તેની માફક મોટરમાંથી ફૂટકો માર્યો હતો અને સ્ટીઅરિંગ બહીલ ઉપરના કાબૂને અભાવે લથડિયાં ખાતી મોટર પણ ઉછળીને એક બાજુએ પડી. તેની સાથે તેની અંદરનાં બેઉ સાબરશિંગ મોટરમાંથી એક તરફ ઉડી પડ્યાં.

ક્ષણભર તો નિરંજનને આ બધું સ્વપ્ના જેવું લાગ્યું. પરંતુ તે થોડી વારમાં જ સ્વસ્થ બની ગયો. જોડે તેના ડાબા પગને ધ્વજ ચર્ચિહોય એમ લાગતું હતું, કેમકે એ પગને હલાવતાં દુઃખાવો થતો હતો.

તેણે ઉંચો થવાનો યત્ન કર્યો તો પોતાનાથી થોડે જ દૂર નાના નાના છોડની વચ્ચે અર્ધ દટાયેલાં સાબરશિંગ દેખાયાં. તેનાથી થોડા અંતર પર મોટર પડી હતી. તેમાંથી ફૂદી પડેલો ‘નામદાર’ ધીમે ધીમે ચાલતો એ મોટરની પાસે આવીને ખાંખાં ખોળા કરતો દેખાયો. તેના મસ્તક અને દાઢીના વાળ નિકળી ગયા હતા. એવામાં રસ્તા પર કોઈ માણસો આવતા દેખાવાથી તે મોટર પાસેથી રવાના થઈ ગયો અને બાજુમાં ખેતરમાં થઈને ઉતાવળે પગલે ચાલ્યો જતો દેખાયો. આ વખતે એ માણસનો મસ્તકના તથા દાઢીના વાળ વગરનો ચહેરો નિરંજનની નજરે પડ્યો અને તે એના સ્મરણપટ ઉપર બરાબર છપાઈ ગયો.

હવે નિરંજનનું લક્ષ સાબરશિંગ તરફ ગયું. તેણે ઉભા થવાનો યત્ન કર્યો, તેના ડાબા પગે સોળે ચડ્યો હતો. એથી લંગડાતો લંગડાતો તે પરાણે સાબરશિંગ પડ્યાં હતાં એ સ્થળે જવા લાગ્યો. તેના લમણા પાસે હાથ જતાં ગરમ લાગ્યું, આંગળાં લોહીવાળાં દેખાયાં, ત્યાં પાછળથી અવાજ આવ્યો: ‘નિરંજન? તમે પણ ભારે કરી ! પરંતુ આ શું ? તમારા લમણા પર ફૂટ થઈ છે !’

અને મુઠ્ઠિકાએ તત્કાળ ગજવામાંથી ગુલાબી ફૂલ ભરેલો સફેદ રૂમાલ કાઢી જોરથી કસકસાવીને બાંધી દીધો. એથી તેના કપાળનો આંખો

સુધીનો ભાગ ઢંકાઈ ગયો. પછી તેનું લક્ષ નિરંજનના પગ તરફ ગયું. 'તમારો પગ મરડાયો લાગે છે ! હાડકું ભાંગ્યું તો નથી ને ?'

‘એ તો જે હશે તેની પાછળથી ખબર પડશે. અત્યારે તો આપણે પેલાં સાબરશિંગ હાથ કરી લઈએ.’ નિરંજન મુદ્રિકાના ખભા પર હાથ રાખીને લંગડાતો લંગડાતો એ તરફ ચાલ્યો.

મુદ્રિકાએ તેની પીઠ પાછળ હાથ રાખ્યો હતો. એકેને પરસ્પરનો સ્પર્શ થવાથી એકેનાં શરીરમાં ઝણઝણાટી વ્યાપી રહી. આ કદાવર અને મજબૂત બાંધાના સોહામણા યુવકની હિંમત અને સાહસ પર મુદ્રિકા આફ્રીન બની ગઈ હતી; અને મુદ્રિકા એક સ્ત્રી હોવા છતાં તેનું ધૈર્ય અને હિંમત જોઈને નિરંજનના દિલમાં પણ તેને માટે પ્રેમોદ્ભવ થઈ ચૂક્યો હતો.

આવી યુવતી પોતાને પત્ની તરીકે મળી હોય તો લેશ પણ ડયં સિવાય ગમે તેવા સાહસમાં તે સાથ પુરાવે ખરી, એમ નિરંજનના દિલને થયું.

‘નામદાર પલાયન થઈ ગયો !’ નિરંજને કહ્યું : ‘પણ મારા ગૂમ થયેલાં સાબરશિંગ પુનઃ મારા કબજામાં આવ્યાં, એ હું માઉં પરમ ભાગ્ય સમજું છું.’ તેમણે એકેએ એકે સાબરશિંગ ઉપાડ્યું. દરેકનું વજન લગભગ સાત શેરથી વધારે હતું.

તેમણે મોટરની સામે જોયું તો મોટર ભડભડાટ સળગી રહી હતી. નિરંજને કહ્યું : ‘હવે આપણે અહીંથી દૂર ચાલ્યાં જઈએ તો સાફ. નહિતર આ મોટરને સળગતી જોઈને નજીકના ગામડામાંથી પોલીસ કે મુખી પટેલનો માણસ આવી ચડશે તો નાહકની ઉપાધિ થશે.’

‘એમાં ઉપાધિ શાની ?’ મુદ્રિકાએ કહ્યું : ‘આપણે તેને ‘નામદાર’ની હકીકત જણાવીને તેનો પિછો લેવાનું સૂચવીશું.’

‘નહિ, મારા બાપુજીનું ખાસ ફરમાન છે કે આ સાબરશિંગના કિસ્સામાં મારે પોલીસની બિલકુલ સહાય લેવાની નથી. એટલે જેમ મને તેમ પોલીસથી તો આપણે દૂર જ રહેવાનું છે.’

‘જેવી તમારી મરજી!’ અને એહ જણાં રાજમાર્ગ પર ચાલવા લાગ્યાં. એટલામાં તેમની પાછળથી એક મોટરબસ આવતી દેખાઇ. એહ જણાં રસ્તાની વચ્ચે ઉભાં રહ્યાં. મુદ્રિકાએ હાથ ઊંચા કરીને મોટરબસને અટકવાનું સૂચન કર્યું.

તેમની નજીક આવતાં બસ અટકી ગઇ. મુદ્રિકાએ કહ્યું : ‘હું તથા મારા પતિ મોટરમાં જતાં હતાં ત્યાં અકસ્માતથી મોટર ઉથલી પડી, તેને આગ લાગી, મારા પતિના પગે તથા માથે ઇજા થઇ છે. અને અમારે આનંદપુર જવું છે, એટલે તમે મહેરબાની કરીને તમારી મોટરબસમાં અમને લઇ જાઓ.’

મુદ્રિકાનો આકર્ષક અને પ્રભાવશાળી દેખાવ, તેમની અત્યારની પરિસ્થિતિ અને કાંઇક મોટરબસ હાંકનારની ભલમનસાઇને લીધે હાંકનારે જણાવ્યું : ‘આ બસ તો ચંદ્રનગર જાય છે. પરંતુ રસ્તામાં રાણીપુર આવશે. ત્યાંથી તમને આનંદપુર તરફ જતી મોટરબસ મળશે. ચાલો, બેસી જાઓ. હું રાણીપુર સુધી તમને લઇ જઇશ.’

એહ જણાં પાછળ જઇને બસની અંદર દાખલ થયાં. બસની અંદર અત્યારે પાંચ માણસો હતા. એહ જણાં પાછળની બેઠક પર બેઠાં. મુદ્રિકાએ પૈસા આપી કંડકટર પાસેથી રાણીપુરની બે ટિકીટો લીધી. બસ ચાલુ થઇ. તેમનાથી આગળની બે બેઠક છોડીને તેની આગળ બેઠેલા માણસના હાથમાં એક અખબાર હતું. તેના પહેલા પાના ઉપર મુદ્રિકાની નજર ગઇ. તેણે નિરંજનનો હાથ દબાવ્યો. એહ જણાં મુખપૃષ્ઠ ઉપરનો એક ફકરો વાંચવા લાગ્યાં :

‘પત્તો આપો

‘આ માણસ કયે સ્થળે તમારા જીવામાં આવ્યો છે?’

આ મથાળાની નીચે ફેટો આપ્યો હતો. તેની નીચે નિરંજન માણીગરનું નામ હતું. આ ફેટાનો ખસોડ બરાબર ન હોય કિંવા અખબાર

છાપનારૂં મશીન ખરાબ હોય-એ તો જે હોય તે હોય-પણ ફેટા ડાઘાકુઘીવાળો અને અસ્પષ્ટ હતો. તેની બાજુમાં તેના દેખાવ તથા પોષાકનું વર્ણન વિગતે આપવામાં આવ્યું હતું અને ચંદ્રનગરમાં મહેતાબ સ્ટ્રીટમાં રહેતા લખધીર સોલંકીનું ગઠ રાત્રે ખૂન થયું છે, એ કેસમાં ચંદ્રનગરની પોલીસને નિરંજનની ખાસ જરૂર હોઈ, નિરંજને પોતે જ્યાં હોય ત્યાંથી પોલીસ કચેરીમાં હાજર થવું, અથવા તો જો આ અખખાસના કોઈ પણ વાચકની નજરે આ માણસ પડે તો તેણે વિનાવિલંબે નજીકની પોલીસચોક્કી પર તેની બાતમી આપવી, એવું જણાવવામાં આવ્યું હતું.

પ્રકરણ ૧૫ મું

કૃષ્ણકુટિરમાં

નિરંજન મુદ્રિકાના કાન પાસે મુખ લઈ જમને ધીમે સ્વરે બોલ્યો : ‘તેં વાંચ્યું ને ? કહે, ત્યારે હવે પોલીસની મદદ મેળવવાનો વિચાર સરખો પણ મારાથી થઈ શકે તેમ છે ? આ લખણ પરથી સમગ્ર થ છે કે પોલીસ તો મને જ લખધીરનો ખૂની માની લે છે. કેટલીક વાર અકલ્પનીય વસ્તુ પણ સાંયોગિક પુરાવાને આધારે કેટલી જોરદાર અને છે તેનું આજે મને પ્રત્યક્ષ દર્શન થાય છે.’

‘નિરંજન ! તમે અત્યારે આ વાત જવા દો. કોઈના સાંભળવામાં આવશે તો આપણે વધારે આફતમાં આવી પડીશું.’

‘ખરાબર છે.’ નિરંજને સ્વીકાર્યું : ‘પરંતુ આ ઉપરથી એક વાત સિદ્ધ થાય છે કે પોલીસતંત્ર ખરા ગુન્હેગારને શોધી કાઢવા

કરતાં તદ્દન નિર્દોષ માનવીને પણ ગુન્હેગાર ઠરાવી પોતાનું વચસ્વ સાબિત કરવાનો યત્ન કરે છે.’

એ વખતે આ બસનો કન્ડક્ટર તેમની પાસે આવ્યો. તે આ યુગલને ઉદ્દેશીને બોલ્યો : ‘તમારે આનંદપુર જવાનું છે, ખરૂં? આ બસ ચંદ્રનગર જાય છે. વચ્ચે રાણીપુર ગામ આવે છે. ત્યાં અકલપુર અને આનંદપુરની વચ્ચે દોડતી બસ તમને મળી આવશે.’ અને તેણે ઉમેર્યું : ‘આ ભાઈને મસ્તક પર વધુ પડતો જખમ થયો લાગે છે.’

‘હા, એ મારા પતિ છે.’ મુદ્રિકા બરાબર વેશ ભજવવા માગતી હતી : ‘તમે તમારો રમાલ આપી શકશો? બીજો રમાલ એમના માથા પર બાંધું તો લોહી વહેતું અટકી જાય. પછી આનંદપુર પહોંચીને દવાખાનાની સારવાર મેળવી શકીશું.’

કન્ડક્ટરે તેના ગળવામાંથી રમાલ કાઢીને આપ્યો. મુદ્રિકાએ એક રમાલ તો નિરંજનના કપાળની આસપાસ બાંધ્યો હતો. આ બીજો રમાલ એવી રીતે તેની ઉપર બાંધ્યો કે નિરંજનના માથાનો કેટલોક ભાગ પણ ઢંકાઈ ગયો. તે ક્ષણભર તેની સામે જોઈ રહી. પછી તેણે આગળની બેઠક પર બેઠેલા માણસના હાથમાં રહેલા અખબાર તરફ દૃષ્ટિ ફેંકી.

કન્ડક્ટર રમાલ આપીને ચાલ્યો ગયો. મુદ્રિકા મંદ રવે બોલી : ‘હવે બનતાં સુધી તો તમને કાંઈ ઓળખી શકશે નહિ !’

પ્રતિ પળે નિરંજનના દિલમાં મુદ્રિકા માટે વધુ સહલાવ અને પ્રેમ ઉપરાંત એક અનિર્વચનીય લાગણી પેદા થઈ રહી હતી. તેણે આભારપૂર્ણ અવાજે કહ્યું : ‘તારી હિંમત, સહાસિકતા અને સમય-સૂચકતા જોઈને માફ દિલ કાઢ અજબ ઉછાળા મારી રહ્યું છે. મને એમ થાય છે કે મારા જેવો વિકરાળ જંગલાનો પ્રવાસ ખેડનાર માણસ તારા જેવી પત્ની પ્રાપ્ત કરવાને ભાગ્યવંત બને તો તેનું જીવન જરૂર સફળ બની જાય.’ અને તે મંદ મંદ સ્મિત કરતો કામુક દૃષ્ટિથી મુદ્રિકાની સામે જોઈ રહ્યો.

મુદ્રિકાનાં નયનો પણ એક પ્રકારનું અનેરું નૃત્ય કરી રહ્યાં હતાં. તેણે સ્મિત કયું અને ઉચ્ચાચું : ‘ નિરંજન ! જરીક આપણાં વસ્ત્રોનો, આપણા દેખાવનો, આ સ્થાનનો અને અત્યારના સંયોગનો તો વિચાર કરો ! આ કોઈ સુંદર ઉપવન નથી, આ કોઈ ગાઢ લતાથી છવાયેલ શીતળ કુંજ નથી. અત્યારે કાંઈ સંવનનનો કિંવા પ્રેમ પ્રકટ કરવાનો સમય નથી. ’

અચાનક આગળ બેઠેલા માણસે અખપ્પાર બંધ કરી, તેને બાજુમાં મૂકીને પાછળ દૃષ્ટિ કરી. નિરંજન અને મુદ્રિકા ચમક્યાં. તે ક્ષણભર આ યુગલની સામે જોઈ રહ્યો. નિરંજનને લાગ્યું કે હમણાં આ માણસ બૂમ મારશે અને પોતાને પકડવાનું સૂચવશે.

પણ એવું કશું ન બન્યું. તેને બદલે એ માનવી સ્ત્રીસંમાનના લાવ-પૂર્વક બોલ્યો : ‘ બહેન ! તમે કોઈ અકસ્માતમાં સપડાયેલાં લાગે છે ! ’

‘ હા, હું તથા મારા પતિ અમારા એક સ્નેહીને મળવા ગયેલાં, ત્યાંથી અમારી મોટરમાં પાછાં ફરતાં હતાં ત્યાં રસ્તો વળાંક લેતો હતો. એક તો વળાંક, વળી રસ્તો સાંકડો અને તેમાં એક બાજુએ ગાય તથા બીજી બાજુએ મોર ! ન જવાય આમ કે ન ફરાય તેમ ! મોટરનું હોર્ન વગાડવાથી ગાય લડકે અને આડી આવે તો ? એથી મારા પતિએ તે બેઉ પ્રાણીઓને બચાવી લેવાને માટે મોટરને જોરથી બ્રેક લગાવી. પરંતુ તેનું પરિણામ વિપરીત આવ્યું. સીતેર માઇલની ઝડપથી ચાલતી મોટર અચાનક લાગેલી બ્રેકને કારણે ઉછળીને એક ઝડ સાથે અથડાઈ અને બાજુના ખાડામાં ઉડી પડી. સદ્ભાગ્યે હું તથા મારા પતિ તેની અંદરથી બાજુની ઘાસવાળી જમીન પર ફેંકાવાને લીધે આટલી ધ્વજ પામીને બચી ગયાં. બાકી જે અમે મોટરની અંદર જ રહ્યાં હોત તો તેની ટાંકી તૂટવાથી વેરાયેલા પેટ્રોલને અંગે સળગી ઉઠેલી મોટરની સાથે જ અમે લસિમ્ભૂત બની ગયાં હોત. ’

પેલા માણસને આ રોમાંચક વર્ણનથી આ યુવાન જોડા માટે દિલસોજીની લાગણી ઉદ્ભવી. તેણે તેનો રમાલ આપતાં કહ્યું : ‘ બહેન !

તમારા કપાળમાં પણ ફૂટ થઇ લાગે છે. હજી થોડું થોડું લોહી વહે છે. લ્યો, આ રૂમાલ બાંધી દો. '

મુદ્રિકાએ રૂમાલ લીધો, તેનો આભાર માન્યો અને એ રૂમાલ પોતાના કપાળ પર બાંધી દીધો.

રાણીપુર આવતાં બેઠે જણ્યાં આ બસમાંથી સાબરશિંગ સાથે ઉતરી ગયાં. થોડી વારે અકલપુરથી આનંદપુર તરફ જતી બસ આવી. તેમાં તેઓ દાખલ થયાં. સાબરશિંગોને નીચે મૂકી દીધાં. તેમનો વિચિત્ર દેખાવ જોઈને બધા પેસેન્જરો તેમની સામે જોઈ રહ્યા. પોતાને કોઈ ઓળખી જશે તો, એવી ભીતિ નિરંજનના મનમાં દરેક પળે રહ્યા કરતી હતી.

તેમની પાસે ટીકીટ આપવા આવનાર કંડકટરે તેમની આવી સ્થિતિ જોઈને સ્વાભાવિક રીતે જ દિલસોજીના ભાવપૂર્વક તેના કારણની પૃચ્છા કરી, અને નિરંજન બોલવા જતો હતો, પરંતુ તેને બોલવા નહિ દેતાં મુદ્રિકાએ જે કથા પહેલી મોટરબસના હાંકનાર તથા કંડકટરને કહી હતી તે જ કથા આ કંડકટરને એ જ સ્વરૂપમાં સંભળાવી.

તેની તરફ વિશેષ દિલસોજી દર્શાવતો કંડકટર બોલ્યો : ' આજે તમે એકલાં જ મોટર અકસ્માતમાં સપડાયાં છો એવું કાંઈ નથી. આનંદપુર તરફથી અમારી બસ આ તરફ આવતી હતી ત્યારે પણ રસ્તામાં આનંદપુરની આ બાજુએ ત્રણેક માઇલ દૂર રસ્તા ઉપર મોટર અકસ્માત મારા જેવામાં આવ્યો હતો. એ મોટરો એકબીજીની ઉપર ચડી ગઇ હતી. એક નાની બેબીકાર એક બાજુએ પડી હતી. એટલું જ માત્ર નહિ પરંતુ તેમાં કોઈ બદમાશ ટાળીનો હાથ હોવાનું પણ મારા જણવામાં આવ્યું હતું, અને એ લોકો તમારા જેવાં જ એક યુવક તથા એક યુવતીને તેમની મોટરમાં ઉપાડી ગયાં હતાં. '

કંડકટરના પ્રસ્તુત શબ્દો સાંભળીને આ બેઠે જણ્યાં પરસ્પરની સામે અર્થપૂર્ણ દૃષ્ટિથી જોઈ રહ્યાં. મુદ્રિકા કંડકટરની પાસેથી કાંઈક

વિશેષ માહિતી મેળવવાના ઉદ્દેશથી બોલી: ‘આ બધું તમારા જાણવામાં કેવી રીતે આવ્યું?’

‘હજી પણ પોલીસના માણસો ત્યાં જ છે; અને ચંદ્રનગરથી ઇન્સ્પેક્ટર કંટકરાય તથા ખાનગી ગુન્હાશોધક રાવસાહેબ જ્યોતિષસાદ પણ એ સ્થળે આવેલા છે. ત્યાં જ્યારે અકસ્માત બનેલો ત્યારે એક ઘાસ ભરેલું ગાડું આવી ચડ્યું હતું. તેના ગાડાવાળાને બદમાશો ગાડાના પૈડા સાથે આંધીને પલાયન થઇ ગયા હતા. એ ગાડાવાળાએ ઇન્સ્પેક્ટર સાહેબને બદમાશોની ટોળીની તથા એ સ્થળે થયેલા ગોળીબારની અને બદમાશો બે જણાંને ઉપાડીને પલાયન થઇ ગયાની હકીકત જણાવી હતી.’

અને પછી તેણે પૂછ્યું: ‘તમારે ક્યાંની ટીકીટ જોઇએ છે?’

‘આનંદપુરની.’ મુદ્રિકાએ કહ્યું અને ગજવામાંથી નાનું પાકીટ કાઢી, તેમાંથી એક રૂપિયો કન્ડક્ટરને આપ્યો.

કન્ડક્ટરે બે ટીકીટો તથા વધારાના પૈસા આપતાં કહ્યું: ‘આ મોટર આનંદપુરથી અર્ધો માઇલ દૂર રસ્તાપર સ્ટેન્ડ છે ત્યાં ઉભી રહે છે. એ સ્થળેથી ગામ સુધી તમારે ચાલતાં જવું પડશે.’

‘કાંઈ હરકત નહિ. અમે ત્યાંથી ચાલતાં જઈ શકીશું.’ મુદ્રિકાએ ટીકીટો ગજવામાં સેરવતાં કહ્યું.

આ બધો સમય નિરંજન મૌન બની ગયો હતો. મુદ્રિકાનું કૌશલ્ય તેના દિલની તારીફને વધુ ને વધુ આકર્ષતું હતું. કન્ડક્ટર ખીજા ઉતારેએ ટીકીટ આપવાને માટે ગયો. નિરંજને આસપાસ દૃષ્ટિ કરી. તેમની નજીકમાં કાંઈ બેઠું ન હતું. તે ધીમા સ્વરે બોલ્યો: એ સ્થળે પણ રાવસાહેબ આવી પહોંચ્યો લાગે છે! એ માણસ પણ કોઈ સર્વવ્યાપી જોવો છે. તેના સંબંધમાં હું જે કાંઈ જાણું છું તે ઉપરથી કહી શકાય કે તે એક વાર જે બાબતની પાછળ પડ્યો તેનો અંત લાબ્યા વગર તેને છોડતો નથી.’

મુદ્રિકા થોડો સમય વિચારગ્રસ્ત બની ગઇ. પછી તેણે કહ્યું: ‘નિરંજન! તમે કહો છો કે તમે લખધીર સોલંકીનું ખૂન કર્યું નથી,

પરંતુ માત્ર સાંયોગિક પુરાવાને કારણે જ પોલીસ તમારી ઉપર શક લઇ જાય છે. બનવાબનેગ છે કે પેલી છરી તેમને મળી આવી હશે, અને લખધીરના મકાન પાસેથી રાવસાહેબની મોટરમાં તમે જ છટકી ગયા હતા, એ તો રાવસાહેબના જાણવામાં આવી ગયું છે. તો હવે તમે રાવસાહેબ જ્યોતિપ્રસાદને મળો. તેને આદિથી અત્યારસુધીની તમામ હકીકત જણાવો. એટલે હું માનું છું કે તમને નિર્દોષ ઠરાવવામાં તે મદદગાર બનશે અને ઉઠાઉગીર આશ્રમના ‘નામદાર’ને સપડાવી, ખરા ખૂનીનો પત્તો પણ મેળવશે.’

‘નહિ, મારા આપુજીનું ફરમાન છે કે સાબરશિંગના કિસ્સામાં મારે પોલીસની મદદ લેવી નહિ અને.....’

‘પણ રાવસાહેબ તો ખાનગી ગુન્હાશોધક છે.’

‘છતાં આ કેસમાં તે પોલીસની સાથે સામેલ છે.’ નિરંજને જણાવ્યું : ‘વળી જગતપ્રસાદ કાકા પણ મારા વર્તનનું સમર્થન કરશે. અને એ બદમાશ ‘નામદાર’ તથા સીતારામની સાથે તો હું જ ભરી પીવા માગું છું. તેઓ હજી આપણો પિછો લીધા વગર રહેવાના નથી. એટલે ફરીથી પ્રસંગ આવતાં હું તેમને જોઇ લઇશ. બાકી વિલોચન માણીગરનો દીકરો તેના પિતાના ફરમાનનું તો કદી પણ ઉલ્લંઘન નહિ જ કરે.’

એ રીતે તેઓ વાતો કરતાં હતાં ત્યાં જ સ્થળે તેમને સીતારામ તથા તેના માણસોએ સપડાવેલાં એ અકસ્માતવાળા સ્થળ પાસે મોટરબસ આવીંલાગી. અહીં રેન્ડ હતું. નજીકનાં બે-ત્રણ ગામડાંના માણસો અહીંથી બસમાં બેસતાં હતાં. એટલે બસ ઉભી રહેતી.

હજી પણ અહીં પોલીસના માણસો હતા. તેમાં એક ઉંચો અને પડછંદ માનવી નિરંજનની નજરે પડ્યો. તેણે તુરત જ પોતાનું મોં બારી પાસેથી ફેરવી લીધું અને ધીમેથી મુદ્રિકાને કહ્યું : ‘જો પેલો ઉંચો માણસ પીળી મોટરની બાજુમાં ઉભો છે તે જ રાવસાહેબ જ્યોતિ

પ્રસાદ. તે જે યુવાન સાથે વાત કરે છે એ તેનો મદદનીશ અરુણ છે. હું એ બેઠને પિછાનું છું. ’

મુદ્રિકાએ આ બેઠ ગુન્હાશોધકોનું અવલોકન કરી લીધું. નિરંજનનાં નેણ સુધીનું કપાળ ઢાંકલું હતું. તેનું મસ્તક પણ ખીજા રૂમાલથી લગભગ ઢાંકાયા જેવું હતું. છતાં તેના મનમાં ભય રહેતો હતો કે જે જ્યોતિપ્રસાદની નજર તેની તરફ ગઈ હશે તો તે પિછાન્યા વગર રહેશે નહિ. એટલે ક્યારે મોટરબસ અહીંથી ઉપડે, એવું તેને થતું હતું. પરંતુ કન્ડક્ટર નીચે ઉતર્યો અને વધુ માહિતી મેળવવાની ઇન્ટેન્જરીને પોષવાને માટે એક સિપાઈની સાથે વાતો કરવા લાગ્યો.

નિરંજનને કાણે કાણે થયા કરતું હતું, કે હમણાં રાવસાહેબ કોઈ સિપાઈની સાથે બસમાં દાખલ થઈ, પોતાને ગિરફતાર કરાવશે. તેના હૃદયની ગતિનો વેગ વધી ગયો હતો. તે પુનઃ પુનઃ જ્યોતિપ્રસાદની હિલચાલ તરફ નજર ફેંકતો હતો.

પરંતુ જ્યોતિપ્રસાદે તેને ગિરફતાર કરવાનો કશો યત્ન કર્યો નહિ. કન્ડક્ટર મોટરબસમાં દાખલ થયો. તેણે દોરી ખેંચી, ઘાંટીના બે અવાજ કર્યા અને બસ ચાલુ થઈ.

અને પછી થોડી મીનિટોમાં જ તેઓ આનંદપુર ગામના સ્ટેન્ડ પાસે આવી પહોંચ્યાં. બેઠ જણ્યાં સાબરશિંગ ઉપાડીને બસમાંથી નીચે ઉતર્યાં. તેમને લાગ્યું કે કોઈનું ખાસ લક્ષ ખેંચાયું નથી. છતાં નિરંજનના મનમાં શંકા રહ્યા કરતી હતી. બસ ઉપડી ગયા પછી તેણે ચોતરફ નજર ફેરવી લીધી. રસ્તામાં નિર્જનતા હતી.

આનંદપુર ગામને એક બાજુએ રાખીને ખેતરોની વચ્ચે થઈને તેઓ ‘ કૃષ્ણકુટિર ’ તરફ જવા લાગ્યાં. બેઠ બાજુએ ઉંચી દાંડલીયા થોરની વાડ હતી. ઋક્ષો પણ પુષ્કળ હતાં. થોડે દૂર જતાં એક માણસ ઋક્ષોની પાછળ નાની પગથી ઉપર ચાલતો તેમની નજરે પડ્યો. આ માણસનો દેખાવ ગામડીયા ખેડૂત કિંવા મજૂર જેવો

લાગતો ન હતો. તેણે શહેરી યુવાનને શોભે તેવાં વસ્ત્રો પહેર્યાં હતાં. આ માણસ કોણ હશે? તેનો હેતુ શો હશે? તે કોઈ ઉઠાઉગીત વર્ગનો હશે? જસુસી કાર્ય કરતો હશે? એ પ્રશ્નો વિષેની ચર્ચા તેમની વચ્ચે થવા લાગી.

ખીજો સમય હોત તો નિરંજન દોડતો એ માણસની પાસે પહોંચ્યો હોત અને તેને મળીને તે કોણ છે એ વિષે નક્કી કરવાનો તેણે યત્ન કર્યો હોત. પરંતુ અત્યારે તે પગે લંગડાતો હતો. તેણે બેઉ સાબર-શિંગને ખભા ઉપર ઉપાડ્યાં હતાં. તેની ઉપર લખધીર સોલંકીના ખૂનનો શક હતો. પોલીસ તેનો પત્તો મેળવવા મથતી હતી. એટલે આ કોઈ અજાણ્યો વટેમાર્ગુ હોય તો તેને પોતાની ઉપર નિરર્થક શંકા આવવા ન દેવી, એ વિચારથી તેની તરફ વિશેષ લક્ષ નહિ આપતાં તેઓ બની શકતી ઉતાવળથી ‘કૃષ્ણકુટિર’ તરફ પગ ઉપાડવા લાગ્યાં.

અધા કલાકમાં તેઓ નિર્દિષ્ટ સ્થળે પહોંચી ગયાં. અહીં આસપાસમાં કોઈ નજરે પડતું ન હતું. એટલે તેમને દેખાયેલો માણસ કોઈ સામાન્ય વટેમાર્ગુ હોવાનું તેમણે માની લીધું.

‘કૃષ્ણકુટિર’ એ માળાનું અંગલા રોકું મકાન હતું. તેની ફરતો વિશાળ બગીચો હતો. એ બગીચાની ફરતી ચૂનાના પ્લાસ્ટરવાળી છાંટની દીવાલ હતી.

મુદ્રિકાએ કહ્યું : ‘અત્યારના સંયોગોમાં અને આ સ્થિતિમાં તમને અંગલામાં લઈ જવાનું મને યોગ્ય લાગતું નથી. જુઓ, આ ખૂણા આગળ દીવાલ કુદાવીને બગીચામાં છુપાઈ રહો. બગીચામાં વૃક્ષઘટા પુષ્કળ હોઈ, તમારા વિષે કોઈને કશી શંકા નહિ આવે.’

નિરંજને મુદ્રિકાની સૂચનાનો તત્કાળ અમલ કર્યો. દીવાલ બહુ ઊંચી ન હતી. તે બગીચામાં ઉતરી પડ્યો. પછી મુદ્રિકા તેને સાબર-શિંગ આપતી બોલી : ‘હવે હું અંગલામાં જઈ, તમે એકાદા ખંડમાં છૂપી રીતે રહી શકો એવી વ્યવસ્થા કરૂં છું. સાંજના પાંચ વાગ્યા છે.

અંધારૂં થયા પછી હું અહીં આવીશ. અને તમે કોઈ માણસની નજરે ન પડો એવી રીતે હું તમને અંગલામાં લઈ જઈશ.’

એટલું કહીને તે અગીયાના પ્રવેશદ્વાર તરફ ચાલી ગઈ. અંગલામાં દાખલ થઈને તે તેના પિતાના ઓરડા પાસે ગઈ. તેણે બારણા પર અવાજ કર્યો, બૂમ પાડી, પરંતુ અંદરથી કશો જવાબ ન મળ્યો. તેણે અનુમાન કર્યું કે આપુણ સૂઈ ગયા હશે. ઘણી વાર તે સાંજના છ વાગ્યા સુધી સૂઈ રહેતા. એટલે તેમને નિદ્રામાંથી જગાડવાનું તેને યોગ્ય ન લાગ્યું.

હવે પ્રથમ તો નિરંજનને માટે કોઈ ગુપ્ત સ્થાનની વ્યવસ્થા કરવાનો તેણે વિચાર કર્યો. આ અંગલો જૂના વખતનો, બે માળનો તથા વિશાળ હતો. વિલોચનરાયે ખરીદ્યા પછી, તેમાં કેટલોક સુધારો વધારો કરાવ્યો હતો. અંગલામાં પુષ્કળ ઓરડા હતા. જગતપ્રસાદ તો તેમાંથી અમુક ઓરડાઓનો જ ઉપયોગ કરતા હતા. બાકીના અમુક ઓરડા ખાલી હતા, અને અમુકમાં ધરવખરીનો વધારોનો પરચુરણ સામાન પડ્યો રહેતો હતો.

ઉપલે માળે એવો એક ઓરડો ઉઘાડી, મુદ્રિકા અંદર દાખલ થઈ, ઓરડાનું દ્વાર બંધ કરી દીધું, પાછળની બારી ઉઘાડી, પાછળના ભાગમાં ખાલી જગ્યા રાખીને બધો સામાન આગળના ભાગમાં ગોઠવ્યો. એટલે ઓરડામાં તો પરચુરણ સામાન ભરેલો જ હોવાનું બહારથી લાગે. તે એક શેતરંજી, ગાદલું, ઓશીકું ચાદર વગેરે લઈ આવી. પાણીની માટલી તથા ખાલો પણ લાવી. એ રીતે તમામ વ્યવસ્થા કરીને તે નીચે આવી.

અંધકારના ઓળા પૃથ્વીપટ ઉપર પથરાતા હતા. તેને લાગ્યું કે હવે પાએક કલાક પછી નિરંજનને પાછળના ભાગમાંથી અહીં લાવવામાં હરકત નથી. એ પ્રમાણે વિચાર કરતી તે તેના આપુણના ઓરડા તરફ જતી હતી ત્યાં તેને રસ્તામાં તેનો રસોયો પ્રાણુજીવન

મળ્યો. તેના હાથમાં એક લંબગોળ તાસક હતી. તેમાં ચહાનો પ્યાલો ભરેલો હતો, બીજી અંગાળીઓમાં નાસ્તો પણ હતો.

‘કેમ, પ્રાણુજીવન ! આ ક્યાં લઇ જાઓ છો ?’

‘બપોરે બે વાગે હું બાપુજી માટે ચહા તથા નાસ્તો લઇ જઈને મૂકી આવ્યો હતો.’ પ્રાણુજીવને કહ્યું : ‘જમવાનો સમય થયો હોય, ચહા-નાસ્તાની ખાલી થયેલી રકાબીઓ લેવાને માટે ગયો હતો, ત્યાં ચહાનો કપ તથા નાસ્તાની રકાબીઓ જે ને તે સ્થિતિમાં તેમની બારીની અંદર પડેલાં જોવાથી પાછાં લઇ જઈ છું ?’

‘તમે બાપુજીને બોલાવ્યા હતા ?’

‘હા, બહેન ! પરંતુ તેમણે કશો જવાબ આપ્યો નહિ.

‘કશો જવાબ ન આપ્યો !’ અને મુદ્રિકા દોડતી જગતપ્રસાદના એકાંતવાસવાળા ઓરડાની પાસે ગઇ અને બારીમાંથી બૂમ પાડવા લાગી : ‘બાપુજી ! બાપુજી !’

અંદરથી કશો પણ અવાજ ન મળ્યો. તેને ફાળ પડી : કદાચ બાપુજીનું હૃદય બંધ પડી ગયું હશે ? અને તે દોડતી નિરંજનને બોલાવવાને માટે જવા લાગી. એક ક્ષણ માત્રમાં તેના મનમાં અનેક વિચારો પસાર થઈ ગયા.

બાપુજી બોલતા નથી. કદાચ તે મૃત્યુ પામ્યા હશે ! નિરંજન બગીચામાં છુપાયો છે. બીજી તરફથી રસ્તા પર ઉભા કરેલા બનાવટી મોટર અકસ્માત પાસે પોતાની મોટર પડેલી છે. તેના નંબર ઉપરથી એ મોટરના માલિકનો પત્તો મેળવવાનું પોલીસને માટે કાંઈ મુશ્કેલ નથી. વળી પેલા ગાડાવાળાએ પણ પોલીસને કહ્યું હતું કે એક યુવક તથા યુવતીને અમુક માણસો બાંધીને ઉપાડી ગયા હતા. એથી સ્વાભાવિક રીતે જ પોલીસના માણસો પોતાને એ અકસ્માતના સંબંધમાં પ્રશ્ન કરશે, પોતાની સાથેનો યુવક કાણ હતો, તે ક્યાં છે, એ વિષે પણ સવાલો થશે. તેનો જવાબ શો આપવો ?

એ પ્રમાણે વિચાર કરતી તે જતી હતી, ત્યાં તેમના નોક રામજીએ આવીને કહ્યું : ‘મુદ્રિકાબહેન ! એક ગૃહસ્થ આપને મળવા માટે આવ્યા છે. તેમણે તેમનું વિજિટીંગ કાર્ડ આપ્યું છે.’

એ વિજિટીંગ કાર્ડ ઉપર ‘રાવસાહેબ જ્યોતિપ્રસાદ, ખાનગુ શુન્હાશોધક, ચંદ્રનગર’ લખ્યું હતું. મુદ્રિકા ચમકી ગઇ, પરંતુ તુરંત સ્વસ્થ બનીને તેણે ફરમાવ્યું : ‘વાર, રાવસાહેબ જ્યોતિપ્રસાદ દીવાનખાનામાં મોકલ.’

અને તે બગીચા તરફ જવાને બદલે દીવાનખાના તરફ વળી.

પ્રકરણ ૧૬ મું

એ અહીં ક્યાંથી ?

નિરંજન આજે સવારે એક યુવતી સાથે ક્યાંક ચાલ્યો ગયેલો હોવાના સમાચાર તેના મકાન ઉપર નજર રાખનાર પોલીસ પાસેથી કંટકરાયને મળ્યા હતા. એટલે જરા ઉપર નિરંજનનાં આંગણાંની છાંછે એવી ખાતરી થતાં તેણે જ લખધીરનું ખૂન કર્યું હશે એવી શંકા કંટકરાયના મનમાં ઉદ્ભવી.

તેઓ ઉપરની તપાસ પૂરીને કરી નીચે આવ્યા. નજીકની પોલીસ ચોકી ઉપરથી સબ-ઈન્સ્પેક્ટર તથા જમાદાર વગેરે આવી ગયા હતા. આ બંગલાના પાછળના ભાગમાં રહેલા સિપાઇને વધારે ઇજ્જત થયેલ હોઇ તેને હોસ્પિટલમાં મોકલી આપ્યો હતો. નિરંજનના નોકરો સામાન્ય ઇજ્જત થયેલી, તેને પ્રથમ તો બંધનમુક્ત કરી, તેની તત્કાલ અહીં જ સારવાર કરવાથી તે શુદ્ધિમાં આવીને સ્વસ્થ બની ગયો હતો.

કંટકરાયે તેને નિરંજનના સંબંધમાં કેટલાક પ્રશ્નો કર્યા. નોકરે જણાવ્યું કે એક બહેન શેઠ સાહેબને ખેલાવવાને માટે આવ્યાં હતાં. તે નાની મોટરમાં આવ્યાં હતાં. મોટરના દેખાવ, રંગ વગેરેની વિગત આપી. પણ તેણે આવનાર બાધને તેણે પહેલી વાર જ જોયું હતી. પોતે તેને ઓળખતો ન હતો. તેણે મોટરનો નંબર જોયો ન હતો. પરંતુ વિશેષ તપાસમાં માલૂમ પડ્યું કે એ મોટર રસ્તાપર પહેરો ભરતા એક સિપાઈએ જોયું હતી અને એનો નંબર પણ તેને યાદ હતો.

તુરત જ કંટકરાય તથા રાવસાહેબ અને અરુણ પોલીસકચેરી પર ગયા. ખેડમલ ખીસકોલી પાસેથી વિશેષ કરી પણ હકીકત મળી શકે તેમ ન હતી. એટલે તેનો યોગ્ય વિધિ કરવાની કંટકરાયે સમ્બંધસ્પેક્ટરને સૂચના આપી હતી.

પોલીસકચેરી પર જઈને પ્રથમ તો કંટકરાયે ચંદ્રનગર શહેરની તથા પરાંઓની તેમ જ આસપાસનાં ગામડાંઓની પોલીસચોક્કી ઉપર એક યુવક તથા યુવતી નિરંજનના મકાન પરથી સવારે લગભગ સાડાઆઠ વાગે એક નાની બેબીકારમાં રવાના થયાં છે તથા એ મોટરનો અમુક નંબર—છે એ સમાચાર ટેલીફોન દ્વારા રવાના કર્યા. યુવક તથા યુવતીનું અને મોટરના દેખાવનું વર્ણન પણ જણાવ્યું. પોતે નિરંજનને ત્યાંથી તેનો એક ફોટો લાવ્યો હતો, તેનો તત્કાળ બ્લોક બનાવી, અહીંનાં સાંજનાં બે અખબારો પર, તેના ફોટાની બાજુમાં પ્રકટ કરવાની વિગત સાથે મોકલી આપ્યા.

થોડી વારમાં જ તેને સમાચાર મળવા લાગ્યા. જુદે જુદે સ્થળે એ મોટર જોવામાં આવી હતી. તે મોટરનો કાયદાએ ઠરાવ્યા કરતાં વધારે વેગ હોય કોઈ કોઈ સ્થળે પોલીસ તરફથી તેને અટકાવવાનો ચત્ન થયેલો. પરંતુ મોટર હાંકનારે તેની દરકાર નહિ કરવાથી સિપાઈએ તેનો નંબર નોંધી લીધેલો. એ નંબર કંટકરાયને મળેલા નંબરની સાથે મળતો આવતો હતો.

થોડી વાર પછી સમાચાર મળ્યા કે આણંદપુર અને રાણીપુર વચ્ચે રસ્તા પર મોટર અકસ્માત થયો હતો. તે સ્થળે આ બેબીકાર રસ્તાની બાજુમાં ખાલી પડી હતી. એક ગાડાવાળાના કહેવા ઉપરથી પોલીસના જાણુવામાં આવ્યું હતું કે એ નાની મોટરમાં એક યુવક તથા યુવતી બેઠાં હતાં. તેમને ધાડપાડુઓ ઉઠાવી ગયા હતા. અત્યારે એ સ્થળે પોલીસ તપાસ કરી રહી હતી.

આ સમાચાર તેને રાણીપુરની પોલીસચોક્કા ઉપરથી ટેલેફોન દ્વારા મળ્યા હતા. તેણે એ ચોકીના જમાદારને ટેલેફોનમાં જણાવ્યું : ‘એ ગાડાવાળાને અટકાયતમાં રાખો, હું ત્યાં આવું છું.’

‘ચાલો, ત્યારે અમે પણ તમારી સાથે જ આવીએ.’ રાવસાહેબે તત્પરતા દાખવી.

‘તમે અહીં રહીને વિલોચનરાય માણીગર તથા તેના દીકરા નિરંજનના પૂર્વજીવનને લગતી માહિતી તેમના મિત્રો પાસેથી મેળવો તો વધારે સારું.’ કંટકરાયે સૂચવ્યું. આ કેસથી રાવસાહેબને દૂર રાખીને મોટે એકલો જ ‘લખધીર સોલંકીના ખૂતી’ નિરંજનને સપડાવી દેવા એવી કંટકરાયની ભાવના હતી.

પરંતુ તેના દિલનો ભાવ રાવસાહેબ સમજી ગયો હતો, તેમ જ નિરંજને લખધીરનું ‘ખૂત ક્યું’ હોય એમ તે માનતો ન હતો. તેની માન્યતા એવી હતી કે ગમે તે કારણે નિરંજન ભૂલનો ભોગ બની ગયો છે. તે ખોટી રીતે, માત્ર સાંયોગિક પુરાવાને આધારે માર્યો જાય અને ખરો ખૂતી છટકી જાય એવી તેની ધ્રુષ્ટિ ન હતી. એટલે કંટકરાયની અનિચ્છા છતાં પણ તે તથા અર્જુ કંટકરાયની સાથે રાણીપુરની પોલીસચોક્કા ઉપર ગયા.

ત્યાં જમાદારે ગાડાવાળાને રોક્યો હતો. સબઇન્સ્પેક્ટર તથા પોલીસના કેટલાક માણસો તો હજી અકસ્માત થયેલો તે સ્થળે જ હતા.

‘કંટકરાયે ગાડાવાળાને પ્રશ્નો કરવા માંડ્યા. ગાડાવાળો નજીકના ગામડાનો વતની હતો. તેણે તેની ભાષામાં જણાવ્યું : ‘મને તો એ

લૂટારાઓએ મારા ગાડાના પૈડા સાથે બાંધી દીધા હતા. પણ સામસામે નિશાનબાજી થઇ હતી. એક નાનકડી મોટરમાં એક જુવાન તથા જુવતી આવ્યાં હતાં. જુવાન પાસે બે પિસ્તોલો હતી. પણ તેનું કાંઈ ચાલ્યું નહિ અને લૂટારા એ બેઉ જણાંને બાંધીને ઉપાડી ગયાં.’

એ લૂટારાના પોશાક તથા ચહેરા વિષે કંટકરાયે પૂછ્યું. ગાડા વાળાએ જણાવ્યું: ‘એ બધાએ મોઢા પર રૂમાલ બાંધી દીધા હતા. કેટલાકે બોકાનાં બીડયાં હતાં. કાઠએ ધોતીયાના કચ્છ માર્યા હતા, કાઠએ ચોરણા કે પાટલૂન પહેયાં હતાં.’

‘લૂટારા કેટલા હતા ?’

‘એ તો, સાહેબ ! મેં કાંઈ ગણતરી કરી ન હતી.’

‘વારૂ, જે જુવાન અને જુવતીની તું વાત કરે છે તેમનો પોશાક તથા દેખાવ કેવો હતો ?’

‘જુવાન તો સાહેબ ! અસલ તમારા જેવો લાગતો હતો. કેમ જાણે તમે જ ન હો.’ ગાડાવાળાએ કહ્યું. ‘પણ તમે પોલીસનો પોશાક પહેર્યો છે, જ્યારે તેણે ધોળું પાટલૂન અને લાંબો કાળો કાટ પહેર્યો હતો. તેની સાથેની બાઈ વીશેક વસ્સની લાગતી હતી. તે હતી નમણી અને બધી સ્ત્રીઓ પહેરે છે એવાં કપડાં તેણે પહેર્યાં હતાં.’

કંટકરાયે તેને બીજા પણ કેટલાક પ્રશ્નો કર્યા, પરંતુ આ માણસ પાસેથી વિશેષ જાણવાનું મળે એમ ન લાગ્યું. એટલું જાણવા મળ્યું કે એક જુવાન તથા જુવતી એક નાની મોટરગાડીની ઓથે ભરાયાં હતાં. જુવાનના હાથમાં બે પિસ્તોલો હતી. આમનસામન ગોળીબાર થતા હતા. છેવટે જુવાને બેઉ પિસ્તોલો ફેંકી દીધી અને લૂટારા બેઉને બાંધીને તેમની મોટરમાં ઉપાડી ગયા.

આટલી માહિતી મેળવ્યા પછી તેઓ જે સ્થળે આ રમખાણ મચ્યું હતું તે સ્થળે ગયા. અત્યારે તો રસ્તો સાફ થઇ ગયો હતો. બે ભાંગેલી મોટરો પડી હતી. રાવસાહેબે એ મોટરોનું અવલોકન

ક્યુ". આ મોટરો જૂની સેકન્ડહેન્ડ હતી. ધાડપાડુઓ ધરાદાપૂર્વક આ મોટરો અહીં 'ખનાવટી અકસ્માત ઉભો કરવા માટે લાવ્યા હોવા જોઈએ એવું તેણે અનુમાન ક્યુ". તેની ઉપર નંબરની પ્લેટો ન હતી. છતાં એ મોટરની જાત વગેરેની નોંધ તેણે કરી લીધી. જૂની સેકન્ડહેન્ડ મોટરો વેચનાર તથા તેનું સમારકામ કરનાર કારખાનાંઓની મુલાકાત લેવાથી આ મોટરો કયે સ્થળેથી કાઢી લઈ ગયું હતું તેનો પત્તો મળવાનો સંભવ હતો.

નાની બેબીકારમાં એક ફેલ્ટ ટોપી પડી હતી. તેની અંદર એક નાની કપડાની પટ્ટી લગાવી હતી. એ પટ્ટી ઉપર 'નિરંજન માણીગર' લખ્યું હતું. હવે આ મોટર કોની માલિકીની છે તે નક્કી કરવું જોઈએ. તેમાં કશી મુશ્કેલી નહીં નહિ. અહીંથી થોડે જ દૂર આનંદપુર ગામની નજીક 'કૃષ્ણકુટિર'માં જગતપ્રસાદ કાચવાલા રહે છે તેની માલિકીની હતી.

એ રીતે તેઓ તપાસ કરતા હતા ત્યાં એક મોટરબસ રાણીપુર તરફથી આવીને ઉભી રહી. સ્વાભાવિક રીતે જ એ બસ તરફ જ્યોતિ-પ્રસાદનું લક્ષ ગયું અને તે જ વખતે બસ માંહેના એક માણસે તેનું મુખ ફેરવી લીધું.

વકીલને શંકા ગઈ. તે આ વાત કંટકરાયને જણાવવા ઇચ્છતો ન હતો. એટલે અરુણને એક બાબતે બોલાવીને તેણે કહ્યું : 'આ મોટરબસમાં એક માણસ બેઠો છે. તેણે તેના કપાળ તથા માથા પર સફેદ પાટો બાંધ્યો છે. મને જોઈને તેણે તેનું મુખ એકદમ ફેરવી લીધું. એથી બે વાત સમજાય છે. એક તો તે મને પિછાનતો હોવો જોઈએ. બીજી વાત એ કે તે મારી નજરે પડવા ઇચ્છતો નથી. એમાં કોઈ ભેદ હોવો જોઈએ. એટલે તું આ જ બસમાં દાખલ થઈ તેનો પિછો લે, તે ક્યાં જાય છે અને શું કરે છે એ જાણી લે. અનુકૂળતા મળે તો તું તને મળેલી માહિતી ટેલિફોન દ્વારા આપણે ઘેર પહોંચાડજે. હું તારો સંદેશો મેળવી લેવાની વ્યવસ્થા કરીશ.'

એ વખતે કન્ડક્ટર નીચે ઉતર્યો હતો. તે પુનઃ બસમાં દાખલ થયો, એટલે અરુણ પણ તેની પાછળ ધુસીને પાછલી બેઠક પર બેસી

ગયો. અસમાં આગળની બેઠક પર એક માણસ ઉઠાડે માથે બેઠો હતો. તેના મસ્તક પર રૂમાલ બાંધેલા લાગતા હતા. તેની બાજુમાં એક યુવતી બેસી હતી. તેમની પડખે નીચે લાંબાં સાબરશિંગ પડ્યાં હતાં.

કન્ડક્ટર ટીકીટ આપવા આવ્યો એટલે અરુણે તેને પૂછ્યું: ‘પેલો માથે રૂમાલ બાંધ્યો છે એ કોણ છે? અને એને શાથી ઇળ્લ થઈ છે?’

કન્ડક્ટર વાતોડીયો હતો અને આવી વાતોમાં તેને રસ પણ પડતો હતો. તેણે અરુણના પ્રશ્નના જવાબમાં મુદ્રિકા પાસેથી બાજુવામાં આવેલી હકીકત કહી અને તેઓ આનંદપુર જવાનાં છે એ પણ સાથે સાથે કહી દીધું.

આનંદપુરના સ્ટેન્ડ પાસે નિરંજન તથા મુદ્રિકા ઉતરી ગયાં. મોટરબસ ચાલુ થઈ અને વળાંકવાળો રસ્તો આવ્યો ત્યાં એકદમ અરુણ ઉભો થયો અને ચાલતી મોટર નીચે ઉતરી ગયો. કન્ડક્ટર તેના એ વર્તનથી ચીડાયો, પણ અરુણે નીચે ઉતરતાં કશી ઇળ્લ ન થવાથી મોટર આગળ ચાલી ગઈ.

અરુણ પાછો ફર્યો. મસ્તક પર રૂમાલ બાંધેલ યુવાન તથા યુવતીને ખેતરની વાડો વચ્ચેની ગલીમાં દાખલ થતાં તેણે જોયાં. એ જ વખતે એક મોટર ધસમસતી તેની પાસે થઈને પસાર થઈ ગઈ. એ મોટરમાં ચાર માણસો હતા, અને તેના દેખાવ ઉપરથી એ મોટર પર ચાર-પાંચ સ્થળે ગાળીબાર થવાને કારણે નુકસાન થયેલું લાગતું હતું.

એ મોટર તેને ધસીને પસાર થઈ હતી. જો તે સમયસૂચકતા વાપરી, મોટરનો સ્પર્શ થયો તે જ ક્ષણે એક બાજુએ ફેદી ગયો ન હોત તો રાવસાહેબે જે કાર્યને માટે તેને મોકલ્યો હતો એ કાર્ય કરવાને તે જીવતો રહ્યો ન હોત. ડ્રાઇવર દારૂના નશામાં ચક્રચૂર બનીને હાંકવા બેઠો હશે એવું તેણે અનુમાન કર્યું. પરંતુ તેની ઉપેક્ષા કરી, આગળ ગયેલાં બે માનવીઓનો તેણે પિછો લીધો.

તે વૃક્ષોની પાછળ લપાતો છુપાતો ચાલતો હતો. પેલાં બે જણાં સાંકડો નેળમાં ચાલતાં હતાં. એ વખતે એક બીજો માનવી પણ અરણુના જોવામાં આવ્યો. તે આ બે જણાં તથા અરણુ, એ ત્રણેથી પોતાને છુપાવવા માગતો હતો. ‘એ વળી કાણુ હશે ?’ અરણુના દિલમાં પ્રશ્ન ઉઠ્યો : ‘કદાચ કંટકરાયે કાઠ સિપાઈને સાદા પોશાકમાં આ લોકોનો પિછો લેવાને મોકલ્યો હશે ?’

થોડે આગળ જતાં ચાર માણસો દૂરથી આ તરફ આવતા દેખાયા. અરણુ તેમની તરફ નજર કરી. તુરત જ વાડની પાછળ તેઓ છુપાઈ ગયા. અરણુ વિચારમાં પડી ગયો. આ બધું છે શું ? તે કશું નક્કી કરી શક્યો નહિ. છેવટે તેણે એક નિશ્ચય કર્યો. રાવસાહેબે આ યુવક તથા યુવતીનો પિછો લઈને તેમના નિવાસસ્થાનનો પત્તો મેળવવાનું ફરમાવ્યું છે. એ કાર્ય તેણે બજાવવાનું હોય અત્યારે બીજી વસ્તુ તરફ લક્ષ આપવાની જરૂર નથી.

આગળ ચાલતાં એક બંગલો, વિશાળ બગીચો અને તેની ફરતી દીવાલ દૃષ્ટિએ પડ્યાં. જે માણસને લપાતો છુપાતો તેણે જોયો હતો તે અત્યારે અદૃશ્ય બની ગયો હતો. પેલા ચાર માણસોનું જીથ પણ નજરે પડતું ન હતું. યુવક તથા યુવતી દીવાલ પાસે ગયાં. યુવક દીવાલ કુદાવીને બગીચામાં ગયો, યુવતીએ બેઠે સાબરશિંગ નેને આપ્યાં, તે ત્યાંથી ચાલી ગઈ અને પ્રવેશદ્વારમાં થઈને અંદર દાખલ થઈ.

આ બંગલો કોનો હશે, એ તપાસ કરવી જોઈએ. એ માહિતી મળે તો આ બે જણાં કાણુ છે તેનો પણ ખ્યાલ આવી જાય.

થોડો સમય તે અહીં રોકાયો. હવે કયો માર્ગ લેવો એ વિષે તે વિચાર કરતો હતો ત્યાં રાવસાહેબ જ્યોતિપ્રસાદ તેની દૃષ્ટિએ પડ્યા. તેમને જોઈને અરણુને પણ આશ્ચર્ય થયું.

રાવસાહેબે અરણુને મોટરબસમાં બેઠેલા અને મસ્તક પર સફેદ પાટો બાંધેલા માણસનો પિછો લેવાને માટે મોકલ્યો હતો, ત્યારબાદ બેબીકારના

માલિક જગતપ્રસાદ કાચવાલા આનંદપુરમાં રહેતા હોય અને આનંદપુર નજીકમાં જ હોય તેણે જગતપ્રસાદની મુલાકાત લેવાનો વિચાર કર્યો. બેબીકારમાં નિરંજન એક યુવતી સાથે હતો. એ યુવતી જગતપ્રસાદ કાચવાલાની બહેન, દીકરી કે કાકા સગી થતી હોવી જોઈએ. એટલે તેમને મળવાથી એ યુવતીનો તથા તેની મારફત નિરંજનનો પત્તો લાગશે એવી આશાથી મોટરબસ ઉપડ્યા પછી તુરત જ તે પણ મોટરમાં આ તરફ આવ્યો હતો. તેણે મોટરને આ કમ્પાઉન્ડથી દૂર એક વૃક્ષની પાછળ રાખી હતી. તેને પણ આ પ્રદેશનું અત્યારનું વાતાવરણ શંકા-ભરેલું લાગ્યું હતું.

કમ્પાઉન્ડની નજીક આવતાં એક મોટા ઝાડની પાછળ છુપાયેલા અણે તેને જોયા. તેણે સાંકેતિક સીટી કરી. તુરત જ રાવસાહેબ તેની પાસે ગયા. અણે તેની પાસે પોતાનો અહેવાલ રજૂ કર્યો. એ પછી રાવસાહેબે કહ્યું: ‘મારે અહીં થોડું કામ છે. પ્રથમ તો હું આ બગીચાની બહાર જ કેટલીક તપાસ કરવા માગું છું. ત્યારબાદ મારી ઇચ્છા આ મકાનના માલિક જગતપ્રસાદ કાચવાલાને મળવાની છે.’

‘જગતપ્રસાદ કાચવાલા ! એ તો બેબીકારના માલિક.’

‘હા, મને લાગે છે કે તેમની દીકરી કે બહેન એ મોટરમાં હોવી જોઈએ.’

‘મેં જે યુવતીને જોઈ તેની ઉંમર જોતાં તો તે જગતપ્રસાદની દીકરી જ હોઈ જોઈએ.’

‘અને જે યુવક સાબરશિંગ સાથે સામેની દીવાલ પાછળ બગીચામાં છુપાઈ રહ્યો છે તે નિરંજન હોવા વિષે મને શંકા નથી.’ રાવસાહેબે કહ્યું: ‘પરંતુ તારા કથન ઉપરથી બહારનું વાતાવરણ ગંભીર લાગે છે. તેં ચાર માણસોના જુથને જોયું હતું, ઉપરાંત એક માણસને એકલો પણ જોયો હતો. હું ધારું છું કે હજી નિરંજન તથા તેની પાસેનાં સાબરશિંગ ઉપર પૂરી આફત તોળાઈ રહી છે. એવું કાંઈ બને તો તું તને થોડાં લાગે એ રીતે તેને ઉપયોગી થશે.’

જ્યોતિપ્રસાદ ચાલ્યો ગયો. અરુણ તો જે સ્થળે નિરંજન દીવાલ કુદાવીને બગીચામાં દાખલ થયો હતો એ સ્થળ ઉપર નજર રાખી રહ્યો હતો. તેણે યુવક તથા યુવતીને વાતો કરતાં જોયાં હતાં. ત્રુટક ત્રુટક શબ્દો તેના સાંભળવામાં આવ્યા હતાં. એ ઉપરથી તેને લાગતું હતું કે યુવતી આ યુવકની પાસે વહેલી મોડી પણ્ય આવશે ખરી.

તે વિચાર કરતો હતો ત્યાં કમ્પાઉન્ડના પ્રવેશદ્વારની નજીક બહારના ભાગમાં વૃક્ષની પાછળથી એક ચહેરો તેના જોવામાં આવ્યો. એ માણસને તે રાવસાહેબની સાથે ત્રણ-ચાર વખત મળેલો હોય પિછાનતો હતો. તેને વિચાર થયો : ‘ ફકિરચંદ સોનાવાલા અહીં ક્યાંથી ? ’ પરંતુ બીજી જ ક્ષણે એ ચહેરો અદૃશ્ય બની ગયો.

પ્રકરણ ૧૭ મું

નિરંજન ગૂમ થાય છે

મુદ્રિકાની સૂચનાથી તેનો નોકર રાવસાહેબ જ્યોતિપ્રસાદને દીવાનખાનામાં લાવ્યો. મુદ્રિકાએ તેને આવકાર આપ્યો અને સોફા પર બેસવાનું સૂચવ્યું.

અત્યારે બેઠિનાં મનમાં જુદા જુદા વિચારો ઘોળાતા હતા. રાવસાહેબ તેના સ્વભાવ મુજબ મુદ્રિકાનું સાંજોપાંચ અવલોકન કરતો હતો. મનોવિજ્ઞાનનો તે અઠંગ અભ્યાસી હતો અને મુખ્યલક્ષણશાસ્ત્રનો પણ તેણે અભ્યાસ કર્યો હતો. ઉપરાંત પોતાના ધંધાને અંગે તે ભાતભાતનાં અનેક માનવીઓના સંપર્કમાં આવ્યો હતો. એથી તેની તીવ્ર અને વેધક બનેલી અવલોકનશક્તિ સામા માનવીને જોવા ઉપરથી પણ તેના સંબંધમાં પુષ્કળ માહિતી આપતી હતી.

એટલે જ્યોતિપ્રસાદ સમજી શક્યો કે આ યુવાનીના ઉંબરમાં પ્રવેશ કરતી છોકરી સહાસિક વૃત્તિની, હિમ્મતવાન અને ચત્તરાક હતી. તેનાં નેત્રોમાં સ્ફુરેલી જ્ઞાસા ઉપરથી જ્યોતિપ્રસાદને લાગ્યું કે તે પોતાના આગમનનો હેતુ કળી લેવાનો યત્ન કરતી હતી. સ્વાભાવિક રીતે જ મુદ્રિકાને માટે તેના દિલ પર સરસ છાપ પડી.

મુદ્રિકાના દિલમાં પણ થતું હતું કે રાવસાહેબ જ્યોતિપ્રસાદ અહીં સુધી આવેલ છે ત્યારે તેને પોતાના સંબંધમાં કેટલીક માહિતી મળી ચૂકી હશે. પોતાની મોટર અકસ્માતવાળા સ્થળે પડી હતી. તેના નંબર ઉપરથી તે મોટરના માલિકનો પત્તો મેળવવાનું મુશ્કેલ ન હતું. એ પત્તો મેળવીને જ જ્યોતિપ્રસાદ અહીં સુધી આવેલ છે. વળી પેલા ગાડાવાળાએ પોલીસને જણાવેલી હકીકત પણ જ્યોતિપ્રસાદના જાણવામાં આવી ચૂકી હશે. એટલે નિરંજનને હરકત ન આવે તથા જ્યોતિપ્રસાદના મનમાં પણ પોતાને માટે કોઈ અનિષ્ટ શંકાનો ઉદ્ભવ થવા ન પામે એ રીતે તેની સાથે વાત કરવાનો તેણે નિશ્ચય કરી લીધો.

તેણે કહ્યું : ‘ રાવસાહેબ ! ખરેખર તમે કોઈ ત્રિકાળજ્ઞાની જેવા લાગો છો. ’

‘ હું ત્રિકાળજ્ઞાની ! એમ તમે શા ઉપરથી કહો છો, બહેન ? ’ આ ચત્તરાક છોકરીએ પોતાને માટે વાપરેલા વિશેષણથી જ્યોતિપ્રસાદને આશ્ચર્ય થયું.

‘ હકીકત એમ છે કે હું હમણાં જ પોલીસને ટેલેફોન કરવાની હતી, ત્યાં તમે આવી પહોંચ્યા. ’ મુદ્રિકા બોલી : ‘ તમે પોલીસ ખાતામાં નોકરી કરતા નથી એ હું જાણું છું. પરંતુ તમે બલે ખાનગી રીતે પણ ગુન્હાશોધનનું કાર્ય કરો કરો છો, એટલે પોલીસમાં અને તમારામાં ખાસ ફેર ન ગણાય. ’

‘ શું તમારા બંગલામાં એવી કોઈ ઘટના બની છે કે તેને માટે તમારે પોલીસને બોલાવવી પડે ? ’

‘મારા બંગલામાં તો નહિ,’ મુદ્રિકાએ જણાવ્યું: ‘પરંતુ હું આ તરફ આવતી હતી ત્યારે કેટલાક લૂટારાઓએ મારી મોટરને અટકાવી હતી. તમે તો ધણાંય ચિત્રપટો જોયાં હશે. કેટલાંક સ્ટન્ટ પિકચરોમાં ધાડપાડુના કિસ્સા આવે છે. તેઓ રસ્તા પર બનાવટી મોટર અકસ્માત નિપજાવે છે, પસાર થતી મોટરને લૂટે છે, ગોળીબાર થાય છે, ધુમશ્વક્ટી મચે છે. એવું જ આજે બપોરે મારા સંબંધમાં બન્યું હતું.’

પોતાના કથનની આ ગુન્હાશોધક પર શી અસર થાય છે તેનું મુદ્રિકા નિરીક્ષણ કરી રહી હતી. રાવસાહેબનું વદન પ્રશાંત અને ગંભીર હતું. તેની મુખમુદ્રા પર ન તો આશ્ચર્યનો વિકાર હતો, ન જીત્તાસા હતી. આ ડિટેક્ટિવને પોતાના સંબંધમાં કેટલી માહિતી મળી હશે, એ મુદ્રિકાથી કળી શકાયું નહિ. તેણે આગળ ચલાવ્યું:

‘તમે તો અનેક ગુન્હેગારોના સંપર્કમાં આવ્યા હશે. આવી ઘટનાઓ તમે વાંચી હશે, સાંભળી હશે, જાણી હશે, અનુભવી પણ હશે. એટલે એથી તમને કશું આશ્ચર્ય ન થાય તે સ્વાભાવિક છે. પરંતુ મને તો આજે આ પ્રકારનો પહેલો જ અનુભવ થયો હતો. મારી મોટરમાંથી નીચે ઉતરવાની તેમણે મને ફરજ પાડી અને પછી તેઓ મને બાંધી, એક મોટરમાં નાંખીને ઉપાડી ગયા હતા.’

‘શું તમે એ વખતે તમારી મોટરમાં એકલાં જ હતાં? અને એ વખતે તમે કયે સ્થળેથી આવતાં હતાં?’ રાવસાહેબે પ્રશ્ન કર્યો.

નિરંજન પોતાની ઉપર બની ગયેલા પ્રસંગમાં પોલીસની મદદ ચાહતો ન હતો. બીજી તરફથી તેની ઉપર લખધીર સોલંકીનું તેણે ખૂન કરેલું હોવાની પોલીસને શંકા હતી. એટલે તેના વિશ્વાસનો ભંગ ન થાય અને પોતે આ ગુન્હાશોધકની પાસે અસત્યવાદ કર્યો ન ગણાય, એવા વિચારપૂર્વક મુદ્રિકાએ કહ્યું: ‘એ વખતે હું એકલી ન હતી. મારી સાથે નિરંજન માણીગર હતો. તમે એને ઓળખો છો?’

‘હા, અમે અગાઉ ત્રણ-ચાર વખત મળ્યા હતા. આજે તે તમારી સાથે તમારી મોટરમાં તેના મકાન પરથી આ તરફ આવવાને માટે નિકળ્યો. એ પહેલાં વહેલી સવારે હું તેને તેના મકાન પર મળ્યો હતો.’

‘ત્યારે મને કહો, તમે તેના મિત્ર છો ? સાચું કહેજો, હો !’

‘તમારી પાસે અસત્યવાદ કરવાની કૌર્મ્યર નથી.’ રાવસાહેબે જણાવ્યું : ‘હું તેનો મિત્ર બનવા ચાહું છું. પરંતુ એ પોતે જ પોતાનો શત્રુ બની રહ્યો છે. જુઓ, તમે તથા તે તેના મકાન પરથી એક નાની બેબીકારમાં નિકળ્યાં હતાં, એ મોટરને અમુક નહિ ઓળખાયેલા માણસોએ આ તરફ આવતાં રાજમાર્ગ પર અટકાવી હતી. તેઓ તમને બેઠિને બંધનવશ બનાવીને પોતાની સાથે ઉપાડી ગયા હતા. આ પ્રકારની બાતમી પોલીસને મળી છે. અને જુઓ, આ તેનો ફેટો !’ જ્યોતિપ્રસાદે તેના ગળવામાંથી એક અખખાર કાઢ્યું, તેમાં નિરંજનનો ફેટો બતાવતાં કહ્યું : ‘પોલીસને એવી શંકા છે કે ચંદ્રનગરમાં મહેતાબ સ્ટ્રીટમાં રહેતા લખધીર સોલંકી નામના એક માણસનું નિરંજને ખૂન કર્યું છે, અને.....’

‘શું નિરંજને લખધીરનું ખૂન કર્યું હોય એમ તમે પણ માનો છો ખરા ?’ મુદ્રિકાએ પ્રશ્ન કર્યો. એ વખતે તેના અવાજ ઉપરથી- તેની મુખમુદ્રા ઉપરથી જ્યોતિપ્રસાદને લાગ્યું કે આ છોકરીના દિલમાં નિરંજનને માટે પ્રેમનો ઉદ્ભવ થઈ ચૂક્યો હતો.

‘તેણે લખધીરનું ખૂન કર્યું છે યા નથી કર્યું એ વિષે હું અત્યારે કશું પણ કહી શકું તેમ નથી.’ જ્યોતિપ્રસાદે કહ્યું : ‘પરંતુ હું માનું છું કે એ જીવાન તેના ધૂની યા સાહસી સ્વભાવને કારણે પોતાની ઉપર હાથે કરીને મુશ્કેલી વહોરી લે છે.’

‘હા, નિરંજનનો એવો સ્વભાવ છે ખરો. મેં પણ તેને તમારી પાસે આવીને તમામ હકીકત જણાવવાનું કહ્યું હતું, પરંતુ તેણે મારી સૂચનાનો ઇન્કાર કર્યો હતો.’

‘વાર, હવે તમે તમારી હકીકત જણાવો. તમને કાણ ઉપાડી ગયા હતા ? અને એ લોકોના હાથમાંથી તમે કેવી રીતે છૂટાં થઇ શક્યાં તથા નિરંજન અત્યારે ક્યાં છે, એ બધું તમે કશું પણ છુપાવ્યા વગર મને જણાવજો. હું તમને એટલો વિશ્વાસ આપું છું કે મારાથી બનશે ત્યાંસુધી હું તમને જરૂર ઉપયોગી થઇ શકીશ.’

મુદ્રિકા ક્ષણભર વિચારગ્રસ્ત બની ગઇ. જ્યોતિપ્રસાદને તમામ હકીકત જણાવવામાં નિરંજન તરફ તેના પિતા વિલોચનરાય માણીગરે મોકલેલાં સાબરશિંગ વિષેની વાત પણ જાહેર કરવી પડે તેમ હતી. વિલોચનરાયે નિરંજનને ખાસ સૂચના આપી હતી કે સાબરશિંગનું તેણે અને જ રક્ષણ કરવું. તેમાં તેણે પોલીસની બિનકુલ સહાય લેવી નહિ. અર્થાત્ એ વિષેની કશી હકીકત પોલીસના જણવામાં ન આવે એવી વિલોચનરાયની ઇચ્છા હતી. રાવસાહેબ જ્યોતિપ્રસાદ પોલીસ-અમલદાર નથી એ વાત સાચી. તથાપિ તે પોલીસ સાથેના સંપર્કમાં રહે છે. એટલે સાબરશિંગની હકીકત તેમને કહેવાથી, એ વાત પોલીસના કાન પર ગયા વગર રહેવાની નહિ. નિરંજનને એ પસંદ પડશે ખરું ? એ પ્રશ્ન તેને મુંઝવી રહ્યો હતો. છેવટે તેણે નિર્ણય કરી લીધો અને પોતાના જણવામાં જે કાંઇ હકીકત હતી તે કશું પણ છુપાવ્યા વગર, પૂરેપૂરી રાવસાહેબ જ્યોતિપ્રસાદને જણાવવાનો વિચાર કર્યો. તેણે કહ્યું :

‘એ લૂટારા અમને બેઉને બાંધીને એક મોટરમાં ઉપાડી ગયા હતા. કયે રસ્તે થઇને ક્યાં લઇ ગયા તેનો તો મને ખ્યાલ રહ્યો નથી. પરંતુ એકાંતિક સ્થળમાં એક બેઠા ઘાટના મકાનમાં અમને લઇ ગયા.’ એ પ્રમાણે કહી, ત્યાં જે માણસો હતા તેનું તથા એ મકાનનું તેણે વર્ણન કર્યું. તેમાંથી એક માણસને એ લોકો ‘નામદાર’ તથા બીજાને ‘સીતારામ’ના નામથી બોલાવતા હોવાનું જણાવ્યું. ‘નામદાર’ નામધારી માણસ નિરંજન પાસેથી સાબરશિંગના સંબંધમાં માહિતી મેળવવા માગતો હતો, અને નિરંજન એનું કશું પણ રહસ્ય જાણતો ન હતો એ પણ તેણે કહ્યું, છેવટે તેણે ઉમેર્યું :

‘સીતારામની સહાયથી નિરંજનને શારીરિક યાતના આપીને પણ ‘નામદાર’ તેની પાસેથી સાબરશિંગનું ગુપ્ત રહસ્ય પ્રાપ્ત કરવાને આતુર હતો. એ માટે સીતારામ નિરંજનને તથા મને બીજા ખંડમાં લઈ ગયો. તેણે શારીરિક યાતના આપવા માટેનાં પોતાનાં યંત્રો કાઢ્યાં. પરંતુ એટલામાં ફેટલાક માણસો તે સ્થળે આવી ચડ્યા. તેઓ ‘નામદાર’ તથા સીતારામની વિરૂદ્ધની ટાળીના હતા. એથી ‘નામદાર’ મને તથા નિરંજનને એક મોટરમાં ઉપાડીને રવાના થઈ ગયો. અમારી પાછળ ગોળીબાર થતા હતા. પરંતુ અમને કશી ઇજા થઈ નહિ.’

એ પ્રમાણે જણાવી, નિરંજને એ મોટરને અટકાવવા માટે કરેલો પ્રયત્ન, તેના ચત્રથી ઉચલી પડેલી મોટર, તેમાં તેમને થોડી ઘણી ઇજા થવા છતાં તેમનો થયેલો બચાવ, એ સંબંધમાં ઝીણામાં ઝીણી વિગત સાથે તમામ હકીકત મુદ્રિકાએ જણાવી, ત્યાંથી તેઓ મોટરબસમાં બેસીને રાણીપુર આવ્યાં અને રાણીપુરથી બીજી બસમાં બેસીને આ તરફ આવ્યાં, તથા આનંદપુરના સ્ટેન્ડથી અહીં સુધી ચાલતાં આવ્યાં, ત્યાંસુધીની તમામ વિગત જણાવી.

‘નિરંજન અત્યારે ક્યાં છે?’ જ્યોતિપ્રસાદે પૂછ્યું.

‘તેની ટોપી ગૂમ થઈ ગઈ હતી, વસ્ત્રો ફાટી ગયાં હતાં, તેના લમણા પર ઇજા થઈ હતી. એ સ્થિતિમાં અહીં આવવાથી અમારા નોકરોના મનમાં કોઈ શંકા પેદા થાય એમ લાગવાથી તે દીવાલપરથી ફેદી અમારા બગીચામાં દાખલ થઈને ત્યાં છુપાઈ રહ્યો છે, અને હું અહીં તેને મકાનમાં છુપાવવા માટે વ્યવસ્થા કરીને અત્યારે તેને બગીચામાંથી છૂપી રીતે અહીં લાવવા માટે જતી હતી ત્યાં તમે આવી ચડ્યા.’

‘વારૂ, આ હકીકત તમે તમારા પિતાશ્રીને જણાવી હતી?’

‘એ તો હું તમને કહેવાનું ભૂલી જ ગઈ.’ તેણે તેના પિતા જગતપ્રસાદ ધણા લાંબા સમયથી એકાંતવાસમાં રહેતા હોવાનું જણાવ્યું. તેનું કારણ પોતાના જાણવામાં નથી એ પણ કહ્યું. તેમની

તબિગત એક વાર અચાનક નરમ થઇ ગયેલી. એ વખતે ચંદ્રનગરથી એક ડોક્ટરને બોલાવવામાં આવ્યા હતા. તેમણે તેના પિતાને એકાંત-વાસમાં રહેવાની સૂચના આપેલી. ત્યારથી તે એક ઓરડામાં પુરાઇ રહ્યા છે, અને તે જ રાત્રે વિલોચનરાય માણિગર આફ્રિકા જવા માટે અહીંથી રવાના થયા હતા, એ હકીકત કહીને વિશેષમાં કહ્યું : ‘આજે હું તેમની સૂચનાથી નિરંજનને તેમની પાસે બોલાવી લાવવા માટે ગઇ હતી. ત્યારબાદ તેમણે નથી બોજન લીધું કે નથી ચઢા લીધી. મેં બારણા પર અવાજ કર્યો, પરંતુ તે બોલતા પણ નથી. કોઇ વાર આવું બને છે ખરૂં. કદાચ તેમને ગાઢ નિદ્રા આવી ગઇ હોય એ બનવાબેગ છે.’

‘બહુ સાફ. ચાલો, પહેલાં આપણે બગીચામાં જઈને નિરંજનને મળીએ અને પછી તમારા પિતાશ્રીને મળીશું.’ જ્યોતિપ્રસાદે કહ્યું : ‘મુદ્રિકાબહેન ! આ બધી હકીકત તમે મને જણાવી તે સાફ ક્યું’. મારી ઉપર તમે વિશ્વાસ રાખજો. તમારી સહાસિકતા અને હિંમત જોઈને મારા મનમાં તમારે માટે સદ્બલાવ તથા લાગણી પેદા થયાં છે. આપણા હિન્દુ સંસારમાં અને તેમાંયે ખાસ કરીને સંસ્કારી કહેવાતાં શહેરી કુટુંબોમાં તમારા જેવી સાહસપૂર્ણ સ્વભાવની તથા હિંમતવાન યુવતી ભાગ્યે જ જોવામાં આવે છે, ચાલો ત્યારે.’

એજ જણાં દીવાનખાનામાંથી નિકળી બગીચા તરફ ચાલ્યાં. જે સ્થળે નિરંજનને છુપાઇ રહેવાનું મુદ્રિકાએ સૂચવ્યું હતું ત્યાં તે જ્યોતિપ્રસાદને લઈ ગઇ. પરંતુ આ સ્થળે ન હતો નિરંજન કે ન હતાં સાબરશિંગ ! એહિને આશ્ચર્ય થયું. મુદ્રિકાએ કહ્યું : ‘મને લાગે છે કે કદાચ તેના મનમાં કોઇ નવીન ધૂન પેદા થઇ હશે અને તે અહીંથી રવાના થઇ ગયો હશે.’

અત્યારે અંધારૂં થઇ ગયું હતું. જ્યોતિપ્રસાદની પાસે વીજળીની હાથબત્તી હતી. તેણે એ બત્તીને પ્રકાશ ચોતરફ ફેંક્યો. જમીન પર પ્રકાશ ફેંકતાં તે કાંઇક ચમક્યો અને પછી ચોતરફ જમીનપર પ્રકાશ ફેંકીને આસપાસના પ્રદેશનું નિરીક્ષણ કરવા લાગ્યો.

તેણે પૂછ્યું: ‘આ બગીચાની સંભાળ માટે તમે કેટલા માણી રાખ્યા છે?’

‘એ માણી રાખ્યા છે. પરંતુ તેમાંથી એક તો ગઈ કાલે તેના વતનમાં રજા પર ગયો છે.’

‘ત્યારે આ સ્થળે થોડા સમય પહેલાં કોઈ નવાઈભરી ઘટના બની હોય એમ મને લાગે છે. જુઓ, આ સ્થળે ચાર-પાંચ માણસોનાં પગલાંનાં નિશાન છે. અમુક પગલાંનાં નિશાન બીજાં નિશાનો તળે દબાયેલાં છે. કાંઈક ધમાધમી થઈ હોય, એક બીજા બાઝતા હોય એવું આ પગલાંનાં નિશાન સ્પષ્ટપણે બતાવે છે. બનવા જોગ છે કે આ મકાન તરફ આવતાં કોઈએ તમારો બેઠનો પિછો લીધો હોવો જોઈએ.’

‘હા, અમે આનંદપુરના સ્ટેન્ડથી આ તરફ નેળમાં થઈને આવતાં હતાં તે વખતે નિરંજનને પણ એવી શંકા આવી હતી. પરંતુ એ તો એક જ માણસ હતો.’

‘તેના સાથીએ કદાચ આટલામાં છુપાઈ રહ્યા હોય અથવા તો એ માણસ પાછળથી તેમને બોલાવી પણ લાવ્યો હોય.’

‘ત્યારે શું તમે એમ માનો છો કે એ લોકો નિરંજનને.....’

‘કદાચ ઉપાડી પણ ગયા હોય.’ જ્યોતિપ્રસાદે વાક્ય પૂરું કર્યું: ‘અથવા નિરંજન તેમના કબજામાંથી છટકી ગયો હોય અને એ લોકો તેની પાછળ પડ્યા હોય.’

બગીચાની દીવાલ સુધી એ પગલાંનાં નિશાન દેખાતાં હતાં. ‘પરંતુ સાબરશિંગ ક્યાં ગયાં હશે?’ મુદ્રિકાએ આસપાસ દૃષ્ટિ કરતાં પ્રશ્ન કર્યો.

‘એ તો કેમ કહી શકાય? કાં તો આવનારા માનવીએ નિરંજન તથા સાબરશિંગ બેઠને લઇ ગયા હોય, અથવા એકલાં સાબરશિંગને ઉપાડી ગયા હોય અને નિરંજન છટકી ગયો હોય; કે પછી નિરંજન સાબરશિંગ લઈને પલાયન થયો હોય. જો કે એમ બનવું સંભવિત નથી લાગતું.’

‘ ત્યારે હવે આપણે શું કરીશું ? નિરંજન ક્યાં હશે ? શું કરીથી તે કાંઈ બદમાશોના પંજમાં સપડાયો હશે ? ’ મુદ્રિકાએ ઉપરાઉપરી પ્રશ્નો કર્યા. તેના મનમાં નિરંજનને માટે થતી ચિંતા તેના કેમળ વદનપર સ્પષ્ટ થતી હતી.

ન્યોતિપ્રસાદે કહ્યું : ‘ તમે કશી ચિંતા ન કરો. હું એ વિષે તપાસ કરું છું. વારૂ, તમે હવે તમારા બંગલામાં જઈને તમારા પિતાશ્રીને જાગૃત કરવાનો યત્ન કરો. જો કે તે આખો દિવસ સ્ત્ર રહ્યા હોય, એ મારા માનવામાં આવતું નથી. જો તેમની તરફથી જવાબ ન મળે તો બારણાં તોડીને પણ તેમના ઓરડામાં તપાસ કરજો. હું નિરંજનની તપાસ માટે જાઉં છું, અને બહાર મારો મદદનીશ અરુણ છે તેને તમારી મદદ માટે મોકલું છું. તે તમને ઉપયોગી થઈ પડશે. ’

અને અહીંથી જ એ બેઉ છૂટાં પડ્યાં. મુદ્રિકા બંગલા તરફ ગઈ, ન્યોતિપ્રસાદ બગીચાના પ્રવેશદ્વાર તરફ ચાલ્યો.

ન્યોતિપ્રસાદ બહાર આવ્યો. અરુણ જે સ્થળે છુપાઈ રહ્યો હતો ત્યાં તે ગયો, પરંતુ અરુણ એ સ્થળે કિંવા તેની આસપાસના કાંઈ પણ સ્થળે જોવામાં આવ્યો નહિ. તેમ જ પોતે જે મોટરમાં અહીં આવ્યો હતો એ મોટર પણ પોતે જ્યાં રાખી હતી તે સ્થળેથી ઉપડી ગયેલી લાગી.

કારણ કે અરુણ તો અહીંથી રવાના થયેલી એક મોટરનો પિછો લઈ રહ્યો હતો અને એ કાર્ય માટે તેણે રાવસાહેબની મોટરનો જ ઉપયોગ કર્યો હતો.

પ્રકરણ ૧૮ મું

અરણ્યની પ્રવૃત્તિ

રાવસાહેબના ગયા પછી અરણ્ય બગીચાની દીવાલ તરફ નજર રાખી રહ્યો હતો. એ વખતે આ સ્થળે ફકિરચંદ અહીં ક્યાંથી ? અરણ્યને સ્વાભાવિક રીતે જ તેને જોઈને આશ્ચર્ય થયું. તેના જેવો શ્રીમંત અને પ્રતિષ્ઠિત માણસ આ સ્થળે આવી રીતે છુપાઈને શી હિલચાલ કરી રહ્યો હશે ? લખધીર સોલંકીના ખૂનના કિસ્સા સાથે આ માણસનો કોઈ નહિ ને કોઈ સંબંધ હોવાનું રાવસાહેબ કહેતા હતા. ખીજી તરફથી બગીચામાં છુપાયેલા નિરંજનનો પણ લખધીરના ખૂનના કિસ્સા સાથે સંબંધ હોવાની શંકા હતી. ત્યારે શું નિરંજનની સાથે ફકિરચંદનો કોઈ સંબંધ હશે ? પરંતુ હવે પોતે શું કરવું ? જે સ્થળે નિરંજન છુપાયો છે તે દીવાલ તરફ નજર રાખવી કે આ ફકિરચંદની હિલચાલનો પત્તો મેળવવો ?

એ રીતે અરણ્યના મનમાં વિચારો ઘોળાતા હતા. એ વખતે એક ખીજે માણસ તેના જોવામાં આવ્યો અને ખીજી જ ક્ષણે ફકિરચંદ અદસ્ય બની ગયો. અરણ્યે નવીન આગંતુક તરફ નજર કરી. અરણ્ય બસમાંથી ઉતરીને આ તરફ આવતો હતો ત્યારે રસ્તા પર ગોળીઓથી ધવાયેલી એક મોટર પસાર થતી તેણે જોઈ હતી. એ મોટરમાં તેણે આ માણસનો ચહેરો જોયો હતો.

એ કોણ હશે ? અને તે અહીં શા માટે આવ્યો હશે ? એ પ્રમાણે તે વિચાર કરી રહ્યો હતો ત્યાં નવીન આગંતુક દીવાલ કુદાવીને ખીજી બાજુએ અદસ્ય થયો. તુરંત અરણ્યની જાણસાવૃત્તિ તીવ્ર બની. તેણે આસપાસ દૃષ્ટિ કરી. ફકિરચંદ અદસ્ય બની ગયો હતો. ખીજે કોઈ માણસ નજરે પડતો ન હતો. એટલે અરણ્ય જે વૃક્ષખટામાં છુપાયો હતો ત્યાંથી બહાર આવી, એકદમ પેલી દીવાલ પાસે ગયો. એક જ

છલંગમાં તે દીવાલ પર ચડી ગયો. તેણે અંદર દૃષ્ટિ કરી. પરંતુ બગીચાની અંદર નિરંજન કિંવા નવીન આગંતુક દૃષ્ટિએ પડ્યા નહિ. એટલે કશો પણ અવાજ થવા ન પામે એ રીતે તે અંદરના ભાગમાં સરકી ગયો. તેણે ચોતરફ નજર કરી. તેના કાન તીવ્ર બન્યા. પોતે જે સ્થળે ઉભો હતો, ત્યાંથી થોડે દૂર કાંઈક ધમાધમી થતી હોય એવું તેના જોવામાં આવ્યું.

તે ધીમે ધીમે ઝાડની ઓથે એ તરફ ગયો. મસ્તક પર ઘોળા પાટા બાંધેલો અને લંગડાતો એક માણસ તેના જોવામાં આવ્યો. એ જ નિરંજન ! તે અત્યારે અહીં બે માણસોનો સામનો કરી રહ્યો હતો. એક તો પોતે જેને દીવાલ કુદાવીને અંદર દાખલ થતો જોયો હતો તે અને બીજો પણ તેના જેવા જ દેખાવનો માણસ હતો. એ કદાચ બીજા બાળુએથી અંદર આવ્યો હોય અને તેથી પોતાની નજરે ન ચડ્યો હોય એમ અણે માન્યું.

નિરંજન પગે લંગડાતો હોવા છતાં પણ આ બે જણાનો સામનો કરતો હતો, પરંતુ તેના પ્રતિપક્ષીઓ કાંઈ નબળા ન હતા. તે બે બાળુએથી નિરંજનને બીડાવવા મથતા હતા. એમ કરતાં તેમણે નિરંજનને જમીન પર પટક્યો અને એ બેય માણસો તેના શરીર પર મુક્કીઓ તથા પાટુઓનો ફાવે તેમ અને ગમે તે સ્થળે પ્રહાર કરવા લાગ્યા.

આ દૃશ્ય જોઈને અણુના દિલમાં બહુ જ લાગી આવતું હતું. નિરંજન એકલો હતો, વળી અત્યારે તે જમીન પર પડી ગયો હતો. તે અસહાય બની ગયો હતો અને પેલા બે માનવીઓ નિર્દયપણે તેના શરીર પર પ્રહાર કરતા હતા. ક્ષણભર તેની પાસે જઈને તેને મદદ કરવાનો, પેલા બે બદમાશોને પોતાની શરીરશક્તિનો સ્વાદ ચખાડવાનો અણુના દિલમાં વિચાર ઉપજ્યો.

તે શરીરે હચ્છપુછ હતો, કસાયેલો હતો, ગુન્હાશોધનના ધંધાને અંગે અનેક વાર આવા માનવીઓનો સામનો કરવાના પ્રસંગો તેને

મળ્યા હતા. જપાનીઓતું 'ન્યુ જીસુ', યુરોપીયનોની મુકાબાજી અને હિંદીવાનોની મહકુસ્તીની તાલીમ રાવસાહેબ પાસેથી તેને મળી હતી. પોતે એકલો પણ ધડીના છઠ્ઠા ભાગમાં આ બે જણાનો પરાભવ કરી શકે એમ છે એવું તેને લાગતું હતું. અને તેથી તેનું મન આ અન્યાય-યુદ્ધમાં અંપલાવવાને તલપાપડ થતું હતું.

પરંતુ તેની સાથે જ રાવસાહેબે નિરંજન, તેના પિતા વિલોચન-રાય માણીગર, તેમણે મોકલેલાં સાબરશિંગ, તેની થયેલી ચોરી, સાબર-શિંગના સંબંધમાં રહેલું ફ્રાઇ ગ્રુમ રહસ્ય વિષેની જણાવેલી હકીકતોનો પણ તે વિચાર કરતો હતો. અત્યારે પોતે વચ્ચે પુરાધને કદાચ નિરંજનને બચાવી શકે, પરંતુ આ બદમાશો એથી છટકી જાય; કદાચ તેઓ પકડાય તો પણ તેમની પાછળ રહીને દોરીસંચાર કરનારનું નામ તો તેમની પાસેથી મળી શકે જ નહિ. એટલે આ લોકોની અપા-અપીમાં પોતે ઢરમ્યાનગીરી કરવાનું કાર્ય રાવસાહેબ જ્યોતિષસાદની યોજનામાં અરૂણને બંધ બેસતું લાગ્યું નહિ. એથી તેણે તટસ્થ દષ્ટા તરીકે જ હવે શું બને છે તે જોવાનો નિશ્ચય કર્યો.

અત્યારે અંધકારના ઓળા પથરાવા લાગ્યા હતા. છતાં તદ્દન અંધારૂં થયું ન હતું. અરૂણ જોઈ શકતો હતો કે નિરંજન બિલકુલ બેલાન બની ગયો છે. એ પછી બેમાંથી એક માણસ દીવાલ પાસે ગયો. તેણે કાંઈક ધસારત કરી હોય એમ લાગ્યું. તુરત જ એક ત્રીજો માણસ હાથમાં રસી લઈને અંદર આવ્યો. તેમણે એ રસી વડે નિરંજનના મૂર્છિત દેહને બાંધી લીધો.

એ પછી તેને ઉપાડીને તેઓ બીજી બાજુની દીવાલ તરફ ચાલ્યા. અરૂણ પણ કશો સંચળ થવા ન પામે એ રીતે તેમની પાછળ જવા લાગ્યો. પેલા ત્રણ માણસો દીવાલ પાસે પહોંચ્યા. એક કૂદીને બીજી બાજુએ ગયો, બીજો દીવાલ પર ચડ્યો, ત્રીજા માણસે નિરંજનના દેહને ઉંચો કરી, દીવાલ ઉપર બેઠેલા માણસ તરફ ધકેલ્યો. એ માણસે તેને ખેંચીને તોળી રાખ્યો. બગીચાની અંદરનો માણસ દીવાલ પર

ચડી ગયો. એ બે જથ્થાએ નિરંજનના દેહને બીજી બાજુએ નીચે ઉતાર્યો. તેઓ પથુ તેની પાછળ બહાર ઉતરી પડ્યા.

તત્કાળ બિસ્લીપગે દોડતો અરથુ ત્યાં પહોંચ્યો. તેણે જોયું કે દૂર એક મોટર ઉભી હતી. ત્રણે જથ્થા નિરંજનને ઉપાડીને એ મોટર તરફ જતા હતા. તેમને દૂર જવા દેખે તે પથુ દીવાલ કુદાવીને બહાર આવ્યો. અત્યારે આકાશ વાદળોના ઘટાટોપથી છવાઈ ગયું હોઈ પૂથું અધકાર પ્રસરી રહ્યો હતો. છતાં બહાર ઉગેલાં વૃક્ષોની પાછળ લપાઈને અરથુ એ લોકોની પાછળ જતો હતો.

નિરંજન શુદ્ધિમાં આવી ગયો હોય એમ લાગતું હતું. કેમ કે આ લોકો તેને મોટરમાં દાખલ કરતા હતા તે વખતે તેને આંધેલો હોવા છતાં પથુ તે ધમપછાડા કરતો હતો. પરંતુ તેનો શ્રમ નિષ્ફળ જવાને જ સંજ્ઞાયેલો હતો.

તેને મોટરમાં દાખલ કર્યા પછી એક માણસ ડ્રાઇવરના સ્થાને બેઠો, બીજો માણસ પાછલી બેઠક પર બેઠો અને ત્રીજો માણસ પુનઃ બગીચાની દીવાલ તરફ જવા લાગ્યો. આ વખતે એ માણસ જે સ્થળે ધમાધમી થઈ હતી એ બાજુની દીવાલ તરફ નહિ, પથુ જે સ્થળેથી નિરંજન દીવાલ કુદાવીને બગીચામાં દાખલ થયો હતો એ તરફ જતો હતો. એ સ્થાન અને મોટરની વચ્ચે જરીક વધારે અંતર હતું.

અરથુ જમીન સરસો થઈ ગયો અને વરૂની ચાલે ચાલતો એ માણસની પાછળ જવા લાગ્યો. પેલો માણસ અંદર દાખલ થયો. દીવાલ પાસે જઈને જોતાં એ માનવીનો હેતુ અરથુ કળી ગયો. તે પેલાં સાબરશિંગ તરફ જતો હતો.

તત્કાળ તે સાવધ બની ગયો. આ સાબરશિંગમાં કોઈ ગુપ્ત રહસ્ય સમાયેલું છે. તેની ફરતું આખું 'કોકકું' ગુંથવાયેલું છે. એટલે આ લોકો નિરંજનને બલે સપડાવી શક્યા, પરંતુ સાબરશિંગ તેમના હાથમાં જવા ન દેવાં, એવો તેણે નિશ્ચય કરી લીધો.

તે બહાર એક બાજુએ લપાઇને ઉભો રહ્યો. પેલો માનવી સાબર-શિંગની સાથે દીવાલ પરથી નીચે જમીન પર આવ્યો કે તે જ ક્ષણે અરણ્યે તેની ઉપર ચિતાની માફક ઝડપ મારી. એ માણસ સાવધ બને તે પહેલાં જ ઉપરાઉપરી તેનાં જડખાં ઉપર પોતાના બધા જોર-પૂર્વક ત્રણ મુક્કીઓ લગાવી દીધી. એ માણસ કશો પણ અવાજ કર્યા સિવાય જમીન પર પડી ગયો. સાબરશિંગ તેના હાથમાંથી છૂટી ગયાં. બેઉ સાબરશિંગ ઉપાડીને અરણ્ય જે સ્થળે પેલી મોટર ઉભી હતી તેની સામી દિશાએ દોડવા લાગ્યો.

જમીન પર પડેલો માણસ પણ ખડતલ અને કસાયેલા બાંધાનો હતો. જડખા પર લાગેલી અરણ્યની જોરદાર મુક્કીઓથી તેને કળ વળી મઘ હતી ખરી, છતાં તે બેલાન બન્યો ન હતો. થોડી વારમાં જ તે ઉભો થઈ ગયો. બૂમ મારીને પોતાના સાથીઓને મદદે બોલાવવાનું સલામત ન હતું. એથી બગીચા અને તેની અંદરના માણસો આ તરફ આવી લાગે એવી ભીતિ હતી. અને તેણે અરણ્યને સાબરશિંગ ઉપાડીને દોડતો જોયો હતો, એટલે તે પણ તેની પાછળ દોડવા લાગ્યો.

અરણ્યે પોતાની પાછળ પગલાંના ધબકારા સાંભળ્યા. તેણે પાછળ ફરીને દ્રષ્ટિ કરી તો એ માણસ દોડતો આવતો દેખાયો. પોતાના હાથમાં બે લાંબાં અને વજનદાર સાબરશિંગ હતાં. એ સાબરશિંગની સાથે તેને દોડવાનું હતું. એટલે થોડી વારમાં જ પોતાનો પિછો લેનાર માનવી પોતાને પકડી પાડશે એવી તેને ભીતિ લાગી. જો આ સાબરશિંગને કાઢ સ્થળે છુપાવી શકાય તો કશો ંવાંધો આવે તેમ ન હતું; પરંતુ આવાં લાંબાં સાબરશિંગને છુપાવવાં કયે સ્થળે? આસપાસ દ્રષ્ટિ કરતો તે જતો હતો. તેની પાછળ દોડતા આવતા માણસનાં પગલાંને અવાજ સંભળાતો હતો. અરણ્ય વાંકાચૂંકા વૃક્ષોની વચ્ચે થઇને દોડતો હતો. એ પ્રમાણે થોડે દૂર જતાં એક સ્થળે તેનો પગ પીંડી સુધી જમીનમાં ખુંચી ગયો. આ સ્થળે કાદવ, કિચડ અને કચરાથી ભરેલું ખાખોચીયું હોવાનો તેને ખ્યાલ આવ્યો. તેમાં ખુંચેલા પગને બહાર કાઢી, તે

એક બાબુએ ખસી ગયો અને બેઠે સાબરશિંગને તેણે એ ખામોચી-
યામાં નાંખ્યાં. સાબરશિંગ તેના વજનને લીધે તેની અંદર ધૂસી ગયાં.
અરણે તેની ઉપર થોડાં પાંદડાં તથા ખીજે કચરો ઢાંકી દીધો.

પેલા માણસનો અવાજ નજીકમાં જ સંભળાયો. પરંતુ તે તુરત જ
હિમો થયો. નજીકમાં પડેલી બે લાકડાની ડાળીઓ તેણે ઉપાડી લીધી
હતી. તેમાં ખાસ વજન ન હતું. એ ઉપાડીને તે દોડવા લાગ્યો. પેલે
માણસ પણ તેની પાછળ જવા લાગ્યો, આમ તેમ વાંકચેંકમાં થઈ
કેટલેક દૂર ગયા પછી પોતે ઉપાડેલી લાકડાની ડાળીઓ જમીન પઃ
ફેંકીને અરણ્ય આગળ દોડ્યો અને થોડે દૂર જઈ એક વૃક્ષ પાછળ
લપાઈને જોવા લાગ્યો. તેની યુક્તિ આખાદ નીવડેલી લાગી.

તેની પાછળ પડેલો માણસ જે સ્થળે અરણ્યે લાકડાની ડાળીઓ
જમીન પર પછાડી હતી તે સ્થળે આવીને અટકી ગયો. જમીનપઃ
બેસીને તે તપાસ કરવા લાગ્યો. પરંતુ તેની આશા સફળ થઈ નહિ. એ
માણસ એટલામાં અરણ્યે સાબરશિંગ નાંખી દીધાં છે એમ માનીને
તપાસ કરી રહ્યો હતો. અરણ્યે એ જોઈને મનમાં ને મનમાં હસતો હતો.

થોડી વારે એ માણસ હિમો થયો. તેણે ચેતરફ દૃષ્ટિ કરી. છેવઃ
નિરાશ બનીને એ ત્યાંથી ચાલ્યો ગયો.

સાબરશિંગ તો સલામત હતાં. અરણ્ય સિવાય ખીજા કોઈને તેને
પત્તો લાગવાનો સંભવ ન હતો. હવે અરણ્યને એક નવીન સ્પુરણ થયું
આ લોકાની મોટરને પીછો લીધો હોય તો કેમ ? પોતે તો અહીંસુધ
મોટરખસમાંથી ચાલતો આવ્યો હતો, પરંતુ રાવસાહેબ અહીં મોટરમ
આવ્યા હતા. તેમની મોટરને શોધી કાઢીને તેનો ઉપયોગ કરી શકાય

તેણે અલ્પ સમયમાં જ રાવસાહેબની મોટર શોધી કાઢી અં
પછી એકાદ-બે મીનટમાં પેલી મોટરના એન્જીનનો અવાજ સંભ
ળાયો. એ મોટર આ તરફ ગલીમાં થઈને પાડી સડક તરફ જતી હતી
તે મોટર કેટલેક દૂર ગયા બાદ અરણ્યે રાવસાહેબવાળી મોટરઃ
ચાલૂ કરી. આગલી મોટરની પાછળની લાલ બત્તી પોતે જોઈ શ

મને એ મોટરમાં બેઠેલા માનવીઓને પોતે તેમનો પિછો લીધો છે એવી શંકા ન આવે, એટલા અંતર પર પોતાની મોટરને રાખીને તે લાવવા લાગ્યો. આવા કાર્યમાં તે પાવરધો હતો.

એ મોટર ચંદ્રનગર તરફ જતી હતી. હવે તો બીજી મોટરો તથા મન્ય વાહનો પણ એ દિશા તરફ જતાં દેખાયાં. એટલે આગલી મોટરના બદમાશોને પોતાના સંબંધમાં કશી પણ શંકા આવવાની અરજી નહોતી ન હતી. એમ કરતાં તેઓ ચંદ્રનગરની નજીક આવી પહોંચ્યા.

આગલી મોટર ચંદ્રનગરની બહાર પરા તરફ જવા લાગી. થોડે દૂર જતાં તે આરબગલ્લીમાં દાખલ થઈ. અરજી આ તરફ અનેક વાર આવ્યો હતો. આ ગલ્લીમાં ધોળે દહાડે પણ જનના જોખમનો પ્રસંગ પાવી લાગે તેમ હતો. તો પછી રાત્રિના સમયમાં તો કોઈ એકલકલ માણસ આવવાની હિમ્મત જ કેમ કરી શકે ? પોલીસ ખાતાના કોપાઈઓ પણ ત્રણથી ચારની સંખ્યામાં એકી સાથે રહીને આ ગલ્લીમાં રોન કરવા નિકળતા.

આગલી મોટર એક મકાન પાસે ઉભી રહી. અરજી પોતાની મોટરને વેગપૂર્વક હંકારી ગયો અને સામે છેડે લઈ જઈ બાજુના સ્તા પર વાળીને તે સ્થળે મોટરને તણે ચંભાવી દીધી. મોટરમાંથી કોઈ ઉતરીને તે પુનઃ આ ગલ્લીમાં દાખલ થયો. તે નજીક આવ્યો ત્યાં આગલી મોટરમાંહેના માણસો નિરંજનના દેહને ઉપાડીને એક મકાનની અંદર દાખલ થતા દેખાયા.

પરંતુ એ ઉઠાઉગીરો પર નજર રાખનાર તે એકલો જ અહીં હતો. એક બીજો માનવી પણ એક મકાનની બાજુમાં લપાઈને તે મકાનમાં પેલા ઉઠાઉગીરો દાખલ થયા હતા, તે મકાન પર નજર રાખી રહ્યો હતો. આ માણસનો દેખાવ વિચિત્ર હતો. તે વૃદ્ધ ઉમરનો લાગતો હતો. તેના મસ્તક પરના સફેદ વાળ જીંથરા જેવાં ટપ્પાતાં હતાં. તેના પોશાક પણ વિચિત્ર લાગતો હતો. આ માણસ કોણ હતો ? અને તે આ મકાન પર શા માટે નજર રાખી રહ્યો છે ? અરજીના દિલમાં પ્રશ્ન ઉદ્ભવ્યો.

પ્રકરણ ૧૯ મું

સીતારામની સંકડામણ

તે જ રાત્રે સીતારામ પણ ચંદ્રનગર પહોંચ્યો. તેના ખલામ ગોળાથી જખમ થયો હતો. ચંદ્રનગરથી દૂર એકાંતિક સ્થાનમાં આવેલ તેના મકાનમાં તે તથા તેના સાથીઓ નિરંજન અને મુદ્રિકાને સપ ડાવીને ઉપાડી ગયા હતા. ‘નામદાર’ ત્યાંજ હતો. સીતારામ ‘નામદાર’ના ફરમાનથી નિરંજનને શારીરિક યાતના આપવાને પ્રયોગ અજમાવતો હતો, ત્યાં કેટલાક માણસોએ આ મકાન પર હલ્લે કર્યો. ‘નામદાર’ એ કેદીઓ તથા સાબરશિંગ સાથે મોટરમાં છટકી ગયો. સીતારામ અને તેના સાથીઓ હુમલાખોરો સામે ઝડપી આમનસામન ગોળીબાર થયા. સીતારામ તથા તેના એ સાથીઓને ઇજા થઈ. સામા પક્ષના એ-ત્રણ માણસો ધવાયા, તેમની મોટરો પણ ગોળીબારથી ધવાઈ હતી. ‘નામદાર’ એ કેદીઓને લઇને છટકી ગયે એટલે હુમલાખોરો અહીં વધુ નહિ રોકાતાં ચાલ્યા ગયા. એટલું સારું હતું કે આ એકાંતિક સ્થળ હોઇ, અહીં બનેલા બનાવની કોઈ ખબર પડી નહિ.

સીતારામ પોતાની પાસે પ્રાથમિક સારવારનાં સાધનો રાખતે હતો, એટલે પોતાના સાથીઓને થયેલા જખમો ધોઇને પાટાપીંડી કરી દીધી. અહીં એક માણસને રાખીને બાકીના માણસો વિખરાઈ ગયા.

નિરંજન માણીગર પાસેથી સાબરશિંગનું ગુપ્ત રહસ્ય પ્રાપ્ત કરવાની તેમની યોજના નિષ્ફળ ગઈ હતી. એથી ‘નામદાર’ના ગુસ્સાને પોતાને ભોગ થવું પડશે એમ તે સમજતો હતો. તે એટલું સમજી શક્યે હતો કે કાલુસીંગે જ તેના સહકારીઓનો સાથ મેળવીને આ બંગલ પર હુમલો કરેલો હોવો જોઈએ. પરંતુ પોતે નિરંજનને આ સ્થળે લાવનાર છે એવી ખબર કાલુસીંગને કેવી રીતે પડી ? કાલુસીંગે પિસ્તોલન

અળે કેટલીક હકીકત સીતારામ પાસેથી કઢાવી હતી ખરી, પરંતુ આ એકાંતિક સ્થાન વિષે તેણે કાલુસોંગને કશું પણ કહ્યું ન હતું.

તે ચંદ્રનગરમાં મહેતાબ સ્ટ્રીટ પાસે આવેલા ખંદારપામાં રહેતો હતો. અહીં તેનું પોતાનું મકાન હતું. તે પુરાતની વસ્તુઓનો સંગ્રહ કરીને વેચવાનો ધંધો કરતો હતો. સામાન્ય રીતે તેની આર્થિક સ્થિતિ સારી મનાતી હતી અને આ આ ધંધામાં તેને કમાણી પણ ઠીક થાય છે એમ આસપાસના માણસો તથા તેના પરિચિતો માનતા હતા. તે ઉઠાઉગીરી અને બદમાશીનાં કામોમાં ભાગ લેતો હશે એવું તો તેના ઉઠાઉગીર મિત્રો સિવાય બીજા કોઈના પણ જાણવામાં ન હતું.

તેણે વડોદરા કોલેજમાં અભ્યાસ કરીને બી. એ. ની પરીક્ષા પસાર કરી હતી. સામાન્ય રીતે તે દિલ્લદાર સ્વભાવનો હતો. પરંતુ તેની વધુ પડતી ખર્ચાળ ટેવે તેના જીવનને અવળે માર્ગે દોર્યું હતું. અને અગાઉ કાયદાની દૃષ્ટિએ લયંકર અને ગુનાહિત ગણાય એવાં કૃત્યો તેના હાથે થયાં હતાં. તેનાં એ કૃત્યો ઉઠાઉગીરીની આલમમાં અગ્રપદ ધરાવનાર ‘નામદાર’ના જાણવામાં ગમે તે રીતે આવી ગયાં હતાં. એથી જ તે ‘નામદાર’નો દબાયેલો રહેતો હતો. તે ઉપરાંત બીજા એક વાત પણ હતી. ‘નામદાર’શક્તિશાળી, બુદ્ધિમાન અને ફળદ્રુપ ભેગવાળો હતો, તેની યોજનાઓ અફર બનતી. એટલે તેના સહકાર સીતારામને લાભદાયી પણ થતો. કોઈ વાર આ ‘નામદાર’ના નામથી ઓળખાતા માનવીની ગુલામગીરી કરવા પ્રત્યે સીતારામના દિલ્લમાં અણુગમે પણ પેદા થતો. પરંતુ તેની મૂંડી ‘નામદાર’ના હાથમાં હોઈ, તે લાચારીપૂર્વક તેનો તાબેદાર બની રહેતો.

અત્યારે એ તેના મકાનમાં એકલો જ હતો. તેને ત્યાં કામ કરનારાં માણસો પોતાને ઘેર ચાલ્યા ગયાં હતાં. તેણે એક કપ્પાટમાંથી બ્લીસ્કીનો શીશો કાઢી, મદ્યપાન કર્યું અને ઉસ્કેરાટ અનુભવતાં જ્ઞાનતંતુઓને સ્વસ્થ બનાવવાનો યત્ન કર્યો. તેનું સ્વસ્થ બનેલું મન ભાવીનો વિચાર કરવા લાગ્યું. તે હવે આ શહેરમાં વધુ વખત રહેવા ઇચ્છતો ન હતો.

બને એટલી રોકડ રકમ એકઠી કરીને કોઇ દૂરના સ્થળે ચાલ્યા જવું, અને ત્યાં વળી નવે નામે બિલકુલ નવેસરથી ધંધો શરૂ કરવો એવો તે વિચાર કરતો હતો. એ વખતે નીચે પ્રવેશદ્વાર પાસેનું બટન દાબવાથી ધંટડીનો રણકાર થયો.

તે ક્ષણભર તો સ્તબ્ધ બની ગયો. આગતુંક કોણુ હશે ? બારણું ઉઘાડવું કે નહિ ? કોઇ પોલીસનો માણસ હશે ? અથવા ‘નામદાર’નો માણસ પોતાને ખોલાવવા માટે આવ્યો હશે ? છેવટે તે અમુક નિશ્ચય પર આવી ગયો અને નીચે જઈને તેણે પ્રવેશદ્વાર ખોલ્યું તો એક સદ્ગુહસ્થને શોભે તેવા પોશાકમાં સજ્જ થયેલો અજાણ્યો માનવી તેની દૃષ્ટિએ પડ્યો.

તેણે પૂછ્યું : ‘તમે કોણુ છો ? અને આટલી મોડી રાત્રે મારે ત્યાં કેમ આવ્યા છો ?’

‘મી. સીતારામ તમે પોતે જ ને ?’ આગતુંકે સવાલ કર્યો : ‘વારૂ, મારું નામ ફકિરચંદ સોનાવાલા છે. હું તમારી પાસે એક ખાસ કામને માટે આવ્યો છું.’

‘ફકિરચંદ સોનાવાલા !’ સીતારામ ક્ષણભર તેની સામે જોઈ રહ્યો : ‘મેં તમારું નામ સાંભળ્યું છે ખરું. હા, હવે મને યાદ આવ્યું. તમે એક કંપનીના ડિરેક્ટર હતા અને વીમા કંપનીઓની સાથે પણ તમે સંબંધ ધરાવો છો. પરંતુ મારે કોઇ વસ્તુને વીમો ઉતારાવવો નથી.’

‘મી. સીતારામ ! તમારે ભલે વીમો ઉતારાવવો ન હોય, પણ ફાંસીને માંચડે ચડીને મૃત્યુને આમંત્રવાનું તો તમે પસંદ નહિ જ કરતા હો.’ ફકિરચંદે કહ્યું : ‘મારા ધંધાને અંગે મારે અનેક માણસોના પરિચયમાં આવવું પડે છે અને તેમની દ્વારા અનેક વાતો મારા જાણવામાં આવે છે. જયદેવ ગજજરને પતા વડે જુગાર રમવાનો શોખ હતો. એ જુગારમાં તે પોતાની તમામ મિલકત ગુમાવી બેઠો. તેના એક મિત્રે જ તેને પૂરો પાંચમાલ કરી મૂક્યો, અને આખરે કેવી રીતે જયદેવ ગજજરનું મોત નિપજ્યું એ મારા જાણવામાં આવી ગયું છે. હવે તો તમે સમજ્યા ને ?’

એ પ્રમાણે બોલતો ફકિરચંદ મકાનની અંદર દાખલ થઇ ચૂક્યો હતો. સીતારામે બારણું બંધ કરવાનો યત્ન કરતાં કહ્યું : ‘હા, જ્યદેવ ગળજર મારો મિત્ર હતો ખરો; પરંતુ જો તમે ધમકી આપીને મારી પાસેથી તમારું કોઇ કામ સિદ્ધ કરવાને માટે આવ્યા હો, તો તમારો હેતુ બર આવી શકે તેમ નથી. તમને કદાચ ખ્યાલ નહિ હોય કે જ્યદેવ ગળજરે આત્મહત્યા કરી હતી !’

‘અદાલતે એવો નિર્ણય આપ્યો હતો એ વાત સાચી છે.’ ફકિરચંદે શાંત સ્વરે જણાવ્યું : ‘પરંતુ મારી પાસે પુરતા પૂરાવા છે કે તેનું ખૂન કરવામાં આવ્યું હતું. કોણે તેનું ખૂન કર્યું હતું એ પણ હું જાણું છું, એટલું જ માત્ર નહિ પરંતુ તેના ખૂનીએ અરૂંધતી નામની એક યુવતીનું પણ ખૂન કર્યું હતું એવી મારી પાસે સાબિતી છે. રંજનપ્રસાદને પચીશ હજાર રૂપિયાનો હીરો કેવી રીતે તેના મકાનમાંથી ચોરાયો અને પછી એ કોની પાસે આવ્યો હતો. એ પણ હું સિદ્ધ કરી શકું તેમ છું.’

‘આ સ્થળે ઉભા રહીને આપણે આવી વાતો ફરવી તે યોગ્ય નથી. તમે મારી સાથે ઉપર ચાલો.’ સીતારામે કહ્યું.

ફકિરચંદ તેની સાથે ઉપર ગયો. લખધીર સોલંકીના મકાનમાં તે પંદર હજાર રૂપિયાની નોટોથી ભરેલું પરબીડીયું લઇને ગયો હતો એ આપણે જાણીએ છીએ. ત્યારપછીથી તેની તમામ સ્વસ્થતા ગુમાઇ ગઇ હતી. તે અતિ શ્રમપૂર્વક બાહ્યતઃ સ્વસ્થ દેખાવાનો યત્ન કરતો હતો, પરંતુ કોઇ ચાણાક્ષ નિરીક્ષક હોય તો તે કહી શકે કે આ માણસ અમુક સમય થયા અનિદ્રાથી અને જ્ઞાનતંતુના ઉશ્કેરાટથી પીડાતો હોવો જોઇએ. જાણે કોઇ અદૃશ્ય હથેલી તેને સતાવી રહ્યો હોય એવું તેની મુખમુદ્રાનું ધ્યાનપૂર્વક અવલોકન કરવાથી સમજી શકાય તેમ હતું.

ઉપર ગયા પછી બંને જણાએ ખુરશી પર બેઠક લીધા બાદ સીતારામે કહ્યું : ‘તમે મારી પાસે શા કામસર આવ્યા છો ? મેં તમને એ તો કહી જ દીધું છે કે તમારા વીમાને લગતા કામકાજમાં મને કશો પણ રસ નથી.’

‘ મહાશય ! ’ ફકિરચંદ બોલ્યો : ‘ તમે મારી મારફત કાઢ કારખાનાનો વીમો ઉતરાવીને એ કારખાનાને આગ લગાડો, અથવા તો કાઢ માનવીનો મોટી રકમનો વીમો ઉતરાવીને, તેનું મોત નિપજવો, એવી તમારી પાસે માગણી કરવાને માટે હું આવ્યો નથી. એવા કાયદેને માટે તમને બીજા માણસો મળી આવશે. મારે તો એક બીજા જ વાત તમને કરવાની છે. મારો સમય બહુ કિંમતી છે. એટલે મારે તમને જે કહેવાનું છે તે હું ટુંકામાં જ કહીશ. એ પછી આપણે એ મિત્રો બનીએ અને કાયમને માટે મિત્રો જ રહીએ, તે તમારે માટે કેટલું આવશ્યક અને લાભકારક છે એ તમને સમજશે.’

સીતારામે ફકિરચંદના કથનને સાંભળવાનો સ્વીકાર કર્યો. ફકિરચંદ પોતાના કથનનો પ્રારંભ કર્યો. સીતારામને લાગ્યું કે આ માણસ પોતાની જૂની કારકીદીનો ‘ નામદાર ’ કરતાં પણ વિશેષ જાણુકાર છે.

ફકિરચંદે કહ્યું : ‘ મારા કથન પરથી સમજાવું હશે કે તમારો ભૂતકાલીન ઈતિહાસ મારાથી અજાણ્યો નથી. તમે ખૂન કર્યાં છે, ચોરીઓ કરી છે, ઉઠાઉગીરના ભાડુતી સહાયક બન્યા છો, કાઢના પેટમાંથી વાત કઢાવવા માટે તેને કેવી કેવી શારીરિક યાતનાઓ આપવી એ વિષયના તમે નિષ્ણાત છો, અને તે માટે જ હું તમારી સહાયની માગણી કરવા આવ્યો છું.’

સીતારામે પૂછ્યું : ‘ મારી ભૂતકાળની કારકીદીના સંબંધમાં જે પુરાવા હોવાનું તમે જાણો છો, એ પુરાવા તમે કેવી રીતે મેળવ્યા હતા ? ’

‘ મી. સીતારામ ! અનેક વીમા : મંડળીઓનો મારી ઉપર પૂર્ણ વિશ્વાસ છે. તેમની પાસે કિંમતી વસ્તુઓનો વીમો ઉતરાવનાર એ વસ્તુઓની જે કિંમત કહેતો હોય તે બરાબર છે કે નહિ, તે નક્કી કરવા માટે વીમા મંડળીઓ મારી સલાહ લે છે.’ ફકિરચંદે કહ્યું : ‘ એ ધંધાને અંગે કેટલીક વાર એ ચીજો ગૂમ થાય છે, તે વખતે મારે તેની તપાસ પણ કરવી પડે છે. એ દરમિયાન કેટલાક ઉઠાઉગીરના પ્રસંગમાં પણ મારે આવવું પડે છે. તમારા ઉઠાઉગીર મંડળ માંહેના કેટ-

લાક માણસો મારા ખાતરીદાર પણ છે. તેમની પાસેથી અનેક પ્રકારની અવનવી અને અદ્ભુત વસ્તુઓ મારા જાણવામાં આવે છે. હવે તો તમે મારા કથનને પૂર્ણપણે સમજી શક્યા હશે. વારૂ, હવે હું મારે જે કાંઈ કહેવાનું છે તે તમારી પાસે ખૂલ્લું કરું છું. મારી ખાતરી છે કે તમે મારા વિશ્વાસનો ભંગ કરી શકો તેમ નથી.’

‘મારી ઉપર તમે પૂરો વિશ્વાસ રાખો. તમે જે કાંઈ કહેશો તે મારા મુખમાંથી કદી પણ બહાર નિકળશે નહિ.’ સીતારામે તેને વિશ્વાસ આપ્યો.

અને પછી ફકિરચંદે જણાવ્યું : ‘લખધીર સોલંકીનું ખૂન થયું છે એ તો તમે જાણતા જ હશો. જે રાત્રે તેનું ખૂન થયું તે જ સમયે હું તેના મકાનમાં તેની સામે જ ઉભો હતો.’

‘શું ! તમે પણ પેલાં રહસ્યભર્યાં સાબરશિંગની પાછળ પડ્યા છો ?’ સીતારામે પ્રશ્ન કર્યો : ‘નહિ, મી. સોનાવાલા ! એનો ઇન્કાર કરવાની જરૂર નથી. હું જાણું છું કે તમે બધા એ સાબરશિંગ મેળવવાનો યત્ન કરી રહ્યા છો. પરંતુ તેનું કારણ મારાથી સમજી શકાતું નથી. હું જાણું છું કે તેના બે લાખ રૂપિયાનો વીમો ઉતરાવવામાં આવ્યો છે, પરંતુ તમારા જેવો શ્રીમંત માણસ માત્ર બે લાખ રૂપિયાની કિંમતવાળી વસ્તુની પાછળ ગાંડો બને, લખધીર સોલંકીના મકાન પર એટલા જ ખાતર જાય એ વાત મારાથી માની શકાતી નથી. અને હવે—’ તે ફકિરચંદ સામે અર્થપૂર્ણ દ્રષ્ટિપાત કરતો બોલ્યો : ‘મને લાગે છે કે તમે જ લખધીર સોલંકીનું ખૂન કરેલું હોવું જોઈએ.’

‘તમારું એ અનુમાન, કલ્પના કે માન્યતા અસત્ય છે. મેં લખધીરનું ખૂન નથી કર્યું.’ ફકિરચંદે આગ્રહભર્યા સ્વરે ઉચ્ચાણું : ‘એ કલ્પના તો તમે તમારા મનમાંથી કાઢી જ નાંખજો; પરંતુ સાબરશિંગના સંબંધમાં તમે શું જાણો છો અને કેટલું જાણો છો ?’

‘હું !’ સીતારામે અર્થપૂર્ણ હાસ્ય કર્યું : ‘સાબરનાં શિંગડાંમાં તે એવું શું રહસ્ય ભરેલું છે ? શું તેની ઉપરના નક્સીકામમાં કોઈ રહસ્ય

હુપાયેલું છે? તેનો બે લાખનો વીમો શા માટે ઉતારવામાં આવ્યો છે? અને એ સાબરનાં શિંગડાંમાંથી નિરંજન માણીગર તથા તેનો બાપ વિલોચનરામ શા લુભકો મેળવવા ઇચ્છે છે?’

‘મી. સીતારામ ! હું અહીં તમારા પ્રશ્નોના જવાબ આપવા માટે આવ્યો નથી.’ ફકિરચંદે કહ્યું : ‘તેમ જ એ સાબરશિંગમાં મને એટલો બધો ક્રોધ રસ પડ્યો નથી. હું તો મારા પંદર હજાર રૂપિયાની નોટો-વાળા એક પરખીડીયાને પાછું મેળવવા માગું છું.’

સીતારામ વચ્ચે બોલવા જતો હતો, પરંતુ તેને અટકાવીને સોનાવાલાએ આગળ ચલાવ્યું : ‘તમે વચ્ચે ન બોલો. પ્રથમ મને મારી હકીકત કહી લેવા દો. એ પરખીડીયું લખધીરને ત્યાં રહી ગયું છે. હું શા માટે એટલી મોટી રકમ લઈને ત્યાં ગયો હતો એ મારે સમજવાનું છે. મેં ત્રણ વખત એ પરખીડીયું પાછું મેળવવાનો યત્ન કરી જોયો. એક વાર તો લખધીરને ત્યાં ફરીયા તેને માટે જવાનું મેં જોખમ ખેડ્યું હતું. એ વખતે પોલીસના માણસો તથા રાવસાહેબ જ્યોતિપ્રસાદ ત્યાં હાજર હતા. તેમણે મારા આગમનનું કારણ મને પૂછ્યું. સાચું કારણ આપી શકાય તેમ ન હતું. મેં તેમને લખધીરને જ જવાબ આપ્યો, પરંતુ હું નથી માનતો કે રાવસાહેબે મારો એ ખુલાસો સ્વીકાર્યો હોય. ત્યારબાદ હું નિરંજનના મકાને ગયો હતો. ત્યાં પણ મારો યત્ન સફળ ન થયો. ત્રીજી વખત મેં મારે બદલે એક બીજા માણસને નિરંજનના મકાનમાં પરખીડીયાની તલાશ માટે મોકલ્યો હતો. તેમાં તે સફળ તો ન થયો, પરંતુ ઉલટો પોલીસના હાથમાં સપડાઈ ગયો.’

‘જો એ પરખીડીયું તમે લખધીરને ત્યાં મૂકી આવ્યા હતા, તો પછી નિરંજનના મકાનમાં તેની તપાસ કરવાનું શું કારણ?’ સીતારામને ફકિરચંદના પ્રસ્તુત કથનથી આશ્ચર્ય થયું હતું.

‘હું લખધીરને ત્યાં ગયો, ત્યારબાદ નિરંજન પણ તેને ત્યાં આવ્યો હતો. નોટોથી ભરેલું પરખીડીયું લખધીરના ઓપીસવાળા ખંડમાં

ટેબલ ઉપર પડ્યું હતું. ત્યાંથી એ પરખીડીયું ઉપાડી લેવાની નિરં-
જનને પૂરી અનુકૂળતા હતી. ’

‘ પરંતુ નિરંજન લખધીરને ત્યાં શા માટે ગયો હતો ? ’ સીતા-
રામે પ્રશ્ન કર્યો : ‘ શું તે સાબરશિંગ માટે ગયો હતો ? ’

‘ તમારી કલ્પના સાચી છે. પરંતુ હકીકત એ છે કે મેં જ તેને
ટેલફોન કરીને એ સ્થળે આવવાનું જણાવ્યું હતું. ’

‘ તમે ટેલફોન કર્યો હતો ? ’ સીતારામની મુખમુદ્રા પર વિલક્ષણ
આશ્ચર્ય પથરાઈ રહ્યું : ‘ શા માટે ? ’

‘ હકીકત એ હતી કે મારા ગયા પછી લખધીરનું ખૂન થયું
હતું. ખૂન કરનારા પલાયન થઈ ગયા હતા. હું એકલો લખધીરના
મૃતદેહ પાસે હતો. ’ ફકિરચંદે ખુલાસો કરવા માંડ્યો : ‘ જો હું સપડાઉં
તો મને જ લખધીરનો ખૂની માની લેવામાં આવે, પરંતુ મારી ઇચ્છા
એવી હતી કે મારે બદલે નિરંજન ફાંસીના માંચડે ચડે એ જ વધારે
ચોખ્ખું છે. કોઈ બેદી માણસોએ મારી ઉપર ખૂનનો આરોપ મૂકવાનું
કારસ્તાન રચ્યું હતું. મેં એ આરોપ નિરંજન ઉપર આવે એવી
મુક્તિ કરી. ’

‘ નિરંજન ઉપર શા માટે ? ’

‘ કારણ કે હું તેને મારા માર્ગમાંથી દૂર કરવા ઇચ્છતો હતો
અને એ માટે આ મને સહેલો રસ્તો લાગ્યો. ’ ફકિરચંદે ઇકરાર
કર્યો : ‘ પરંતુ સીતારામ ! મેં તમને પ્રથમથી જ જણાવી દીધું છે
કે હું અહીં નમારા પ્રશ્નોના જવાબ આપવાને માટે આવ્યો નથી.
એટલે નિરંજનને મારા માર્ગમાંથી શા માટે દૂર કરવા ઇચ્છું છું
એવો પ્રશ્ન કરવાની તકલીફ ન લેશો. હું કોઈ રીતે નિરંજનને હાથ
કરવા માગું છું અને તેણે જો માફ પરખીડીયું ઉત્પાદન કર્યું હોય
હો તેનું એણે શું કર્યું એ જાણવાની મારી ઇચ્છા છે. અને એ
કાર્યમાં તમે મને સહાયબૂત થઈ શકો તેમ છે. એટલું જ માત્ર

નહિ પરંતુ હડીલા અને આમહી સ્વભાવના માણસોને ખોલતા કરવાની, તેમના પેટની વાત કઢાવવાની કળા તમને અવગત છે. એટલે આપણે કાઈ રીતે નિરંજનનો પત્તો મેળવવો જોઈએ, અને પછી તેણે મારે પરખીડીયું કયે સ્થળે રાખ્યું છે એ હકીકત તમે તેની પાસેથી કઢાવી આપો.’

‘હું તમને નિરંજનનો પત્તો મેળવી આપીશ, એમ તમે શા ઉપરથી માની લીધું છે ?’ સીતારામે પૂછ્યું.

‘તમે પેલાં સાબરશિંગના રહસ્યની પાછળ લાગ્યા છો એ હું જાણું છું. આજે સવારે નિરંજન જે બેખીકારમાં તેના મકાનેથી રવાના થયો હતો એ મોટરનો મેં પિછો લીધો હતો. તમે તેને સપડાવ્યો એ પણ મારા જોવામાં આવ્યું હતું. એટલે જ હું તમને પૂછું છું કે એ પછી તમે તેનું શું કયું અને તેને કયે સ્થળે રાખ્યો છો ?’

સીતારામ ગંભીર સ્વરે બોલ્યો : ‘જો હું નિરંજનને તમારા કબજામાં સોંપી દઉં તો મારા સંબંધમાં તમે જે કાંઈ હકીકત જાણો છો તે વિષે સંપૂર્ણ મૌન્ય ધારણ કરવાનું મને વચન આપો છો ?’

‘હા, વચન આપું છું, એટલું જ માત્ર નહિ, પરંતુ હું તમને તમારા શ્રમનો સારો બદલો પણ આપીશ.’ ફકિરચંદ્રે વચન આપ્યું.

‘તમારા પંદર હજાર રૂપિયા તમને મળે તેના બદલામાં તમે મને કેટલી રકમ આપશો ?’

‘તેમાંથી અર્ધી રકમ તમારી.’

‘એમ નહિ, મારા સંબંધમાં જે કાંઈ પુરાવા તમારી પાસે હોય તે તમામ મને આપી દેવા, રૂ. ૭૫૦૦ મને આપવા, અને પેલાં સાબરશિંગના સંબંધમાં જે કાંઈ તમે જાણતા હો તે મને જણાવવું.’

ક્ષણભર ફકિરચંદ્રે વિચારગ્રસ્ત બની ગયો. છેવટે તેણે ઉચ્ચાચું : ‘નિરંજનની પાસેથી એ પરખીડીયું તમે મને મેળવી આપો તે પછી હું તમને તે માંહેની અર્ધી રકમ આપીશ.’

પ્રકરણ ૨૦ મું

જગતપ્રસાદ ક્યાં છે ?

બુગીયામાંથી રાવસાહેબ જ્યોતિપ્રસાદ અને મુદ્રિકા છૂટાં પડ્યાં. મુદ્રિકા ‘કૃષ્ણ કુટિર’ તરફ ચાલી. તે તેના આપુજીને મળવા ઇચ્છતી હતી. નિરંજન ગૂમ થઇ ગયો હતો. બુગીયામાં ધમાધમી થઇ હોય એવું લાગતું હતું. પરંતુ એ બનાવના સંબંધમાં કશી પણ હકીકત તેના નોકરોને કહેવાનું તેને થોડાં લાગ્યું નહિ.

તે જગતપ્રસાદના ઓરડા તરફ જતી હતી ત્યાં પ્રાણજીવન રસ્તામાં મળ્યો. તેણે કહ્યું : ‘મુદ્રિકાબહેન ! આપુજીએ કશું ખાધું નથી, ચઢા પણ શીધી નથી, અને અવાજ કરીએ છીએ તો તે બોલતા પણ નથી. એ જરીક નવાઇ જેવું ખરું.’

‘કાંઈ હરકત નહિ. હમણાં જ હું તેમને મળું છું.’ મુદ્રિકાએ કહ્યું : ‘વાર, પ્રાણજીવન ! અત્યારે સાંજને માટે તો તમે દાળ, ભાત કે ઓસામણ બનાવ્યાં છે ને ! પણ આપણે ત્યાં એ મહેમાનો આવવાના છે, એટલે તમે જલ્દી પુરી અને એ શાક વધારામાં બનાવી નાંખો.’ એ પ્રમાણે કહીને તેણે રસોયાને આ મકાનને છેડે રસોડા તરફ મોકલ્યો.

હવે તે તેના પિતાના ઓરડા તરફ જતી હતી ત્યાં તેમનો નોકર રામજી તેની પાસે આવીને બોલ્યો : ‘બહેન ! આજે આપણે ત્યાં ઘણું વિચિત્ર બનાવો બની રહ્યા હોય એમ લાગે છે.’

રામજી જગતપ્રસાદનો જૂનો અને વિશ્વાસુ નોકર હતો. તે ધરના પર્યુરણ કામકાજથી માંડીને હિસાબકિતાબનું તથા બગરમાસ્તરનું કામકાજ પણ કરતો હતો. મુદ્રિકાનો પણ તેની ઉપર પૂર્ણ વિશ્વાસ તો અને તે તેને માનથી બોલાવતી હતી. તેણે પૂછ્યું : ‘શું છે, રામજીબાઈ ? શો વિચિત્ર બનાવ બન્યો છે ?’

રામજીએ જવાબ આપ્યો : ‘કાનજી માળી કહેતો હતો કે થોડી વાર પહેલાં તેણે તપાસ કરી તો બગીચામાં કોઈ માણસો દાખલ થયા હોય અને તેમના પગ તળે ફેટલાક નવા ઉગેલા કુમળા છોડ કચરાયા હોય એવું લાગતું હતું. વળી વનરાજ કહેતો હતો કે આપણા ગેરેજમાંથી બાપુજીની મોટર પણ ગૂમ થઈ ગઈ છે.’

મુદ્રિકા તેની સામે તાકી રહી. એ મોટર લગભગ એ વરસથી ગેરેજમાં જ પડી રહી હતી. તેના પિતા સિવાય બીજું કોઈ તેની મોટરનો ઉપયોગ કરતું ન હતું. એ કાણ લઈ ગયું હશે ? જે માણસો બગીચામાં દાખલ થયા હતા તેઓ તો એ મોટર લઈ ગયા નહિ હોય ? પરંતુ એમ બનવું સંભવિત ન હતું. તેણે સૂચવ્યું : ‘રામજીભાઈ ! તમે એમ કરો. ગેરેજ પાસે જાઓ. કાનજી માળી તથા વનરાજને સાથે રાખીને ગેરેજની આસપાસ તથા બગીચામાં તપાસ કરો. ચંદ્રનગરના ગુન્દાશોધક રાવસાહેબ જ્યોતિપ્રસાદનો મદદનીશ હમણાં જ આવી પહોંચશે. તેને પણ તમારી તપાસના કામમાં સાથે રાખજો.’

એ પ્રમાણે કહીને તેણે રામજીને બગીચામાં કાઢ્યો. હવે અહીં કોઈ ન હતું. તે તેના પિતાના ઓરડા પાસે ગઈ. બે-ત્રણ વખત તેણે બારણા પર અવાજ કર્યા, બૂમ મારી, પણ કશો જવાબ મળ્યો નહિ. હવે શું કરવું ? બારણાની કળ વાસેલી હતી. તે પોતાના ઓરડામાં ગઈ. ત્યાંથી ચાવીઓનો ઝુડો લઈ આવી. અત્યારે તે પોતે પિતાને આપેલા વચનનો ભંગ કરી રહી હતી.

તેના પિતાએ, તે આ ઓરડામાં દાખલ થયા ત્યારે મુદ્રિકા પાસેથી એવું વચન લીધું હતું કે કોઈ પણ કારણસર આ ઓરડો તેણે ખોલવો નહિ, તેમ જ બીજા કોઈ માણસને ઓરડો ઉઘાડવા દેવો પણ નહિ. આજસુધી પોતે આપેલા વચનનું પાલન તેણે કયું હતું. અત્યારે એ વચનનો ભંગ કર્યા સિવાય બીજો માર્ગ ન હતો, કારણ કે એક શંકા જોરશોરથી તેના હૃદય પર ટોકારા મારી રહી હતી : ‘અચાનક હૃદય અંધ પડવાને કારણે બાપુજી મૃત્યુ પામ્યા હોય તો !’ એટલે હવે વધુ

વખત શંકાશીલતામાં નહિ રહેતાં ઓરડાને હાડી, અંદર તપાસ કરવાનો તેણે નિશ્ચય કરી લીધો. હતો.

તેના ઝુડાની એક ચાવી લાગૂ થઈ, ઓરડો ઉઘડ્યો. ઓરડામાં બિલકુલ અંધકાર હતો. તે ફાનસ લઈ આવી અને પછી ઓરડાનું આરણ્ય બંધ કરીને તેણે ચોતરફ દ્રષ્ટિ કરી. તેના પિતા ક્યાંય પણ દેખાયા નહિ. બિછાનું ખાલી હતું. બાજુમાં આથમ તથા દંડણ ફૂવાવાળું જળજૂ હતું. તે એક ખૂલ્લાં હતાં. તે સ્થળે પણ જગત-પ્રસાદ ન હતો.

રોજ પેલી બારીમાં સવારે તથા સાંજે તેને માટે દૈનિક અખ-બાર મૂકવામાં આવતાં હતાં. એ વર્તમાનપત્રોનો મોટો ઢગલો એક બાજુના ખૂણામાં પડ્યો હતો. એ જાણે પસ્તીની વખાર જેવું લાગતું હતું. ટેબલ પર તથા લાકડાના ઘોડા ઉપર છૂટાં છવાયાં પુસ્તકો પડ્યાં હતાં.

બારીઓ લોખંડના સળીયાવાળી હતી અને તેનાં કાચનાં આરણ્ય બંધ હતાં. ત્યારે તેના આપુણ ક્યાં ગયા હશે? સ્વાભાવિક રીતે જ તેનું લક્ષ્ય એ મોટા કબાટ તરફ ગયું. એ એક કબાટ હાડીને તેણે તેની અંદર દ્રષ્ટિ કરી. એમાં તો આપુણ છુપાઈ રહ્યા નહિ હોય! જ્યારે અમુક વસ્તુ શોધતાં હાથ લાગતી ન હોય ત્યારે મનમાં ચિત્રવિચિત્ર કલ્પના આવે છે. મુદ્રિકાની મનઃસ્થિતિ પણ એવી જ બની ગઈ હતી.

અહીં એક વિલક્ષણતા તેના જોવામાં આવી. પેલી વર્તમાનપત્રોની પસ્તી તળે દટાયેલા એ મોટા અરીસા તેની નજરે પડ્યા. ‘આ અરીસા દીવાલ પરથી ઉતારીને આપુણએ આવી રીતે શા માટે છુપાવી દીધા હશે?’ તેના મનમાં પ્રશ્ન ઉદ્ભવ્યો. પરંતુ એનો તેની પાસે જવાબ ન હતો.

હવે તે ટેબલ પાસે ગઈ. ટેબલ ઉપર જગતપ્રસાદની નોંધપોથીઓ પડી હતી. તેણે એક નોંધપોથીનાં પાનાં ફેરવવા માંડ્યાં. તેમાં એક સ્થળે જગતપ્રસાદે લખ્યું હતું : ‘દિવસો પસાર થાય છે, અઠવાડિયાં

વીતે છે, અઠવાડિયાંના મહિના બને છે, અને લગભગ બે વરસ થવા આવ્યાં, છતાં તેની તરફથી કશા સમાચાર નથી. હવે મૃત્યુ નજીક ને નજીક પગલાં ભરતું જાય છે. હું કાંઈ ડરપોક નથી. છતાં પણ મૃત્યુ કેને.....’

વધુ તપાસ કરતાં એક ઘોડા ઉપર ચોપડીઓની વચ્ચે એક લાંબો છરો દેખાયો. લાકડાના હાથાપર નક્સી કામ કરેલું હતું અને છરાના ગજવેલના પાના ઉપર ઘેરા લાલ રંગના ડાઘ જોવામાં આવતા હતા.

અને તેની તપાસ આમળ ચાલી. પલંગપર બે ગાદલાં બિછાવ્યાં હતાં. એ બે ગાદલાંની વચ્ચેથી એક કવર મળી આવ્યું. તેણે કવર ઉપરની છાપ જોઈ. તાલપુરથી એ કવર રવાના કરવામાં આવ્યું હતું અને આજે સવારની ટપાલમાં તે અહીં પહોંચ્યું હતું. એ કવર ઉપર સીસાપેન વડે જગતપ્રસાદનું શિરનામું કરેલું હતું. તેની અંદરના કાગળ ઉપર પણ સીસાપેનના જ અક્ષરો હતા. તેમાં લખ્યું હતું :

‘છેલ્લો પત્ર લખીને હું તરત જ રવાના થયો હતો. મેં જે યોજના કરી હતી, તેમાં આવરણ ઉપસ્થિત થયાનું જાણવામાં આવ્યું છે. ચંદ્રનગરમાં ચંદ્રભાગા નદી ઉપર ગોદી પાસે પેલું ચીનાનું પીકું છે ત્યાં અથવા તેની આસપાસ હું જુદા જ વેશમાં રહેવા ઇચ્છું છું. આપણે ત્યાં મળીએ તે ખાસ જરૂરી છે. જો તમે હિમ્મત કરી શકો તો ત્યાં આવજો અને હમણાં તાજ જ આફ્રિકાથી આવેલા ગમનરાયને માટે એ સ્થળે પૃચ્છા કરજો.’

અને એ પછી તેમાં ઉમેર્યું હતું : ‘પ્રિય ભાઈ, નિરાશ કે નાહિમ્મત ન થશો. મારી જીપર વિશ્વાસ રાખો. આપણે જરૂર સફળ થઈશું.’

અક્ષરો વાંકાચુંકા અને ગંખા હતા. તેમાં ‘ચીનાનું પીકું’ એ શબ્દો વાંચતાં મુદ્રિકાના મનમાં જૂની યાદ તાજ થઈ. અગાઉ જ્યારે

પોતે બાપુજીની સાથે અહીં વિલોચનરાય માણીગરના મહેમાન તરીકે રહેતી હતી તે વખતે વિલોચનરાય તેમની પાસે પોતાનાં સાહસોની વાતો કરતો હતો. તેમાં આફ્રિકાનાં જંગલોની વાતો આવતી, તેમ જ ચંદ્રનગરમાં પણ પોતે વેશપરિવર્તન કરીને બુદ્ધાં બુદ્ધાં પીઠાંની મુલાકાત લેતો, તે પીઠાંની મુલાકાતે આવનારા બાણસો તથા ઉઠાઉગીરની સાથે કાંઈ વાર મુલાકાતોનો પ્રસંગ ઉપસ્થિત થતો અને એકી સાથે ત્રણ-ચાર બાણસોનો સામનો કરવામાં પણ તે સફળતા મેળવતો, વગેરે પોતાનાં પરાક્રમોનું તે રસભરી બાનીમાં વર્ણન કરતો હતો. તે વર્ણનમાં ચંદ્રભામા નદીના કિનારે એકાદીની નળકમાં ચીનાનું એક પીઠું હતું. તે પીઠામાં એક વાર વિલોચનને ત્રણ બાણસોની સાથે ઝપાઝપીનો પ્રસંગ અવેલો. તેમાંના એક બાણસે તેને ખભામાં ધરા વડે ધબક કરેલી, છતાં એ ત્રણ જણાને તે એકલો પૂરો પડ્યો હતો. એ હકીકતનું મુદ્રિકાને સ્મરણ થયું.

તુરત જ મુદ્રિકા બહાર નિકળી. વરંડા પર તેને રામજી મળ્યો. રામજીએ કહ્યું કે રાવસાહેબનો મદદનીશ અરજી હતી આવ્યો નથી. મુદ્રિકાએ તેને પૂછ્યું: ‘બાપુજીની મોટર ગેરેજમાં ક્યાંસુધી હતી ?’

રામજીએ જણાવ્યું: ‘હેલ્સા આઠ કલાક દરમ્યાન તે ગમે ત્યારે ગૂમ થયેલી હોવી જોઈએ.’

‘વાર, હું બહાર જઈ છું. પરંતુ હું પાછી ફરું ત્યાંસુધી તમે અથવા બીજા કોઈ ગમે તે કારણસર પણ બાપુજીના ઓરડા પાસે જશો નહિ.’

તેને વિચાર આવ્યો હતો : ‘બાપુજીને પેલો પત્ર મળ્યો હશે. એ પરથી તે તેમની મોટરમાં, પત્ર લખનારને ચંદ્રનગરમાં ચીનાના પીઠા પાસે મળવાને માટે ઉપડી ગયા હોવા જોઈએ.’

તેણે પણ એ સ્થળે જવાનો નિર્ણય કરી લીધો. તેની ગેરેજમાં એક મોટર ન હતી એટલે તે તુરત જ બાણના મકાનમાં ગયો. એ

નાના માલિકની મોટર ગેરેજમાં પડી હતી. તેના માલિકને પૂછ્યા
 ૧૨ જ એ મોટરમાં તે દાખલ થઇ, તેને ચાલૂ કરીને એકદમ તે રવાના
 ૧ ગઇ. મોટર ચાલૂ થયા પછી જ તેના માલિકે તેમાં જગતપ્રસાદની
 કરી મુદ્રિકાને બેઠેલી જોઇ. ‘ આ જાકરી અને પૂછ્યા ગાછ્યા વગર
 રી મોટર લઇને ક્યાં ઉપડી હશે ? ’ એ પાડોશીને આશ્ચર્ય થયું.

મુદ્રિકાની મોટર ધસમસતી ચંદ્રનગર તરફ જતી હતી. થોડા સમ-
 ૧૧ જ તે ચંદ્રનગર પહોંચી ગઇ. તેણે ચંદ્રભાગા નદી ઉપર જે સ્થળે
 દી હતી, એ તરફ મોટરને હંકારી. ગોદીની સામે અમુક હોટેલો તથા
 ૧૦ હતાં. એમાંથી ચીનાનું પીકું શાધી કાઢવાનું કામ મુશ્કેલ ન હતું.
 શેઠાદાર આગળ મોટાં બોડાં હતાં. તેમાં ચીની લિપિ તેમ જ અંગ્રેજી
 ને બાળબોધ લિપિમાં પીકાનું નામ લખેલું હતું.

એ પીકાથી થોડે દૂર મોટરને ઉભી રાખીને મુદ્રિકા એ ચીનાના
 ૧૦ કામાં આવી. એક સંસ્કારી, સુંદર વસ્ત્રોથી મુશોભિત અને રમણીય
 રૂપવતી યુવતીને જોઇને પીકામાં મઘપાન કરતા, ગંજીપો ખેલતા,
 ૧૦ ટાકાર કરતા, ચઢા-કોદી લેતા તમામ માનવીઓ સ્તબ્ધ બનીને
 ૧૦ હી સામે જોઇ રહ્યા. સામાન્ય રીતે આ પીકામાં સ્ત્રીઓ ભાગ્યે જ
 ૧૦ આવતી. કદાચ કોઇ ખલાસીઓ વારવનિતાઓને લઇને આવતા અથવા
 ૧૦ કોઇ સ્ત્રી પોતાના પતિ, ભાઇ કે પિતાને શોધવાને માટે અહીં
 ૧૦ આવતી. પરંતુ એ તો સર્વ ઉતરતા વર્ગની હતી. આ યુવતી જેવી
 ૧૦ વ્ય કોટીની કોઇ પથ્રુ યુવતીએ પીકામાં પગ મૂક્યો ન હતો. એટલે
 ૧૦ જોઇને પીકાનો લાભ લેતા માનવીઓ મુખ વિકાસીને તેની સામે
 ૧૦ ધ રહ્યા.

પીકાના માલિકને બુદ્ધો મુનિમ થઇ પર બેઠો હતો. તેની
 ૧૦ બુમાં એક ઉંચું લાંબું ટેબલ હતું. તે ટેબલની પાછળ દારૂના
 ૧૦ સ ભરીને આપનારો નોકર ઉભો હતો. કેટલાક માથુસો આ ટેબલ
 ૧૦ સે ઉભા રહી, મઘપાન કરી, પૈસા ચૂકવીને ચાલ્યા જતા. કેટલાક
 ૧૦ દર ખુસ્સી-ટેબલ પર મઘ સાથે ઉપાહાર મગાવતા, ગંજીપે રમતા.

જાહેર રીતે જુમાર ખેલી શકાતો નહિ, પણ દૂપી શરતો લગાવવામાં વાંધો આવતો ન હતો.

મુદ્રિકાએ થડા ઉપર બેઠેલા ખુદ્દાને પ્રશ્ન કર્યો : ‘અહીં આફ્રિકાથી હમણું જ આવેલા ગમનરાય નામના ગૃહસ્થ આવ્યા છે ને ?’

‘ગમનરાય !’ ખુદ્દો બોલ્યો : ‘હા-હા, ગમનરાય નામનો એક માણસ બપોરના અહીં આવ્યો હતો ખરો. તે વૃદ્ધ હોવા છતાં ઉંચો અને કઢાવર તથા કસાયેલા શરીરનો હતો. પરંતુ તે તો થોડી વાર રોકાઈને જ ચાલ્યો ગયો હતો.’

‘એ અહીંથી કયે સ્થળે ગયો છે, એ તમે મને કહી શકશો ખરા ?’ મુદ્રિકાએ બીજો પ્રશ્ન કર્યો.

પરંતુ ખુદ્દો મુનિમ મૌન બની ગયો. આ પીઠામાં અનેક જાતના માનવીઓ આવતા. તેઓ ક્યાંથી આવે છે અને ક્યાં જાય છે એ જાણવાનો પ્રયત્ન કરવો નહિ, જાણવામાં આવ્યું હોય તો પણ બીજા કોઈની પાસે એ વિષે એક પણ શબ્દ ઉચ્ચારવો નહિ, એવું આ પીઠાના માલિક ચીનાનું સ્ત્ર હતું અને તેના દરેક નોકરને એ માટેનું ખાસ ફરમાન હતું. એથી ખુદ્દાનું મુખ બંધ થઈ ગયું. તેની બાજુમાં દારૂના ગ્લાસ ભરી આપનાર માણસ ઉભો હતો, પરંતુ તેણે પણ ગમનરાય વિષે આ યુવતીને કશું કહ્યું નહિ.

તથાપિ નજીક ઉભેલા એક જુવાન ઉપર કાંઈક દારૂએ અને કાંઈક મુદ્રિકાની સુરૂપતાએ પૂરેપૂરી અસર કરી હતી. તેણે કહ્યું : ‘એ તો અહીંથી કાલુસીંગની સાથે ગયો હતો.’

‘કયે સ્થળે ?’ હવે મુદ્રિકા તેની તરફ ફરી.

પરંતુ આ પીઠામાં બેઠેલા તથા ઉભેલામાંથી કેટલાક માણસો પેલા યુવાન તરફ રોષભરી દૃષ્ટિથી જોઈ રહ્યા. પોતે બૂલ કરી દીધી છે. એવો એ યુવકને ખ્યાલ આવી ગયો અને તે મૌન બની ગયો.

થડા પર બેઠેલા બુદ્ધાએ કહ્યું : ‘ જહેન ! તમે મારી સલાહ માનેા તો તમારા જેવી ખાનદાન કુટુંબની બાઇ માણસે આવા સ્થળમાં આવવું ધટિત નથી. તમે તમારે ઘેર ચાલ્યાં જાઓ. ઝમનરાય જ્યાં ગયો હશે ત્યાંથી તમારી પાસે તેને આવવું હશે તો એ આવી શકે એવો છે. ’

મુદ્રિકા પણ આસપાસના વાતાવરણ ઉપરથી સમજી ગઇ કે પોતાને અહીંથી વધુ માહિતી મળે તેમ નથી, તેમ જ આ લતામાં પોતે વધુ વખત રોકાવું એ પણ યોગ્ય નથી. એટલે તે પીઠામાંથી બહાર નિકળીને તેણે પોતાની મોટર જે સ્થળે રાખી હતી ત્યાં ગઇ.

તેના આશ્ચર્યનો પાર રહ્યો નહિ. એ મોટરમાં એક માણસ બેઠો હતો. મોટરની નજીક એક પોલીસ શંકાશીલ દૃષ્ટિથી એ માણસની સામે જોઇ રહ્યો હતો. કેટલાક નવરા માણસો તેની આસપાસ ભરાયા હતા.

મુદ્રિકાએ કરોા પણ ઉદ્દગાર કાઢ્યા વગર હાંકનારની જગ્યાએ બેઠક લીધી, ત્યાં નજીક ઉભેલા પોલીસે વિનયપૂર્ણ સ્વરે પ્રશ્ન કર્યો : ‘ કેમ, જહેન ! તમે અત્યારે આવા લતામાં કેમ આવ્યાં હતાં ? ’

‘ હું-હું-હા, હું એક માણસને-મારી બાજુમાં બેઠેલા ગૃહસ્થને શોધવાને માટે આવી હતી. તેની તપાસને માટે હું પેલા પીઠામાં ગઇ હતી ત્યાં તો તે અહીં આવીને બેસી ગયા હતા. બીજું કશું નથી. ’ મુદ્રિકાએ જવાબ આપ્યો.

‘ જહેન ! તમારે આવા સ્થળે આવવું ન જોઇએ. ’ સિપાઇએ સલાહ આપી : ‘ તમે પોલીસમાં ખબર આપી હોત તો અમે તમને આ ગૃહસ્થનો પત્તો મેળવી આપત. વારૂ, તમારું નામ અને શિરનામું મને લખાવશો ? ’

‘ બહુ ખુશીથી. ’ અને મુદ્રિકાએ પોતાનું નામ તથા શિરનામું લખાવ્યું.

મોટર ચાલુ થયા પછી તેની બાજુમાં બેઠેલો ગૃહસ્થ બોલ્યો : ‘ હું એ પીઠાની પાસે જ હતો. તે પેલા માણસ વિષે સવાલ કરેલો,

એ મેં સાંભળ્યું હતું, પરંતુ તને શા જવાબ મળ્યો તે મારા સાંભળવામાં આવ્યું ન હતું. મેં તેમને પૂછ્યું હતું, પરંતુ તેમણે મને તો એના વિષે કશું કહ્યું ન હતું. તને તેમણે તેના પત્તો આપ્યો ખરો ?’

‘ગમનરાયનો ને ? હા, એક માણસે કહ્યું કે તે આ પીઠામાંથી કાલુસીંગ નામના માણસની સાથે ગયો છે. પરંતુ કાલુસીંગ કાણ છે એ વિષે મને કશું જણાવ્યું નહિ.’ મુદ્રિકાએ જવાબ આપ્યો : ‘પણ બાપુજી ! મને લાગે છે કે આવી રીતે ગુપચૂપ ચાલ્યા આવવામાં તમે બૂલ કરી છે. મને તો તમારે તમારા વિશ્વાસમાં લેવી જ જોઈતી હતી.’

મોટર ચાલતી હતી. જગતપ્રસાદ કાણુ વાર કરી જવાબ નહિ આપતાં મુદ્રિકાની સામે તાકી રહ્યો હતો. છેવટે તે બોલ્યો : ‘મુદ્રિકા ! તું શા માટે મારો પિછો લેતી અહીંસુધી આવી હતી ?’

‘તમને મદદ કરવાને-તમને ઉપયોગી થવાને.’

‘એટા ! તું મને કશી પણ સહાય કરી શકે તેમ નથી. માત્ર એક જ માણસ મને ઉપયોગી થઈ શકે એમ છે. હું તેને મળવાને જ અહીં આવ્યો હતો, પણ તેના પત્તો ન લાગ્યો !’ અને મુદ્રિકાના પિતા જગતપ્રસાદે એક ઉંડો નિઃશ્વાસ મૂક્યો.

પ્રકરણ ૨૧ મું

આશ્વ ગદલીમાં

મુદ્રિકા તેના પિતાને કાંઈક કહેવા જતી હતી, એટલામાં એક મોટર તેની મોટરની બાજુમાં આવી લાગી. તેની નજર સ્વાભાવિક રીતે જ એ મોટર સામે ગઈ. આ મોટર હાંકનારને તેણે હમણાં જ

ચીનાના પીઠામાં જોયો હતો. પરંતુ તેના પોષાક તથા દેખાવ ઉપરથી તે મોટર રાખી શકે એવી તેની સ્થિતિ લાગતી ન હતી.

તેણે મુદ્રિકાને તેની મોટર ફૂટપાથની પાસે ઉભી રાખવાની ઇશારત કરી.

‘મોટરને થોભાવીશ નહિ, આગળ ચલાવ્યે રાખજે.’ મુદ્રિકાને તેના પિતાએ સૂચવ્યું.

‘ના ના, બાપુજી ! આપણે તેને મળીએ.’ મુદ્રિકાએ કહ્યું : ‘હું ચીનાના પીઠામાં જર્મને ગમનરાયના સંબંધમાં પૂછગાછ કરતી હતી એ તેણે સાંભળ્યું હતું. એટલે મને લાગે છે કે તે આપણને ગમનરાય વિષે બાતમી આપવા ઇચ્છતો હોવો જોઈએ.’

મુદ્રિકાએ મોટર ઉભી રાખી. પેલો માણસ તેની મોટરને સહેજ આગળ થોભાવી, તેમાંથી નીચે ઉતરીને મુદ્રિકાની પાસે આવ્યો. આ માણસને દેખાવ કોઈ રખડેલ ગુંડા જેવો લાગતા હતો. તે દેખાવમાં એક પહેલવાન જેવો લાગતો હતો. તેના પોશાક ઉપરથી તે પારસી હોવાનું સમજાતું હતું. માત્ર તેના પોશાક તથા દેખાવ પરથી સંપૂર્ણ અર્થહીનતા નીતરી આવતી હતી.

જાણે આ પોતાની જ મોટર હોય એવી રીતે શાંતિપૂર્વક બારણું ઉઘાડીને તેણે પાછલી બેઠક પર સ્થાન લીધું.

‘બાનુ ! જલ્દી-જલ્દી કરો, મોટરને આગળ ચલાવો.’ આ નવીન આગંતુકે ફરમાવ્યું.

‘પણ તમે કોણ છો ? અને આપણે અહીંથી ચાલ્યા જઈશું તો પછી તમારી મોટર અહીં પડી રહેશે.....’

‘મારી મોટર !’ મુદ્રિકાને આગળ બોલતી અટકાવીને નવીન આગંતુકે હસતો હસતો બોલ્યો : ‘મારે વળી મોટર કેવી ? તમને મારે મળવું હતું એટલે રસ્તા પર ઉભેલી એક ખાલી મોટરમાં બેસીને હું તમારી પાસે આવી પહોંચ્યો. અને મારી ઇચ્છા એવી છે કે એ

મોટરને શોધતો તેનો માલિક અહીં આવી પહોંચે તે પહેલાં જ આપણે પલાયન થઈ જવું જોઈએ.’

‘પણ—’

‘બહેન ! તમે મારી વાત સાંભળો ! અને મીસ્તર ! તમે પણ વચ્ચે ન બોલશો.’ આ માણસે કહ્યું : ‘બહેન ! તમે પેલા ચીનાના પીઠામાં કાલુસીંગ વિષે પૂછતાં હતાં. એ મારો મિત્ર છે. પણ સાચું કહું ? અત્યારે મારી સ્થિતિ જરાક એવી છે. બાતુ ! તમે તો હજી બાળક જેવાં છો. મારું નામ તમે સાંભળ્યું નહિ હોય. સેવકને બધા રસ્તમ પહેલવાન કહે છે. એક વાર સેવકનો પણ જમાનો હતો. બનાજી બહાદુરના સરકસમાં હું નોકરી કરતો હતો. મારી છાતી ઉપર હાથીને ઊંચકતો, બાવીસો ચાલીશ રતલના વજનદાર પથ્થરને એક આંચકાથી ઉથલાવી દેતો. સેવકને મહિને એક હજારનો પગાર મળતો. પણ એક વાર મને અકસ્માત નડ્યો, છાતીનું હાડકું તૂટ્યું અને મારી હાલત બિસ્માર બની ગઈ. અત્યારે આવક કશી નથી. અને ખર્ચ તો જેટલું ને તેટલું રાખ્યા વગર છૂટકો નથી.’

‘એટલે કે તમને પૈસાની જરૂર છે, અને જો પૈસા મળે તો તેના બદલામાં કાલુસીંગના મકાનનો પત્તો આપવાને તમે તૈયાર છો. એમ જ ને ?’ મુદ્રિકાએ પૂછ્યું.

‘હા, બહેન !’ તેણે ઉત્તર આપ્યો : ‘એમ જ છે. કાલુસીંગ મારો મિત્ર છે, પણ હું માનું છું કે તમારો તેને કશું નુકસાન કરવાનો ધરાદો નથી, અને મને પૈસાની જરૂર છે. જો તમે મને દશ રૂપિયા આપો તો.....’

મુદ્રિકાએ તેના પિતા સામે જોયું. તેના પિતાએ સંમતિ દર્શાવી અને તેણે ગજવામાંથી પાકીટ કાઢી, તેમાંથી દશ રૂપિયાની નોટ રસ્તમને આપી.

‘વારૂ, બાતુ ! હવે તમે મોટર જલ્દી ચલાવો. આગળ જતાં ડાબે હાથે રસ્તો વળે છે એ તરફ લેજો. આપણે પરામાં જવાનું છે.’

મુદ્રિકાએ મોટરનો વેગ વધાર્યો. રસ્તે જંગલપ્રસાદ પાસે સીગારેટની માગણી કરી.

‘તમે પારસી તો અગ્નિપૂજક ગણાઓ, છતાં તમે સીગારેટ પીઓ છો?’ જંગલપ્રસાદે સીગારેટની પેટી તેને આપતાં હાસ્ય કયું.

‘મહેરબાન! અમારે તો બધું જ ખપે. જેને દેશદેશાવરમાં ફરવાનું રહ્યું તેને સીગારેટ વગર ચાલે જ નહિ. સીગારેટ ન પીએ તો પાણી લાગે ને!’ અને રસ્તે સીગારેટ સળગાવીને દીવાસળીની પેટી જંગલપ્રસાદને આપી દીધી.

મોટર આગળ ચાલવા લાગી. હવે મુદ્રિકા તેના પિતા સામે આશ્ચર્યપૂર્ણ દૃષ્ટિથી જોઈ રહી. એ વરસ થયાં તેણે બાપુજીનું મોં જોયું ન હતું. તેનો ચહેરો ઉજળી પૂણી જેવો સફેદ બની ગયો હતો. વચ્ચે વચ્ચે નાનાં નાનાં લાલ ટપકાં દેખાતાં હતાં. આથી તેનો દેખાવ બિલકુલ બેડોળ લાગતો હતો. મુદ્રિકાએ આજસુધીમાં ક્રોધનો પણ આવો ચહેરો જોયો ન હતો. તેના મનમાં ચિંતા થવા લાગી: બાપુજીનો ચહેરો આવો કેમ થઈ ગયો હશે?

તેણે સવાલ કર્યો: ‘બાપુજી! તમારો આખો ચહેરો આટલો બધો વિચિત્ર કેમ લાગે છે? આ કાંઈ ક્રોધ જેવું પણ નથી. વળી વચ્ચે વચ્ચે આ લાલ ટપકાં શાનાં છે?’

જંગલપ્રસાદે કહ્યું: ‘મુદ્રિકા! હું કાયમને માટે મારા ઓરડામાં આ માટે છુપાઈ રહેતો હતો—ક્રોધની નજરે પડવાનું કેમ પસંદ કરતો ન હતો એ હવે તો કદાચ તારા સમજવામાં આવ્યું હશે. પરંતુ એ હકીકત બહુ લાંબી છે અને વળી અત્યારે મોટરમાં એક ત્રીજો માણસ આપણી વાતચીત સાંભળી રહ્યો છે.....’

‘એટલે કે હું તમારી વાર્તા સાંભળું છું, એમ ને?’ પાછળની બેઠક પર બેઠેલો રસ્તે બોલ્યો: ‘તમારી મરજી હોય તો હું તો અહીંથી જ નીચે ઉતરી જઈશ. મને તમારી વાર્તામાં શો રસ છે?’

તમારે જે વાતો કરવી હોય તે કરો, મારા કાન તો બિલકુલ બંદેરા છે.' અને પછી તેણે ઉમેર્યું : 'બાનુ ! જુઓ, પેલા જમણી બાબુના રસ્તા તરફ મોટરને લેજો.'

અને મુદ્રિકાએ એ રસ્તા પર મોટરને લીધી. તે અવારનવાર તેના પિતાની સામે જોતી હતી. તેના મનને અત્યંત દુઃખ થતું હતું. પરંતુ તેણે અત્યારે એ વિષે વધુ પૂછવાનું માંડી વાળ્યું.

એક પછી એક ગલીઓ પસાર કરતી મોટર આરબગલીમાં દાખલ થઈને જે મકાનના ઉપલા માળે કાલુસીંગ રહેતો હતો તે મકાન પાસે આવતાં રસ્તાએ તેને થોભાવવાની સૂચના આપી.

'તે ઉપલા માળે રહે છે.' રસ્તાએ કહ્યું : 'પરંતુ ચાલો, હું તમારી સાથે આવું એટલે કાલુસીંગને તમારે માટે કશી શંકા નહિ આવે.'

'કાલુસીંગ કોણ છે?' મુદ્રિકાએ પૂછ્યું : 'અને તે ગમનરાયને અહીં શા માટે લાવ્યો છે?'

'ગમનરાય કાલુસીંગને ચીનાના પિઠામાં મળ્યો હતો. કાલુસીંગ જરીક વાતોડીયા સ્વભાવનો છે. તે અગાઉ આફ્રિકામાં લાંબો સમય રહ્યો હતો, અને ગમનરાય પણ કહેતો હતો કે તે આફ્રિકાથી આવે છે, એટલે બેઉ વચ્ચે આફ્રિકાના પ્રદેશો સંબંધી વાતો થવા લાગી. કાલુસીંગને ગમનરાયની વાતોમાં રસ પડવાથી એ તેને પોતાની સાથે અહીં લાવ્યો છે.'

જગતપ્રસાદ તેની પુત્રીને ઉદ્દેશીને બોલ્યો : 'મુદ્રિકા ! આ વાતમાં મને કશું તથ્ય લાગતું નથી. ગમનરાય કોણ છે એ કદાચ તું સમજી ગઈ હશે. હું તો તેને પિછાની ગયો જ છું. તે આ રીતે અહીં આવવાનું કદી પણ પસંદ કરે જ નહિ. વળી તેણે મને ચીનાના પીઠા પાસે મળવાનું કહ્યું હતું. એટલે આ રસ્તા પહેલવાનના કથનમાં મને તો કોઈ ભેદ લાગે છે.'

‘ હું પણ એમ જ માનું છું.’ મુદ્રિકાએ સમર્થન કર્યું : ‘ પરંતુ એ તેમ હોય તો પણ રસ્તમ આપણને આ સ્થળે તો લાવ્યો છે. એટલે તે આપણને આ સ્થળે શા માટે લાવ્યો છે, એ આપણે—’

તેમની મોટર સ્થંભી ગઇ હતી. તેઓ નીચે ઉતર્યાં હતાં. આસપાસ દૃષ્ટિ કરતાં મુદ્રિકાનું દિલ શંકાશીલ બન્યું. તેણે કહ્યું : ‘આપુણ ! અહીં કોઇ માણસ કે માણસો છુપાઇને આપણી ઉપર નજર રાખતા હોય એમ લાગે છે. આપણે માટે તેઓ આટલો બધો શ્રમ લઇ રહ્યા છે તેની પાછળ કોઇ ખાસ કારણ હોવું જોઇએ. આપણે જો અહીંથી ચાલ્યાં જઇએ તો એ કારણ આપણા જાણવામાં નહિ આવે, એટલે.....’

જગતપ્રસાદ મુદ્રિકાનો હસ્ત પકડી તેને પ્રવેશદ્વારની બાજુમાં અંધકાર હતો એ તરફ ખેંચી ગયો. તેણે પોતાના ગળવામાંથી નાની રિવોલ્વર કાઢીને મુદ્રિકાને આપી અને ધીમે સ્વરે સૂચવ્યું : ‘ આ રિવોલ્વર તું તારી પાસે રાખ. તારો હાથ મારા કરતાં વધારે સ્થીર છે. જો પ્રસંગ આવે તો તેનો ઉપયોગ કરવામાં જરી પણ આંચકા ખાઇશ નહિ.’

‘ ચિંતા નહિ, આપુણ !’ મુદ્રિકા બોલી : ‘ તમે મારા દિલમાં જે સાહસ અને હિમ્મતનું પ્રરૂપણ કરેલું છે, તેને જેબ આપે તેવી રીતે જ હું વર્તીશ. ’

તેમને એ પ્રમાણે ગુપચૂપ વાતો કરતાં જોઇને રસ્તમ તેમની પાસે આવ્યો અને ગુસ્સાપૂર્વક બોલ્યો : ‘ તમે શી વાતો કરી રહ્યા છો ? ચાલો મારી સાથે, જો ગમનરાયને મળવું હોય તો ! ’

મુદ્રિકા મકાનની અંદર તેની સાથે દાખલ થઇ. તેની પાછળ જગતપ્રસાદ હતો. તેઓ દાદર પર ચડવા લાગ્યાં. આ ખંડમાં ઉંચે વીજળીની બત્તી જલતી હતી. બત્તીનો ઝેલોખ ઓછા પાવરનો હોય એમ લાગતું હતું. દાદરનાં પગથીયાં લાકડાનાં તથા લાંબાં અને સાંકડાં હતાં. જેમ જેમ તેઓ ઉપર ચડતાં ગયાં તેમ તેમ પગથીયાં પર કોઇ

માણસ કઠોડાને અઢેલીને ઉભેલો તો કાઠ પગથીયા પર બેઠેલો દેખાયો. તેઓ ધૂત્રપાન કરતા હતા. એથી આ ખંડની હવા તમાકુમાં રહેલા નિકોટીનની તીવ્ર વાસથી દુષિત બની ગઈ હતી.

આ લોકો મુદ્રિકા તથા તેના પિતા તરફ વિચિત્ર દૃષ્ટિથી જોતા હતા. મુદ્રિકાના દિલમાં એક પ્રકારના ન સમજી શકાય તેવા ભયનો પ્રવેશ થઈ ચૂક્યો હતો. તે પણ આ લોકોની સામે જોતી હતી. તેને લાગ્યું કે એ લોકો પરસ્પરની સામે સાંક્રિતિક દૃષ્ટિપાત કરતા હતા. રૂસ્તમ પગથીયાં પર આગળ વધતો હતો.

એક પછી એક દાદર ચડતાં તેઓ ઉપલા માળના દાદર પર પહોંચ્યાં. જે લોકો દાદરનાં પગથીયાં પર ઉભાં હતાં તેઓ પણ એકઠાં થઈને તેમની પાછળ દાદર પર ચડતા હતા. તેઓ મુખથી કશો પણ અવાજ કરતા નહિ, કિંવા તેમના પગનો પણ દાદર પર ચડતાં કશો અવાજ થતો ન હતો. મુદ્રિકા તથા જગતપ્રસાદ અવારનવાર પાછળ દૃષ્ટિ કરતાં હતાં. તેમની પાછળ આવનારા માણસોએ તેમના હાથ ગળવામાં રાખ્યા હતા. એ ઉપરથી સમજી શકાતું હતું કે તેમના ગળવામાં છરો અથવા ખંજર કે પિસ્તોલ જેવું કાંઈ હથિયાર હોવું જોઈએ. તે લોકો શાંતપણે તેમની પાછળ જાણે દીવાલ બનાવીને ઉપર ચડતા હતા. તેમની નજર આ બે જણાંની રજોરજ હિલચાલ પર હતી.

મુદ્રિકા તથા જગતપ્રસાદ સ્તંભી ગયાં. તેમને હવે આગળ વધવામાં વિશેષ ભય લાગ્યો. તેઓ પાછાં ફર્યા, અને મુદ્રિકા તેના પિતાનો હાથ પકડીને નીચે ઉતરવા લાગી. પરંતુ તેમની પાછળના માણસો મક્કમપણે ઉભા રહ્યા હતા.

‘અમને નીચે જવા દો.’ મુદ્રિકા સત્તાવાહક સ્વરે બોલી.

‘નહિ, બાઈસાહેબ ! આ તરફથી ઉપર ચડવાનો જ રસ્તો છે. નીચે ઉતરવાને માટે પેલી મેરનો દાદર ઉપયોગમાં લેવાય છે.’ નજીકના એક માણસે ઉચ્ચાધું.

મુદ્રિકા વિચારમાં પડી ગઇ. હવે જગતપ્રસાદ આગળ વધી નજીકના માણસને આજીવ્યે હઠાવવાનો યત્ન કરતો, પોતાને નીચે જવા માટેનો રસ્તો આપવાની સત્તાવાહક સ્વરે માગણી કરવા લાગ્યો, પરંતુ જે દરદે તેને ઘેરી લીધો હતો, એ દરદે અત્યારે તેના શરીરમાં જરીકે શક્તિ રહેવા લીધી ન હતી.

જેને જગતપ્રસાદે ધક્કો લગાવ્યો હતો, તે ઉશ્કેરાટપૂર્વક એક પગલું આગળ વધ્યો. તેણે મુક્કી ઉગામી, પરંતુ મુદ્રિકાએ તેના પિતાને પોતાની પાછળ ખેંચી લીધો.

‘વાર, આપસાહેબ ! હું એને કશું કરવા નથી માગતો—અત્યારે તો નહિ જ !’ જાણે ધુરકતો હોય એવા અવાજે એ માણસ બોલ્યો : ‘પરંતુ હું ઇચ્છું છું કે તે પોતાની જાતે જ પોતાની ઉપર આક્રમક વહોરી લેવાનું પસંદ નહિ કરે.’

મુદ્રિકા તેના પિતાનો હાથ પકડીને પુનઃ ઉપલા માળ તરફ ફરી.

આગળ ચાલતો રસ્તમ પહેલવાન પણ અટકી ગયો હતો. તે આ રમત જોયા કરતો હતો. તેણે મુદ્રિકાને કહ્યું : ‘બહેન ! એમાં એ માણસોનો દોષ નથી. આ મકાનમાં એવો કાયદો છે કે જે દાદર પરથી ઉપર ચડવાનું હોય તે જ દાદરપરથી નીચે ઉતરી શકાય નહિ. તમારી ઇચ્છા હોય તો એ વિષે તમે કાલુસીંગને ફરિયાદ કરજો.’

‘પરંતુ હવે કાલુસીંગને મળવાની મારી ઇચ્છા નથી.’ મુદ્રિકાએ જણાવ્યું. : ‘એને બદલે અત્યારની પરિસ્થિતિ ઉપર મારી ખૂબો કાંઈ અસર નિપજવી શકે તેમ છે કે નહિ, તેનો વિચાર હું કરી રહી છું. મારાં ફેફસાં મજબૂત છે અને મારી ખૂબો દૂર સુધી સંભળાઈ શકે તેમ છે.’

રસ્તમ પહેલવાન બોલ્યો : ‘તમને હજી આ મકાનના રહસ્યનો ખ્યાલ નથી. આ સ્થળે જાતજાતના બનાવો બની ગયા છે. કેટલાક માણસો દાદર પરથી સરકી પડવાને લીધે મૃત્યુ પામ્યા છે, કેટલાક

કાળનો કોળીઓ બની ગયા છે અને કેટલાકનો તો હજી સુધી ઠામુકો પત્તો જ લાગ્યો નથી. એટલે તમે બૂમો પાડતા પહેલાં તમારી તથા તમારા પિતાની કેવી ભયંકર દશા થશે તેનો જરીક વિચાર કરી જોજો. આ મકાનની અંદરનો અવાજ બહાર જાય એ કાલુસીંગને બિલકુલ પસંદ નથી. ’

અને તુરત જ મુદ્રિકાએ તેના પિતા તરફથી મળેલી રિવોલ્વર બહાર કાઢીને કહ્યું: ‘હું આ જ દાદરપર થઈને નીચે જવા માગું છું. કેમકે જ્યારે હું કાલુસીંગને મળું ત્યારે મારી સાથે પોલીસ ખાતાના એકાદા અમલદારને રાખવાની મારી ધમ્મજા છે. ’

પરંતુ નીચે દાદર પર તેમને ઘેરીને ઉભેલા માણસો ઉપર તેની રિવોલ્વર કશી અસર કરી શકે એમ ન લાગ્યું. કેમકે એ દરેકના હાથમાં પશુ પિસ્તોલ હતી, અને તેનો મોટો અવાજ થવા ન પામે એ માટે દરેક પિસ્તોલ ઉપર સાયલેન્સર ચડાવેલું હતું.

છવટે તે પાછી ફરી. આગળ રસ્તમ, તેની પાછળ મુદ્રિકા તથા જગતપ્રસાદ અને તેમની પાછળ કાલુસીંગના શાગીર્દી—એ રીતે તેઓ ઉપર પહોંચ્યાં.

ઉપરને માળે જઈને રસ્તમે એક ઓરડાનું બારણું ઉઘાડ્યું; મુદ્રિકા તથા તેના પિતાને અંદર દાખલ કર્યાં, પોતે પણ ઓરડામાં ગયો અને તેનું દાર પુનઃ બંધ કરી દીધું.

‘કાલુસીંગ ! એક બહેન તમને મળવાને માટે આવેલ છે. ’ રસ્તમે જણાવ્યું: ‘તે ચીનાના પીઠામાં આવી હતી અને તમારા મિત્ર ગમન-રાયના સંબંધમાં પૂછપરછ કરતી હતી. નિરંજન માણીગરની પાસેથી તમે જે વાત કઢાવવા માગો છો તેમાં તે તમને કદાચ ઉપયોગી થઈ શકશે એમ માનીને હું તેને અહીં લાવ્યો છું. આ તેનો બાપ છે. તે પણ બપોરના બે વાગ્યાથી ચીનાના પીઠાની આસપાસ ભ્રમતો હતો અને ગમનરાયના સંબંધમાં પૂછપરછ કર્યા કરતો હતો. મને તો

લાગે છે કે તમારો મિત્ર ગમનરાય પણ કોઈ મહત્વની વ્યક્તિ હોવી જોઈએ.’

મુદ્રિકાનું લક્ષ તેના કથન તરફ ન હતું. કેમકે આ ખંડમાં દાખલ થતાંની સાથે જ તેની નજર નિરંજન ઉપર પડી. બરાબર બત્તીની નીચે જ એક ખુસ્સી પર તે બેઠો હતો. તેને ખુસ્સીની સાથે સ્ત્રી વડે કસકસાવીને બાંધ્યો હતો. રસ્તે જોને કાલુસીંગના નામથી સંબોધન કયું હતું. તે પણ તેની પાસે જ હતો. એક તાંબાનો તાર નિરંજનના મસ્તક ફરતો વોટાળ્યો હતો. તેના બે છંડા એક નાના યંત્રમાં ભરાવ્યા હતા. એ યંત્ર કાલુસીંગ ફેરવતો હતો અને નિરંજનના કપાળ તથા લમણા પર વીજળીના આંચકા લાગતા હતા. તેનો ચહેરો ફિક્કો પડી ગયો હતો. તે પુષ્કળ ચાતના સહન કરી રહ્યો હોવાનું સ્પષ્ટ જોઈ શકાતું હતું.

કાલુસીંગે નવાં આગંતુકો તરફ દષ્ટિ કરી. તેણે સવાલ કર્યો: ‘ શું ? આ બે જણાં ખુદ્દા ગમનરાયને મળવાને આવ્યાં છે ? પરંતુ એ ખુદ્દો છે ક્યાં ? હું પણ એને જ શોધી રહ્યો છું. ’

‘ એમ કેમ ? તમે તો તેને બાંધીને અહીં કબાટમાં પૂરીને ગયા હતા ને ? ’ રસ્તે તેને સામે પ્રશ્ન કર્યો.

‘ વાત સાચી છે, પણ અમે જ્યારે નિરંજનને અહીં લાવ્યા ત્યારે જ કબાટમાં તેને પૂરવામાં આવ્યો હતો તે કબાટનું બારણું તૂટેલું દેખાયું. જુઓ, પેલો કબાટ. એ ખુદ્દો ઉપર નજર રાખવાને માટે બહાદુરને અહીં રાખ્યો હતો; પરંતુ અમે અહીં આવ્યા ત્યારે બહાદુર જમીન પર પડ્યો હતો. તેની ખોપરી તુટી ગઈ હતી અને તે મરણ પામ્યો હતો. એટલે અમે તેને હોસ્પિટલમાં પહોંચાડી દીધો છે. ત્યાં ડોક્ટરે એમ માને છે કે મોટર તળે આવવાથી તેની ખોપરી ચીરાઈ ગઈ છે ! ’

રસ્તે એક ખુસ્સી તેની પાસે ખેંચી, બાદણા તરફ પીઠ રાખીને એ ખુસ્સી પર બેઠો.

‘ એમાં શું થઈ ગયું ? ’ તે બોલ્યો : ‘ તમે નિરંજનને સપ્તાવી

શક્યા છે, અને વળી સાબરશિંગ પણ મેળવી શક્યા છે. હવે તો તમારે માત્ર નિરંજનને બોલતો કરવાનો જ છે.’

‘હજી એમાં તમારી સમજ થોડી અધૂરી રહે છે.’ કાલુસીંગ જાણે ખૂબ ચીડાયો હોય એવા સ્વરે બોલ્યો : ‘મેં તમને ચીનાના પીઠા પર નજર રાખવાને મોકલ્યા ત્યારપછી તો અનેક ઘટનાઓ બની ગઈ. હા, આપણે નિરંજનને સપડાવી શક્યા છીએ અને સાબરશિંગ પણ તેની સાથે હોઈ અમારા કબજામાં આવી જ ગયાં હતાં. એ સાબરશિંગ લાવવાને માટે મેં સારંગને મોકલ્યો હતો, પરંતુ તેનો પત્તો જ નથી. અમે થોડી વાર તેની રાહ જોઈ, પરંતુ તે નહિ આવવાથી, અમે અમારી મોટર એ સ્થળેથી ઉપાડી મૂકી. કેમ કે વધુ વખત તે સ્થળે રોકાવાનું સલામત ન હતું.’

‘હું નથી માનતો કે સારંગ તમને દગો દઈને એ સાબરશિંગ સંબંધમાં ખીજની...’

પણ રસ્તમને વચ્ચે જ બોલતો અટકાવીને કાલુસીંગે કહ્યું : ‘જો એ મને દગો દેશે તો એનું ફળ તેને ભોગવવું પડશે. પણ રસ્તમ ! હવે આપણે આ કાચું વિનાવિલંબે પતાવીને અહીંથી પલાયન થઈ જવું જોઈએ. કારણ કે જે કાર્યમાં આપણે પડ્યા છીએ તેમાં પેલો રાવસાહેબ જ્યોતિપ્રસાદ પણ રસ લઈ રહ્યો છે. મને પોલીસનો તો જરીકે ડર નથી, પરંતુ એ રાવસાહેબ અંદર ભળ્યો હશે તો આપણે માટે છટકાચારી રહેવા નહિ પામે. અમે જે સ્થળેથી નિરંજનને સપડાવ્યો હતો, તે મકાન પાસે રાવસાહેબ મારા જોવામાં આવ્યો હતો. તેના ઉદ્દગાર હજી હું ભૂલી ગયો નથી. તેણે એક વાર મને કહ્યું હતું કે ‘કાલુસીંગ ! યાદ રાખ, જ્યારે ત્યારે પણ તને ફાંસીના માંચડા પર ચડાવ્યા વગર હું રહેવાનો નથી !’ આ જ તેના શબ્દો હતા.’

ક્ષણવાર મૌન રહ્યા પછી તેણે પુનઃ ઉચ્ચાધુન : ‘રસ્તમ ! આ છોકરી તથા તેના બાપને તું અહીં લાવ્યો તે સાઈં ક્યું’. આ છોકરીની મદદથી આપણે આ હડીલા નિરંજનને બોલતો કરી શકીશું. એ પછી

સારંગ અને સાબરશિંગનો પત્તો મેળવીશું. જે સારંગ એ બાબુની હાલકી વગાડતો હશે તો તેનું ક્ષણ તેને ભોગવવું જ પડશે.’

‘પરંતુ ‘નામદાર’નું શું કરવું છે ?’ રસ્તે પ્રશ્ન કર્યો.

‘દોસ્ત રસ્તે !’ કાલુસીંગના અવાજમાં રસ્તે પ્રશ્નનો મૈત્રી-ભાવ પ્રદર્શિત થતો હતો : ‘નામદાર આપણી બાબુમાંથી હડસેલાઈ જાય છે. તમને તો પૂરી માહિતી છે જ. સાબરશિંગની માહિતી આપણને કેવી રીતે મળી એ તમે જાણો છો. ‘નામદાર’ આખું કાળું ગડપ કરવા માગતો હતો. પરંતુ એ સાબરશિંગ લેવાને માટે હું લખધીરને ત્યાં ગયો ત્યારે તમે પણ મારી સાથે હતા. ગમે તે કારણે એ અતિ કિંમતી હોવાની શંકા મારા મનમાં ઉદ્ભવી હતી, અને તેથી જ મારો હસ્ત લખધીરના ખૂનથી રંગાયો હતો એ પણ તમે જાણો છો. ‘નામદાર’ કેટલો સ્વાર્થી અને એકલપેટો છે એનો મને તમારા કરતાં વધારે ખ્યાલ છે. તેને એક પાર્ષ્વ પણ આપવાની હવે મારી ઇચ્છા નથી. મુખ્ય લાગીદાર આપણે જ અને અમુક હિસ્સો આપણા શાગીદારને મળશે.’

‘તમારી વાત સાચી છે, એમ જ થવું જોઈએ.’ રસ્તે કહ્યું : ‘પરંતુ ‘નામદાર’ કેટલો લયંકર માણસ છે તે જૂલવાજેવું નથી. તેની લયંકરતાએ જ તેને અંધારી આલમમાં ‘નામદાર’ની પદવી અપાવી છે. તેણે અનેક ઉઠાઉગીરને મદદ કરી છે, તેમ જ તેને હાથે છણા માણસો ફસાઈ ગયા હોવાની વાતો પણ થયા કરે છે. વળી તેની સાથે સીતારામ મળેલો છે. એટલે તેમનાથી સાવચેત રહેવાની જરૂર છે. તેઓ આપણને ક્યારે ફસાવશે એ કહી શકાય તેમ નથી.’

‘નામદાર જાય જહાનમની ખાડીમાં ! આપણે આપણું કાર્ય સતાખીથી પતાવી દઈએ તો તેની ચિંતા કરવા જેવું છે જ નહિ. આ છોકરી આપણા કબજામાં આવેલી હોઈ પંદર મીનિટમાં જ આપણે નિરંજનને બોલતો કરી દઈશું. એ પછી પાંચ મીનિટમાં અહીંથી રવાના થઈ સારંગ અને સાબરશિંગનો પત્તો મેળવીશું.’

‘તમારી યોજના વાતોમાં જેટલી સહેલી લાગે છે, તેટલી સરળતાથી તેનો અમલ થઈ શકશે કે કેમ, એની જ મને શંકા છે.’

સ્ત્રીએ જણાવ્યું : ‘મને તો પ્રથમથી જ આ બાબતમાં પડવાનું રહ્યું ન હતું, અને લખધીરનું મોત નિપજવવાનું તો કશું પણ કારણ ન હતું. ચાલો, હું તમને જ સવાલ કરું છું : એ સાબરશિંગ એટલાં બધાં મૂલ્યવાન છે એમ તમે શા ઉપરથી માનો છો ?’

‘મને હજી સુધી તેની કિંમતનો કશો ચોક્કસ ખ્યાલ નથી.’

કાલુસીંગ નિરંજન તથા મુદ્રિકા સામે ખુલસભરી દષ્ટિ કરતો બોલ્યો : ‘પરંતુ તેની કિંમત આ જીવાન માણસ આપણને કહી શકે તેમ છે, અને આ છોકરી...’

તેણે મુદ્રિકાને પકડવા માટે હાથ લંબાવ્યો, પરંતુ તેનો પિતા આગળ ધસીને વચ્ચે આવ્યો, અને મુદ્રિકા એકદમ પ્રવેશદ્વાર તરફ દોડી. તેણે ખાલી બંધ કરેલું બારણું ઉઘાડી નાંખ્યું, પરંતુ તે એકદમ પાછી હડી ગઈ, તેના મુખમાંથી ચિત્કાર સરી પડ્યો.

કારણ કે સીડી ઉપર જે માણસોએ તેમને ઘેરી લીધાં હતાં, એ માણસો બારણાની પાસે જ ઉભા હતા. તેમના હાથમાં પિસ્તોલો હતી. સ્ત્રી તેની પાછળ ધસ્યો, તેણે મુદ્રિકાનો હાથ પકડીને તેને અંદર ખેંચી લીધી. પરંતુ તે પૂર્વે તેની નજર બહાર ચાલીમાં ઉંચે છત તરફ ગઈ હતી. એ સ્થળે થોડો ભાગ તૂટેલો હતો. બોરડાની અંદરનો પ્રકાશ પ્રવેશદ્વારમાં થઈને એ તૂટેલા ભાગ તરફ પહોંચતો હતો.

એ પ્રકાશની સહાયથી છતના તૂટેલા ભાગની વચ્ચે ઉપરના કાતરીયામાંથી ડોકાતા માનવીનો ચહેરો મુદ્રિકાની દષ્ટિએ પડ્યો. એક ક્ષણ માત્ર જ એ ચહેરો દેખાયો, પરંતુ એટલા ઉપરથી પણ તે સમજી ગઈ કે એ ચહેરો તેનો પરિચિત હતો !

પ્રકરણ ૨૨ મું

વિલોચન માણીગર

જે મોટરમાં 'કૃષ્ણકુટિર'માંથી નિરંજનને આ સ્થળે લાવવામાં આવ્યો હતો, એનો પિછો લેતો અરુણ અહીં સુધી રાવસાહેબ જ્યોતિ-પ્રસાદવાળી મોટરમાં પહોંચ્યો હોવાનું આપણે જાણીએ છીએ. આ ગલ્લીમાંથી પોતાની મોટરને પસાર કરી, બાજુએ વળતા રસ્તા પર છુપાવીને પુનઃ આ મકાન પાસે આવતાં અમુક માણસો નિરંજનને મકાનની અંદર લઈ જતા તેના જોવામાં આવ્યા. એ વખતે અરુણની દૃષ્ટિએ એક બીજો માણસ પડ્યો હતો. એ પણ તેની માફક છુપાઈને આ મકાન પર નજર રાખી રહ્યો હતો, તેના ચહેરા સ્પષ્ટપણે દેખાતો ન હતો. પરંતુ તેના સામાન્ય દેખાવ પરથી તે બુદ્ધો હોવાનું અનુમાન થઈ શકતું હતું. આ માણસ કોણ હશે ? અરુણ વિચારમાં પડી ગયો. એ બુદ્ધની નજર અરુણ તરફ ગઈ હશે કે નહિ, એ નક્કી કરવાનું અરુણની પાસે કોઈ સાધન ન હતું. અત્યારે તો માત્ર એટલું સમજી શકાતું હતું કે મકાનની અંદર ચાલતી હીલચાલમાં આ બુદ્ધો પણ રસ ધરાવતો હોવો જોઈએ.

હવે શું કરવું ? મકાનની અંદર દાખલ થવું કે નહિ ? અને નિરં-જનને મકાનની અંદર કયા માળ પર લઈ જવામાં આવ્યો હશે ? એ પ્રશ્નો અરુણના દિલમાં ઉદ્ભવ્યા. પોતે આ સ્થળે આવ્યો છે, એ સમાચાર રાવસાહેબને પહોંચાડવાનું તેને આવશ્યક લાગતું હતું. પરંતુ તે માટે આ લતા માંહેના કોઈ ટેલીફોનનો ઉપયોગ કરવાનું તેને યોગ્ય લાગતું ન હતું, અહીંથી દૂર જવાનું પણ તે પસંદ કરતો ન હતો. પોતાની ગેરહાજરીમાં, આ મકાનમાં દાખલ થયેલા માણસો કદાચ નિરંજનને અહીંથી ઉઠાવીને અન્ય સ્થળે લઈ જાય તો ?

એ પ્રમાણે તે વિચાર કરતો હતો. તેની નજર અંધારામાં લપાઈને ઉભેલા બુદ્ધ માનવી ઉપર હતી. એ વખતે એક મોટર આવીને

એ જ મકાનના પ્રવેશદ્વાર પાસે ઉભી રહી. પરંતુ આ કાણુ ? પ્રથમ તો તેમાંથી એક પાસ્ટી જેવો લાગતો માણસ નીચે ઉતર્યો. અરુણ તેને ઓળખી ગયો. એ કસરતખાજ રસ્તમ પહેલવાન હતો. અગાઉ રસ્તમે ચંદ્રનગરમાં વ્યાયામશાળા પણ ખોલી હતી. પરંતુ તેની વ્યાયામશાળા ઉઠાઉગીરોના અખાડારૂપ બની ગયાની તથા તેમાં જુગાર ખેલાવાની ફરિયાદો થતી હતી. એથી પોલીસે તે વ્યાયામશાળાને બંધ કરાવી દીધી હતી. ત્યારપછીથી રસ્તમ પહેલવાન દાદાગીરી કરતો હતો. ખાસ કરીને તે સિનેમા થિયેટરોના ટીકટીટો વેચનારા પાસેથી અમુક ટીકટીટો ખરીદી લઈ, પોતાના સાગરીતો દ્વારા મોંઘા ભાવથી વેચતો હતો. કોઈ નાટક મંડળીના નવા નાટકને તેના પહેલા જ ખેલ વખતે નિષ્ફળ બનાવવાની પ્રતિરૂપર્ધા નાટક મંડળીના સંચાલકની ઇચ્છા હોય તો રસ્તમની દાદાગીરી તેમાં તેને ઉપયોગી થઈ શકતી. અર્થાત્ એવા અનેક પ્રકારના દાદાગીરીના ધંધામાં તે પંકાયેલો હતો. કેટલીક વાર સામાન્ય મારામારીના ગુન્હા સખ્ય તેને અદાલતને આંગણે ચડવું પડેલું અને દંડ અથવા કેદની સજ્જાઓ પણ થયેલી. એથી અરુણ આ માણસને પૂરેપૂરો પિછાનતો હતો.

પરંતુ તેની સાથે એ માણસોને તેણે જોયાં. એક તો નિરંજનની સાથે હતી તે યુવતી અને બીજો એક બુદ્ધો માનવી. એ કદાચ યુવતીનો બાપ હોવાનો સંભવ હતો. તેના ચહેરાનો દેખાવ વિચિત્ર તથા તેની સામે જોતાં ચીતરી ચડે એવો લાગતો હતો.

તેમની સાથે રસ્તમ વાત કરતો હતો. તેમાં કાલુસીંગનું નામ અરુણના સાંભળવા આવ્યું. કાલુસીંગ તો ચંદ્રનગરમાં એક ભયંકર માનવી લેખતો હતો. આજસુધીમાં એક પણ વખત તે કાયદાના સકંજલમાં આવ્યો ન હતો. તે ધનવાન બનાતો હતો. તે કોઈ વેપાર કરતો નહિ, પરંતુ ઘોડોડોની શરતોમાં તથા આંક-ફિચરમાં તે મોટી રકમ લગાવતો અને એ ધંધામાં તેને સારી આવક થતી હોવાનું માનવામાં આવતું હતું. પરંતુ રાવસાહેબ જ્યોતિષસાદને એ વાતમાં

વિશ્વાસ ન હતો. તેની તપાસમાં કાલુસીંગ એક ભથ્થકર માનવી હોવાનું માલુમ પડ્યું હતું.

એક માણસ જવાથી પુષ્કળ દ્રવ્ય પેદા કરીને આવેલો. એમ મનાતું કે તેની પાસે એકાદ લાખ રૂપિયા હોવા જોઈએ. કાલુસીંગ સાથે તેની મૈત્રી થઈ. અમુક સમય પછી તે માણસ સદાને માટે અદશ્ય બની ગયો. કાલુસીંગ કહેતો હતો કે એનો મિત્ર પુનઃ પરદેશ ચાલ્યો ગયો છે. પરંતુ રાવસાહેબની માન્યતા જુદી હતી. કાલુસીંગે તેના મિત્રનું ખૂન કરીને તેની તમામ મિલકત પચાવી પાડી હતી એવી જ્યોતિપ્રસાદની માન્યતા હતી. પરંતુ એની સાબિતી માટેનો એક પણ પુરાવો મળી શકતો નહિ. છતાં પણ કાલુસીંગ ફ્રાંસીને માંચડે ચડ્યા વગર રહેવાનો નથી, એવું જ્યોતિપ્રસાદ અનેક વાર કંટકરાયની પાસે બોલ્યો હતો. અરજી પણ રાવસાહેબના એ શબ્દો સાંભળ્યા હતા.

એ જ કાલુસીંગનું નામ રૂસ્તમના મુખમાંથી સાંભળીને તેના કાન ચમક્યા. તે લપાતો છુપાતો તેમની નજીક ગયો. અહીં કાલુસીંગને ત્યાં આવેલા ગમનરાયને મળવા માટે આ પિતા-પુત્રી આવેલ છે એવું અરજી અનુમાન કયું.

એ ત્રણે જણાં અંદર દાખલ થયાં. તે પછી થોડી વારે જે જુદો બહાર લપાઇ રહ્યો હતો તે આ મકાનમાં દાખલ થયો, અને અરજી પણ તેનું અનુસરણ કયું. પરંતુ એ જુદો અંદર તેના જોવામાં ન આવ્યો, ત્યારે તે કયે સ્થળે ગૂમ થઇ ગયો હશે ? તેણે ચોતરફ દષ્ટિ કરી, પરંતુ કોઇ પણ સ્થળે તે દેખાયો નહિ.

દાદર પર રૂસ્તમ, મુદ્રિકા તથા તેનો પિતા ચડતાં હતાં, તેમની પાછળ કેટલાક માણસો જતા દેખાયા. તેમના દેખાવપરથી જ એ લોકો ગુંડા જેવા લાગતા હતા.

અરજી પણ જરીકે અવાજ થવા ન પામે એ રીતે ઉપર ચડવા લાગ્યો. તે અમુક પગથીયાં ચડ્યો હશે, ત્યાં નીચેથી કોઇ દાદર પર

આવતું હોય એમ તેને લાગ્યું. તત્કાળ તેને ખ્યાલ આવ્યો કે પોતે એક બાળુથી ઘેરાઈ ગયો છે. પરંતુ તેના ફળદ્રુપ ભેગમએ તેને એક ચુકિત સુમડી. તે દાદરના કઠેડાની બીજી બાજુએ જઈ, દાદરનાં પગથિયાં પકડીને નીચે લટકી રહ્યો. પોતાની પાછળ આવનાર માણસ આવ્યો જાય, એ પછી પુનઃ કઠેડો કુદાવીને ઉપર જવાનો તેનો ધરાદો હતો.

પરંતુ તેનો એ ધરાદો બર ન આવ્યો. નીચેથી આવનારો માણસ જે સ્થળે અરણ્ય લટકી રહ્યો હતો ત્યાં આવીને સ્થંભી ગયો. હવે શું કરવું ? દાદરના પગથિયાં છોડી દેવાથી તે નીચે જઈ પડે. લગભગ સોળ શીટનું અંતર હતું. એ કાંઈ બહુ અંતર ન કહેવાય. પરંતુ નીચે પડવાથી ધબાકો થાય; એ અવાજ ઉપરના માણસોને પણ પોતાની તરફ આકર્ષે તો ?

તે આમ વિચાર કરતો હતો ત્યાં પેલો બુઢો માનવી નીચે નમ્યો. તેણે અરણ્યનો હાથ પકડીને બળપૂર્વક તેને ખેંચ્યો. અરણ્યને ક્ષાગ્ર્યું કે આ માણસ બુઢો હોવા છતાં તેનું શરીરબળ એક જુવાનને પણ શરમાવે તેવું છે.

બુઢો એક હાથ વડે તેને ઉંચો કરીને તેના ચહેરા સામે જોઈ રહ્યો : ‘નહિ, તું આગળ ગયેલા બદમાશ ગુન્ડાઓ માંહેનો નથી લાગતો. ત્યારે તું છે કાણુ અને શા માટે બદમાશ કાલુસોંગના મકાનમાં દાખલ થયો છે ? ઓહો ! સમજ્યો ! સમજ્યો ! તું સમર્થ ગુન્હાશોધક રાવસાહેબ જ્યોતિપ્રસાદનો મદદનીશ અરણ્ય તો નહિ ?’

‘હા, એ જ હું.’ અરણ્ય બોલ્યો : ‘અને તમે—તમે ! વિલોચનરાય આણીગર ને ? પણ તમે અહીં ક્યાંથી ?’

‘એ વાત પછી. તું ઉપર ચડી આવ.’

અરણ્ય કઠેડા ઉપરથી કૂદીને આવ્યો. પછી વિલોચનરાયે તેને સવાલ કર્યો : ‘તું અહીં શા માટે આવ્યો છે ?’

તેમની વચ્ચે ધીમા સ્વરે વાત થતી હતી, અને ઉપરના માણસો તો ચોથા દાદર પર પહોંચી ગયા હતા. એટલે તેઓ આ બે જણા વચ્ચે થતી વાતચીત સાંભળી શકે તેમ ન હતા.

અરણે કહ્યું : ‘આ લોકો તમારા દીકરા નિરંજનને અહીં લાવ્યા છે.’

‘નિરંજનને મેં જોયો હતો. બે-ત્રણ જણા મોટરમાંથી તેને ઉપાડીને આ મકાનની અંદર લાવ્યા હતા.’ વિલોચને કહ્યું : ‘પરંતુ એ છોકરો પણ મૂખને સરદાર જ છે ને ! પોતાનું રક્ષણ કેવી રીતે કરવું એટલે પણ એને ખ્યાલ નથી !’

‘એમાં મને નિરંજનનો દોષ લાગતો નથી.’ અરણે અભિપ્રાય આપ્યો : ‘ત્રણ જણા સામે તે એકલો શું કરી શકે ?’

‘વાર, પણ તું અહીં કેવી રીતે આવ્યો ? અને રાવસાહેબ ક્યાં છે ?’

અરણે કહ્યું : ‘રાવસાહેબ અત્યારે કયે સ્થળે હશે એ હું જાણતો નથી. પરંતુ નિરંજન તથા એક યુવતી ‘કૃષ્ણકુટિર’ તરફ જતાં હતાં. તેમનો પિછો લેવાનું રાવસાહેબે મને ફરમાવ્યું હતું. નિરંજન ‘કૃષ્ણકુટિર’ની દીવાલ કુદાવીને બગીચામાં છુપાઇ રહ્યો. યુવતી તેના પ્રવેશદ્વારમાંથી અંદર ચાલી ગઇ. હું બહાર વૃક્ષઘટામાં છુપાઇને તેમની ઉપર નજર રાખતો હતો, એટલામાં ત્રણ જણા આવી નિરંજનને સપડાવી, બાંધીને તેમની મોટરમાં ઉપાડી ગયા. એટલે હું પણ રાવસાહેબની મોટરમાં અહીં સુધી તેમનો પિછો લેતો આવી પહોંચ્યો.’

‘અને થોડી વાર પહેલાં જે યુવતી એક વિચિત્ર દેખાતા વૃદ્ધની સાથે આ મકાનમાં દાખલ થઇ હતી તેની સાથે જ નિરંજન હતો ને ?’

‘હા, એ જ યુવતી.’

‘ત્યારે તો એ મુદ્રિકા. પરંતુ તે તથા તેનો બાપ જગતપ્રસાદ આ સ્થળે શા માટે આવ્યાં હશે ?’

‘તેઓ પેલો પારસી સાથે વાત કરતાં હતાં, તે ઉપરથી મારા

જાણવામાં આવ્યું કે તેઓ અહીં કોઈ ગમનરાય નામના માણસને મળવાને માટે આવ્યાં છે. ’

‘ ગમનરાયને ! ’ વિલોચન હસ્યો : ‘ ત્યારે તો તેઓ એને ઉપર જઈને મળી રહ્યાં ! ’

‘ કેમ વાર ? ’

‘ એ ગમનરાય હું પોતે જ છું ! ’

‘ તમે જ ગમનરાય ! ત્યારે શું તમે અગાઉ આ મકાનમાં કાલુ-સીંગને ત્યાં ગયા હતા ? ’ અરણે પૂછ્યું.

‘ હા, કાલુસીંગ મને તેની સાથે એક પીઠામાંથી અહીં લાવ્યો હતો. તેની પાસે સાબરશિંગ આવેલાં છે. તે આફ્રિકાથી આ શહેરમાં આવ્યાં છે અને તે અતિ મૂલ્યવાન હોવાનું કાલુસીંગ કહેતો હતો. પરંતુ તેનું મૂલ્ય કેટલું હશે અને શા કારણથી તે કિંમતી મનાતાં હશે તેનો એને ખ્યાલ ન હોવાથી, એ સાબરશિંગ મને બતાવી, તેની મારી પાસે કિંમત અંકાવવાને માટે તે મને અહીં લાવ્યો હતો. પરંતુ સાબરશિંગ તો હજી તેને મેળવવાનાં હતાં, એટલે મને ઉપર ચોથે માળે તેના ખંડમાં લઈ જઈ, તેણે મારી ઉપર હુમલો કરીને બાંધી દીધો અને એક કબાટમાં પૂરી દીધો. એક માણસને મારી ઉપર નજર રાખવા માટે રોકીને કાલુસીંગ તથા તેના શાગીર્દી બહાર ચાલ્યા ગયા. તેમણે માન્યું હશે કે આ ડોકરામાં શો માલ બળ્યો છે ! વાત પણ સાચી. તેમના હુમલાથી હું નિરૂપાય બની ગયો હતો, પરંતુ ભાંગ્યું ભાંગ્યું તો ય લઈય. મને કાંઈક કળ વળી, હું સ્વસ્થ થયો અને તેમણે મને જે બંધ બાંધ્યા હતા, એમાંથી છૂટવું એ તો મારે મન રમત વાત હતી. મારો એક જાદુગર મિત્ર છે. તે પોતાના શરીરની આસપાસ રસી વડે મજબૂત બંધ બંધાવે છે, પછી એક પેટીમાં પુરાય છે અને તેમાંથી અદૃશ્ય બની જાય છે. મને તેણે ગમે તેવા મજબૂત બંધનમાંથી કેવી રીતે છૂટાં થવું એ શિખવ્યું છે. એટલે એ રીતે હું બંધમુક્ત બની

ગયો અને મારા પગની એક જ લાતથી કબાટનું આરણું તૂટી ગયું. મારી ઉપર નજર રાખનારો માણસ ધોરતો હતો. કબાટનું આરણું તૂટવાનો અવાજ થવાથી તે જગી ઉઠીને સ્વસ્થ અને એ પહેલાં તો હું કૂદીને તેની ઉપર ચડી એકો. મેં જોઈથી તેની ગરદનમાં એ-આર મુક્કીઓ ઉપરાઉપરી લગાવી અને હું પલાયન થઈને બહાર આવી છુપાઈ રહ્યો. પાછળથી તેને હોસ્પિટલમાં રવાના કરવામાં આવ્યો છે. પરંતુ હું માનું છું કે અત્યારે તો તેનો આત્મા તેનાં પાપકર્મોના બદલો મેળવવાને માટે પ્રભુના દરબારમાં પહોંચી ગયો હશે.’

તે ક્ષણભર મૌન રહ્યા બાદ પુનઃ બોલ્યો : ‘આ લોકો નિરંજનને તો અહીં લાવ્યા છે, પણ સાબરશિંગ ક્યાં ગયાં ?’

‘સાબરશિંગની વાત પછી.’ અરણે કહ્યું : ‘મને લાગે છે કે ઉપર નિરંજન, મુદ્રિકા અને તેના પિતા-ત્રણે જણાં મોટા લયમાં છે. કાલુ-સિંગ અત્યંત કૂર અને નિર્દય માનવી મનાય છે. કોઈનું ખૂન કરવું એ તો આ લોકોને મન રમત વાત છે. આપણે તેમને બચાવવાનો યત્ન કરવો જોઈએ. તમારી પાસે કશું હથિયાર છે ?’

‘હા, મારી ઉપર ચોટ્ટી કરવા માટે જેને રાખ્યો હતો તેની પિસ્તોલ મેં લઈ લીધી હતી.’ વિલોચને ગજવામાંથી પિસ્તોલ બહાર કાઢી.

‘ત્યારે તો હરકત નહિ.’ અરણે કહ્યું : ‘વાર, હમણાં તમે નીચે જઈને એક બાજુએ લપાઈ રહો. હું જરીક ઉપર તપાસ કરી આવું.’

વિલોચને અરણુની સૂચનાનો સ્વીકાર કયો, અને અરણુ બિલ્લી-પગે ઉપર જવા લાગ્યો. થોડી વારમાં જ તે નીચે ઉતરી આવ્યો. તેણે કહ્યું : ‘જે ઓરડામાં કાલુસીંગ તથા નિરંજન વગેરે છે તેનું આરણું બંધ છે અને તેની બહાર ચાર-પાંચ જણા હથિયારબંધ ઉભા છે. તેમની ઉપર હુમલો કરવામાં મને સલામતી નથી લાગતી.’

‘તો પછી આપણે નિરંજન તથા પેલાં બાપ-દીકરીને કવી રીતે બચાવી શકીશું ?’ વિલોચન તેના દીકરાને તથા મિત્ર અને મિત્રપુત્રીને

બયાવવા આતુર હતો અને તે માટે ગમે તેવું સાહસ ખેડવાને માટે પણ એ તૈયાર હતો.

‘હું પણ એનો જ વિચાર કરું છું.’ અરણ્યે કહ્યું : ‘આ મકાનો હમણાં નવાં જ બંધાયેલાં છે. તેના ખેઉ છડા પર એકેકા દાદર પાંચ માળ સુધી છે. તે જ રીતે આગ અથવા એવા કોઈ અકરમાતને પ્રસંગે ઉપયોગમાં લેવા માટે પાછળના ભાગમાં પણ એ જ રીતે બે નાના દાદરો રાખેલા છે. એટલે આ બાબતે કાલુસોંગના ખંડની બહાર ઉભેલા તેના સાગરીતો તથા ઓરડાની અંદરના માણસોને લેશ પણ ખ્યાલ ન આવે એવી રીતે આપણે ઉપર પહોંચવું જોઈએ. વાર, તમે ચાલો મારી સાથે.’

તેઓ આ મકાનમાંથી બહાર નિકળ્યા, બાબુની ગલ્લીમાં થઇને મકાનની પાછળ ગયા. તેની પાછળ વાડો હતો, વાડા ફરતી દીવાલ હતી. અરણ્યે બોલ્યો : ‘માણીગર સાહેબ ! આ દીવાલ તમે કુદાવી શકશો ?’

‘જરૂર, તારી ઇચ્છા હોય તો તને મારા ખભા ઉપર ઉપાડીને પણ આ દીવાલને હું કુદાવી શકું તેમ છું.’ એમ કહેતાંની સાથે જ તે ફૂદકા મારીને દીવાલ પર ચડી ગયો. અરણ્યે પણ તેનું અનુસરણ કર્યું. નીચે સર્વત્ર અંધકાર હતો. ઉપર ચોથા માળે એક ખંડની બારીમાંથી પ્રકાશનાં કિરણો બહાર રેલાતાં હતાં.

કશો અવાજ થવા ન પામે એ રીતે તેઓ અંદરની બાબુએ ઉતરી ગયા અને અરણ્યે આગળ થયો. વિલોચન તેની પાછળ ચાલતો હતો. તેઓ ચોતરફ નજર કરતા, લપાતા છુપાતા મકાનની જમણી બાબુના દાદર પાસે પહોંચ્યા. દાદર સાંકડો તથા લોખંડનો હતો. કશો પણ અવાજ ન થાય તે રીતે તેઓ દાદર પર ચડવા લાગ્યા. એક પછી એક માળ વટાવી, તેઓ ચોથે માળે પહોંચ્યા.

પાછળના રવેશમાં કોઈ નજરે પડતું ન હતું. એ રવેશમાં કાલુસોંગના ઓરડાની બારી પડતી હતી. તેનાં બારણાં કાચનાં હતાં. તેમાંથી અંદરનો પ્રકાશ બહાર રેલાતો હતો.

અરુણે કહ્યું : ‘ તમે અહીં રહો, હું પેલી બારી પાસે જઈને જોઉં કે અંદર શું ચાલી રહ્યું છે. જો આ દાદર વાટે કોઈ ઉપર આવતો દેખાય તો મને ચેતવજો. ’

ઓરડાની અંદર નિરંજન લયમાં છે, પોતાનો મિત્ર જગતપ્રસાદ તથા તેની પુત્રી મુદ્રિકા પણ આ બદમાશોના અડ્ડામાં સપડાયાં છે, એટલે તેમની મદદે પહોંચવાની પોતાની ફરજ છે એમ વિલોચનને થતું હતું. પરંતુ અરુણનો પ્રસ્તાવ તેને હીક લાગ્યો. એઉ જણા સાથે ત્યાં જાય તે કરતાં પોતે અહીં ઉભો રહીને, પાછળથી કોઈ નવી આશ્વત આવી ન લાગે, તેની દંખરેખ રાખવાનું તેને પણ આવશ્યક લાગ્યું.

અરુણ પાછળની બારી પાસે ગયો. તેનાં બારણાં બંધ હતાં. કાચમાંથી અંદરનું દૃશ્ય જોઈ શકાતું હતું, અવાજ સંભળાતો ન હતો.

નિરંજનને એક ખુરશી પર બાંધ્યો હતો. તેની સામે કાલુસીંગ બેઠો હતો. બાજુમાં એક નાની બેન્ચ પર જગતપ્રસાદ અને મુદ્રિકા બેઠાં હતાં. ફરતમ તેમની સામે પિસ્તોલ તાકીને ઉભો હતો. કાલુસીંગ નિરંજનને ઉદ્દેશીને કાંઈક બોલતો હોય એમ અરુણને લાગ્યું. અવાજ સંભળાતો ન હતો. નિરંજન કશો પણ ઉત્તર નહિ કરતાં એપરવાધથી કાલુસીંગ સામે જોઈ રહ્યો હતો.

અરુણે ગજવામાંથી એક નાનું ચપ્પું બહાર કાઢ્યું અને એક ગણેશગીરને પણ આશ્ચર્યચકિત બનાવે એવી કુશળતાપૂર્વક ચપ્પાની સહાયથી બારણું ખોલી નાંખ્યું. અવાજ ન થાય એવી રીતે તેને સહેજ હઠાવ્યું અંદરનો અવાજ સંભળાવા લાગ્યો. તે એક બાબુએ લપાઈ રહ્યો હતો, તેમજ આ તરફ કોઈની નજર પણ ન હતી.

કાલુસીંગનો અવાજ સંભળાયો : ‘ નિરંજન ! હું તને કિંવા આ છોકરીને નિરર્થક ત્રાસ દેવા નથી ઇચ્છતો. જો, તું ફરીથી મારી વાત સંભળી લે. એ સાબરશિંગ તારા બાપે આફ્રિકાથી અહીં મોકલ્યાં છે. તેણે એ લાખનો વીમો ઉતરાવવામાં આવ્યો છે. સાબરશિંગની કિંમત

એટલી ન હોઈ શકે. એટલે તેની પાછળ કોઈ રહસ્ય છે. તેના કોતર-કામમાં એ રહસ્ય છુપાયેલું છે. તું એ રહસ્ય અમને જણાવ. જો હજી પછી તું નહિ માને તો આ છોકરીના જીવનનો તારી દૃષ્ટિ સમક્ષ જ અંત આવી જશે.’

‘હલે આવી જાય.’ મુદ્રિકા બોલી : ‘નિરંજન ! તમે આ બદ-માશની ધમ્મજાને કદી પણ તાબે ન થશો. જો તમારો મારી ઉપર સાચો પ્રેમ હોય તો તમે મારા જીવનની નહિ, પરંતુ તમારા સ્વમાનની, તમારી પ્રતિષ્ઠાની રક્ષા પ્રત્યે પૂરું લક્ષ આપજો.’

‘કાલુસીંગ !’ નિરંજન બોલ્યો : ‘મુદ્રિકાના શબ્દો તે સાંભળ્યા ને ? તે બરાબર કહે છે, અને તને ખાતરી આપું છું કે મને ત્રાસ આપીને તું મારી પાસેથી કશું પણ મેળવી શકવાનો નથી.’ ક્ષણવાર મૌન રહીને તેણે પુનઃ ઉચ્ચાધુ : ‘અને સાચી વાત તો એ છે કે મારા આપુજી તેમણે મોકલેલાં સાબરશિંગને બે લાખ રૂપિયાની કિંમતનાં શા માટે માને છે, એ વિષે મને તો કશી પણ માહિતી નથી. તમે લોકો તમારો સમય બ્યર્થ ગુમાવી રહ્યા છો.’

‘ચાલાક માણસો એમ જ કહેવાના.’ એમ કહીને કાલુસીંગ મુદ્રિકા તરફ ફર્યો : ‘સ્તતમ ! પેલો વીજળીનો તાર લઇને આ છોકરીના દેહને તેનો સ્પર્શ કરી, તેને વીજળીના આંચકા આપ. એમ કર્યા સિવાય નિરંજન માનવાનો નથી.’

‘નહિ, નહિ, એમ ન કરશો. હું તમને તેનું રહસ્ય કહું છું. સાબરશિંગના રહસ્યનો નિરંજનને ખ્યાલ નથી પણ હું તે જાણું છું.’ મુદ્રિકાની આજુબાં બેઠેલો જગતપ્રસાદ ઉભો થઈ જઈને બોલ્યો.

અને અણખું લાગ્યું કે હવે ઢીલ કરવામાં સાર નથી. આરીતું આરણું પૂરું ઉઘાડી, તે ફૂદાને ઓરડામાં દાખલ થયો. તેને અચાનક અંદર આવેલો જોઈ, કાલુસીંગ તથા સ્તતમ બેઠે સ્તબ્ધ બની ગયા.

‘કાલુસીંગ ! હું માનું છું કે તું અને જુલી ગયો નહિ હોય.’
અરુણ બોલ્યો. તેણે પિસ્તોલ તાકી રાખી હતી: ‘રાવસાહેબની મુરદ
આજે બર આવી છે, તું અમારા પંજમાં બરાબર સપડાયો છે. અને
સ્તમ ! નહિ, બારણા પાસે જમ્મશ નહિ, કશો પણ અવાજ કરીશ
નહિ ! જે અવાજ કર્યો છે તો તમારા બેડિના મૃતદેહ બહાર ઉમેલા
તમારા સાગરીતાની દષ્ટિએ પડશે.’

પ્રકરણ ૨૩ મું

રાવસાહેબ શું કરે છે ?

રાવસાહેબ ‘કૃષ્ણકુટિર’માં મુદ્રિકાને મળ્યો હતો. મુદ્રિકાને તેણે
કેટલાક પ્રશ્નો કર્યા હતા. જ્યાં નિરંજન છુપાયો હતો ત્યાં તેઓ ગયાં
હતાં અને તે પોતાના સહાયક અરુણને અહીં મોકલે છે એમ
કહીને વિદાય થયો હતો.

અરુણ તો ત્યાં ન આવ્યો, પરંતુ મુદ્રિકા ‘કૃષ્ણકુટિરમાંથી’ એકા-
એક વિદાય થઈ ગઈ. ત્યારબાદ થોડી વારે જ જ્યોતિપ્રસાદ એ સ્થળે
પુનઃ આવી ચડ્યો. તેના પ્રશ્નના ઉત્તરમાં રામજીએ જણાવ્યું કે
‘મુદ્રિકાબહેન તો એકાએક બહાર ગયાં છે. ક્યાં અને શા માટે ગયાં
છે તે અમને કહી ગયાં નથી.’

‘અને મી. કાચવાલા તો તેમના ઓરડામાં જ છે ને ?’ એવો પ્રશ્ન
કરીને જ્યોતિપ્રસાદ જગતપ્રસાદનો ઓરડો જે બાજુએ હતો એ
તરફ ચાલવા લાગ્યો.

બહાર જતી વખતે મુદ્રિકા તેના નોકરોને સૂચવતી ગઈ હતી કે તેના
બાપુજીના ઓરડામાં કોઈને પણ જવા દેવો નહિ. પરંતુ તેની એ સૂચનાનો

અમલ કરવાની રામજીની હિંમત ચાલી નહિ. પ્રાણજીવન પણ ત્યાં આવી પહોંચ્યો. અને એ એક જગ્યા જ્યોતિપ્રસાદની પાછળ ચાલ્યો.

જ્યોતિપ્રસાદે જગતપ્રસાદ કાચવાલાના ઓરડામાં પ્રવેશ કર્યો. બિજાનું ખાલો હતું. તેણે ચોતરફ દ્રષ્ટિ કરી. મુદ્રિકાને મળી આવેલો ગમનરાયનો પત્ર તેણે ટેબલ ઉપર જ મૂક્યો હતો. એ પત્ર જ્યોતિપ્રસાદે પણ વાંચ્યો અને જગતપ્રસાદની ગેરહાજરીની કલ્પના તેને આવી ગઈ. તેમ જ મુદ્રિકાના સાહસપ્રિય સ્વભાવનો વિચાર કરતાં તે પણ તેના પિતાની શોધમાં ગમનરાયને મળવાને માટે ગઈ હશે એવું અનુમાન કરવામાં તેને કશું અણકતું લાગ્યું નહિ. એ અરીસા જમીન પર પડ્યા હતા. એક અરીસા તળે એક લાંબી અને સામાન્ય કરતાં જુદા ઘાટની પાતળા પાનાવાળી છરી જોવામાં આવી.

સ્વાભાવિક રીતે જ આ છરી તેણે ઉપાડી. આ છરી તેણે આમ-તેમ ફેરવીને તપાસી જોઈ. તેના ફળાની ઉપલી ટોચ પર અતિ ઝાંખા અને કાળા પડી ગયેલા એ-ત્રણ ડાઘ દેખાયા. તેણે જળવામાંથી સૂક્ષ્મ-દર્શક કાચ કાઢીને એ ડાઘ તપાસ્યા. એ ડાઘ લોહીના હાવાની સંકા તેને ઉદભવી.

તેણે રામજીને પૂછ્યું : ‘આ છરી અગાઉ તમારા જોવામાં આવેલી ખરી ?’

‘હા, સાહેબ ! અમારા શેઠના ટેબલ ઉપર જ આ છરી રહેતી હતી.’ રામજીએ કહ્યું : ‘તેમના મિત્ર માણીગર સાહેબ આફ્રિકાથી આ છરી લાવેલા અને એ તેમણે જગતપ્રસાદ શેઠને ભેટ આપી હતી.’

‘અને આ છરીથી જગતપ્રસાદ શેઠની આંખની અથવા તેમના શરીરના કોઈ ભાગે લાગ પડે છે ?’ રાવસાહેબે પૂછ્યું : ‘એથી તેમને ચપેલા જખમમાંથી લોહી નિકળ્યું હતું ?’

રામજી વિચારમાં પડી ગયો. પરંતુ પ્રાણજીવને કહ્યું : ‘હા જી, હા. હવે મને યાદ આવે છે. એ વસ્તુ થયાં હશે. એક વાર શેઠ આ

છરી વડે પેન્સીલ ઝોલતા હતા. હું ચહાનો કપ લઈને તેમની પાસે ગયો હતો. તે વખતે અચાનક તેમની આંગળી પર છરીના જખમ થવાથી લોહી નિકળ્યું હતું.

‘અને એ જખમ તુરત ડ્રાઇ ગયો હતો ?’

‘ના છ.’ રામજીએ કહ્યું: ‘તે સમયે વિલોચનરાય શેઠ અહીં જ હતા. તેઓ તથા શેઠ સાહેબ ખૂબ ગલરાઈ ગયા હતા. તેમણે મને એક ચીડી લખી આપીને ચંદ્રનગર ડો. મહેન્દ્રકુમારને બોલાવવા મોકલ્યો હતો. ડોક્ટર સાહેબ આવ્યા. તેમણે જખમની સારવાર કરી. પરંતુ તેના ખીજા દિવસની સવારથી જ જગતપ્રસાદ શેઠ તેમના ઓરડામાં પુરાઈ ગયા અને વિલોચનરાય અચાનક આફ્રિકા જવા માટે રવાના થઈ ગયા.’

‘હવે બધું સમજાયું.’ જ્યોતિપ્રસાદે જાણે સ્વતઃ ઉદ્ઘાર કર્યો.

‘શું સમજાયું, સાહેબ ?’ પ્રાણજીવને સકોચપૂર્ણ હિમ્મતથી જ્યોતિપ્રસાદને પ્રશ્ન કર્યો.

‘ખાસ તો કશું નહિ, પણ તમને કહેવામાં કશી હલકત નથી.’ રાવસાહેબે કહ્યું: ‘આવી છરીઓ મધ્ય આફ્રિકાના જંગલવાસીઓ પાસે હોય છે. તેઓ તેની ઉપર એક પ્રકારની ઝેરી વનસ્પતિનો રસ ચોપડી રાખે છે. આ છરીના ફળા ઉપર પણ એ જાતનો રસ ચોપડવામાં આવેલો હોય એમ લાગે છે. વિલોચનરાય તે છરી ત્યાંથી લાવ્યા હશે. તે દેખાવડી હોઈ જગતપ્રસાદને પસંદ પડવાથી વિલોચનરાયે તેમને બેટ તરીકે આપી હશે. પરંતુ એ છરીના તમારા શેઠની આંગળી પર જખમ થયો અને એથી જ આ બધી સ્થિતિ ઊભી થઈ છે. એ જખમ થવાથી તેમના લોહીની સાથે છરીના ફળાને લગાવેલો ઝેરી વનસ્પતિનો રસ મળ્યો. એની અસરથી શરીરમાં વિકૃતિ થઈ જાય છે. ચહેરા વિચિત્ર ચાઠાંવાળો અને નજરે પણ એવો ન અમે એવો બની જાય છે. ધીમે ધીમે એ ઝેર માનવીને નિર્બળ બનાવીને

તેની અંત લાવી દે છે. તે વિષનો ઉતાર સુધરેલું જન્મત હજી શાંતી
કર્યું નથી. માત્ર એ જંગલી આફ્રિકનોમાં અમુક ઘેલો હોય છે તેઓ
એના ઉતારના ઔષધના નાશુકાર હોય છે. ’

અને તે જમીન પર પડેલા અરીસા તરફ દૃષ્ટિ કરતો બોલ્યો :
‘ ભુઓ, આ અરીસા સામાન્ય રીતે દીવાલ પર હોવા જોઈએ. તેમાં
તમારા શરીરને તેમના ચહેરાની વિકૃતિ જોવામાં આવતી હશે. એ તેમને
નહિ ગમવાથી તેમણે અરીસાને દીવાલ પરથી ઉતારીને નીચે મૂકી દીધા
છે. તે કાયમ ઝોરકામાં છુપાઈ રહેતા અને કાઢને પથ્થુ પોતાનું મોં
બતાવતા નહિ, એ પથ્થુ હવે સમજાય છે. પરંતુ એમ છતાં તે આજે બપોરે
અહીંથી બહાર નિકળ્યા લાગે.....’

‘ હા, સાહેબ ! જેજામાં તેમની મોટર નથી. આજે બે વરસ
મઠ મયાં. મોટરફાઇવર રોજ એ મોટરને સ્વચ્છ રાખતો અને તેને
મને તે સમયે ચાલુ કરી શકાય એવી રીતે તૈયાર રાખતો. પરંતુ આજ
પહેલાં છેલ્લાં બે વરસમાં એક વાર પથ્થુ તેનો ઉપયોગ મથો નથી. ’

‘ મોટર કંઈ જાતની છે ? અને તેના રંગ કેવો છે ? ’

‘ શેઠ ત્રણ વરસ પહેલાં જ શેવરોલેટ મોટર ખરીદી હતી. તેને
રંગ ઘેરો લાલ છે. ’ રામજીએ કહ્યું.

‘ અને હું માનું છું કે મુદ્રિકાબહેન પથ્થુ તેમની શોધમાં જ... ’

ત્યાં કાનજી માળી આવ્યો. તેણે રામજીને કહ્યું : ‘ આપણી
બાલુમાં મનવંતરામ આચાર્ય રહે છે તેમનો માથુસ આવ્યો છે.
આચાર્ય સાહેબ કહે છે કે મુદ્રિકાબહેન તેમના કમ્પાઉન્ડમાં મયાં
હતાં અને આચાર્ય સાહેબને ખૂબ્યા માછ્યા વગર જ તેમની મોટર
જાળને એકદમ ઉપડી ગયાં છે. આચાર્ય સાહેબે પાછળથી ધૂમે પાડી
પથ્થુ મુદ્રિકાબહેને કરી જવાળ આવ્યો નહિ તેવું કારણ તેઓ
જાણવા માગે છે, અને જો તેમને સંતોષકારક ખુલાસો નહિ મળે તો
તે પોલીસને ખબર આપશે એવું પથ્થુ તેમણે કહેવાનું છે. ’

નિર્ધારિત સહેજ હત્યો. તેણે કહ્યું : ‘હું મી. આચાર્ય’ પાસે જઈને ‘પ્રુલાસો કંઈ હું. તમે કશી ચિંતા ન કરશો. અને રામજી ! આ એરકાનું આરણ્ય બધે રાખજો.’

એ પ્રમાણે સ્થળા આપી, તે મન્યંતરાય આચાર્ય’ પાસે ગયો, તેને પોતાનો પરિચય આપીને જણાવ્યું : ‘મુદ્રિકાબહેનની મોટર આજે સવારે રસ્તાપર અકસ્માતમાં સપડાઈ ગઈ હતી. ઘેર આવતાં તેમના પિતા તેમની મોટરમાં ચંદ્રનગર ગયાનું તેમને માલૂમ પડ્યું. તે એક અમુકના કામે તેમના પિતાને મળવા માગતાં હતાં. તેમને ત્યાં બીજી મોટર હતી નહિ, એટલે તે ઉતાવળમાં તમારે ત્યાં આવીને તમારી મોટર.....’

‘એ વાત સાચી, પણ તેમણે મને જણાવવું જોઈએ, મારી મંજૂરી માગવી જોઈએ અને મને પૂછીને પછી જ મારી મોટર લઈ જવી જોઈએ.’ આચાર્ય’ કહ્યું : ‘આ તે કાંઈ સભ્યતા કહેવાય ?’

‘તમે બરાબર કહો છો, પણ તેમને પુષ્કળ ઉતાવળ હતી અને તમારી સાથે વાત કરવાનો-પ્રુલાસો કરવાનો સમય ન હોવાથી જ...’

‘નહિ નહિ, મુદ્રિકાનું એ વર્તન મને બારે અપમાનજનક લાગ્યું છે.’ આચાર્ય’ બોલ્યો : ‘મારા કમ્પાઉન્ડમાં દાખલ થઈ મને પૂછ્યા-માછ્યા વગર મારી મોટર તે કેમ લઈ જઈ શકે ? તેને કાંઈ અકસ્માત થાય તો તે માટે જોખમદાર કાણ ?’

‘આપ કશી ચિંતા ન કરો, મારી ઉપર વિશ્વાસ રાખો, આપની મોટર સુરક્ષિત બાંધી આવી જશે અને પોતાના ઉતાવળા વર્તન માટે મુદ્રિકાબહેન આપની ક્ષમા માગે તે પહેલાં હું જ તેમની વતી આપની ક્ષમા માગી લઉં છું.’

‘નહિ, નહિ, રાવસાહેબ ! આમાં ક્ષમાનો પ્રશ્ન નથી. યાત્રા અને લાગી આવે છે તે એટલું જ કે આજકાલનાં મુવક-મુવતીઓ સ્વતંત્ર ખવાસનાં વાહનો બને છે. સિપ્ટાચારને તો સમજતાં જ નથી.’

તેનો અંત લાવી દે છે. તે વિષનો ઉતાર સુધરેલું જન્મત હજી શોધી શક્યું નથી. માત્ર એ જંગલી આફ્રિકનોમાં અમુક વૈદ્યો હોય છે તેઓ એના ઉતારના ઔષધના જાણુકાર હોય છે.’

અને તે જમીન પર પડેલા અરીસા તરફ દૃષ્ટિ કરતો બોલ્યો : ‘જુઓ, આ અરીસા સામાન્ય રીતે દીવાલ પર હોવા જોઈએ. તેમાં તમારા શેઠને તેમના ચહેરાની વિકૃતિ જોવામાં આવતી હશે. એ તેમને નહિ મનવાથી તેમણે અરીસાને દીવાલ પરથી ઉતારીને નીચે મૂકી દીધા છે. તે કાયમ ઓરડામાં છુપાઈ રહેતા અને કાઢને પણ પોતાનું મોં બતાવતા નહિ, એ પણ હવે સમજાય છે. પરંતુ એમ છતાં તે આજે બપોરે અહીંથી બહાર નિકળ્યા લાગે.....’

‘હા, સાહેબ ! ગેરેજમાં તેમની મોટર નથી. આજે બે વરસ થઈ ગયાં. મોટરફાઇવર રોજ એ મોટરને સ્વચ્છ રાખતો અને તેને મને તે સમયે ચાલુ કરી શકાય એવી રીતે તૈયાર રાખતો. પરંતુ આજ પહેલાં છેલ્લાં બે વરસમાં એક વાર પણ તેનો ઉપયોગ મયો નથી.’

‘મોટર કદ જાતની છે ? અને તેનો રંગ કેવો છે ?’

‘શેઠ ત્રણ વરસ પહેલાં જ શેવરોલેટ મોટર ખરીદી હતી. તેનો રંગ ઘેરો લાલ છે.’ રામજીએ કહ્યું.

‘અને હું માનું છું કે મુદ્રિકાબહેન પણ તેમની શોધમાં જ...’

ત્યાં કાનજી માળી આવ્યો. તેણે રામજીને કહ્યું : ‘આપણી બાજુમાં મન્વંતરાય આચાર્ય રહે છે તેમનો માણસ આવ્યો છે. આચાર્ય સાહેબ કહે છે કે મુદ્રિકાબહેન તેમના કમ્પાઉન્ડમાં ગયાં હતાં અને આચાર્ય સાહેબને પૂછ્યા ગાછ્યા વગર જ તેમની મોટર લઈને એકદમ ઉપડી ગયાં છે. આચાર્ય સાહેબે પાછળથી બૂમો પાડી પણ મુદ્રિકાબહેને કશો જવાબ આપ્યો નહિ તેનું કારણ તેઓ જાણવા માગે છે, અને જો તેમને સંતોષકારક ખુલાસો નહિ મળે તો તે પોલીસને ખબર આપશે એવું પણ તેમણે કહેવરાવ્યું છે.’

જ્યોતિપ્રસાદ સહેજ હસ્યો. તેણે કહ્યું : ‘ હું મી. આચાર્ય પાસે જઈને ખુલાસો કરું છું. તમે કશી ચિંતા ન કરશો. અને રામજી ! આ ઓરકાનું બારણું બંધ રાખજો.’

એ પ્રમાણે સૂચના આપી, તે મન્યંતરાય આચાર્ય પાસે ગયો, તેને પોતાનો પરિચય આપીને જણાવ્યું : ‘મુદ્રિકાબહેનની મોટર આજે સવારે રસ્તાપર અકસ્માતમાં સપડાઈ ગઈ હતી. ઘેર આવતાં તેમના પિતા તેમની મોટરમાં ચંદ્રનગર ગયાનું તેમને માલૂમ પડ્યું. તે એક અગત્યના કામે તેમના પિતાને મળવા માગતાં હતાં. તેમને ત્યાં બીજી મોટર હતી નહિ, એટલે તે ઉતાવળમાં તમારે ત્યાં આવીને તમારી મોટર.....’

‘ એ વાત સાચી, પણ તેમણે મને જણાવવું જોઈએ, મારી મંજૂરી માગવી જોઈએ અને મને પૂછીને પછી જ મારી મોટર લઈ જવી જોઈએ.’ આચાર્યે કહ્યું : ‘ આ તે કાંઈ સમ્યક્તા કહેવાય ?’

‘ તમે બરાબર કહો છો, પણ તેમને પુષ્કળ ઉતાવળ હતી અને તમારી સાથે વાત કરવાનો-ખુલાસો કરવાનો સમય ન હોવાથી જ...’

‘ નહિ નહિ, મુદ્રિકાનું એ વર્તન મને બારે અપમાનજનક લાગ્યું છે.’ આચાર્ય બોલ્યો : ‘મારા કમ્પાઉન્ડમાં દાખલ થઈ મને પૂછ્યા-ગાછ્યા વગર મારી મોટર તે કેમ લઈ જઈ શકે ? તેને કાંઈ અકસ્માત થાય તો તે માટે જોખમદાર કાણ ?’

‘ આપ કશી ચિંતા ન કરો, મારી ઉપર વિશ્વાસ રાખો, આપની મોટર સુરક્ષિત અહીં આવી જશે અને પોતાના ઉતાવળા વર્તન માટે મુદ્રિકાબહેન આપની ક્ષમા માગે તે પહેલાં હું જ તેમની વતી આપની ક્ષમા માગી લઉં છું.’

‘ નહિ, નહિ, રાવસાહેબ ! આમાં ક્ષમાનો પ્રશ્ન નથી. માત્ર મને લાગી આવે છે તે એટલું જ કે આજકાલનાં યુવક-યુવતીઓ સ્વતંત્ર ખવાસનાં બનતાં જાય છે. શિષ્ટાચારને તો સમજતાં જ નથી.’

એને જ્યોતિપ્રસાદે મન્વંતરાયના દિશનું સાંત્વન કર્યું, એ પછી થોડી આડી અવળી વાતો કરી, તેની મોટર ક્ષતિ હતી, તેના ધાટ, રંગ, દેખાવ વગેરે કેવાં હતાં એ વિષે તેને પૂછી બેસ્યું. મન્વંતરાયે ચઢતે માટે આગ્રહ કર્યો. જ્યોતિપ્રસાદે તેના સ્વીકાર કર્યો. સાતેક મીનિટમાં ચઢા આવી. ચઢાપાન કરી, મુખવાસ લઇ, મન્વંતરાય-આચાર્યનો આભાર માનીને તે વિદાય થયો.

પોતાની મોટર તથા અરજી બેઠે ગૂમ થઇ ગયાં હતાં. તે વિનાવિલંબે ચીનાના પીઠા પાસે જવા ધસ્યો હતો. એટલે આનંદપુરમાં મોટર સર્વિસની કંપનીની ઓફીસે જઈને તેમની પાસેથી એક ટુરિંગ કાર લાડે લઈને તે ચંદ્રનગર તરફ રવાના થયો. તેણે મોટરને પૂર વેગથી મારી મૂકી.

જ્યારે તે ચીનાના પીઠા પાસે પહોંચ્યો ત્યારે એ પીઠાની નજીક મન્વંતરાય આચાર્યની મોટર ઉભેલી દેખાઇ. મુદ્રિકા તેમાં ન હતી. તેને બદલે એક પંચાવનથી સાઠ વરસની વચ્ચેના વૃદ્ધજન તેમાં બેઠેલો દેખાયો. તેના ચહેરાની સામે જોતાં જ જ્યોતિપ્રસાદ પામી ગયો કે તે મુદ્રિકાનો પિતા જગતપ્રસાદ હોવો જોઈએ.

પોતાની કટપના સાચી કચેલી તેને લાગી. છરીના પાના ઉપરના વનસ્પતિના રસે આ માથુસ ઉપર પૂરી અસર કરી હતી. ચહેરા વિકૃત બની ગયો હતો, તેની ઉપર લાલ ડાઘા દેખાતા હતા. તેની સામે જોતાં પણ ચીતરી ચડે એવો તેનો ચહેરો લાગતો હતો. ઉપરાંત તે તકન નંખાઇ ગયેલો જણાતો હતો. તેનાં નેત્રો પરથી જાણે તેને નિરાશાએ ઘેરી લીધો હોય એમ સમજાતું હતું.

તેણે મુદ્રિકાને ચીનાના પીઠામાં થડા પાસે ઉભીને કોર્મની સામે વાત કરતી જોઈ. ત્યાં જવાથી મુદ્રિકા પોતાને ઓળખી જશે એમ તેને લાગ્યું. સામે એક હોટેલ હતી. તેની બહાર ફૂટપાથ ઉપર આંકડા ગોઠવ્યા હતા. એક આંકડા પર બેસીને તેણે ચાહ મગાવ્યો.

તે ચલાવવાનું કરતો હતો, પરંતુ તેની દૃષ્ટિ સામેના પિછા ઉપર જ હતી. તેણે મુદ્રિકાને પિછાની બહાર નિકળતી જોઈ. એ તેની મોટર પાસે ગયો અને વિલક્ષણ ચહેરાવાળા માનવીની આંખમાં જોડીને તેણે મોટરને ચાલુ કરી.

વકીલ એ પિતા-પુત્રીને જાણ ન થાય એ રીતે તેનો પિછો લેવા ધમ્મજોતો હતો. એટલે તે ઉભો થયો અને ચાલના કપડાં ખીસ ચૂકવીને પોતાની મોટર ત્યાં રાખી હતી તે સ્થળે જાય છે ત્યાં તેણે તેની મોટરને ચાલુ થતી જોઈ. તેમાં કાંઈ કદાવર માણસને એડેલો જોયો. એ માણસનું મુખ પોતાની તરફ ફરતાં જ્યોતિપ્રસાદ તેને આજખી ગયો. તે રૂસ્તમ પહેલવાન હતો.

હશે શું કરવું ? આટલામાં કાંઈ ખીજી મોટર ન હતી ? એ-ત્રણ ઘોડાગાડીઓ ઉભી હતી. પરંતુ તેમાં જોડીને મોટરનો પિછો લેવાનું શક્ય ન હતું. એટલામાં એક સાયકલ તેની નજરે પડી. પરિણામનો કશો પણ વિચાર કર્યા વગર એ સાયકલ પર ચડીને તેને પેલી એ મોટર પાછળ મારી મૂકી.

થોડે દૂર ગયા બાદ તેણે પોતાની મોટર એક આંખએ ઉભેલી જોઈ. રૂસ્તમ પહેલવાન મુદ્રિકાવાળી મોટરમાં ચડી ગયો હતો અને એ મોટર થોડે દૂર ડાબી આંખના રસ્તા તરફ વળતી દેખાઈ.

જ્યોતિપ્રસાદ સાયકલ પરથી નીચે ઉતરી ગયો. તેણે પાછળ જોયું તો એક સિપાઈ તથા કેટલાક માણસો દોડતા આવતા હતા. ‘સાયકલ ચોર’ની ખૂબો સંભળાતી હતી.

એક ક્ષણ પછી નહિ ગુમાવતાં પોતાની મોટરમાં દાખલ થઈ તેણે આગલી મોટરનો પિછો લીધો. થોડી વારમાં જ આગલી મોટર નજરે પડી. એટલે તેની પાછળ અમુક અંતર રાખીને તે મોટરને ચલાવવા લાગ્યો.

એમ કરતાં આગલી મોટર શહેરની બહાર નિકળીને પરામાં દાખલ થઈ. થોડી વારે તે આરબગલ્લી તરફ વળી. ચંદ્રનગરનો એક માણસ

રાજમાર્ગ કિંવા એક પશુ ગલ્લી રાવસાહેબથી અગળયાં ન હતાં. તે એની બાબુની ગલ્લીમાં થઇને બીજે છેડે પહોંચી ગયો. ત્યાં સહેજ વળાંક લેતાં પોતાની જ મોટર એક બાબુએ ઉભેલી તેની દૃષ્ટિએ પડી. તેના મનને નિરાંત થઇ. આટલામાં જ અણ્ણ કાંઈ સ્થળે હોવાની, તેમ જ તે કદાચ નિરંજનને સપડાવીને ઉપાડી જનાર માણસોનો પિછો લેતો અહીં સુધી આવેલો હોવાની તેણે કલ્પના કરી.

તે આગળ વધીને આરબગલ્લીમાં દાખલ થયો. ત્યાં રસ્તમની સાથે મુદ્રિકા તથા તેના પિતાને એક મકાનમાં દાખલ થતાં જોયાં. અણ્ણ કિંવા ગમનરાય ઉર્ફ વિલોચન અંધકારમાં લપાઈ રહેલા હોઈ તેની નજરે પડ્યા ન હતા. તથાપિ અણ્ણ આટલામાં જ કાંઈ સ્થળે હોવાનું તે માનતો હતો. જો કે અત્યારે તેની ચિંતા નહિ કરતાં તેણે મુદ્રિકા તથા તેના પિતાનો પિછો લેવાનો નિશ્ચય કર્યો.

જે વિચાર અણ્ણને વિલોચનરાયને મળ્યા પછી ઉદ્ભવ્યો હતો, તે જ વિચાર તેની પહેલાં જ્યોતિપ્રસાદના મનમાં રચ્યો. તે આ મકાનની પાછળ જઈ, દીવાલ કુદાવી, વાડામાં દાખલ થયો. અત્યારે માત્ર એથા માળે એક જ ઓરડામાં પ્રકાશ હોવાનું દેખાયું. તુરત તે પાછળના દાદરા પર ચડીને એથે માળે ગયો. ત્યાં જો બારીમાંથી પ્રકાશ આવતો હતો એ બારી પાસે ગયો તો અંદર કાલુસીંગ તથા બંધનવશ સ્થિતિમાં નિરંજન તેની નજરે પડ્યા.

‘ત્યારે જગતપ્રસાદ અને મુદ્રિકા ક્યાં છે’ તે બાબુની ચાલીમાં થઇને આગલા દાદર પાસે પહોંચ્યો, તો નીચેથી મુદ્રિકા, તેનો પિતા અને રસ્તમ આવતાં દેખાયાં. તેમની પાછળ અમુક માણસો હતા. તેમના હાથમાં પિસ્તોલો ચમકતી હતી.

જ્યોતિપ્રસાદ એકદમ પાછો ફરીને પાંચમા માળે કાતરીયું હતું, તેની ઉપર પહોંચી ગયો. કાલુસીંગના ઓરડાના પ્રવેશદ્વાર પાસે પાંચમા માળના કાતરીયાની જમીનનો થોડો ભાગ તૂટેલો હતો. તેમાંથી નીચેનું

દશ્ય જોઈ શકાતું હતું. મુદ્રિકા, જગતપ્રસાદ તથા રૂસ્તમ ચોથા માળ પર આવી પહોંચ્યાં હતાં. તેઓ ઓરડાની અંદર દાખલ થતાં જણાયાં, આરણ્ય બંધ થઈ ગયું અને બહાર ચાલીમાં આરણ્યની પાસે પાંચ માણસો હથિયારબંધ ચોકી કરતા ઉભા રહ્યાં.

હવે શું કરવું ? નિરંજન ઓરડામાં બંધનવશ સ્થિતિમાં છે. આ પિતા-પુત્રી પણ સપડાયાં છે. પરંતુ આ લોકોને સપડાવવામાં કાલુ-સીંગનો શો હેતુ હશે ? કાલુસીંગની ભયંકરતાનો રાવસાહેબને ખ્યાલ હતો. તે જાહેરમાં એક સુખવસ્તુ ગૃહસ્થ તરીકે રહેતો હતો. તેનું નાનું આયર્ન વર્ક્સ પણ હતું. તેમાં દશ-આર માણસો નોકરી કરતા હતા. પરંતુ એ બધા બાદ્ય દેખાવ માત્ર હતા. ખરી રીતે તો કારખાનાના નોકરો કાલુસીંગની ગુન્ડાગીરીના સહાયક હતા. રૂસ્તમ તેનો મુખ્ય મદદનીશ હતો. રાવસાહેબને તેના આતમીદારો પાસેથી કાલુસીંગના સંબંધમાં જાતજાતની પુષ્કળ માહિતી મળી હતી, પરંતુ તેની ગુન્ડા-ગીરીને સાબિત કરી શકાય તેવો એક પણ પુરાવો મળતો ન હતો. અત્યારે એ તક પ્રાપ્ત થવાની આશા બંધાઈ હતી. પરંતુ તે તકને કેવી રીતે ઝડપવી ? અને અરણ્ય અત્યારે ક્યાં હશે ?

પ્રસ્તુત વિચારોની હારમાળા રાવસાહેબના મનમાં ઉદ્ભવતી હતી. તેનું લક્ષ નીચે કાલુસીંગના ઓરડાના દ્વાર પાસે ઉભેલા માણસો તરફ હતું. એ લોકોની ઉંચે દૃષ્ટિ જાય તો પણ તેઓ પોતાને જોઈ ન શકે એટલા સાવચેતી રાખીને તે નીચે દૃષ્ટિ કરતો હતો. આ પાંચ માણસો હતા. તેમની પાસે પિસ્તોલો હતી. રાવસાહેબ પાસે પણ રિવોલ્વર તો હતી જ, પરંતુ એકી સાથે પાંચ સશસ્ત્ર માનવીઓનો સામનો કરવામાં લેશ પણ ઉદાપણ ન હતું. ત્યારે હવે શું કરવું ? ઓરડાની અંદર નિરંજન તથા મુદ્રિકા અને તેના પિતાની શી સ્થિતિ હશે ?

અચાનક નીચે દાદર પર કોઈ માણસોનો અવાજ સંભળાયો. આરણ્ય પાસે ઉભેલા માણસો પણ ચમક્યા હોય એમ લાગ્યું. નીચેનો અવાજ વધુ ને વધુ ઉપર આવતો હતો. કાલુસીંગના પાંચ માણસો નીચે ઉભા

હતા તેમાંથી એક ખોલ્યો : 'દેવદત્ત ! તમે અહીં રહેજો. અમે ચાર જણ નીચે જઈએ છીએ. ત્યાં કાંઈક નવાજૂની હોય એવું લાગે છે.'

ચાર માણસો દાદર પર થઈને નીચે ઉતરવા લાગ્યા. આ સ્થળે દેવદત્ત એકલો જ હતો. તેની પાસે પિસ્તોલ હતી. પરંતુ એક માણસને જરૂર કરવામાં તેને મુશ્કેલી નડે તેમ ન હતી. એક લાજુનો પથુ વિલંબ કર્યા વગર રાવસાહેબ દાદર પરથી નીચે ઉતરી, ચાલીમાં ચઢને આ માણસની પાછળ આવ્યો. તેણે રિવોલ્વરની નળી પકડીને જોરપૂર્વક દેવદત્તના મસ્તક પર ફટકો લગાવ્યો. દેવદત્ત લથડ્યો, પરંતુ તેને પકડીને જમીન પર સુવાડી દીધો અને અગાઉના જેટલા જ જોરથી ખીજો ફટકો લગાવ્યો.

આ માણસ તદ્દન ખેલાન બની ગયો હતો. નીચે કોઈની વચ્ચે આમનસામન બોલાચાલી થતી લાગી. આ લાગ દીક છે એમ માનીને તેણે કાલુસીંગના ઓરડાના દ્વારને ધક્કો માર્યો. બારણું બંધ હતું. એ વખતે એક માણસ તેની પાછળથી આવીને દોડતો નીચે જવા લાગ્યો. જો કે રાવસાહેબ તેનું મોં જોઈ શક્યો નહિ.

તે બારણા પર અવાજ કરવા જતો હતો ત્યાં અચાનક બારણું ઉઘડ્યું, અંદરથી હસ્તમ બહાર આવતો દેખાયો, પરંતુ ઓરડાની અંદર ક્ષણે રાવસાહેબના ધક્કાથી હસ્તમ જમીન પર પડી ગયો. તે જ વખતે એક ગોળી સુસવાટો કરતી રાવસાહેબના કાન પાસેથી પસાર થઈ ગઈ.

'અરજુ ! તારું નિશાન સહે જ આડું' ગયું, નહિતર મારા તો અહીં જ રામ રમી ગયા હોત !'

'કાણુ ? રાવસાહેબ ! મને તો એમ લાગ્યું કે.....'

એ વખતે ટેલીફોનની ધંટડીનો રણકાર થયો. રાવસાહેબ ટેલીફોન પાસે જતો ખોલ્યો : 'અરજુ ! લે આ રિવોલ્વર. જોજો, આ લોહો છટકે નહિ અને નીચે ધમાધમી થતી લાગે છે. ખીજા માણસો અહીં આવે તો કશો પથુ વિચાર કર્યા વગર રિવોલ્વરનો ઉપયોગ કરજો.'

અને મદિકાબહેન ! નિરંજનના બંધ કાપી નાંખો, હ્યો આ ચપ્પુ !
અને તેને ચપ્પુ આપી રાવસાહેબ ટેલીફોન પાસે ગયો.

‘કાલુસીંગલાદ !’ બૂગળામાંથી ક્રાન્તો ઉશ્કરાટલયેા અવાજ
સંભળાયો : ‘સીતારામથી સમાલજો ! તે પોતાની ટોળી સાથે તમારા
મકાનમાં દાખલ થયો છે. મેં હમણાં જ એ લોકોને અંદર દાખલ
થતા જોયા.’

બૂગળાને હુકમાં ભરાવી રાવસાહેબે સ્મિત ક્યું. તે જોલ્યો :
‘આ સીતારામ વળી કાણુ છે ? તે ગમે તે હોય, પરંતુ તેનું અચા-
નક આગમન આપણને તો લાલદાયક જ બન્યું છે. વાર, પણુ હું
નીચે આવ્યો ત્યારે એક માણસ આ ખાંડની પાછળથી આગલા-લામ
તરફ આવીને નીચે દોડી ગયો હતો, તે કાણુ હશે ?’

‘મને લાગે છે કે એ વિલોચનરાય માણીગર હોવા જોઈએ.’
અરણ્યે કહ્યું : ‘મેં તેમને પાછળના દાદર પર નજર રાખવા માટે
રોક્યા હતા !’

‘યુ ! મારા આપુલ !’ નિરંજનના મુખમાંથી ઉદ્ગાર નિકળ્યો :
‘અને તે અહીં છે ?’

‘વિલોચનરાય અહીં આવી ગયા છે ? ત્યારે તો હવે હું બચી ગયો !
ઉપકાર પ્રભુનો !’ વિલક્ષણ ચહેરાવાળા જગતપ્રસાદના મુખમાંથી
ઉદ્ગાર સરી પડ્યો અને તેનું મસ્તક તેની પુત્રીના જોણામાં ઢળી
પડ્યું. તેનું નિર્ઝળ બનેલું મગજ તેને ઉપગ્રંહા આનંદના આવેશનો
આધાત સહન કરી શકે તેમ ન હતું.

પ્રકરણ ૨૪ મું

સીતારામ સપડાથો

ફકિરચંદ સોનાવાલાને પંદર હજાર રૂપિયાની નોટોવાળા લીફ્ટાફની જરૂર હતી. તેનો પત્તો મેળવવાને માટે તેણે સીતારામને સાધ્યો હતો. એ વિષે સીતારામ સાથે સોદ્ધો કરીને તે વિદાય થયો. થોડી વાર સીતારામ વિચારચસ્ત સ્થિતિમાં બેસી રહ્યો. અર્ધા કલાક પછી ટેલીફોનનો ઝલુઝલુટ સંભળાયો. તેણે રીસીવર ઉપાડ્યું.

નવલકથાકાર અનુભવરાય ઉદ્દે અધારી આલમના 'નામદાર'નો અવાજ સંભળાયો : 'સીતારામ ! તમારી બૂલથી કહો, કિંવા બેદરકારીથી, પણ મારી આખી યોજના બરબાદ બની ગઈ....ના ના, કોઈ બહાનું કાઢવાની જરૂર નથી, તેમજ એ યોજના નિષ્ફળ બનાવવાનો તમારો ધરાદો હતો એવો આક્ષેપ હું તમારી ઉપર કરતો પણ નથી. ગમે તે રીતે પણ કાલુસોંગ તથા તેની ટોળીએ તમારા સ્થાન પર હુમલો કર્યો હતો. ત્યાંથી નિરંજન તથા પેલી છોકરીને લઈને હું મોટરમાં પલાયન થયો. પરંતુ એ બેઉ મારા હાથમાંથી છટકી ગયાં અને સાથે પેલાં સાયરસિંગ પણ.....'

‘શું કહો છો ! એ કેવી રીતે બન્યું ?’

‘તમે વચ્ચે ન બોલો. મારે જે કહેવાનું છે તે મને કહી લેવા દો.’ અનુભવરાયનો અવાજ આવ્યો : ‘મોટરને અકસ્માત નડ્યો, અમે જમીન પર ઉડી પડ્યાં, મોટર સળગી ગઈ અને મારે ત્યાંથી ચાલ્યા જવું પડ્યું. પરંતુ ત્યારપછી મને આતમી મળી છે કે કાલુસોંગ નિરંજનને સપડાવ્યો છે. તેની સાથે તેણે સાયરસિંગ પણ મેળવ્યા હશે. એટલે હવે.....’

‘એટલે હવે તમે શું કહેવા ઇચ્છો છો ?’

‘હું એ કહેવા ઈચ્છું છું કે કાલુશિંગ નિરંજનને તેના મકાન પર લઇ ગયો છે. તેની સાથે સાબરશિંગ પણ હશે. તેનું મકાન પરામાં આરબગલીમાં છે. તમને ખ્યાલ તો હશે જ. શહેર તરફથી પરામાં જતા રાજમાર્ગ પરથી આરબગલીમાં દાખલ થઇએ તો જમણે હાથે ચોથા મકાનમાં ચોથા માળ ઉપર તે રહે છે. એટલે જો તમે હવે તમારી જૂલ યા બેદરકારીનું નિવારણ કરવા માગતા હો તો વિનાવિલંબે તમારા સાથીઓ સહિત તેને ત્યાં પહોંચી જાઓ અને કાંઇ પણ રીતે નિરંજનને તથા સાબરશિંગને લઇ આવો.’

‘વાર, હું અત્યારે જ તેની વ્યવસ્થા કરું છું.’

‘હા, અત્યારે જ. તેમાં ઢીલ કરવા જેવું નથી. સાહેબજી. અને કટ કરતો અવાજ આવ્યો. સીતારામે પણ રીસાવરને હુકમાં બરાબી દીધું.’

તે મનોગત બોલ્યો : ‘એક તરફથી ફકિરચંદ નિરંજનને સપડાવી, તેની પાસેથી પંદર હજારની નોટોવાળો લીકાફી મેળવવા માગે છે, બીજી તરફથી ‘નામદાર’ પણ નિરંજન પાસેથી સાબરશિંગનું રહસ્ય જાણવા ચા છે. એકી સાથે જ બેઉને સંતોષી શકાય તેમ છે. એ પણ કાંઇ ખોટું નથી.’

તેણે ફકિરચંદ સોનાવાલાનો નંબર જોડી, તેને ટેલેફોન કર્યો. પરંતુ ફકિરચંદ ઘેર ન હતો. કદાચ એ હજી ઘેર પહોંચ્યો ન હોય અથવા સિનેમા કે નાટક જોવા ગયો હોય, એવી કલ્પના સીતારામે કરી. તેણે તેના નોકરને કહ્યું : ‘સોનાવાલા શેઠ આવે ત્યારે કહેજો; આજે સાંજે તે મને મળ્યા હતા. તેમણે મગાવેલી ચીજ કાલે સવારે આઠ વાગે હાજર થઈ જશે.’

અને પછી નિરંજનનું પુનઃ અપહરણ કરવા તથા સાબરશિંગ પાછાં મેળવવા માટેની તેણે તૈયારી કરવા માંડી. પોતાના એક વિશ્વાસુ અણસને બોલાવી તેને પાંચ-૭ માણસો સાથે આરબગલીમાં તત્કાળ

આવી પહોંચવાની સૂચના આપી. પોતે પણ તૈયાર થઈ એ સ્થળે જવા માટે મોટરમાં રવાના થયો.

તેણે મોટરને આરબગલીથી દૂર એક બીજી ગલીમાં એક બાજુએ રાખી. તે આરબગલી પાસે આવ્યો. તેણે કોઈ વિચિત્ર અવાજ ક્યો. સામેથી તેવો જ અવાજ આવ્યો. એટલે તે એ સ્થળે ગયો. તેના છ સહાયકો હાજર થઈ ગયા હતા. જે હેતુ સિદ્ધ કરવાના હતા તે વિષે તેણે એ લોકોને સૂચના આપી. તેના મુખ્ય સહાયક કાલુસીંગનું મકાન જોઈ હતું. એ તેમને તે મકાન પાસે લઈ ગયો. મકાનની બાજુમાં રસ્તા પર એક મોટરગાડી પડી હતી.

પરંતુ તેની દરકાર નહિ કરતાં તેઓ મકાનમાં દાખલ થઈને દાદર પર ચડવા લાગ્યા. એ દાદર ચડ્યા હશે ત્યાં એ માણસો ઉભેલા દેખાયા. તેમણે આ લોકોને પડકાર્યા. સીતારામે જોરપૂર્વક એક માણસના જડ-બામાં મુકી લગાવી, તેણે ખૂબ મારી, બીજા માણસે પણ ઉપરના પોતાના સાથોએને ચેતવવા માટે ખૂબ પાડી. ચોથા માણસે એક સિવાયના બીજા માણસો નીચે આવ્યા.

બીજા માણ પર ધુમશ્રક્તી મચી રહી. આ મકાનમાં કાલુસીંગ ઉપરાંત બીજા માણસો રહેતા હતા. પરંતુ આવા પ્રસંગો અહીં અવારનવાર બનતા હોઈ તેઓ તેની ઉપેક્ષા કરવાનું અને પોતાના ઓરડામાં ભરાઈ રહેવાનું જ પસંદ કરતા હતા. જે પોતે ખૂબાખૂબથી આકર્ષાઈને બહાર આવે અને અચાનક પોલીસ આવી ચડે તો પોતાને પણ તોફાની ટોળીની સાથે પોલીસમાં દોરાવું પડે એવી બીજી તેમને રહેતી. વળી અહીં રહેનારા માંહેનો મોટો ભાગ પોલીસખાતાની નોંધ-પાયામાં શકદારની આબજ્ઞ ધરાવતો, એટલે તેઓ જે કોલાહલથી જાગી ગયા હોય તો પણ તેમના ઓરડામાં જ ભરાઈ રહ્યા હતા.

અહીં એ દાદર મુક્યા પછીના માણ પર સીતારામ અને કાલુસીંગની ટોળી વચ્ચે ધમસાણું મચ્યું. તેમની પાસે છરા હતા, સાયલેન્સર ચડાવેલી રિવોલ્વરો પણ હતી. તેનો તેઓ આમનસામન ઉપયોગ

કરતા હતા. એઉ પક્ષના માણસો ધવાયા. સીતારામના ડાબા ખભા પર સહેજ જખમ થયો હતો.

એ વખતે ઉપરથી એક વયોવૃદ્ધ પણ કદાવર માણસ દોડતો નીચે આવ્યો અને તે તો આ એઉ ટોળીના માણસો પર તેનો હાથ અજમાવવા લાગ્યો. તેની પાસે લાકડાનો ત્રણેક ફીટ લાંબો દંડો હતો, અને પોતાના દેહની લેશ પણ પરવા કર્યા વગર તે આડે ધડે આ લોકોની ઉપર દંડો ફટકારતો હતો.

તેમને ઝપાઝપી કરતા છોડીને સીતારામ એકલો ઉપર સરકી ગયો. તે એથે માળે પહોંચી ગયો. તેના ખભામાંથી લોહી નિકળતું હતું, ત્યાં દુઃખાવો પણ થતો હતો.

તે કાલુસીંગના ઓરડાના બંધ બારણા પાસે પહોંચ્યો, એ વખતે જ બહાર રાવસાહેબ જ્યોતિષસાદના ફટકાથી બેશુદ્ધ બનેલો કાલુસીંગનો સાગસીત શુદ્ધિમાં આવ્યો હતો. તે ઉભો થયો અને ગજવામાંથી છરો કાઢી, સીતારામ તરફ ધસ્યો. પરંતુ સીતારામ કાંઈ અચેત કે નિર્બળ ન હતો. આ માણસ પોતાની ઉપર હલ્લો કરે તે પહેલાં જ સીતારામે જોરથી તેના પેડુમાં પાટુ લગાવી. એ માણસ પુનઃ જમીન પર પડી ગયો. પથ્થરની લાદી સાથે તેનું મસ્તક અફળાયું અને તેને કળ ચડી ગઈ.

તુરત સીતારામે બારણાને ધક્કો માર્યો. બારણું ઉઘડી ગયું.

‘મિત્રદોષી ! વિશ્વાસઘાતી કાલુસીંગ ! હું નિરંજનને તથા સાબરશિંગને સર્પ જવા માટે આવ્યો છું !’ સીતારામના અવાજમાં ભારોભાર ગુસ્સો હતો.

પરંતુ તે આગળ બોલી શક્યો નહિ, અને ખુદ્ધિભ્રંશ માનવીની માફક આમતેમ જોવા લાગ્યો. કાલુસીંગ આ ઓરડામાં જ હતો, તેનો પહેલા નંબરનો મદદનીશ રૂસ્તમ પહેલવાન પણ અહીં જ હતો. પરંતુ તેઓ સામી દીવાલ પાસે ઉભા હતા. એઉ જણાએ હાથ ઉઠાવ્યા

કર્મ હતા. નિરંજન પણ તેની નજરે પડ્યો, પરંતુ તે મુદ્રિકા તથા તેની નજીક બેન્ય પર સૂતેલા એક વૃદ્ધ જનની પાસે હતો; તેઓ એ વૃદ્ધને શુદ્ધિમાં લાવવાનો યત્ન કરતાં હોય એમ લાગ્યું.

તેણે રાવસાહેબના મદદનીશ અરુણને ટેબલ પર બેઠેલો જોયો. અરુણના બેઉ હાથમાં પિસ્તોલો હતી. તે પિસ્તોલો કાલુસીંગ તથા રસ્તમ તરફ તાકેલી હતી.

રાવસાહેબ જ્યોતિપ્રસાદ ટેલીફોન પાસે ઉભો હતો. તેણે સીતારામ તરફ દષ્ટિ ફેંકીને ઉચ્ચાચુ” : ‘ઈન્સ્પેક્ટર ! આ મકાનને ઘેરી લો. કાલુસીંગ અને સીતારામ—બેઉની ટોળીના માણસોને તમે સપડાવી શકશો.’

પોતાનું નામ સાંભળી, ભયભીત બનેલો સીતારામ પાછો ફર્યો, અને તુરત જ અરુણે એક પિસ્તોલ તેની તરફ તાકી. પરંતુ સીતારામના ખભામાંથી પુષ્કળ લોહી વહી ગયું હતું, તે નખજો બની ગયો હતો. અત્યારની પરિસ્થિતિની તેના મન ઉપર પણ અસર થઈ હતી. એથી તેને ચક્કર આવ્યાં અને તે જમીન પર પછડાયો.

પ્રકરણ ૨૫ મું

સાબરશિંગ ક્યાં છ ?

જ્યોતિપ્રસાદે નજીકની પોલીસચોક્કી ઉપર ટેલીફોન કર્યો હતો. ત્યાંથી પોલીસ ઈન્સ્પેક્ટર, જમાદાર તથા સિપાઇઓ થોડી વારમાં જ અહીં આવી પહોંચ્યા. તેમણે કાલુસીંગવાળા મકાનને ઘેરી લીધું. ફેટલાક માણસો દાદર પર થઈને ઉપર ચડી ગયા. કાલુસીંગ તથા સીતારામની ટોળીના એક-બે માણસો મરણ પામ્યા હતા, બીજા ધાયલ થયા હતા. એ લોકોને ઈન્સ્પેક્ટરે ગિરફતાર કર્યા.

ન્યોતિપ્રસાદે ઈન્સ્પેક્ટર કંટકરાયને પણ ટેલેફોન કર્યો હતો. એટલે ન્યારે આ ઈન્સ્પેક્ટર બદમાશોના હાથમાં બેડીઓ નંખાવતો હતો તે વખતે કંટકરાય પણ અહીં આવી પહોંચ્યો.

તેણે આ વિભાગના ઈન્સ્પેક્ટર સાથે અહીં બનેલી ઘટનાના સંબંધમાં વાતચીત કરી, પોતાના સ્વભાવ પ્રમાણે આવશ્યક સૂચના આપી અને તે એથે માળે ગયો.

કાલુસીંગના ઓરડાનું દાર ખુલ્લું હતું. બહાર ચાલીમાં તેનો માણસ બેભાન અવસ્થામાં પડ્યો હતો. બારણા નજીક સીતારામ પડ્યો હતો. તે પણ મૂર્છિત બની ગયો હતો. તેની નજીક ન્યોતિપ્રસાદ બેઠો હતો. તેના જખમાયેલા ખભા પર તેણે રૂમાલ બાંધ્યો હતો અને એ તેને શુદ્ધિમાં લાવવાનો યત્ન કરતો હતો. નિરંજન તેની નજીક ઉભો હતો.

ન્યોતિપ્રસાદ બોલ્યો : ‘ મી. કંટકરાય ! આજે લાગ ઠીક મળી ગયો. તમારી ધણી સમયનો ધારણા બર આવી. કાલુસીંગ તથા સીતારામ બેઉની ટોળીના માણસો તેમના આગેવાનોની સાથે જ સપડાઇ ગયા ! ’

‘ એ વાત સાચી. ’ કંટકરાય બોલ્યો : ‘ પરંતુ તમે અહીં શા માટે આવ્યા હતા અને શું કરતા હતા ? ’

રાવસાહેબ ન્યોતિપ્રસાદ અને તે મિત્રો હતા. પરંતુ રાવસાહેબ તેને જણાવ્યા વગર પોતાને યોગ્ય લાગે તે પ્રમાણે જાણે પોતે સર્વસત્તાધીશ હોય એવી રીતે ગુન્હાશોધનના કાર્યને હાથમાં લેતો હતો એ કંટકરાયને રચતું ન હતું. એથી જ તેણે સહેજ રોષભર્યા અવાજે પ્રસ્તુત પ્રશ્ન કર્યો હતો.

અને એ જ વખતે તેની નજર નિરંજન તરફ ગઇ. ‘ મી. નિરંજન માણીગર ! તમે પણ અહીં છો ? ’ તે આવેશપૂર્વક બોલ્યો : ‘ વાર, હું તમને ખૂનના આરોપસર ગિરફતાર કરું છું, અને તમને ચેતવણી.....’

‘ શું ! ’ અચાનક તેની પાછળથી અવાજ આવ્યો. એ અવાજ વિલોચનરાયનો હતો : ‘ નિરંજન ! તારી ઉપર ખૂનનો આરોપ ! શું તે કાઠનું ખૂન કયું છે ? ’

નિરંજન ક્ષણભર તેના આપુળની સામે જોઈ રહ્યો, અને પછી બોલ્યો: ‘નહિ, આપુળ ! તમે મને ફરમાવ્યું હતું કે મારે પોલીસની સહાય ન લેવી. એટલે પોલીસની મદદ લીધા વગર હું મારી રીતે કામ કરતો હતો, ત્યાં અમુક જોગાનજોગ બની ગયો, આકી મેં કોર્નિંગ પશુ ખૂન ક્યું જ નથી.’

‘ત્યારે ચિંતા નહિ.’ વિલોચને કહ્યું: ‘વારૂ, પણ સાબરશિંગ ક્યાં છે?’ જાણે આ સ્થળે બીજા કોઈની હાજરી નથી, અને પોતે તથા નિરંજન બે જણ જ છે એવી રીતે વિલોચનરાય તેના દીકરાના ખભા પર હસ્ત રાખી તેને પૂછતો હતો.

નિરંજનના વદન પર નિરાશા પ્રસરી રહી. પોતાની પાસેથી ચોરાઈ ગયેલાં સાબરશિંગ પોતાના હાથમાં આવ્યાં છતાં પુનઃ ગૂમ થઈ ગયાં છે એ વાતનો તેણે સ્વીકાર કર્યો.

અને એ સાંભળીને ડોસો ખૂબ ઉશ્કેરાઈ ગયો: ‘પાછાં ગૂમ થઈ ગયાં ? નિરંજન ! નિરંજન ! દીકરા ! તેં મારો સર્વનાશ કરી નાંખ્યો ! મારા મિત્ર જગતપ્રસાદના જીવનનો સર્વ આધાર પણ એ સાબરશિંગ ઉપર જ હતો. મેં તને ઠરાવી ઠરાવીને લખ્યું હતું, તો પણ તું તેને સાચવી ન શક્યો ?’

તેના અવાજમાં ઘેર નિરાશાભર્યો ઉશ્કેરાટ હતો. નિરંજનના દિલ પર પણ પિતાના પ્રસ્તુત શબ્દોની ભારે અસર થઈ હતી. તે આપુળની ક્ષમા ચાહવાને તેની નજીક જતો હતો, પરંતુ કંટકરાય એ પિતા-પુત્રની વચ્ચે હિમો રહ્યો.

તેણે નિરંજનના ખભાપર હાથ રાખીને કહ્યું: ‘મી. નિરંજન ! હું તમને પુનઃ યાદ આપું છું કે ભખધીર સોલંકીનું ખૂન કરવાના આરોપસર તમને ગિરફતાર કરવામાં આવે છે, અને હવે તમે જે કાંઈ બોલશો તે. ....’

પરંતુ આ વખતે અરૂણ વચ્ચે પુરાયો. તેણે કાલુસીંગ તથા રસ્તમ બેઉની સામે પિસ્તોલ તાકેલી રાખી, અને તેમને કંટકરાયની નજીક લાવીને તે બોલ્યો :

‘મી. કંટકરાય ! તમારી બૂલ થાય છે. નિરંજન નિર્દોષ છે. હાથધીર સોલકીનું ખૂન કાલુસીંગે કર્યું છે, અને કાલુસીંગના મુખેથી જ તેની કપૂલાત મેં સાંભળી છે.’

અને પછી કાલુસીંગના પડખા પાસે પિસ્તોલ રાખીને તેણે કહ્યું : ‘કેમ કાલુસીંગ ! આ વાત સાચી છે ને ? જો તું તેનો ઇન્કાર કરવા માગતો હોય તો એ માટે મારી પાસે ચાર સાક્ષીઓ છે.’

‘મને લાગે છે કે તમે બધા પોલીસ યોડી પર ચાલો.’ કંટકરાયે ફરમાવ્યું : ‘રાવસાહેબ ! હું માનું છું કે આ આખીય ઘટનામાં તમે મારા કરતાં કાંઈક વિશેષ જાણો છો, એટલે હવે કશું પણ છુપાવ્યા વગર મને તમામ હકીકત સ્પષ્ટપણે જણાવો તો સાચી વસ્તુસ્થિતિનો ખ્યાલ મને આવી શકે. અને અરૂણ ! તું પણ તારા સાક્ષીઓને હાજર રાખજે.’

‘જરૂર રાખીશ.’ અરૂણે કહ્યું : ‘અને વિલોચનરાય સાહેબ ! તમારાં સાબરશિંગની તમે કશી ચિંતા ન કરશો. તેને મેં અમુક સ્થળે છુપાવ્યાં છે અને ત્યાં તે સુરક્ષિત છે.’

‘શું ! સાબરશિંગ સુરક્ષિત છે ?’ વિલોચનરાયનો અવાજ આનંદ-ભરપૂર બની ગયો : ‘ઝોહ ! અરૂણ ! તારો આભાર હું કદી પણ નહિ વિસરું.’ તેનાં નેત્રો પર અશ્રુબિંદુ જામ્યાં હતાં.

પ્રકરણ ૨૬ મું

ભાગીદાર કોણ ?

આરજગલ્લીથી થોડા અંતર ઉપર જ પોલીસચોકી હતી. આ પ્રદેશમાં ઉતરતા વર્ગના માણસો રહેતા હતા. સામાન્ય રીતે આ પરામાં તોફાન-ટંદા કાયમ થયા કરતા હતા. એટલે આ પોલીસચોકી દિવસ-રાત્રિ ઉઘાડી રહેતી. ખીજ ચોકીઓ કરતાં અહીં સિપાઈની સંખ્યા પણ વધારે રહેતી. એ કારણને લઈને પ્રથમથી જ આ પોલીસચોકીના મકાનમાં પૂરતી વિશાળતા અને સગવડ રાખવામાં આવી હતી. છતાં પણ કંટકરાય તથા પોલીસઅમલદારો બેઉ ટોળીઓના માણસોને ગિરફતાર કરીને લાવેલા, એથી જાણે ચોકીતું મકાન ભરતક ખની ગયું હતું. કેટલાક ખાટસવાદીયા નિદ્રાનો ભોગ આપીને પણ અહીં તમાશો જોવા માટે એકત્ર થવા લાગ્યા હતા. સિપાઈઓ તેમને બહાર રાખવાનો યત્ન કરતા હતા.

કંટકરાય તથા રાવસાહેબ વગેરે એક ખંડમાં ગયા. કંટકરાય તમામ સાક્ષીઓને તપાસવા ઇચ્છતો હતો. પ્રથમ તો તેણે જ્યોતિ-પ્રસાદને કહ્યું : ‘રાવસાહેબ ! આ કિસ્સાને લગતી હકીકત મારા કરતાં તમે વધારે જાણો છો. એટલે પ્રથમ તો જે તમારા જાણવામાં આવ્યું હોય એ હવે તમે કશું છુપાવ્યા વગર મને જણાવો.’

‘હું કેટલુંક જાણું છું અને કેટલુંક તો મને મળેલી માહિતી ઉપરથી કહી શકું છું. એ તમને કહેવામાં કશી હરકત નથી.’ જ્યોતિ-પ્રસાદે કહ્યું : ‘પરંતુ તમને મુખ્યત્વે વિલોચનરાય, નિરંજન તથા જગતપ્રસાદ કાચવાલા પાસેથી આ કિસ્સાને લગતી સાચી વિગત મળી શકશે. મુદ્રિકા તથા અરજ પાસેથી પણ તમે કેટલીક હકીકત મેળવી શકશો. એ બધાનાં નિવેદન ઉપરથી આ કેસની આખી સાંકળ આપણે તૈયાર કરી શકીશું. છતાં મને એટલું તો લાગે છે કે તેમાં પણ થોડી ઉણપ કદાચ રહેશે ખરી.’

‘વાર, ત્યારે આપણે પહેલાં કોની જુથાની લક્ષ્ય ?’ કંટક-
રાયે તેને પ્રશ્ન કર્યો.

‘પ્રથમ આપણે જગતપ્રસાદને બોલાવીએ.’

તેમણે જગતપ્રસાદને બોલાવ્યો, તે બરાબર શુદ્ધિમાં આવી ગયો હતો. જો કે તે બહુજ નબળો પડી ગયેલો અને નંખાઈ ગયેલો લાગતો હતો. તેને જ્યોતિપ્રસાદે પોતાની બાજુમાં એક ખુરશી પર બેસાર્યો.

‘મી. કાચવાલા ! અરજી તમારા મકાનની પાસે જ કાલુસીંગના માણસના હાથમાંથી સાબરશિંગ પડાવી લીધાં હતાં, અને તેને એક ખાડામાં દાટી દીધાં હતાં. તેની ચોક્કસ એંધાણી આપીને જમાદારને મોટરમાં આનંદપુર તરફ રવાના કરેલ છે. તે એ સાબરશિંગ લાવતા જ હશે.’ રાવસાહેબે કહ્યું : ‘હવે હું તમને બીજી વાત કહું. મારું અનુમાન જો સાચું હોય તો જે દરદથી તમે પીડાઓ છો, તેનો ઉપચાર હવે હાથવેંતમાં છે, અને એ ઉપચાર શરૂ થવાની સાથે જ તમારું જીવલેણ મનાતું દરદ એટલી ઝડપથી દૂર થઈ જશે કે એથી તમને આશ્ચર્ય થયા સિવાય રહેશે નહિ. વાર, હવે તમે કરો પશુ સંક્રાંત્ય રાખ્યા વગર અમને તદ્દન સત્ય હકીકત જણાવો. મી. કાચવાલા ! આફ્રિકાના મધ્ય પ્રદેશના જંગલી લોકો જે છરાનો ઉપયોગ કરે છે, તે છરાનો તમને ગમે તે રીતે જખમ થયો હતો. કેમ, મારી વાત સાચી છે ને ? અને તેની ઉપર લગાવેલું વિષ તમારા રક્તમાં પ્રવેશ પામતાં તમે આ વિલક્ષણ દરદના ભોગ બની ગયા છો. તેનું કારણ તથા તેનો ઉપાય એ જંગલી આફ્રિકાવાસીઓના વૈદ્યો સિવાય બીજા કોઈના પશુ જાણવામાં નથી. એટલે હું માનું છું કે એ વિષનો ઉતાર મેળવવાને માટે જ મી. વિલોચનરાય આફ્રિકા ગયા હતા. અલબત્ત, મને મળેલી માહિતી ઉપરથી મેં આ અનુમાન તારવ્યું છે. પરંતુ એ છરાના ઝેરી રસ ચોપડેલા પાનાથી તમને જખમ થયો કેવી રીતે ? અને વળી એના સંબંધમાં આટલી બધી ગુપ્તતા રાખવાનું કારણ શું ?

અમે આશા રાખીએ છીએ કે હવે તો તમે એ ગુમતાનો અંત લાવવાની આવશ્યકતાનો સ્વીકાર કરશો. ’

જગતપ્રસાદ નબળો પડી ગયો હતો. એટલે તે ધીમે ધીમે બોલતો હતો, પરંતુ તેનું નિવેદન આ કિસ્સાના અકોડાને એક પછી એક બેડીને તેને સાંકળનું ૩૫ આપવા લાગ્યું.

તેણે કહ્યું: ‘મી. વિલોચનરાય કુશળ એન્જનીયર છે, પરંતુ ધંધાદારી કુનેહ તેનામાં બિલકુલ નથી. તે ધંધામાં કેવી રીતે પડ્યો તેની વિગતો આપવામાં બહુ લાંબું થાય તેમ છે. તેમ જ તેના ધંધાને લગતી વિગતો જાહેરમાં આવે એવી પણ મારી ઇચ્છા નથી. એટલું હું કહીશ કે તેણે આર્થિકાથી આવ્યા બાદ અહીં જે ધંધો શરૂ કર્યો હતો તેમાં તેણે પોતાનું સર્વસ્વ ગુમાવી દીધું. તેની કરી કમાણી તમામ ચાલી ગઈ. તે તદ્દન હતાશ બની ગયો. સ્વભાવે દિલદાર, શરીરે કદાવર, સામે પાંચ માણસો હોય તો પણ એ પાંચને એકલો પૂરો પડે એવો, સિંહ સમાન બળવાળો માનવી, ધંધામાં પડ્યો, બધું જ ગુમાવી બેઠો, કરજદાર બની ગયો.

‘પરંતુ તેને તેના ભાગીદાર ઉપર વિશ્વાસ હતો. તેના ભાગીદાર તેને આશા આપતો હતો કે જો અમુક રકમની સગવડ થઈ શકે તો બધું પૂર્વવત્ત્વ વ્યવસ્થિત બની જાય. વિલોચનરાયે એ હકીકત મને જણાવી. અમે બાલમિત્રો છીએ. એક જ શાળામાં સાથે અભ્યાસ કર્યો હતો. તેને મદદ કરવાને માટે મારા શેર મેં વેચી નાંખ્યા, મારું મકાન પણ વેચી માર્યું. તમામ રકમ તેને કરજમુક્ત કરવાને માટે મેં આપી દીધી. એ રકમ તેણે તેના ભાગીદારને આપી. અને નવાઈ જેવું તો એ છે કે એ રકમ પણ વિલોચનરાયને કરજમુક્ત કરવાને બદલે તેના ધંધામાં જ ખલાસ થઈ ગઈ. તેના ભાગીદારે જણાવ્યું કે હજી પણ તેમની સ્થિતિ જેવી ને તેવી જ છે. હવે વિલોચનરાયની સ્થિતિ વિષમ બની ગઈ. તેના મનને થયું કે આવી અપકીર્તિ ભરેલી સ્થિતિમાં જીવવા કરતાં મૃત્યુ જ બહેતર છે.

‘વિલોચનરાય જેવા સ્વભાવના માણસો છેલ્લે પાટલે બેસી જાય છે. ખરી વાત એ છે કે તે આફ્રિકા જેવાં જંગલોનાં સાહસોને જ લાયક હતો. હિસાબનું તેને જ્ઞાન નહિ, વેપારનો તેને ખ્યાલ નહિ.’ જગતપ્રસાદે કહ્યું: ‘મારું મકાન તો મેં વેચી નાખ્યું હતું. એટલે હું મારી પુત્રી સાથે ‘કૃષ્ણકુટિર’માં વિલોચનરાયના મહેમાન તરીકે રહેતો હતો. એક દિવસ સાંજે ચંદ્રનગરથી વિલોચનરાય આનંદપુર આવ્યો. તે મને મળ્યા વગર સીધો તેના શયનગૃહમાં ગયો. મને એ નવાઈ જેવું લાગ્યું. એટલે હું તેની પાછળ ગયો. ત્યાંમેં તેના હાથમાં આફ્રિકાથી એક છરો તે લાવેલો એ છરો જોયો. તે આત્મહત્યા કરવા ઇચ્છતો હતો, પરંતુ ઝડપ મારીને મેં એ છરો તેના હાથમાંથી ઝુંટવી લીધો. એ વખતે તેની ધારનો મારી આંગળીને સહેજ જ સ્પર્શ થયો અને આંગળીમાં કાપો પડ્યો, તેમાંથી લોહી નિકળવા લાગ્યું.’

જગતપ્રસાદે પોતાના ચહેરા પર થયેલી વિકૃતિ તરફ બધાનું લક્ષ્ય ખેંચીને જણાવ્યું: ‘તેનું આ પરિણામ આવ્યું છે. રાવસાહેબ ! આફ્રિકાના જંગલી લોકો પોતાના છરા પર ઝેરી વનસ્પતિનો રસ લગાવી રાખે છે, એ વિષે તમે પણ જાણતા લાગો છો. તે રાત્રે વિલોચનરાયે મને એ વાત કહી હતી. એથી જુદાં જુદાં વિષોના સંબંધમાં નિષ્ણાત ગણાતા ડૉ. મહેન્દ્રકુમારને અમે બોલાવ્યા. તેમણે પણ જણાવ્યું કે આ વિષનો ઉતાર આફ્રિકન જંગલી લોકોના વૈદ્યો સિવાય બીજા કોઈની પાસેથી મળી શકે તેમ નથી.

‘મને થયેલા એ અકસ્માતથી એક લાભ થયો. વિલોચનરાય તદ્દન હતાશ બની ગયો હતો, તેને જીવનમાં રસ રહ્યો ન હતો. તે આત્મહત્યા કરવાને તૈયાર થઈ ગયો હતો, પરંતુ મારી થર્મ પડેલી દુઃસ્થિતિ જોઈને તે દિંમતમાં આવી ગયો. મને થયેલી વિપત્તિ અસરનો ઉતાર મેળવવાને માટે તેણે આફ્રિકા જવાનો નિશ્ચય કરી લીધો. આફ્રિકાના મધ્ય પ્રદેશમાં એક ટોળીના આગેવાન સાથે તેને મિત્રતા હતી. તેની મારફત એ ઔષધ મેળવી શકાશે એવી તેની ખાતરી હતી.

‘વળી એ વિષ ધીમી અસર કરે છે. કેટલીક વાર દશ વરસ સુધી એ વિષની અસરવાળા માણસનું જીવન લંબાય છે. એટલે ગમે તેટલો સમય લાગે તેની ચિંતા ન હતી. પરંતુ એ માણસનો દેખાવ અત્યંત વિકૃત અને વિલક્ષણ બની જાય છે. હું અરીસામાં મારો ચહેરો જોતો અને મને ચિતરી ચડતી. એટલે વિલોચન આવે ત્યાંસુધી મારા ઓરડામાં છુપાઈ રહેવાનો મેં નિર્ણય કર્યો.’

બોલતાં બોલતાં જગતપ્રસાદને શ્વાસ ચડી ગયો હતો. તે થોડો સમય મૌન રહીને પુનઃ કહેવા લાગ્યો: ‘હું તમને તમામ સાચી હકીકત જ કહીશ. તમારાથી કશું પણ છુપાવવું નિરર્થક છે. વિલોચન આફ્રિકા એ ઔષધ લેવાને માટે જાય અને ત્યાંથી અહીં આવે, તે માટે ખર્ચ કરવાને નાણાં જોઈએ. આમ તો અમે બેઉ ખલાસ થઈ ગયા હતા. પરંતુ વિલોચનરાય પાસે દશ હજાર રૂપિયા રહ્યા હતા. તેના એકના એક દીકરાના લગ્નપ્રસંગને માટે એ રકમ તેણે રાખી મૂકી હતી. તેમાંથી પાંચ હજાર રૂપિયા તે પોતાની સાથે લઈ ગયો. પાંચ હજાર રૂપિયા તેણે મને અહીં મારા ખર્ચ માટે આપ્યા. ‘કૃષ્ણ-કુટિર’ મેં તેની પાસેથી વેચાણ રાખી લીધેલ છે, એવું અમે બહાર જાહેર કયું હતું.’

‘તે આફ્રિકા ગયો. દિન પ્રતિદિન પેલું વિષ મારી ઉપર વધુ ને વધુ અસર કરતું હતું. તેના ગયાપછી મને તેના માત્ર બે જ કાગળો બે વરસ દરમિયાન આફ્રિકાથી મળ્યા હતા. અહીં તેને માટે વધારે ને વધારે વિચિત્ર ગુલ્યાંગો ઉડતી હતી. છેવટે વિલોચનરાયનો પત્ર મને મળ્યો. તેણે એ ઔષધ મેળવ્યું હતું અને તે તેના દીકરા ઉપર સ્ટીમર રસ્તે મોકલાવ્યું હતું. પોતે પણ તુરત જ અહીં આવવાનું એ પત્રમાં લખતો હતો.’

‘આ પત્ર મને ધાર્યા કરતાં મોડો મળ્યો. પરંતુ જે દિવસે મને એનો પત્ર મળ્યો તે જ દિવસે મેં મારી દીકરીને નિરંજન પાસે મોકલી. નિરંજનને મેં પત્ર લખીને જણાવ્યું હતું કે તેના બાપે આફ્રિકા

કાથી જે ચીજ મોકલી હતી એ લઈને તુરત તેણે મારી પાસે મારી દીકરીની સાથે આવ્યું. મારી દીકરી તેની મોટરમાં નિરંજનને બોલાવવાને માટે ગઇ, તે પછી એ કલાકે મને વિલોચનરાયનો બીજો પત્ર મળ્યો. એ પત્ર તેણે દેશમાં આવીને તાલપુરની ટપાલમાં નાંખ્યો હતો. તે મને ચંદ્રનગર બંદર પાસે ચીનાના પીઠામાં મળશે અને તેણે ગમનરાયનું નામ ધારણ કર્યું છે એવું તેણે એ પત્રમાં લખ્યું હતું. હું એ સ્થળે તેને મળવાને માટે ગયો. ત્યારપછીથી શું બન્યું હતું એ તો મારા કરતાં મારી દીકરી વધારે સારી રીતે કહી શકશે.

ત્યારપછી મુદ્રિકાને બોલાવવામાં આવી. તેણે કંટકરાયના પૂછવાથી તેનું નિવેદન રજૂ કર્યું. અને તેણે નિરંજન માણીગરને પોતે બોલાવવા માટે ગઇ ત્યારથી અત્યારસુધીની તમામ ઘટના કશું પણ છુપાયા વગર જણાવી. એ પછી વિલોચનરાયને બોલાવવામાં આવ્યો. પોતાના નિવેદનમાં તેણે જગતપ્રસાદના કથનનું સમર્થન કર્યું અને પછી પોતે આફ્રિકાથી દેશમાં આવ્યો અને ચીનાના પીઠામાં કાલુસીંગની તેને મુલાકાત થઇ ત્યારપછીની તમામ હકીકત તેણે રજૂ કરી.

રાવસાહેબે કહ્યું: ‘મને લાગે છે કે જે સાબરશિંગને લીધે આટલી બધી ધમાલ મચી ગઇ હતી, તેની સાથે જગતપ્રસાદને થયેલી વિપત્તિ અસરના ઉતારના ઔષધનો સંબંધ સંકળાયેલો હોવો જોઈએ.’

‘હા, એ ઔષધ સાબરશિંગની અંદર જ છે.’ વિલોચનરાયે જવાબ આપ્યો: ‘ઉપરના ભાગમાં સુંદર નકસીકામ કરેલાં એ સાબરશિંગ આફ્રિકાવાસી મારા એક મિત્રે મને બેટ આપ્યાં હતાં. એ સાબરશિંગ ખૂબ દળદાર હતાં. તેનો અંદરનો અમુક ભાગ ખોતરાવી, તેની અંદર પોલાણ કરાવીને મેં એ ઔષધને સાબરશિંગની અંદર રાખ્યું હતું. પરંતુ તેમાં એકલું એ ઔષધ જ ન હતું. હું આફ્રિકા ગયો અને મારું નસીબ મારી મદદે આવ્યું. બધી વિગતમાં હું નથી ઉતરતો, પરંતુ જો સાબરશિંગની અંદરના પોલા-

શુમાં આશરે બે લાખ રૂપિયા કરતાં વધારે કિંમતના હીરા મેં સૂક્યા છે. એ હીરા વેચી નાંખતાં જે રકમ મને મળી શકશે તેની સહાયથી પૂણ્યપણે કરજમુક્ત થઈ શકું તેમ છું.’

‘વારૂ, પણ તે સાબરશિંગનો વીમો ઉતરાવવાની નિરંજનને સૂચના આપવામાં તમારો શો હેતુ હતો?’ રાવસાહેબે બીજો પ્રશ્ન કર્યો.

‘એ તો માત્ર એક પ્રકારની સલામતીને ખાતર.’ વિલોચનરાયે જણાવ્યું: ‘મારી સાથે એટલા મૂલ્યવાન હીરા તથા અતિ કિંમતી ઔષધથી ભરેલાં સાબરશિંગ હોય અને તે ગૂમ થાય તો મારા સર્વવનો નાશ થાય, એટલે તે સ્ટીમરના કેપ્ટનની સાથે મોકલવાની મેં યવસ્થા કરી. રાવબહાદુર જમીયતરામ વીમા કંપનીઓમાં અગ્રગણ્ય છે. તે મારા મિત્ર છે. તેમને મેં એક પત્ર પણ લખ્યો હતો. તેમને મેં આ સાબરશિંગનો બે લાખ રૂપિયાનો વીમો ઉતરાવવા વિષે જણાવ્યું હતું. એટલે તેનો વીમો ઉતરાવ્યા પછી જો તેની ચોરી થાય કે તેનો નાશ થાય તો હું કરજમુક્ત બની શકું, જગતપ્રસાદને પણ તેની રકમ આપી શકું. એટલું જ નહિ પણ ફરીથી પેલું ઔષધ લેવાને માટે મારે આફ્રિકા જવું પડે તો પણ ખર્ચનો વાંધો ન આવે. મેં જમીયતરામને મારી મુંઝવણની તમામ હકીકત પત્રમાં જણાવી ન હતી, તથાપિ તે સમજી ગયા વગર રહ્યો ન હતો. કારણ કે મેં અહીં જ્યારે ધંધો શરૂ કરેલો ત્યારે પણ ધંધા વિષેની મારી બહુઆવડતને કારણે એ ધંધામાં નહિ પડવાની તેણે મને સલાહ આપી હતી. વળી મારે ક્ષીધે જગતપ્રસાદ પણ ખુવાર થયો છે એવું તેના જાણવામાં આવી ગયું હતું. તે મને તો તદ્દન ખૂર્ષો સમજતો હતો, પરંતુ મને મયાવવા ખાતર મારા હાથમાં પોતાની તમામ રોકડ રકમ આપનાર જગતપ્રસાદને પણ તે ખૂર્ષની ઉપમા આપતો હતો. મેં જમીયતરામ ઉપરના મારા પત્રમાં જગતપ્રસાદને થયેલા અકસ્માત વિષે કંઈક કહ્યું તો મારા પત્રમાં જગતપ્રસાદે એના ઉતારનું ઔષધ રાખવામાં આવ્યું હતું એ વિષે કંઈક લખ્યું ન હતું. એટલું કહેવું જોઈએ કે તે મારો

હિતૈષી મિત્ર હતો અને તેથી તેણે મારા વચન પર વિશ્વાસ રાખી, સાબરશિંગનો એ લાખ રૂપિયાનો વીમો સ્વીકારવાનું કબૂલ કર્યું હતું : બસ, મારે જે કહેવાનું હતું તે મેં કહી દીધું છે, મારા અહીં આવ્યા પછીની હકીકત તો તમારા જાણવામાં આવી ચૂકી છે.’

‘વારૂ, ત્યારે હવે આપણે મી. નિરંજનને જે કહેવાનું હોય તે સાંભળીએ.’ કંટકરાયે સૂચ્યું.

નિરંજનને જે કહેવાનું છે, તે માહેનું ધણુંખરું તો હું જાણું છું.’ રાવસાહેબે કહ્યું : ‘છતાં આપણે તેના મુખેથી જ તેની હકીકત સાંભળીએ તો કાંઈ ખોટું નથી.’

નિરંજનને બોલાવવામાં આવ્યો. પ્રથમ તો તેણે પોતાની હકીકત જણાવવાની કાંઈક આનાકાની કરી. પરંતુ રાવસાહેબે તેને સમજાવ્યો, તેના સંબંધમાં પોતે કેટલીક હકીકત જણાવેલા હતા, એ તેને જણાવી.

રાવસાહેબના કથનથી ઉત્સાહિત બનીને નિરંજનને કહ્યું : ‘મારે જે કાંઈ કહેવાનું છે એ તો તમે જાણતા જ લાગે છે. છતાં તમે એ મારે મુખેથી જ કહેરાવવા માગતા હો તો મને તે કહેવામાં હવે કશો વાંધો રહ્યો નથી.’

ત્યારબાદ સાબરશિંગની પેટી તેને મળી ત્યારપછીનો પોતાનો તમામ વૃત્તાન્ત તેણે નિખાલસપણે કંટકરાય સમક્ષ નિવેદન કર્યો. પોતે લખધીરને ત્યાં શા માટે ગયેલો તથા ત્યાં છરાના હાથ પર તેનાં આંગળાંની છાપ કેવી રીતે પડેલી એ પણ તેણે કહ્યું.

‘મી. નિરંજન ! તમારું નિવેદન ખોટું છે એમ હું નથી કહેતો.’ કંટકરાય બોલ્યો : ‘પરંતુ જ્યાંસુધી તેનું સમર્થન કરનારા પુરાવા અમને મળે ત્યાંસુધી તમે અટકમાં છો એમ તમારે સમજવું છે.’

‘ત્યારે હવે તમે કાલુસીંગ, રસ્તમ, અરજી, જગતપ્રસાદ તથા તેની દીકરી-તમામને અદર બોલાવો.’ રાવસાહેબે કહ્યું : ‘અને તમને વાંધો ન હોય તો કાલુસીંગને થોડા પ્રશ્નો કરવાની મારી ઇચ્છા છે.’

‘રાવસાહેબ !’ કંટકરાય બોલ્યો: ‘કાલુસીંગને તમે સામાન્ય માણસ ન માનશો. તે પોતાના બચાવ માટે ગમે તેટલું ખર્ચ કરીને કાંઈ ધારાશાસ્ત્રીને રોકશે, એટલું જ માત્ર નહિ, પરંતુ જે તમારા પ્રશ્નોમાં તમે કાંઈ એવા શબ્દો ઉચ્ચારશો તો પોતાની બદનક્ષી કરવા માટે તે તમને પણ અદાલતમાં ધસકયા વગર રહેશે નહિ.’

‘એની તમે કશી ચિંતા ન કરો.’ રાવસાહેબે કહ્યું : ‘કાલુસીંગની સાથે કેવી રીતે કામ લેવું તેના મને પૂરા ખ્યાલ છે.’

ત્યારબાદ એ લોકોને અંદર બોલાવવામાં આવ્યાં. રાવસાહેબે નિરંજનને કહ્યું : ‘વાર, હવે લખધીર સોલંકીને ત્યાં જે કાંઈ તમારા જેવા-જાણવામાં આવ્યું હતું એ તમે કશું પણ છુપાવ્યા કે દબાવ્યા વગર જણાવો.’

નિરંજન પુનઃ તે હકીકત કહેવા લાગ્યો. તે વખતે રાવસાહેબનું લક્ષ કાલુસીંગના ચહેરા તરફ હતું.

તેનું કથન પૂરું થયા પછી કાલુસીંગ બોલ્યો: ‘રાવસાહેબ ન્યેતિ-પ્રસાદ ! તમે મને સપડાવવાને માટે કેટલાય સમયથી તક શોધી રહ્યા છો, એ હું જાણું છું. એ તક તમને મળી ગઈ છે. તમારી પાસે પૂરાવા સંજ્ઞા છે એ હું જોઈ શકું છું. એટલે હું પોતે જ સ્વીકાર કરી લઉં છું કે મેં જ લખધીરનું ખૂન કર્યું હતું. પરંતુ એ તો નિરંજન તેને ત્યાં ગયો તે પહેલાંનો બનાવ છે. કેમકે લખધીર સોલંકીને ત્યાં નિરંજન એ રાત્રે ગયો હતો કે નહિ, એ વિષે હું કશું જાણતો જ નથી.

‘વાર, મેં લખધીરનું ખૂન શા માટે કર્યું’ એ હું તમને જણાવું. એ માણસને બેડ બાજુએ ઢાલકી બગાવવાની ટેવ હતી. ઘણી વાર તેણે મારો દ્રોહ પણ કર્યો હતો. વળી સાયરશિંગ મારા હાથમાં આવે એવી મારી ઈચ્છા હતી. લખધીર સોલંકીને તેના કાંઈ મિત્રે સાયર-શિંગની બાતમી આપેલી. એ મિત્રને માટે સાયરશિંગ મેળવી આપવાની લખધીરે મારી પાસે માગણી કરી. મેં મારા માણસોની મદદથી

નિરંજનની મોટરમાંથી સાયરશિંગ ઉચાપત કરીને લખધીરને સોંપ્યાં. પાછળથી મારી તપાસમાં મને લાગ્યું કે લખધીરે મને મૂર્ખો યનાવ્યો છે. તેણે મને કહ્યું હતું કે આવી યીઝેના સંગ્રહનો શોખ ધરાવનાર તેના મિત્રને માટે સાયરશિંગની જરૂર છે; જ્યારે ખરી વાત જુદી હતી. એ સાયરશિંગનો એ લાખનો વીમો ઉતરાવવામાં આવ્યો હતો, અને એ લાખની રકમ મેળવવાના હેતુથી જ તેણે સાયરશિંગ મેળવ્યાં હતાં એવું મારા જાણવામાં આવ્યું હતું.

‘તેની એ નીતિ મને પસંદ ન પડી. એટલે એ સાયરશિંગ તેની પાસેથી લઇ લેવાના ઇરાદાથી એ રાત્રે હું મારા સાથીઓ સાથે તેને ત્યાં ગયો હતો. એ વખતે એક માણસ તેની સાથે હતો. લખધીર સાયરશિંગની કિંમતના સંબંધમાં તેની સાથે કાંઈક વાટાઘાટ કરતો હતો. એટલે મેં અત્તી ખુઝાવી નાંખી, સાયરશિંગ ઉપાડી લીધાં, લખધીર છરા સાથે મારી સામે આવ્યો, પણ તેના છરાને ઝુંટવીને તેના વડે જ મેં તેનો અંત લાવી દીધો.

‘અસ, મારે વિશેષ કહેવાનું નથી. લખધીરના ખૂનના કિસ્સામાં નિરંજન નિર્દોષ છે. પરંતુ તેની સાથે હું એટલી પણ ખાતરી આપું છું કે મેં તેને લખધીરને ત્યાં આવવા આકર્ષ્યો ન હતો, તેમ જ એ છરાને તેના હાથનો સ્પર્શ થાય, તેનાં આંગળાંની છાપ છરા ઉપર પડી રહે, તેની ઉપર ખૂનનો આરોપ આવે, એવું મેં કશું કયું ન હતું. હું ગમે તેવો છું પણ એવી અધમતા મારામાં નથી.’

‘ત્યારે તમે એમ સૂચવો છો કે તમે લખધીરનું ખૂન કર્યા પછી કાંઈ માણસ ત્યાં ગયેલો, તેણે લખધીરનો મૃતદેહ જોયો અને તેણે જ નિરંજન ઉપર આરોપ આવે એવી યુક્તિ રચી?’

‘મારું ચોક્કસ માનવું છે કે એ પ્રમાણે જ અન્યું હોવું જોઈએ. પરંતુ હું લખધીરને ત્યાં ગયેલો તે વખતે જે માણસ તેની સાથે હતો તે કાણ હતો? તે લખધીરની સાથે સાયરશિંગની કિંમત વિષે વાટાઘાટ કરતો હતો. તે માણસે એક મોટું ક્વર ટેબલપર ફેંક્યું

હતું. જો એ કવર મેં લઈ લીધું હોત તો તેમાંથી સારી રકમ મળી આવત એમ હવે મને લાગે છે ખરું.’

કંટકરાય તથા રાવસાહેબ પરસ્પરની સામે જોઈ રહ્યા. તેઓ જ્યારે લખધીરને ત્યાં ગયેલા ત્યારે ટેબલ પર કોઈ કવર ન હતું. રાવસાહેબે નિરંજન સામે જોયું. નિરંજન વિચારમાં પડી ગયો હતો. તેણે કોટનઈ બટન ખોલી નાંખ્યાં, તેની નીચે ખમીશ હતું તેનાં બટન ખોલ્યાં. ખમીશ તળે તે એક કબજો પહેરતો હતો. રાત્રે પણ એ કબજો પહેરીને જ તે સૂઈ રહેતો હતો.

તે કબજાના અંદરના ખીસ્સામાંથી એક મોટું કવર તથા કેટલાક કાગળો બહાર કાઢીને તે ખોલ્યો : ‘લખધીરને ત્યાં ટેબલ ઉપર આ કાગળો પડ્યા હતા. તે લઈને મેં મારા કબજાના અંદરના ખીસ્સામાં સેરવી દીધા હતા. ત્યારથી આ કબજો મારા અંગ ઉપર જ હતો, છતાં મને એનું તો સ્મરણ જ રહ્યું ન હતું.’

ગુન્હાશોધકોએ એ કાગળો તપાસ્યા. એ લખધીરના હતા. તે કાગળો બહુ મહત્વના ન હતા. પરંતુ પેલા કવરની અંદરથી પંદર હજાર રૂપિયાની નોટા નિકળી. તે નોટાની સાથે એક નાનો પાતળો કાગળ હતો. તેની ઉપર આંકડા માંડેલા હતા. જુદી જુદી રકમો માંડી, તેની નીચે લીટી દોરીને પંદર હજારનો સરવાળો મૂક્યો હતો.

કંટકરાય નોટા ગણતો હતો. તેણે સરવાળાનો કાગળ ટેબલ પર રાખ્યો હતો. વિલોચનરાય માણીગરનું લક્ષ એ કાગળ તરફ ગયું.

‘આ કાગળ તો એની જ નોટ-બૂકનો છે ! આંકડા પણ તેણે જ લખેલા છે. મેં અનેક વાર તેને આ જાતના પાતળા કાગળ પર સરવાળો મૂકતો જોયો હતો.’ તેણે ઉચ્ચાધ્વનિ.

‘તેને એટલે કેને ? અને આ આંકડા કેના લખેલા છે ?’ રાવસાહેબે વિલોચનરાયને પ્રશ્ન કર્યો.

‘ફકિરચંદ સોનાવાલા. ખીજો વળી કાણ હોય ?’

‘ ફકિરચંદ સોનાવાલા ! એને તમે પિછાનો છે ? ’ રાવસાહેબે ઉદ્દગાર કર્યો : ‘ એ તો આ કિસ્સામાં એક કાયડા સમાન છે. ’

‘ બનવા જોગ છે. ’ વિલોચનરાયે કહ્યું : ‘ તે જ મારે ભાગીદાર હતો. મને ધંધાનો કશો અનુભવ નહિ. તેની ઉપર મારે આંધળા વિશ્વાસ, મારી તમામ મૂડી મેં તેને જ સોંપી હતી. જ્યારે હું તેને પૂછું ત્યારે તે ચોપડામાંથી આવી જાતના કાગળ પર આ રીતે આંકડા ઉતારી, સરવાળા-બાદબાકી કરીને, ધંધામાં કેટલી ખોટ છે, કેટલું કરજ છે, એની વિગત આપતો. તેના આંકડાને હું કેમ બૂલી શકું ? ’

કંટકરાયે ફરીથી એ કાગળ વિલોચનરાયને બતાવીને કહ્યું : ‘ તમે આ આંકડા બરાબર જુઓ, અને પછી કહો, શું તે ફકિરચંદ સોનાવાલાના હાથથી જ લખાયેલા છે ? ’

‘ હા જી હા. ’ વિલોચનરાય બોલ્યો : ‘ એમાં ફરીથી જોવાની કશી પશુ જરૂર નથી. એ જ જાતનો કાગળ, એ જ વળાંકના આંકડા, ફકિરચંદના જ એ લખેલા. ’

‘ મને પણ આશ્ચર્ય તો થતું જ હતું. જ્યોતિપ્રસાદે કહ્યું : ‘ આપણે લખધીરને ત્યાં તપાસ કરી રહ્યા હતા એ વખતે એ ત્યાં આવ્યો હતો. તે ત્યાં શા માટે આવ્યો હતો એ મારાથી સમજાતું ન હતું. પરંતુ મી. વિલોચનરાય ! જો તમારું કથન સાચું હોય તો હવે સમજાય છે કે તે આ નોટોવાળું કવર લેવાને માટે આવ્યો હોવો જોઈએ. આ કવરની અંદરની નોટો કરતાં ય વિશેષ તો તેને તેના હાથે લખેલા આંકડાવાળા કાગળની ચિંતા હશે. ’

એ પછી તેણે કંટકરાયને ઉદ્દેશીને કહ્યું : ‘ જો તમારી સંમતિ હોય તો હું અત્યારે ત્રિનાવિહાંબે આ રથજો રાવબહાદુર જમીયતરામને બોલાવવા ચાલું છું. આટલી મોટી રાત્રે નિદ્રામાંથી જાગૃત થઈને અહીં આવવાનું તેમને રૂચશે તો નહિ જ, પરંતુ મને લાગે છે કે તેમની સહાયથી આપણે આ કાયડાનો છેલ્લો ઉકેલ કરી શકીશું. ’

પ્રકરણ ૨૭ મું

છેલ્લો દાવ

અટલી મોડી રાત્રે નિદ્રામાંથી જાગીને પોતાને અહીં આવવું પડ્યું એથી રાવબહાદુર ખૂબ ગુસ્સે થઈ ગયા હતા. પરંતુ અહીં વિલોચન-રાય માણીગરને-પોતાના જૂના મિત્રને જોતાં એ ગુસ્સો આનંદમાં પલટાઈ ગયો. અને મિત્રો આનંદપૂર્વક મળ્યા અને પરસ્પરના સુખ-દુઃખની વાતો શરૂ થઈ.

‘રાવબહાદુર ! અમે તમારી પાસેથી થોડી હકીકત જાણવા માગીએ છીએ.’ રાવસાહેબે વચ્ચે ઉચ્ચાણું : ‘વીમા કંપનીએ જે માલનો વીમા ઉતારે છે તેની કિંમત આંકી આપવાનું કામ કરનાર ફકિરચંદ સોનાવાલાને તો તમે પિછાનતા હશે. તેણે થોડા દિવસ પહેલાં પરાઈમાં લખધીર સોલંકીના મકાનેથી તમને ટેલીફોન કર્યો હતો. તે માણસ એ મકાનમાં એ વખતે જે કારણ માટે આવ્યો હતો તે કારણ અમને જણાવવા માટે તમારી પરવાનગીની તેણે માગણી કરી હતી. તેનો તમે ફકિરચંદને શો જવાબ આપ્યો હતો ?’

‘મેં તેને પૂછ્યું હતું કે આવો સવાલ કરીને તેણે મારી નિદ્રાનો શા માટે નાશ કર્યો ?’ રાવબહાદુરે જવાબ આપ્યો : ‘હું ફકિરચંદને બધા સમયથી પિછાનું છું. પરંતુ મને તેની પ્રત્યે તિરસ્કાર છે. અમે તેને અમારી વીમા મંડળી તરફથી કદી પણ કોઈ કામ આપ્યું નથી. મેં તેને કહેલું કે ‘તું જાણે છે કે અમે તને લખધીરને ત્યાં મોકલ્યો નથી, તેમ જ તું તેને ત્યાં શા માટે ગયો છે તે હું જાણતો નથી, જાણવાની ક્ષિત્તિ પણ રાખતો નથી.’ અને એ પછી મેં કનેક્શન તોડી નાંખ્યું. કેટલી બધી ધૂષ્ટતા ! મને બરાબર ઈંધ આવી હતી, એમાંથી નાહકનો તેણે મને જગાડેલો !’

રાવપ્રસાદે કંટકરાય સામે દષ્ટિ કરી અને પછી તેણે રાવબહાદુરને કહ્યું : ‘અત્યારે તેનો બહારો વાળવાની તક છે. તમે પણ તેને ટેલીફોન કરી, ઉધમાંથી જગાડીને વિનાવિલંબે અહીં બોલાવો.’

રાવબહાદુરને કશું સમજાયું નહિ, તથાપિ તેણે જ્યોતિપ્રસાદની સૂચનાનો અમલ કરવાનો નિર્ણય કર્યો. ટેલફોન પાસે જઈ, ફકિરચંદનો નંબર જોડીને તે બોલ્યો : ‘કાણુ ? મી. સોનાવાલા, તમે જ છો ને ? વાહ, વાહ, આટલી મોડી રાત્રે તમને ઉધમાંથી ઉઠાડવાનું અને યોગ્ય લાગતું નથી. પરંતુ એમ તો તમે પણ મને નિદ્રામાંથી ક્યાં જગાડ્યો ન હતો ?.....વાહ, મને તો તમે બોળખ્યો ને...હા, હું રાવબહાદુર જમીયતરામ. અમારી વીમા મંડળીના એક અગત્યના કામસર તમારી જરૂર છે. એ કામ તમારા સિવાય બીજા કોઈથી બની શકે તેમ નથી, એવો મને વિશ્વાસ છે. તમે આવો છો ને?... હું આરબગલ્લીની પોલીસચોક્કી ઉપરથી બોલું છું...બહુ સાહેબ, તુરત જ અહીં આવજો. વધુ રોકાણુ નહિ થાય.’

‘મને લાગે છે કે અમે બધા છુપાઈ જઈએ.’ નિરંજને સૂચવ્યું.

પરંતુ રાવસાહેબે કહ્યું : ‘જો મી. કંટકરાયને વાંધો ન હોય તો મી. સોનાવાલા આવે તે વખતે તમો સહુ અહીં જ હાજર રહો એવું હું ઇચ્છું છું.’ તેણે કંટકરાય સામે જોયું.

‘તે અહીં આવશે એમ તમે માનો છો ?’ કંટકરાયે પૂછ્યું.

‘ચોક્કસ આવશે.’ રાવબહાદુર બોલ્યો : ‘જો તેને વીમા કંપનીઓ સાથે સંબંધ રાખવો હોય તો મારો વિરોધ કરવાનું તેને પાલવે તેમ નથી, એ વાત તે સમજે છે.’

લગભગ પચીસ મીનિટ પસાર થઈ. રાવબહાદુર જમીયતરામના પૂછવાથી કંટકરાય તથા જ્યોતિપ્રસાદ તેમને સાબરશિંગને અંગે બનેલી ઘટનાની વિગત જણાવતા હતા. તેઓ વાતો કરતા હતા તે વખતે જ સાબરશિંગ લંબને સંબંધિત કેટલેક આવી પહોંચ્યા. એ સાબરશિંગ

નજરે પડતાં વિલોચનરાય, નિરંજન, જગતપ્રસાદ તથા રાવળહાદુર સહુને શાંતિ થઇ. દરેકનો તેની સાથે ઓછો યા વધુ સંબંધ હતો. કંટકરાયે બેઠે સાબરશિંગને એક ટેબલ પર મૂકાવ્યાં. તે વખતે એક સિપાઇ આવ્યો. તેણે નમન કરીને કહ્યું: ‘મી. ફકિરચંદ સોનાવાલા આવ્યા છે.’

કંટકરાયે તેને અંદર મોકલવાનું સૂચવ્યું, અને સોનાવાલા દમામદાર રીતે ચાલતો આ ખંડમાં દાખલ થયો.

‘રાવળહાદુર સાહેબ ! આટલી મોડી રાત્રે મને અહીં બોલાવવાનો આપનો આગ્રહ અક્ષમ્ય જ ગણાવો જોઇએ.’ તેણે રિમત ક્યું: ‘સમજ્યો, મેં તમને મોડી રાત્રે નિદ્રામાંથી જગાડેલા તેનો અદલો લેવાની તમારી ઇચ્છા હોવી જોઇએ.’

અને પછી તેણે કંટકરાય તથા રાવળહાદુર તરફ અર્થસૂચક દષ્ટિ કરીને ઉચ્ચાર્યું: ‘હવે હું સમજ્યો. હું તમારી પાસે જૂઠું બોલ્યો હતો, અને અત્યારે મારો એ અસત્યવાદ ઉઘાડો પડી ગયો લાગે છે!’

તે આગળ બોલવા જતો હતો, પરંતુ અચાનક નિરંજન માણીગર ઉભો થઇ ગયો. તેનાં નેત્રો આશ્ચર્યથી વિસ્ફારિત બનીને સોનાવાલા સામે ચોટી રહ્યાં હતાં. તેના મનમાં ઉશ્કેરાટ તથા રોષે ખળભળાટ મચાવ્યો હોય, એવું તેના સમગ્ર દેખાવ પરથી લાગતું હતું.

‘આ જ અધારી આલમના ઉઠાઉગીરોનો નામદાર!’ તેણે ફકિરચંદની સામે અંગુલીનિર્દેશ કરીને કહ્યું: ‘જે મોટરમાં તે અમને સીતારામના મકાનેથી ઉપાડીને લઈ જતો હતો, તે મોટરને અકસ્માત થયા પછી આ માણસનો રૂમાલ, મસ્તક અને દાઢીના વાળ તેનાથી વિમુક્ત થઈ ગયા હતા. તે વખતે તેનો ચહેરો મારી દષ્ટિએ પડ્યો હતો, અને તે ઉપરથી હું કહું છું કે આ જ માણસ ઉઠાઉગીરોમાં ‘નામદાર’ના નામથી ઓળખાય છે!’

ફકિરચંદ નિરંજનની સામે જોઈ રહ્યો. અત્યારસુધી તે શાંત અને સ્વસ્થ લાગતો હતો. પરંતુ નિરંજનના શબ્દોએ તેની શાંતિ તથા

સ્વસ્થતાને હણી નાંખી. ક્ષણ વારમાં તે જાણે રાપના અગ્નિથી ઉકળી ઉઠેલો ભયંકર માનવી બની ગયો.

નિરંજનના શબ્દોએ સોનાવાલા ઉપરાંત આ ખંડમાં હાજર રહેલા બીજા માનવીઓ ઉપર પણ ઓછી અસર કરી ન હતી. બધા સ્તબ્ધ બની ગયા હતા, તેમનાં નેત્રો ફકિરચંદ સોનાવાલા ઉર્ફે ‘નામદાર’ તરફ તાકી રહ્યાં હતાં.

‘શું આ જ નામદાર !’ અણુના મુખમાંથી ઉદ્ગાર સરી પડ્યો.

નિરંજનના મનને થતું કે અહીં ને અહીં આ માનવીની ગરદન દબાવીને તેનું ખૂન કરી નાંખું ! પરંતુ ફકિરચંદ તેના હૃદયનો ભાવ સમજી ગયો. તે એક તરફથી શાંત અને સંજ્ઞાન શહેરી તરીકે રહેતો હતો, બીજી તરફથી તેને અનેક ઉઠાઉગીશની સાથે કામ પડતું. એટલે કાંઈ પણ આપત્તિના પ્રસંગમાંથી મુક્તિ મેળવવાને માટે તે અગાઉથી જ તૈયારી કરી રાખતો. તેણે ગળવામાં હાથ નાંખ્યો. એ જોઈને રાવસાહેબ તેની તરફ ધસ્યો, પરંતુ તે પહેલાં જ તેનો હાથ ગળવામાંથી બહાર આવ્યો.

‘તમે બધાં મારાથી દૂર રહેજો !’ તેણે ગળવામાંથી બહાર કાઢેલા હાથને ઉંચે કરીને ફરમાવ્યું.

તેનો એ હાથ ખાલી ન હતો, પરંતુ ધાતુનો એક નાનો ગોળ દડો તેના હાથમાં ચમકતો હતો.

‘કાંઈ પણ મારી નજીક ન આવશો.’ તેણે પુનઃ ઉચ્ચાર કર્યો : ‘મારા હાથમાં આ નાનકડો દડો છે. એ કાંઈ સામાન્ય દડો નથી, પણ કાતીલ બોમ્બ છે. એટલે જો તમે મને ગિરફતાર કરવાનો, મને સ્પર્શ કરવાનો ચત્ત કરશો તો તે જ ક્ષણે મારી સાથે તમે બધા તો ખલાસ થઈ જ જશો, પરંતુ આ આખું મકાન તૂટી પડશે, આસપાસનાં મકાનોને જુદા પહોંચશે અને તેની અંદર સૂતેલાં નિર્દોષ માનવીઓનો અંત પણ આવી જશે. રાવસાહેબ ! તમે એમ ન માનશો કે હું

‘ખાલી ધમકી આપું છું. જો તમારે મારા ફયનને ચકાસી જોવું હોય તો, એક માણસને મારી નજીક મોકલો; અને એ માણસ આ પોલીસ-મેકીની બાજુમાં વસતાં અનેક નિર્દોષ સ્ત્રીઓ-બાળકોનાં જીવનનો ભોગ લેનાર ગણાશે !’

પરિસ્થિતિએ વિચિત્ર પલટો ખાધો હતો. કંટકરાય તથા રાવસાહેબ પરસ્પરની સામે જોઈ રહ્યા. બારણા પાસે જમાદાર ઉભો હતો. બહારની પરશાળમાં બીજા સિપાઈઓ હતા. ઉપરાંત આ ખંડમાં પણ વિલોચનરાય, નિરંજન, રાવસાહેબ આદિ સહાસિક માનવીઓ હતા. તે બધાથી ઘેરાયેલો ફકીરચંદ મંદમંદ હસતો ઉભો હતો. તેઓ તેને કશું પણ કરી શકે તેમ ન હતા. જો તેને પકડવા જાય તો તે તેના હાથમાંહેનો બોમ્બ જમીન પર ફેંકે અને અનેક નિર્દોષ માનવીઓનો નિષ્કારણ અંત આવી જાય તેમ હતું !

‘તમે જોઈ શકો છો કે અચાનક કોઈ મુશ્કેલી ઉપસ્થિત થાય તો તેમાંથી મુક્તિ મેળવવાને માટે હું અહિંનંશ તૈયારી રાખું છું.’ ફકીરચંદ પોતાના હાથમાં ચમકતો દડો રાવસાહેબ તથા કંટકરાયને બતાવતાં કટાક્ષ કર્યો :

‘મારો ધંધો જોખમી હોય, મારા મનમાં સખત ભય રહ્યા કરતો હતો કે આજે જેવી રીતે મને સપડાવવામાં આવ્યો છે, તેવી રીતે કોઈ પણ વખતે હું સપડાઈ જઈ ખરો. અને મેં મારા મનથી એક નિશ્ચય કરી મૂક્યો હતો. કદાચ મૃત્યુનો પ્રસંગ આવે તો મારે એકલાએ નહિ, પણ બધાને સાથે લાઇને મરવું. તમે ફકીરચંદ ઉર્ફે ‘નામદાર’ને સપડાવ્યો એ માટે હું તમો સર્વને અભિનંદન આપું છું. મેં તો છેવટ સુધી મારી ગુમતા જાળવવાની કાળજી રાખી હતી. એક તરફથી પ્રતિક્રિત વીમા કંપનીઓ સાથે મારો સરસ સંબંધ હતો. તેમની તરફથી મને સારી આવક થતી. બીજી તરફથી સફેદ સાચામાં છુપાયેલા ઉઠાઉગીરો પણ નવલકથાકાર અનુભવરાય ઉર્ફે ‘નામદાર’ની પાસે, તેમજ ચોરેલા માલની કિંમત અંકાવવાને માટે આવતા. કાંઈને પણ

મારા સાચા સ્વરૂપનો ખ્યાલ ન હતો. નિરંજન ! ખેશક, તારું કથન સાચું છે. હું પોતે જ ઉઠાઉગીરાનો ‘નામદાર’ છું; અને જ્યારે તું લખધીર સોલંકીને ત્યાં આવ્યો ત્યારે એ સ્થળે જ હતો. કાલુસીંગની માફક લખધીર પણ મારી સાથે રમત કરવા માગતો હતો. એમાં અચાનક તેનું ખૂન થયું. એટલે એ આરોપમાંથી મને બચાવી લેવાને માટે તથા મારી યોજનાને આગળ ધપાવવાને માટે મેં જ નિરંજનને ફસાવ્યો હતો. ’

તેણે પુનઃ બોમ્બવાળા હાથને હલાવ્યો અને જાણે બોમ્બને જમીન પર ફેંકવાની પોતાની તૈયારી હોય એવું સહુને દર્શાવ્યું અને પછી તે ખારણા તરફ જવા લાગ્યો.

‘ હવે હું જઈ છું. ’ તેણે શાંત સ્વરે ઉચ્ચાધુ : ‘ રાવસાહેબ ! તમે અથવા બીજો કોઈ પણ માણસ જરીકે હલચલ ન કરશો. હું તમને પુનઃ જણાવું છું કે આ બોમ્બ નાનકડો હોવા છતાં અત્યંત કાતીલ લયંકરતા ધરાવે છે. તે માત્ર તમારો જ નહિ, પરંતુ આસપાસનાં મકાનોની અંદર અનેક માણસો બિચાનામાં સૂતાં હશે તેમનો પણ ભોગ લેશે. ’

ખારણા પાસે ઉભેલા જમાદાર ફકિરચંદનો બોમ્બવાળા હાથ પકડવાને માટે પોતાનો હાથ ઉંચો કર્યો. વિલોચનરાય પોતાના ભાગીદારને ખૂલ્લો પડેલો જોઈને ગુસ્સાથી ઉકળી ઉઠ્યો હતો, પરંતુ નિરંજનને આગળ વધતો જોઈ તેનો હાથ પકડીને તેને અટકાવી દીધો.

‘ એને જવા દે ! ’ વિલોચનરાય બોલ્યો : ‘ મને જાતજાતના બોમ્બનો અનુભવ છે. આ કરતાં નાના બોમ્બ પણ મકાનોનાં મકાનોને તારાજ કરી શકે છે. એટલે એ એક માણસને પકડવા જતાં આપણે ભારે ભોગ આપવો પડશે. ’

કંટકરાયે રાવસાહેબ સામે જોયું. રાવસાહેબ ન્યોતિપ્રસાદ તટસ્થભાવે જોઈ રહ્યો હતો. છેવટે તેણે ઉચ્ચાધુ : ‘ ફકિરચંદ ! નિર્દોષ

માનવીઓનો ભોગ ન અપાય એ માટે અત્યંતે તો અમે તને જવા દઇએ છીએ. પરંતુ તું એમ ન માનીશ કે આપણી વચ્ચેનું યુદ્ધ પૂરું થયું છે. આજથી તેનો પ્રારંભ થયો છે એમ તું માની લેજે. એક દાવમાં તું જીત્યો છે, તો બીજા દાવમાં અમારી સફળતા માટે પણ હું આશા રાખી શકું છું.’

એમ કહીને જ્યોતિષસાહે જમાદારને કહ્યું : ‘ જમાદાર ! તમારા સિપાઇઓને સૂચવી દો : આ ભયંકર માનવીને બહાર જતો ન અટકાવે ! ’

અને મંદ મંદ સ્મિત કરતો, સહુ તરફ કટાક્ષદષ્ટિથી જોતો ફકિરચંદ પોલીસચોકીમાંથી બહાર નિકળી રસ્તા પર આવ્યો. હજી પણ તેનો એક હાથ ઉંચો હતો અને એ હાથમાં પકડેલો ધાતુનો બોમ્બ ચમકતો હતો.

‘હું મારી મોટરમાં દાખલ થાઉં તે વખતે તમે કોઈ પણ ગોળી-બાર કરવાનું જોખમ ન ખેડશો.’ ફકિરચંદે સૂચવ્યું : ‘ ગોળીથી હું કદાચ જખમી થઈશ, તો પણ મારા હાથમાંથી બોમ્બ છૂટીને જમીન પર પછડાશે.’

રાવસાહેબ તેની તરફ તાકી રહ્યો હતો. તે મોટરમાં દાખલ થયો. હજી પણ તેના હાથમાં પેલો બોમ્બ હતો. તેણે મોટરના એન્જીનને ચાલુ કર્યું અને ચોતરફ દષ્ટિ કરી. રસ્તા પર આગળ વધવામાં કોઈ પણ જાતનો અંતરાય ન હતો. એટલે તેણે એક તરફથી મોટરને ચાલુ કરી, જ્યારે બીજી તરફથી તેના હાથમાંહેનો બોમ્બ આ લોકો ઉભા હતા એ તરફ ફેંક્યો.

રાવસાહેબે બોમ્બને પોતાની તરફ આવતો જોયો. તે એકદમ ધ્રુષ્ણ અને ક્રિકેટના કુશળ ખેલાડીની માફક એ બોમ્બને તેણે પોતાના હાથમાં ત્રીલી લીધો. અરણ્ય પણ તેની સાથે જ હતો. જો એ બોમ્બ રાવસાહેબનું મોત નિપજાવે તો પોતે પણ તેનાથી જીવે પડવા ચાહતો ન હતો. રાવસાહેબની સાથે જીવવું અને તેમની સાથે જ મૃત્યુને મેટવું એવો તેનો દૃઢ નિશ્ચય હતો.

ખીજી બધા ચોકીમાં ઉભેલા માણસો ડહાઇ ગયા હતા. નિરંજન માણીગરે મુદ્રિકાનું રક્ષણ કરવાના હેતુથી તેની આસપાસ પોતાના એક હસ્ત બીડાવી, તેને પોતાના પાસામાં ખેંચી લીધી હતી.

પરંતુ એ બોમ્બ એક પા સેકન્ડ પણ રાવસાહેબના હાથમાં રહ્યો નહિ હોય. એક ક્ષણ માત્રમાં તેના મનમાં અનેક વિચાર ઉદ્ભવ્યા હતા. તેને એવો વિચાર આવ્યો હતો કે ફકિરચંદના કહેવા મુજબ જો આ બોમ્બ અત્યંત કાતીલ અને આસપાસના પ્રદેશને ભયંકર નુકસાન પહોંચાડનારો હોય તો તે પોતાની મોટર નજીકમાં જ હોવા છતાં આવી રીતે બોમ્બ ફેંકે નહિ ! એટલે તેણે એ બોમ્બને ઝીલી લઇ તે જ ક્ષણે સામે ફેંક્યો. તેનું નિશાન અચૂક હતું. એ બોમ્બ ફકિરચંદની બાજુમાં જ તેની મોટરની આગલી ખેઠકની નીચેના ભાગ સાથે અડકી ગયો, અને મોટરના એન્જીનના અવાજને પણ દબાવી દે એવી ફકિરચંદની મરણચીસ સંભળાઇ. તેણે એ બોમ્બને પકડવાને માટે સ્ટીઅરિંગ વ્હીલ છોડી દીધું. તે કહેતો હતો એટલો બધો આ બોમ્બ કાતીલ ન હતો, છતાં પણ મોટર સાથે અથડાવાથી બોમ્બ ફાટ્યો, વીજળીના જેવો પ્રકાશ દેખાયો, મોટો ધડાકો થયો, મોટર પર ફકિરચંદનો કાબૂ ન રહ્યો, એટલે તે ફૂટપાથ પર ચડી ગઇ અને એક મકાનની દીવાલ સાથે જોરથી અથડાઇ.

બોમ્બના ધડાકાથી મોટરના અનેક કકડા થઇ ગયા, પેલી દીવાલને પણ થોડું નુકસાન પહોંચ્યું, અને તેની સાથે ફકિરચંદ સોનાવાલા ઉર્ફે અનુભવરાય ઉર્ફે ઉઠાઉગીરના 'નામદાર'ના દેહના પણ અનેક ટુકડા થઇ ગયા. થોડી વારે પોલીસના માણસો એ સ્થળે ગયા ત્યારે તેના હાથ, પગ, મસ્તક વગેરે જુદાં જુદાં અંગ કપાયેલાં અને ચેપાયેલાં પડ્યાં હતાં. એ દૃશ્ય કાઇ નિષ્કુર માનવીના દિલમાં પણ કમકમાટી પેદા કરે એવું હતું.

પ્રકરણ ૨૮ મું

ભાગીદારની જૂતાવળ

‘રાવસાહેબ ! તમે પણ રહસ્યભર્યા તો ખરા જ.’ જ્યોતિપ્રસાદે આપેલી સીગારેટ સળગાવતો ઇન્સ્પેક્ટર કંટકરાય બોલ્યો: ‘તમે જાણતા હતા કે મી. નિરંજન ફકિરચંદને ‘નામદાર’ તરીકે ઓળખી લેશે, અને તેથી જ તમે ફકિરચંદને આરબગલ્લીની પોલીસચોકી પર બોલાવરાવ્યો હતો. નિરંજને ‘નામદાર’ના મસ્તક અને દાઢીના વાળ વગરના ચહેરાનું વર્ણન કરેલું તે ઉપરથી તે ફકિરચંદ હોવો જોઈએ એવી કદપના તમે કરી હતી. તથાપિ એ વખતે મને તમે કશું જણાવ્યું ન હતું.’

રાવસાહેબે મંદ મંદ સ્મિત કરતાં પોતાની આસપાસ દ્રષ્ટિ કરી. તેઓ અત્યારે ‘કૃષ્ણકુટિર’ના દીવાનખાનામાં બેઠા હતા. વિલોચનરાયે રાવસાહેબ, અરજી તથા કંટકરાયને પોતાને ત્યાં જમવાનું નિમંત્રણ આપ્યું હતું. ભોજન કર્યા પછી તેઓ દીવાનખાનામાં મુખવાસ લેતા બેઠા હતા એ વખતે ઇન્સ્પેક્ટરે પ્રસ્તુત ઉચ્ચાર કર્યો હતો.

‘મારા મનમાં એક કદપના ઉદ્ભવી હતી.’ રાવસાહેબે સ્વીકાર્યું: ‘અને મેં તેને અમલમાં મૂકી. કેમ કે સાબરશિંગના કિસ્સામાં ફકિરચંદને ખૂલ્લો પાડવાને માટે એ માત્ર એક જ રસ્તો હતો. હવે તો તમામ હકીકત આપણને મળી ગઈ છે. એ ઉપરથી સમજાય છે કે મી. વિલોચનરાયને ખુવાર કરવામાં, તેમનું સર્વસ્વ ભૂટી લેવામાં અને તેમના જીવનને સદાને માટે નષ્ટબ્રષ્ટ બનાવી દેવામાં, તેમના એ ભયંકર ભાગીદારની જૂતાવળે જ ભાગ લજળ્યો હતો. ફકિરચંદ સોનાવાલાનું આખું જીવન ગુનાહિત પ્રવૃત્તિમાં પસાર થયું છે. તે મૂલ્યવાન વસ્તુઓની ચોક્કસ કિંમત આંકી આપવાનો ધંધો કરતો હતો. એ કાચને અંગેનો તેનો સંબંધ જેમ વીમા કંપનીઓ સાથેનો હતો, તેમ

ઢાંઢીરો તથા તેમના આશ્રયદાતાઓ સાથે પશુ હતો. અને તેથી ધણી વાર એક પક્ષને એવકા નીવડવાના પ્રસંગો બનતા.

‘ હવે આપણે વિલોચનરાયની સ્થિતિ વિચારીએ. વિલોચનરાય જેવા હિમ્મતવાન, સહાસિક અને સરલ દિલના માનવીને મોટી મોટી વાતો કરીને ફકિરચંદ્રે ફસાવ્યા. તેણે તેમની સાથે ભાગીદારી કરી. તેમાં મોટે ભાગે તો વિલોચનરાયની જ રકમ રોકાયેલી હતી. તેમના ધંધામાં વારંવાર ખોટ જ દેખાવા લાગી. એ રીતે ફકિરચંદ્રે વિલોચનરાયને લૂટી રહ્યો હતો. લોકોને લૂટવાનો તો તેનો ધંધો જ હતો. તેમાં વિલોચનરાય જેવા સરલ અને બોળા સ્વભાવના તથા ધંધાની આંટીધુંટીને નહિ સમજનાર ભાગીદાર તેને મળ્યા; તો પછી ફકિરચંદ્રે જેવો બદમાશ ભાગીદાર પોતાની જૂતાવળ ફેલાવીને તેમાં વિલોચનરાયને ફસાવ્યા વગર રહે ખરો ?

‘ વિલોચનરાય મી. કાચવાલા માટે ઔષધ મેળવવાને આફ્રિકા ઉપડ્યા.’ રાવસાહેબે આગળ ચલાવ્યું : ‘ કેમ મી. કાચવાલા ! એ ઔષધ શરૂ કરી દીધા પછી કેમ લાગે છે ? હવે તમને કશી પીડા નહિ હોય, અને હું આશા રાખું છું કે થોડા સમયમાં જ તમને પૂરો આરામ આવી જશે. વારૂ, વિલોચનરાય આફ્રિકા ચાલ્યા ગયા. ફકિરચંદ્રે તો મૌન ધારણ કરી રહ્યો હતો. હજી પશુ તેની ઉપર વિલોચનરાયને કશી શંકા આવી ન હતી. એથી જ જ્યારે તેમણે આફ્રિકાથી સાબરશિંગની પેટી તેમના દીકરા તરફ રવાના કરી ત્યારે તેમણે એ વિશે પોતાના ભાગીદારને લખવાની ભૂલ કરી હતી. તેમાં તેમણે એવું જણાવ્યું હતું કે હવે થોડા સમયમાં જ આપણે કરજમુક્ત થઈ શકીશું અને આપણા ધંધાને પુનઃ ખીલવી શકીશું. ખીજા શબ્દોમાં કહીએ તો તેમના સરલ સ્વભાવને અંગે તેમણે પોતે જ તેમનાં સાબરશિંગની પાછળ ઢાંઢીરોને દોડતા કરી મૂક્યા હતા.

‘ ફકિરચંદ્રે જેવો તાલીમખાજ માણસ પોતે જાતે તો સાબરશિંગની પાછળ પડે જ નહિ. તેણે તો તેની કિંમતના સંબંધમાં અમુક માણુ-

સોને આડકતરું સૂચન કર્યું, અને તેને પરિણામે, લખધીર સોલંકીએ કાલુસીંગને સાબરશિંગ હસ્તગત કરવાનું કામ સોંપ્યું. ફકિરચંદના ખાનગી ખાતમીદારો એ લોકોની હિલચાલ પર નજર રાખી રહ્યા હતા. તેમણે તેને ખબર આપી હશે કે સાબરશિંગ લખધીર પાસે આવી ગયાં છે, અને તે વેચવાને માટે તૈયાર છે. અગાઉ લખધીરની સાથે ફકિરચંદને પ્રસંગ પડ્યો હતો, એટલે લખધીર સોલંકી તેનાથી દબાયેલો રહેતો.

‘ફકિરચંદ પોતાની સાથે એક કવરમાં પંદર હજાર રૂપિયાની નોટો લખધીરને ત્યાં લઇ ગયો. પરંતુ એ નોટોની સાથે તેણે પેલા તેના હાથે લખેલા આંકડાવાળો કાગળ રાખવાની ભૂલ કરી દીધેલી. પ્રથમ તો તેને એ વિષે કશો ખ્યાલ નહિ હોય, પરંતુ પાછળથી તેને ખ્યાલ આવ્યો અને એટલા માટે જ તે પાછળથી લખધીરને ત્યાં આવેલો. એટલા માટે જ તે નિરંજનને ત્યાં ગયો હતો અને પાછળથી પણ ખેડમલ ખીસકાલીને તેણે જ એ કવર માટે મોકલ્યો હતો. પરંતુ એ બધો સમય કવર તો નિરંજનના કબજામાં અંદરના ખીસામાં હતું અને એ કબજે તેણે પહેરી જ રાખ્યો હતો.

‘હવે નિરંજન આ બનાવમાં ફવી રીતે સંડોવાયો તે આપણે જોઈએ.’ રાવસાહેબે કહ્યું : ‘ફકિરચંદ લખધીરના મૃતદેહ પાસે એકલો જ હતો. કાલુસીંગ તથા તેના બધા સાથીઓ સાબરશિંગ ઉપાડીને ચાલ્યા ગયા હતા. એ વખતે ફકિરચંદ એક જ કાંકરે એ પક્ષીઓનો નિકાલ લાવવાનો વિચાર કર્યો. એટલે કે લખધીરના ખૂન અંગેની પોતાની ઉપરની આકૃત ટળી જાય અને બીજી તરફથી નિરંજનના ઉપર ખૂનનો આરોપ લાવીને પોતાની વચ્ચેથી તેનો કાંટો કાઢી નંખાય. એટલે ફકિરચંદ જ નિરંજનને ટેલફોન કરીને ત્યાં બોલાવ્યો હતો. એ જ તેને લખધીરના મકાનમાં મળ્યો હતો અને તેણે જ અરજી ઉપર ટેલફોન કરી, નિરંજનને સપ-ડાવવા માટે આપણને એ સ્થળે બોલાવ્યા હતા.

‘કાલુસીંગ લખધીરનું ખૂન કરી, સાબરશિંગ ઉપાડી ગયો. એ સાબરશિંગ લઇને તે ઉઠાઉગીરના ‘નામદાર’ પાસે ગયો. તેને ખબર ન હતી કે ‘નામદાર’ તથા ફકિરચંદ નામધારી એક જ માનવી હતો. અને વિલોચનરાય ! તમે તમારા એ ભયંકર ભાગીદાર ઉપર સાબર-શિંગ મોકલ્યા બાબતનો પત્ર લખ્યો હતો. પરંતુ એ સાબરશિંગમાં તમે પોલાણુ કરાવ્યું છે અને તેની અંદર હીરા ભરેલા છે એવું જણાવ્યું ન હતું. તમે તેને માત્ર એટલું જ જણાવ્યું હતું કે એ સાબરશિંગ ખાસ મૂલ્યવાન છે અને તમે તેનો બે લાખ રૂપિયાની કિંમતનો વીમો ઉતરાવવાનું નિરંજનને સૂચવ્યું છે. પરંતુ ફકિરચંદ તેના ધંધાને અંગે આવી અનેક વસ્તુઓના પરિચયમાં આવ્યો હતો. એટલે તેણે માન્યું કે સાબરશિંગ પોતે એટલાં બધાં કિંમતી નથી, પરંતુ તેમાં કોઈ રહસ્ય સમાયેલું છે. કદાચ તેના નકસીકામમાં તેની કિંમતનું રહસ્ય છુપાયેલું હોય એમ તેણે માન્યું, અને એ રહસ્ય નિરંજનના જણવામાં હોવું જોઈએ એવી કલ્પના કરીને, તેની પામેથી એનો ભેદ મેળવવાનો ફકિરચંદે યત્ન કર્યો.

‘તેણે નિરંજનને સપડાવ્યો. પરંતુ તેની યોજના કાલુસીંગે નિષ્ફળ બનાવી. તે ઉપરાંત કાલુસીંગ પણ ચીનાના પીઠામાંથી, ગમનરાય નામ ધારી વિલોચનરાયને, તે આફ્રિકામાં લાંબો સમય રહેલા હોઈ, સાબર-શિંગના રહસ્યને ઉકેલવામાં સહાયભૂત થશે એમ માનીને ઉઠાવી ગયો. એથી ફકિરચંદનો પોતાનો હેતુ સિદ્ધ કરવામાં મુશ્કેલી ઉભી થઈ. અરજી તેને આ મકાનની પાસે જ જોયો હતો. એટલે કે ‘નામદાર’ના રૂપમાં તેને મોટર અકસ્માત નડ્યો, તેનો જીવવેશ ગૂમ થઈ ગયો. એ પછી તેણે ફકિરચંદના રૂપમાં નિરંજન અને મુદ્રિકાનો પિછો લીધો હોવો જોઈએ.

‘વળી સીતારામના નિવેદન પરથી સમજાય છે કે તે તેને ત્યાં ફકિરચંદ તરીકે ગયો હતો અને નિરંજન પાસેથી પેસા કવરનો પત્તો મેળવવાનું કાર્ય તેને સુખેત કર્યું હતું. બીજી તરફથી ‘નામદાર’

તરીકે તેણે સાબરશિંગનું રહસ્ય પ્રાપ્ત કરવાનું કાર્ય પશુ સીતારામને સોંપ્યું હતું. પરંતુ આખરે તો એમાં તેને નિષ્ફળતા જ મળી.’

‘હા, તેને છેવટે તો નિષ્ફળતા જ મળી અને તે પોતાનાં કૃત્યોનું ફળ ભોગવવાને માટે પ્રજાના દરબારમાં પહોંચી ગયો.’ કંટકરાયે કહ્યું : ‘પરંતુ આ આખા ય કિસ્સામાં મારે કેટલુંક કહેવાનું છે. તથાપિ વિલોચનરાય તથા નિરંજન મારા યજમાન છે. તેમના નિમંત્રણથી હું તેમનો મહેમાન અનેલો હોઈને મારે જે કહેવાનું છે તે અત્યારે કહેતાં હું...’

‘મી. નિરંજન ! તમે સાંભળ્યું ને ?’ રાવસાહેબે નિરંજનની સામે સ્મિતપૂર્ણ દૃષ્ટિ કરી : ‘કંટકરાય એમ કહેવા માગે છે કે તમે તમારી જાતે, પોલીસ ખાતાની મદદ સિવાય ફકિરચંદ, લખધીર, કાલુસીંગ, સીતારામ વગેરે જેવા લયંકર બદમાશોનો સામનો કરવાનું જે સાહસ ખેડ્યું હતું, એમાં ડહાપણ કરતાં મૂર્ખતાનો જ વિશેષ અંશ ગણાય. એટલું જ માત્ર નહિ પણ પોલીસની દરમ્યાનગીરીને દૂર રાખવાને માટે પોલીસઅમલદાર સમક્ષ અસત્યવાદ કરવામાં પણ તમે સંકાયે અનુભવ્યો ન હતો.’

‘કંટકરાય સાહેબ ! તમારી સલાહને હું સ્વીકારું છું.’ નિરંજન બોલ્યો : ‘એ માટે હું મને જરૂર ઠપકાપાત્ર માનું છું. પરંતુ દુઃખ એ છે કે મારા આપુજનો અને મારો સ્વભાવ જ એવો છે કે અમે અમારા સંરક્ષણ માટે બીજા કાઈની ઉપર આધાર રાખતા નથી. અને તેથી મને એમ પણ લાગે છે કે આ સંસ્કારી ગણ્યતા પ્રદેશમાં મારી તથા મારા આપુજની સલામતી ડગલે ને પગલે જોખમમાં જ રહેલી છે.’

‘ત્યારે તો મી. નિરંજન ! તમે પુનઃ આફિકાનાં જંગલોના પ્રવાસે ઉપડો. ત્યાંસુધી પોલીસઅમલદાર સાથેનો સહવાસ વધારજો.’ કંટકરાય હાસ્ય કરતો બોલ્યો : ‘વિલોચનરાય ! મારું કહેવું સમજાય છે ને ? રાવસાહેબે મને કહ્યું હતું અને હું પણ જોઈ શક્યો છું કે નિરંજન તથા મુદ્રિકા વચ્ચે પ્રેમોદ્ભવ થઈ ચૂક્યો છે. જાને સહાસિક છે, એક-

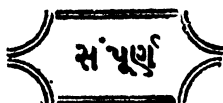
ખીજીને દરેક રીતે યોગ્ય છે. જુગતી જોડી મળી છે, અને હું માનું છું કે તેમનાં લગ્નને પણ હવે વધુ સમય તો નહિ જ લાગે. એટલે જ્યારે તેમનું લગ્ન નક્કી થાય ત્યારે મને-પોલીસઅમલદારને જરૂર આમંત્રણ આપજો. લગ્નપ્રસંગમાં ભાગ લેવાનું મને ગમે છે. ખાસ કરીને તો તે પ્રસંગે વિધવિધ પ્રકારનાં મિષ્ટાન્નની સોડમ મને ખુબ જ સરસ લાગે છે.’ તેણે સ્મિત કયું.

‘અને એ વખતે અમને પણ નહિ જ જૂલો એવી હું આશા રાખું છું.’ અરૂણ નિરંજન સામે જોઈને બોલ્યો.

મુદ્રિકા જાતે એક લાંબગોળ તાસકમાં ચહાના કપ લઈને બારણા પાસે સ્થંભી ગઈ હતી.

નિરંજન તથા તેની દષ્ટિ એક થઈ, બેઠેલાં વદન પર સ્મિત જવાબ રહ્યું હતું.

એ મનોરમ દૃશ્ય જોઈને બે ખુદાઓ-જગતપ્રસાદ તથા વિલોચન-રાય પરમ સંતોષપૂર્ણ આનંદ અનુભવવા લાગ્યા.

જન્મભૂમિ શબ્દરચના હરીકાઈ

પ્રારંભ : ૧૮ એપ્રિલ ૧૯૩૬

રૂ. ૨,૨૫,૦૦૦

રૂપિયા સવાળે લાખના ધનામે વહેંચી ચૂકેલી ગુજરાતી ભાષાની સર્વશ્રેષ્ઠ શબ્દરચના હરીકાઈના વ્યૂહોમાં ભાગ લઈ જ્ઞાન, ગમ્મત અને અર્થલાભનીત્રિવિધ પ્રાપ્તિ કરો. મહાગુજરાતની સૌથી માનીતી જન્મભૂમિ હરીકાઈ દર માસે રૂ. ૫,૦૦૦ કરતાં મોટી રકમના ધનામે વહેંચે છે.

સંપૂર્ણ વિગતો “ હરીકાઈ ” દર રવિવારે
માટે મુખપત્ર ●●●●●●●● કિં. ૧ આનો

હરીકાઈને લગતા હરીકાના પ્રશ્નોના ખુલાસા વ્યક્તિગત રીતે હરીકાઈની ટપાલથેલીના પાના પર અપાય છે. આપના પ્રશ્નો નીચેના સરનામે મંગળવાર સુધીમાં પહોંચે તે રીતે લખા મોકલો. જવાબ માટે રવિવારનું ‘હરીકાઈ’ જુઓ.

રૂબરૂ માહિતી માટે અમને અથવા
અમારા રોકડ પાવતી એજન્ટોને મળો

જન્મભૂમિ હરીકાઈ વિભાગ || હરીકાઈની ટપાલથેલી,
૧૩૮, મેડાન સ્ટ્રીટ, કોલ, મુંબઈ ૧ || પો. બો. નં. ૬૨, મુંબઈ ૧

બાદશાહી સાબુ

[૧૯૨૮ નંબર ૫૨૬]

અગર

ડેપીલેટરી પાઉડર

વાપરે

આ સાબુ તથા પાવડર છેલ્લામાં છેલ્લી બધ મુજબ બનાવ્યો છે. કોઈ જાતની બદબો આવતી નથી. તેને બદલે આ પાવડરને સુંગંધીદાર બનાવવામાં આવ્યો છે. જેથી હાઈકલાસ કુટુંબમાં તેનો વપરાશ દીનપ્રતિદીન વધતો જ જાય છે. દરેક ડેકાણે વેચાય છે.

બાદશાહી સાબુ ત્રણ ગોટીના બોક્સનો રૂ. ૧)

બાદશાહી પાવડરની બાટલીનો ૧ નો રૂ. ૧)

ફાયદો ન થાય તો પૈસા પાછા

આઓના તમામ દરદો નષ્ટ કરનારી ફોલ્ડમંદ દવા

રેખા ટોનીક

વાપરતાની સાથે

પહેલી જ તકે પ્રદર્શ

મટાડે છે. માસીક અટકાવ નીચમીત કરે છે અને લોહીવા જેવા લયંકર દરદને કાબુમાં લાવે છે. ફીકાશ, કમરનો દુખાવો, સજીકા લાગવા વીગેરે દરદો મટાડીને શરીરને સંપૂર્ણ નીરોગી બનાવે છે. પીવામાં મીઠી હોવાથી અણગમે થતો નથી. એક વખત વાપરવા લલામણુ છે.

બાટલી ૧ નો રૂ. ૧) વી. પી. અર્થ ૧૧ આના જુદા.

સી. સી. મહાજનની કું. ૨૮૧, જુમા-મસીદ, મુંબઈ નં. ૨

ચો કખા ઘી ના ગરજ સારતું

હાથ છાંપ

વેજટેબલ પ્રોડક્ટ

કીમતમાં કીફાયત

✿ તળવામાં ઉત્તમ

✿ શક્તિવર્ધક

✿ સ્વાદોષ્ટ

✿ પાચનકારક

સોલ હીસ્ટ્રીબ્યુટર્સ

એ. એમ. આર. પટેલ.

ધન-નુર મેનશન, સર ફીરોજશા મહેતા રોડ,

ટેલફોન નં. 33822

કોટ, મુંબઈ.

મળવાનું ઠેકાણું :- આર. પી. શાહ.

રેવેપુરા, અમદાવાદ

એચ. એન. પીરભાઈ.

ધરેશ્યાકેવા, રાજકોટ.

Ask for

“JAIN'S”

INK & GUM

UNIQUE MYSORE PRODUCTS.

OBTAINABLE FROM ALL GOOD STORES

JAIN'S INK DEPOT

BANGALORE. 27.

વપરાયેલી ટપાલની ટીકીટો

નીચે દર્શાવેલા દેશાવરોની ટીકીટો કાયમ

નીચે જણાવેલા ભાવે ખરીદીએ છીએ

ઇન્ડિયા સીલવર જ્યુબીલી મોટી ૧૦૦ના રૂ. ૧૨ આના.

ઇન્ડિયા બીજી કોઇ પણ જાતની ૧ પૈસાથી ૧ રૂપિયા સુધીની ૧૦૦૦નો રૂ. ૧-૪-૦

એડન રૂ. આનાથી રૂ. ૧ સુધી ૧૦૦નો રૂ. ૧-૮-૦

આફ્રિકા, કેન્યા, યુગાન્ડા, ટાંગાનીકા, સાઉથ, આફ્રિકા, બી. ઇસ્ટ આફ્રિકા, દ્વાન્સવાલ. ન્યાસાલેન્ડ, ઝાંઝીબાર વિગેરે. ૧ સેન્ટથી ૧ શીલીંગ સુધીનાં કોઇ પણ ૧૦૦નો રૂ. ૧-૦-૦

બરમા, હોંગકોંગ, મલાયા, સોમાલીલેન્ડ, માડાગાસ્કર, મેલ્ડુબમ, કોંગો, પોર્ટુગીઝ. આફ્રિકા, શીજી વિગેરે દેશાવરોની દર ૧૦૦ ટીકીટના રૂ. ૧-૦-૦

તે સિવાય :—જુનાગઢ, ગ્વાલીબર, પતિઆલા, નાલા, ઇડર. ભોપાલ, જયપુર, ઈદાર, ત્રાવનકાર, કોચીન, નીઝામ વિગેરે સ્ટેટોની ૧૦૦૦ના રૂ. ૪-૦-૦

ઇંગ્લેન્ડ, જરમન, જાપાન, અમેરિકા ૧૦૦૦ના રૂ. ૧-૪-૦

કોઇ પણ સ્ટેમ્પ જરા પણ ફાટેલ ન હોવો જોઈએ. સ્ટેમ્પો રજીસ્ટર્ડ પારસલથી મોકલાવી આપવા, સ્ટેમ્પો મલ્ટિપ્લી નાણાં તુરત મોકલી આપીશું વધુ પત્રવ્યવહાર માટે ૧૫ આનાની સ્ટેમ્પ બીડો.

ધી કોરોનેશન સ્ટેમ્પ કું.

(સ્થાપના સને ૧૯૩૫) ૩૦૩, ડંકનરોડ, મુંબઈ ૪.

આન્ય :

કેપીટલ સીનેમાની બાબુમાં, મરજખાન રોડ, કોટ, મુંબઈ.

ચાલુ જ માનાની

ભેટ

તમારા બહાલાના રંગીન મીનાકારી ફોટાઓ સાથેની સોનાની વીંટીઓ, લોકેટો, એરિંગો, બ્રચીઝ, કફલીકો, સાડીપીનો, બટનો વીગેરે ચાલુ જ માનાની અદ્ભૂત યાદગીરી ! કી. રૂ. ૬૦ થી વધુ. સુંદર એન્લાઈનમેન્ટ, તથા પેન્ટીંગ વીગેરે બાહોશ આર્ટીસ્ટના હાથથી પણ બનાવી આપવામાં આવે છે. વધુ વિગત માટે આજેજ લખો:-

યુનીવર્સલ ફોટો એન્લાઈનિંગ કું.

સુરજમલ ઝવેરી સામે, ૩૫૪, કાલબાદેવી

(B. R.) કલ્યાણભુવન મુંબઈ

“મેસોન”

ગર્ભપ્રતિષ્ઠક દવા આ દવા ચાર દિવસ ખાવાથી જીંદગીભરમાં ગર્ભ રહેતો નથી. માસિક ચાલુ. કશું નુકશાન નહિ. કિંમત રૂ. ૪-૮-૦

“ઓનામા”

ખંધ માસિક અટકાવ: દવાના ચાર ભાગ પેટમાં જતાં જ ફરી ચાલુ થાય છે. કિંમત રૂ. ૪-૮-૦.

માસિકની કોઈ પણ અડચણ, નામદર્દી તેમજ સ્ત્રી પુરુષોનાં ગુપ્ત દર્દો તેમજ ચામડી અને પેશાબના દર્દો માટે મળો યા લખો:-

ઓનેસ્ટી દવાખાના

અન્ના બજાર તંત્રી બીલ્ડીંગ (B. P.) ૧ લે માળે,

ફોનેવાડી નાકા, ગીરગામ, મુંબઈ નં. ૪.

ધાતુવિકાર તથા કમજોરી માટે

કામકળા ગોળીઓ (રજીસ્ટર્ડ) ધાતુવિકાર, સ્વપ્નદોષ,

કળજીયાત, કળતર તથા દરેક નળ-
ગાંધ દુર કરી ખરી મદદ આપે છે. કી. ડબી ૧ ગોળી ૪૦ ના રૂ. ૫
અડધીના રૂ. ૨૫ પોસ્ટેજ નહીં.

કામકળા તેલ (રજીસ્ટર્ડ) પુરૂષાના ગુપ્ત ભાગની દરેક

ખામીઓ નાબુદ કરી ખરી મદદ આપે છે.
કી. તો. ૧ બાટલીના રૂ. ૫ અડધીઆના રૂ. ૨૫ પોસ્ટેજ નહીં.

રૂતુવટી કી. રૂ. ૩. ૩ પોસ્ટેજ નહીં. સ્ત્રીઓના બંધ પડેલ માસીક

અટકાવને ત્રણ ૪ દિવસમાં ફરી ચાલુ કરી ગર્ભ રહેતો
અટકાવે છે. ગર્ભવાળી સ્ત્રીઓએ લેવી નહિ. સ્પેશ્યલ વ્યવસ્થા કેસો માટે
સ્ટ્રોંગ બનાવટ કેપ્સુલ બાટલી ૧ ના રૂ. ૫ લખો :-

વૈદરાજ વી. કે. જોશી પીરમશારેડ
અમદાવાદ.

સ્ટોરીસ્ટો :- પાંડત શાહની કું. ત્રણદરવાગ

શ્રી સ્વામીનારાયણ આયુર્વેદિક ફાર્મસી, ગાંધીરોડ,
ચંદ્રવિલાસ હોટલ સામે, અમદાવાદ.

શ જો ની ર મ ત

માં ફસારો નહિ. આજકાલ ચોમાસાના અળશીયાની માફક લેભાગુ ઉંઠવેદો
કે હજીમે નીકળી પડયા છે. તેમાંના ઘણા તો મહાન
ધુરંધર અગર ધનવંતરી હોવાનો દાવો કરે છે. એવા
નકલી ટાંગીઓથી ચેતજો.

જમે તેવા જીવનાં હકીકાં અસાધ્ય દર્દો માટે જગ-
પ્રખ્યાત ડૉ. એમ. રાય ફર્સ્ટ (લંડન) સરકારમાં
રજીસ્ટર્ડ થયેલા સેક્સ સ્પેશીયાલીસ્ટની મુલાકાત લો.
તેઓ નામરદાઈ, ધાતુવિકાર, શિથિલતા, સ્થંભન-
શક્તિમાં ખામી, સ્વપ્નદોષ અને નિતિય દર્દો, પરમેા,
ચાંદી, પ્રમેહ, ક્ષય, હરસ (મસા) સાત દિવસમાં ૧૦૦
ટકા ગેરંટીથી વિના આપરેશન કે ઈન્જેક્શનથી તેમની

નવીન સાયન્ડીરીક શોધથી સારાં કરે છે. બે મિનિટમાં અદ્ભુત ફાયદો દેખાડે
છે અને શરીરમાં નવું લોહી તાકાત અને સ્ફુરતી આપી નવચૈવન બક્ષે છે.

ઓરીએન્ટલ ડીસ્પેન્સરી (રજીસ્ટર્ડ)

સેન્ટ્રલ રોડ, મ્યુનીસીપાલ બગીચા સામે, કમલ (ડાયમંડ) ટ્રાફીક નજીક,
મેળાપ-દરજી સવારે ૯ થી ૧, સાંજે ૫ થી ૮. મુખ્ય નં. ૪.

શ્રી રાજનગર પોષાક કુંજ

૧૭૫૯, ગાંધીરોડ, ડો. કાનુગાની બાબુમાં અમદાવાદ

શાખાઓ:- અમદાવાદ, કલોલ, નડીઆદ, સુરત, દાહોદ વિ.

M. D. M. Co. મદુરાના દરેક માપ

અને ભતના હંસ છાપના ઉમદા

● તૈયાર શિવેલાં કપડાં ●

જીવન જરૂરી દરેક નોવેલ્ટી વસ્તુઓ
લોકપ્રિય, વિશ્વાસપાત્ર સ્થળ, એક જ ભાવ

ગામે ગામ એજન્ટો અને સ્ટોકીસ્ટો નીમવાના છે

વૈદ્ય જે. પી. પોપટનું શોધેલું આદિત્ય કાર્મસીનું ખાસ પેટન્ટ

‘કામ પ્રદીપ્ત ધૃત-ચમત્કારિક

વીદ્યુત લેપ.’ (રજીસ્ટર્ડ)

ફક્ત એક જ બાટલીના વપરાશથી હસ્તદોષથી ટુંકી પડેલી જનનેન્દ્રિયને મુળ સ્થિતિએ લાવે છે. કુકર્મથી નબળી પડેલી નસોમાં નવો જોશ પેદા થાય છે તથા તુટેલી નસોને જોડી કદ કમજોર નસોને મજબૂત બળવાન બનાવી લાંબી, ભડી, મજબૂત, લોહીયાળ અને વીર્યના ટકાવવાળી બનાવી, ચાહે તેવા નિર્માલ્ય થયેલા પુરૂષને પણ પુરુષેશ મરદ બનાવી સંસારસુખ ભોગવવામાં કાયમની મરદાઇ બક્ષે છે. કીંમત તોલ્લા રૂા ની બાટલી ૧ ના રૂા. ૫) પાંચ. પોસ્ટેજ ભરો.

મળવાનું કેકાણું

એકલા બનાવનાર

તથા વેચનાર

વૈદ્ય જે. પી. પોપટ

પ્રો. આદિત્ય કાર્મસી

પો. ખંભાલીઆ (જે. ડી. રેલ્વે) (ભ)

સસ્તાને નામે ઠગાશો નહિ

શુદ્ધ બોરલી (સોપારી) માટે બોમ્બે કોંગ

આઠ જાનની ધાણુની દાલ અને સ્વાદિષ્ટ મુખવાસો માટે

: નામના મેળવનાર :

એમ. નાનાલાલ સોપારીવાલા

ભૂલેધર કપુતરખાના
દાઉલ ગલી સામે

મુંબઈ-૨
ટે. નં. ૨૦૭૨૪

નોંધ: કાનનાં ભયંકર દર્દો માટે 'તુલસી કર્ણામૃત' વાપરો

મહાબળેશ્વર
ચેરેકાઈઝ
હિંદુ હોટલ

પુર બહારમાં ચાલુ છે.

મુંબઈ

આલીશાન સ્થળ

- * ઘર જેવી સમગ્રતા
- * વિનયી વર્તન
- * પૌષ્ટિક ખોરાક

ગ્રોમાયટર ચીમનલાલ શાહ * વર્ષોના માથેરાનના અનુભવી લખો-

ધારસી કરસનજી મીઠાઈવાળા

ચીમનલાલ ગોપાળદાસ મીઠાઈવાળા

ઝવેરી બજાર, મુંબઈ ૨]

[ટે. નં. ૩૩૦૪૮

ચોકખા ધીની મનપસંદ મીઠાઈઓ તથા દલવાઓ

ખરીદવાનું એક અને અલગ મીઠાઈ ઘર

હિંદનો સૌંદર્યસૃષ્ટિનો સૌથી મનોહર બગીચો

કા રમી ર

ફુલોમાં મધુર મીઠી સુગંધ અને અપૂર્વ ઠંડક આપનાર
ગુલાબ જેવું કોઇ પણ ફુલ નથી તેવી જ રીતે તપકીરોમાં

સૌથી મધુર મીઠી સુગંધ અને અપૂર્વ ઠંડક આપનાર.

સુગંધ સાગર ગુલાબ છાપ તપકીર

માથાના તથા હાંતના તમામ દરદો ચમત્કારી રીતે નાબુદ કરી

હાંતને સૌંદર્ય આપી નિરોગી રાખી, શ્રમિત મગજને અપૂર્વ

ઠંડક આપી સુગંધમય બનાવનાર ખીજ કોઇપણ તપકીર નથી.

ગામેગામ સ્ટોકીસ્ટો બોધએ છીએ. સચિત્ર કેટલોગ મફત મંગાવો

નમુના પાકીટ એકનો એક આનો.

સુ ગં ધ સા ગ ર સ્ન ઈ વ ઈ સ.

પ્રા. પીતાંબરદાસ આણંદજી મહતા :

સીહાર (કાઠીયાવાડ) બી. એસ. રેલ્વે.

નકામા વાળ કાઢવાનો જગપ્રસિદ્ધ

રાજ્જરાણી

સાબુ [૨૯૨૨૬
નં ૭૬૦]

ત્રણ ગોટીના બાકસનો રૂ. ૧-૦-૦

ટી. પી. લાલ એન્ડ કું.

મુંબઈ ર.

બહાર પડતાં જ નકલો ચપોચપ
ઉપડવા માંડી છે

વિશ્વદર્શન

[ત્રીજું પ્રકાશન]

૧૯૪૩-૪૪

ગુજરાતી ભાષાના આ પહેલા તથા એક જ
આકરગ્રંથ (રેકૉર્ડ્સ બુક)ની શોધિતવર્ધિત
નવી આવૃત્તિ બહાર પડી ચૂકી છે. પહેલા એ
પ્રકાશનો વર્તમાનપત્રોની ખૂબ પ્રશંસા પામ્યા
હતા. આ પ્રકાશનમાં પુષ્કળ નવી બાબતો ઉમે-
રવાને અંગે પાનાંની સંખ્યા ઠીક પ્રમાણમાં વધી છે.

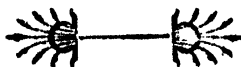
કળક કાઉન સાઇઝનાં ૬૪૮ પાનાં, મનોહર બેકેટ
કીમત રૂ. ૭-૮-૦ રજીસ્ટ્રેશન પોસ્ટેજ રૂ. ૧-૦-૦

કાગળોની સખત મોંઘવારીને અંગે થોડી નકલો
છપાવેલી હોય તમારી નકલ માટે તુરત લખો.

ભારતી સાહિત્ય સંઘ

૧૩૮ મેડોઝ સ્ટ્રીટ, ફેટ, મુંબઈ ૧

૧૬ શ્રીમાળી સોસાયટી, અમદાવાદ ૬

THE GREATEST HUMAN TRAGEDY: INSANITY

લ્યુનેગોન નામના ભણીયો વિજ્ઞાનની એક અદ્ભુત શોધ છે. આજે ધરતી
 જ્યાં જ્યાંથી દુનીયાના ડોક્ટરો, હોસ્પિટલો, માસખીના દવાખાનાઓ "લ્યુનેગોન" નો
 અપૂર્વપૂર્વ ઉપયોગ કરી રહ્યાં છે. આરક્ષણનું અંગ્રાજી, કોનીકીયા, ફેફડાનો
 રોગ, કમનું ઠંડી વગેરે, તોફાનું આરોગ્ય, અમલો તેમજ કાનનાં ગુણિતનાં રોગો
 દુ.ખદોષી આરોગ્ય "લ્યુનેગોન" એક અત્યુત્તમ ધવાન છે. જેને લેખા અથવા આરક્ષક
 આદિ અંશરખના ફોર્મમાં પણ "લ્યુનેગોન" તુરંત કામદાર કરે છે. એમાં
 કુટુંબનારો કે હરકને અસાધ્ય બનાવનાર પાલકો રખાવેલા આવારો નથી.
 એનું "પ્રોતીપચન" તદ્દન સુગઢું છે. આંત્રીકીય છુપાવની અંભા અત્યંત
 અમીત બનાવે છે આરોગ્યથી સુખિ થેજનાર "લ્યુનેગોન" ની એક આદર્શી
 રખેલા માથે રખેલા "લ્યુનેગોન" ની પુણી ફેરખુલા વિરે આદર્શી
 આખનું સુખીપન હેરી જ એન્ડ ફ્રેન્ડ. પાલ મેલ ૩૩,
 ૧૪/૧૧૩, હેન્ડની રોડ, મુંબઈના અરબમેરી મકાન અમારો
 "લ્યુનેગોન" ની ૫૦ ટીકડીની આદર્શીન. ૩૦. ૪
 સમગ્ર આખરહારે રખાવામાંથી લેશે છે

LUNEGON
 SPECIFIC FOR MENTAL &
 NERVOUS DISORDERS

SOLE DISTRIBUTORS:

HERING & KENT, 261/263, HORNBY RD, BOMBAY.

